

Уладзимир Караткевич

**Черният
Олшански
замък**

УЛАДЗИМИР КАРАТКЕВИЧ
ЧЕРНИЯТ ОЛШАНСКИ
ЗАМЪК

Превод: Пенка Кънева

chitanka.info

Уладзiмiр Караткевич е сред най-популярните писатели на Беларусия, той е един от творците, които създават облика на националната белоруска литература. През 25-годишния си творчески път е написал редица творби, станали широко известни в родната му страна и далеч зад пределите ѝ. Започва писателската си дейност като поет, по-късно пише драми, сценарии, разкази, повести и романи. Особено популярни са повестите му „Кестенови листи“, „Чозения“, романите му „Христос слезе в Гродно“, „Класовете на нашата нива“.

Романът „Черният Олшански замък“ е плод на трайните интереси на Караткевич към историята на родната страна, към старата ѝ култура и фолклор. На основата на криминална фабула авторът умело е вплел легенда и действителност, за да ни говори за съвременни характери и проблеми.

На В. К. обещания преди десет години роман — с благодарност.

ПЪРВА ЧАСТ

СТРАШНИТЕ НОЩНИ СЕНКИ

С какво да започна, дявол го взел? С онази предпролет, когато вѐн бе здрач и валеше мокър сняг?

А за какво ви е ланшният сняг и здрачът? Да започна с това кой съм аз?

А за какво съм ви аз, обикновеният човек в огромния град? За какво ви е моята самохарактеристика?

Веднага да хващам бика за рогата и да почвам разказа си? Но какво право имам аз на вашето внимание? Правото, че сте дали пари? Но за какви ли не глупави истории дават пари хората.

Мислите ми се пилеят. Всичко случило се засяга мен, а не вас. И в същност е нужно на мен, а не на вас. Нима само на мен? Да, докато не го разкажа — само на мен.

Зная откъде да започна. Тѐй като засега тази история е само моя, ще започна със самооправдание. Чак след това ще ви кажа кой съм и какво се случи през онази снежна и мокра мартенска вечер.

И за да не кажете „какво ни засяга това?“ — ви обещавам, че ще ви разкажа най-странната и невероятна история в живота си. А може би защото се случи с мен, ми се струва, че е дори най-невероятната история, възникнала на белоруска земя през последните двадесет и пет години.

В края на краищата преценете вие.

Разни глупави слухове се разправят за нея, за извършено от мен престъпление, за процеса при закрити врати, на който съм бил уж подсѐдим или свидетел.

Че съм бил подсѐдим, е глупост. Нямаше да съм на свобода, ако бях даван под съд. А тѐй като делото бе свързано с убийство, дори с няколко убийства, ако съм бил подсѐдим, съм възкрѐснал на тази земя прекалено бързо. Ала имаше сянка от истина в сянката от съмнение, паднало временно върху мен.

Свидетел също не съм бил. Бях действащо лице. Може би прекалено дейно. Понякога по-активно, отколкото трябваше. Вършех глупости — вършех и разумни неща. Забърквах се — ала вървах и право към целта.

Но без мен „Олшанската тайна“ (след време ще намерите номера на делото в архивите) не само нямаше да бъде разкрита, но нямаше и да се стигне до средата на разкриването ѝ.

Просто никой не би се заинтересувал от нея.

Сянката от клюка, сянката от клевета също оскърбява човека. И ето че сега, след няколко години, мога най-сетне да разкажа всичко докрай, да ви предам подредените си и приключени вече записки. Никой не е против, най-малкото аз. Разплетен е последният възел, всичко е осветено напълно и дори делото се позабравя.

Що се отнася до някогашния ми характер (тази история ме промени много), нищо не съм преиначавал. Нека „Той“ си бъде такъв, какъвто си бе. Нали „Той“ тогава се вълнуваше, мислеше, действуваше...

Как се променя човек! Все нови и нови събития, нови мисли, възгледи, страсти, тъга и радост връхлитат душата — и сам се чудиш какъв си бил някога. И ти е мъчно за самия теб, някогашния. А не е възможно — пък и нямам желание — да върна миналото.

Отдавам ви го, отдавам себе си на вашия строг и безпристрастен съд.

ПЪРВА ГЛАВА

ПОСЕЩЕНИЕТО НА ЕДИН РАЗТРЕВОЖЕН ЧОВЕК

Презимето ми е Космич. Кръстен съм (заслугата е на баща ми) Антон. Ако желаете да знаете, баща ми се казваше Глеб. Мама — Богуслава. С какво са се занимавали родителите ми преди революцията? Тате тъкмо бил завършил гимназия по времето на Зелени и Махно^[1]. Мама тогава си захвърлила куклите.

Давам ви тази подробна анкета, за да не ви разправам надълго и нашироко. Анкета с добавка на особените белези. Ами ако извърша нещо? Особено при склонността ми да се забърквам в разни прекеждия, на които много ми върви. Почти на трийсет и осем години съм. Дърт ерген, както казваше моята позната Зоя Пяерервенка, с която по онова време тъкмо завършваше — май наистина завършваше — кратката ми и както винаги не особено щастлива връзка. Един такъв дъ-ърт ерген, който не успя да се ожени покрай войната и науката, а сега вече е късно. Житието на този дърт ерген е като пунктирна линия. Завърших училището две години преди връстниците си. Бях довчерашно хлапе. През четирийсет и първа. В навечерието. Имаше абитуриентски бал, моето момиче беше с бяла рокля и танцувах валс до сутринта. Но това ми остана. За съжаление и мъката. Защото през онази сутрин двете първи бомби паднаха върху пощата и киното. С нея бяхме на кино, така че всичко това се случи пред очите ми. Във военния комисариат размахвах дипломата си за завършено средно образование. Още няхах паспорт. Но ми повярваха. Бях... С една дума, бях дангалак. Взеха ме. И тогава се нагълтах с горчилка до гуша. Родното градче отстъпваме. Единственият оцелял високоговорител до парната мелница, от него се лее бодър марш. Наровчанинът Каляда, командир на отделението ми, целият кръстосан с прашни бинтове вместо картечни ленти, прати по него автоматен откос (малко бяха автоматите тогава, почти единици).

Удари по него, „за да не вряка, проклетникът“.

С това приключи моята възторжена младост. С това, а не когато прикривахме отстъплението на нашите и Каляда беше убит, а мен, затрупан с пръст, ме плениха. Това се случи северно от Орша.

Избягах от ешелона край Албертин. Още там наблизко в Слоним едва не ме спипаха отново... Спаси ме чичо Здислав Крищофович. Как ли не го чернеха: „германска подлога, лакей...“

По-късно германците в края на четирийсет и втора обесиха този добър човек в едно село край Слоним.

Поне това е хубаво, че преди десет години му издигнаха паметник в онова село.

При партизаните. Сетне отново в армията. Тежко раняване край Потсдам. Демобилизиране.

В университета почнаха да ме учат на „ум и маразъм“. През петдесет и първа се дипломирах, през петдесет и четвърта завърших аспирантура. Чудя се как от всичката тази наука не затъпах напълно. Защитих дисертация по „шишнайшти“ век. По дейците на реформацията. Хуманистите.

Та така, приятели.

Станах кандидат, специалист по средновековна история, долугоре добър палеограф^[2]. Автор съм на трийсетина статии, на три монографии — мога да стана и доктор на науките. Имам такова намерение. Малко ми остава.

Млад талантлив доктор на историческите науки.

Тфу!

Особени белези:

Светлокестеняв, синеок, нос среден, уста като отвор на пощенска кутия в централната поща, мутра — мелез между варяг и късен неандерталец, ръце като гребла, крака дълги като на крадец от Полесието.

Спортни данни:

Ръст сто деветдесет и един сантиметра, тегло осемдесет и девет килограма. Първи разряд по плуване, втори разряд по фехтовка, да ги вземат мътните! Отношение към баскетбола? Нищо против. Ала на първата тренировка някой си обърса потния гръб в мен. Разбирате ли, не е трудова пот, не е женска, а с рязка миризма на косматото тяло, плувнало в тлъстини... Зарязах баскетбола. Много съм гнуслив.

Не обичам футбола. В гимнастиката съм нула. Не зная дали бих издържал петнайсет пъти да се вдигна на лоста.

Това е май, което интересува хората.

Уууф-ф!

А що се отнася до увлеченията ми, до онова, което е само мое, това са издирванията в миналото. Освен споменатите по-горе трудове съм написал още няколко от рода на... на строго аргументираните документални исторически детективи или нещо подобно.

Някои от тях се появиха в списанията. Други си чакат реда: „Прокобата на рода Зелински“, „Убийството в Дуриничи“ и т.н. Ако тази история ви интересува, по-късно ще ви запозная и с останалите.

Смешно ли е? Наистина е смешно. Учен — и изведнъж пинкертоновщина в миналото. И на мен ми е смешно. Ама пък интересно.

Та тъй, писах, писах — от чувство за непълноценност, защото хич ме няма като писател; създавах тези произведения на популярния сега жанр, писах, като надделявах не с талант, а с уменията си да разплитам събитията чрез фактите и логиката. Писах и не знаех, че през една вечер съдбата ще ме забърка в истинска детективска история чрез един разтревожен човек.

През онази отвратителна мартенска вечер тъкмо се готвех за работа. Откровено казано, нямах търпение да я започна: от доста месеци се бях занимавал не с онова, с което исках.

За мен тези първи минути са едва ли не най-голямата наслада в живота ми. Да наредя методично нещата си върху писалището: беловата хартия — отдясно, мястото за изписаните листове — отляво. Вдясно малко по-настрани — измит до скърцане пепелник. До него — неразпечатана (непременно неразпечатана!) кутия цигари. Две писалки, пълни с мастило. На прозоречния перваз отляво прясно смляно кафе в добре затворено бурканче и кафеварка. На писалището нито прашина.

Току-що съм се обръснал, взел съм душ, облякъл съм нова чиста риза. Пред мен е лист бяла гланцирана хартия, зелената лампа хвърля върху него ярък кръг сред салатено зеления полумрак. Мога да отлож

работата си до сутринта — все едно вътрешно съм готов. А мога да седна и веднага.

По дяволите беснеещия зад прозореца мокър, кишав мартенски сняг, през който едва прозират самотните улични лампи, приведените силуети на минувачите, движещият се наблизо кран и червената телевизионна кула в далечината. Нищо, че така тягостно се поклащат отрупаните със сняг дървета и така бездънно, смолисточерно лъщи под редките лампи асфалтът.

Нищо. При мен е топло. И аз целият от кожата до дън душа съм готов за сериозна работа, единственото ми сигурно притежание. Това е като очакване на най-желана среща, тя предстои и сърцето ти примира, топи се. Недокоснатият девствен лист хартия очаква първата целувка на перото.

Звъни се!

Изругах наум. Но писалището бе подредено и чакаше, можеше да чака до утре, може би така бе по-добре, както е по-хубаво да се очаква желаната среща, та по-дълго да се изживява ликуващата неутоленост. Да си легна да спя, като зная, че утрото ще донесе първата — винаги е първа! — Радост, да се събудя с чувството за тази радост, да стана и да потъна в нея.

При това позвъняването бе познато, „от свой човек“. Кой друг би се помъкнал нанякъде в това кучешко време, без да е било крайно необходимо?

Отворих. На площадката стърчеше тънкулява дългунеста фигура и пристъпваше като жерав от крак на крак, бе с тъмносиво палто, с домашнотъкано карирано шалче, дебело като одеяло, и с боброва ушанка.

Откровено казано, от разтопения сняг този бобър много приличаше на мокра котка. Бобърът бе попаднал в родната си стихия.

— Влизай, Маряне.

Той сякаш се шмугна в антрето, тресна вратата зад гърба си, въздъхна и чак тогава продума:

— Да бъде този княжески палат богат като черква и занапред да гради черкви.

Обичахме понякога да разговаряме в стил „барок“. Но този път шегата не сполучи: твърде посърнала бе усмивката му, тънките му дълги пръсти твърде неуверено разкопчаваха палтото.

Марян Пташински бе един от малцината ми приятели, „учен ларник“^[3] и един от най-добрите познавачи на архивното дело, макар да бе повече известен като любител колекционер. Колекционер с почти невероятни познания и с необикновена памет, с безупречен вкус и с кучешки нюх към фалшивото и истинското, с безпогрешна интуиция и усет за имитациите.

С него бяхме близки приятели, бе почти единствен от света на учените, който не се отнасяше иронично към моите историко-криминални издирвания. А аз обичам безкрайните му разкази за стари вещи, книжа, печати, монети и тям подобни. Двамата с него сме бежари (жена му го напусна, празно същество бе тя — актриса), през свободното си време ловим риба и спорим, и двамата се приемаме такива, каквито сме.

Днес, може би защото го познавам като себе си забелязах, че е нещо променен. Но не му досаждах с въпроси.

От кафеварката тъкмо бе забълбукало, засъскало черното, лъскаво на вид кафе сред облаче пара.

— Искаш ли чашка?

— Да го разредем с вода, а? — изразът му бе виновен и безпомощен. Истинско престъпление бе да се разрежда такъв разкош с вода, но не възразих: Наскоро Марян беше прекарал микроинфаркт.

— Не ми разрешават — каза той. — Пък съвсем без кафе не мога.

Бързо се износват хората в наше време. През, главата му бе минал Маутхаузен и какво ли не още. Чудно ли е, че сърцето му е на този хал на четирийсет години.

... Той държеше чашката с дългите си пръсти и повече го миришеше, отколкото пиеше, ноздрите му потръпваха от наслада като на Адам пред забранения плод. Лицето му бе такова, каквото в слабите романи наричат „артистично“: обикновен нос, лъскави тъмни коси, дълбоки големи очи... Обичам го. Той е моят приятел.

— Слушай, Антос, май искат да ме убият.

Стори ми се, че не дочух.

— Да. Ще ме убият.

— Заслужаваш си — рекох аз. — Такава света Барбара да изпуснеш, да я оставиш в ръцете на оня мошеник Едик Милюцин.

— Не се шегувам, Антос.

Едва сега разбрах защо днес ми изглежда някак променен. Върху лицето му, обикновено толкова кротко и сърдечно, дружелюбно и добро по природа, бе паднала сянка. Сянка на постоянна тревога, която не те оставя на мира нито за миг, потиска, мачка, души непрестанно сърцето ти. Бавно, но непрестанно. Веднага му повярвах, такова лице човек има само тогава, когато се отнася за нещо сериозно.

— Какви са тия бабини деветини? — запитах го аз.

— Нали знаеш моята Книга.

Всеки път той споменаваше новата си книжна находка с натъртване — „Книгата!“

— Онези трите. Подвързаните.

— Виждал съм ги. Имаш ги от една година.

— От година и два месеца... Та... заради нея.

Смътно си спомнях тази книга. Това бяха три книги от края на XVI век с големина на машинописна страница, подвързани заедно с червеникава кожа. Нито вкус, нито нищо. А книгите наистина бяха много ценни, само че кой ли дръвник ги бе събрал в една подвързия: „Евангелие“ от 1539 година, издадено с дарение от княз Юрий Семьонович Слуцки, „Евангелие на Цяпински и към тях лепнат «Статут»“^[4], издаден през 1580 година, изготвен под наблюдението на Лев Сапега. Три книги, събрани в една подвързия от някакъв варварин. Скъпи книги. Но струва ли си заради тях.

— Дрънкаш ги едни...

Наистина евангелието на Цяпински бе извънредно рядък екземпляр. От набора бяха извадени „заглавните букви“, за да остане празно място.

Разбира се, печатницата на Цяпински не бе като на Скорина. Бедна печатница на много беден печатар. Това не се харесало на някакъв голям богаташ. Той поиска един екземпляр, но без „заглавните букви“. На празните места помолил някакъв миниатюрист да му изрисува заглавните букви с бои и злато, та книгата да изглежда по-богата. Художникът сторил това. С вкус и майсторство. Но човек да се чувствава преследван заради трийсетина миниатюри?

— Казвай — продумах аз.

Вярвах му. Вярвах на тревожните му очи, на леко изкривените устни, на неспокойните пръсти, на нервния му гръб, опънат като лък (всеки миг може да се покаже хищникът).

— Следят ме непрекъснато... Сутрин снегът под прозорците е утъпкан... И когато се връщам от работа. Кучетата нервничат, когато се връщам... Няколко пъти забелязах, че из празното място пред къщи се въртят някакви съмнителни типове.

— Добре. Хайде да е заради книгата. Но откъде знаят, че е у теб?

— Сторих една глупост. През февруари имаше изложба в народната библиотека. На старопечатни книги. От библиотеката, а също и от частни колекции.

— Какво от това?

— Ами — той все пак глътна малко изстинало кафе. — Бях застанал пред моите книги и обяснявах. Гледам, върти се наоколо някакъв мъж. Висок, по-възрастен с около осем години от нас, но не побелял, а тъмнорус. Лицето му червено-кафяво, сякаш със загар, макар че е зима. По външност и по облекло не можеш го разбра — или бе селски учител, или председател на селсъвет. Ръцете му уж не бяха много отрудени, но все пак.

Марян сръбна още една глътка.

— По едно време се обади: ще ми разрешите ли да я погледна? И с толкова учтив глас, с толкова искрено уважение към истинската наука, толкова развълнуван, чак изчервен — та му разреших. Взе да ги прелиства като свестен човек. Дори прекалено предпазливо, за горния край на страницата. Вглеждаше се. Комай четеше тук-там. Беше ми приятно, че има хора, които, макар да нямат познания, се интересуват, обичат старините.

Той седна на дивана върху пъстрата лелчицка черга. Очите му ясно блестяха в полумрака. Допи си кафето. Стисна тясното си яко коляно със склучени пръсти.

— Тогава забелязах първото нещо, което не ми хареса. „Откъде сте взели тази книга“ — „Намерих я на един таван сред разни вехтории.“ — „Нима такива книги се продават и купуват? Бихте ли я продали“ — „Аз издирвам само... Не си жаля ушите, очите, краката. Нямам пари за подобни покупки. Ала и не продавам. След смъртта ми всички тези изделия с някои изключения ще отидат в музея на родното ми градче.“ — „А-а — и ръцете му някак се сковаха, — ами защо да не я продадете сега?“ Че като ме подхвана... Дай една цигара.

— За теб е вредно.

— Млякото на прах е вредно... Не ми хареса той накрая... Приличаше ми на някакъв див звяр с метални зъби, който подуши всичко, разузна и си отиде... Трябваше веднага да дам книгите в музея. Но не мога. Досега не можех. Пряко сили ми бе да се разделя с тях. Нали помниш как ги събирах. Как във Вароника се свирах в развалините на манастира и пълзях по корем до замаскираното скривалище, как измъквах книгите от ръцете на продавачите, които щяха да увиват риба в тях, как спасих житието на свети Никола, дето върху него цепеха дърва, как край Слоним бях затрупан в кремниевия рудник, как ги реставрирах, как гълтах прах и кашлях от химикалите... Това богатство е спасено от смъртта, само да го погледам до лятото и ще го дам. Ще ми опустее къщата... Няма да го дам тук, че да се праша из хранилицата, а в моя Руцк. Там тези книги ще се кипрят на полиците като царе. Ще ми опустее къщата. Но малко остава... Малко. Съвсем малко.

— Я стига.

— Не, братле, знам го. Малко живот ми остава.

— Недей да пушиш.

— Не мога. Ограничавам се, но не мога.

Марян смачка цигарата. Хубав е когато е замислен. Не е като моята варяжка мутра. Колко е глупава онази проклетница, бившата му жена. Ах, сребриста пеперуда. Ах, дрън-дрън. Ах, прославеният Ивански със стройните прасци! Ах, Кафка! Ах, сцената! А тя нито от Кафка, нито от сцената хабер си няма. Като си отвори устата, да ти причернее. Можеше да се гордее, че има поне един умен човек в семейството им. На нейно място щях пантофа му да целувам като на римския папа. Но май, както бях чувал, тя искала да се върне, ала той не се съгласил.

— Последва позвъняване — каза Марян. — Млад интелигентен глас (сега всички са интелигентни): „Продайте ми я“. „Не се продава. Собственост е на музея в Руцк, не е моя.“ Обади се втори път, друг глас. Сетне почти всяка нощ: „Продайте, та продайте.“

— Не знаеш ли как се ловят телефонни хулигани?

— Опитвах. Но те звъняха от автомати и от различни градски райони. „Продайте я, продайте!“

Набираш единица и оставящ слушалката. Никакъв идиот не може да ти позвъни.

— Не мога. Всяка нощ очаквам да ми се обадят.

— Защо?

— Юлка е болна от рак.

Юлка беше предишната му жена. Ето ти сега ново двайсет. Замълчах. Лошите мисли за нея се отдръпнаха нанякъде. Всички сме равни пред това. Срамувах се от себе си.

— Тя не знаеше още, когато искаше да се върне. Сега лежи в Гомел. Тайно ѝ пращам пари. Една сестра от болницата ми пише за всичко. Юлка ми се обажда. Казва, че била по-добре след операцията. Но аз не вярвам. Всяка нощ си мисля: ще позвъни. И все ми се струва, че съм знаел за болестта ѝ и съм я отблъснал. Ех, ако можех да я върна. Но не, няма да ми прости.

Боже мой, той помни дори думата „прошка“, светият наивник! Целият напрегнат, целият тревожен — отде ми се взе на главата, кучият син!

— Стига за това. Няма защо тя да се връща при мъж, дето са му преброени дните. Само да оздравее — лицето му внезапно стана решително. — Няма защо да съжалявам за нещо, което не е станало. Но все чакам да се обади. А вместо нея всяка нощ — те. Знаеш ли, много съм обезпокоен.

Мили мой, виждам това от самото начало. Виждам, че ти е тежко. Че приличаш на единствената ми барокова скулптура в апартамента: на „Страдащия“ над твоята глава. Страшни очи. И този венец. Как не съм забелязал досега! Още утре ще я преместя в другата стая.

— И... ме е страх, Антос. Нали знаеш, никога не съм бил страхливец. Колко сме патили с тебе.

— Зная.

— А сега става лошо. Някой стои под прозореца ми. Кучетата ръмжат сякаш срещу нечиста сила. Веднъж се появи някаква миризма в антрето.

— Обади се в милицията.

— Заради някакви смътни подозрения ли? — той внезапно тръсна глава и се усмихна. — И ти го рече... Ами страхът? Страхът ми може да идва от сърцето. При сърдечно болните се случва така, имат припадъци на необоснован, безпричинен страх. И аз съм го изпитвал по-рано. Не ми е за пръв път.

— Нали това ти казвам. Забрави го. Обикновена щуротия. Искаш ли чашка коняк?

Ала тревогата не го напускаше.

— Може да си прав. Но защо тази книга? Защо само от нея се интересуват? Защо не от житието на свети Никола? От грамотата на Жигимонт до митничарите — там дори ковчежето е толкова ценно. Защо именно от тази книга?

— Не зная. Дай да я видим.

— Точно това искам. Но не рискувах да я донеса. Тъмно е — той стана.

— Хайде със здраве, братле. Зарежи тия глупости.

— Ти... Намини у нас в другиден, Антос. Ще я разгледаме. Макар че съм антиквар, ти си по-добър палеограф.

Реших, че стига вече толкова. Трябва да се върнем към обичайния си тон. Много продължи това потискащо настроение. Нали на всеки ужас, стига да има плът, един мъж може да му извие врата.

— Та какво, ваше преосвещенство Маряне?... Ръмжаха псета срещу вражата сила, а бесът в пруста, прелъстявайки чистотата на преосвещения, вонеше отвратително...

— Май че е от творбите на доктора на историйските науки Цитрина.

— Съвсем си откачил, какви са тези „историйски“ науки?

— Че нали има „мусикийски“^[5]? Това е то... На Цитрина и тям подобни.

Засмяхме се. Но въпреки това долавях тревогата в очите му.

... Той си тръгна, а тревогата остана. Застанах до прозореца и го загледах как върви по улицата сред косите, устремни струи мокър сняг, примесен с дъжд.

[1] Главатари на банди, вилнели по време на Гражданската война в Украйна и Белорусия. — Б.пр. ↑

[2] Специалист по проучване и описване на стари книжовни паметници. — Б.пр. ↑

[3] Главен архивар (старобелоруски). — Б.а. ↑

[4] Сборник закони. — Б.пр. ↑

[5] Музикални (стар. форма). — Б.пр. ↑

ВТОРА ГЛАВА

ВХОДЪТ НА ЕРГЕНИТЕ

Заранта ме събуди гръмко кукуригане, сетне отчаяно, прекъслечно квичене на прасе: сигурно го носеха в чувал.

— Не ща-а! Не ща-а! Пуснете ме-е! Пуснете ме-е!

Като на село. И всяка неделя се повтаря това удоволствие. Това е една от причините, поради които си обичам апартамента.

Приятно ми е да кажа: моят апартамент, моят вход, моят двор. Особено като си спомня войната, как се мъчехме после с тате по чуждите къщи, как след това живеехме в една стая в обща квартира с цял низ коридори. Сетне имах една стая. Сега две. Но тате замина да живее при сестра си в нашето градче — у леля ми.

— Не мога тук. Сякаш съм си свършил живота. На всичкото отгоре всяка неделя петли, крави, коне — влече ме нещо натам, и толкова. Поне да не бяхме в този проклет район. А тука гледам — прасенца, пиленца. Да речеш, гражданин съм, не зная да ора. Пък сега — поне лизгар да похвана... Люлякът се раззеленил, земята мирише, една тлъста пръст. Френското грозде като зелен облак... Ще ида при Марина. Тя си има градинка, ще я чоплим двамата. А ти сега да вземеш да се ожениш.

Той беше прав. Дори мен не ме свърта всяка неделя, когато зад шосето пред нашия блок се събира пазар за добитък: коне, крави, свине, златни рибки, овце, гълъби, зайци, горски животни, птици, кучета и всякакви живинки.

Преди да оградят място за пазара, селяните с каруците спираха до тротоара, а огромните свине майки, проснали бозки, лежаха, милите, направо по тревните площи.

Веднъж моят приятел Алес Гудас (той живее на първия етаж) в неделя седнал пред бюрото си, а точно под прозореца на кабинета му спряла каруца. Хората нещо продали и намислили да се почерпят по случай сделката. Гълтали направо от шишето. Видели го и завъртели пръст до челото си. Прави са: хората се веселят, неделя, а той седнал

да работи. Алес също им завъртял пръст в отговор, донесъл една чаша и я подал през прозореца. Тогава му налели и на него. Жена му сетне едва не откачила: къде е пил? По домашни пантофи, нито е излизал, нито из къщи има нещо за пиене, а той я зяпнал и се хили заваяно.

Хубав квартал! Ще съжалявам, ако преместят пазара. Най-важното на две крачки от „наше село“, от това кътче върху паважа, има уличка, тя води към булеварда и към големия шумен град. Хем сме в града, хем на село.

Откак не ходя на работа и обърквам датите, кукуругането на петлите в неделя сутрин на събуждане ми е като допълнителен календар.

Наесен ще защитавам докторската си дисертация. Имам два месеца творчески отпуск и още три неизползвани от миналите години. Много работих: много, много усилено работих, затова ей така, веднъж на воля ще се поизлеждавам и ще върша, каквото ми се иска. Книгата ми излезе. Почти до есента съм свободен. Боже мой, никакви библиотеки, никакви архиви, само ако пожелаея, тогава!

Смятам, че краткият отпуск е глупост. Тъкмо пристигнеш, размотаеш въдиците, седнеш — и толкова, стягай се за връщане. Не си заслужава.

Ето сега вече ще си почина. За пръв път от дванайсет години. Хубаво е да станеш от дивана, да отвориш прозореца в студа, да направиш две-три небрежни упражнения, да размахаш ръце и крака (с нищо не се заменя истинският труд, от който ти изтръпват мускулите; гимнастиката е вятър работа, щуротия). Хубаво е когато водните струи те удрят по раменете и по гърба! Хубаво е да чукнеш яйце в ръба на тигана, да цвърчи шунка и да се чернее кафето в снежнобялото филджанче!

Хубаво е да отвориш вратата към площадката на нашия трети вход, към „входа на старите ергени“. Хайде, така да бъде, ще ви дотягам! Като ще описвам хора, да описвам. Защото почти всеки от входа играе някаква роля в нашата история.

В нашия блок има пет етажа и четири входа. Моят е третият. Неслучайно го наричат „входа на старите ергени“. По необяснима ирония на съдбата всички мъже в него (не говоря за неомъжените моми) или са неженени, или са вдовици, или... Но това е тъжна

история и не ми се подхваща в такова утро, когато снегът се е стопил, въздухът е свеж, а небето е пролетно плахо и пронизващо синьо.

На всеки етаж има по два апартамента. Ще започна, разбира се, от моя етаж. Той е най-важният не само в това повествование, но и въобще. Земното кълбо се върти около егоцентризма.

Срещу мен живее Адам Пятрович Хилински, който понякога ме кани на шах и на чашка коняк. Прякорът му е „цивилният полковник“ (на мен, кой знае защо, ми викат „Тоха“, така ме наричат всички перковци по двора).

Какъв е той? Не зная. И зная, че не зная по-добре от другите, защото на няколко пъти, като му бяха попаднали моите „исторически детективи“, и дори може да ги бе чел, ми разказваше разни случаи, за да ги опиша, защото за такива неща пишели малко и безинтересно. А мен не ме бива за такива работи, затова си премълчавам.

Но не го възприемам като съседите. Той ми се струва някакъв „Абел в оставка“.

Може пък наистина да е такъв? Кой знае? Не го питам. И той няма да ми каже. Зная само, че е сменил някакъв по-голям апартамент за този: „за какво ми е, сам съм. И този ми е голям, да не бяха книгите и снимките“.

Той е единственият ми приятел във входа. В същност не ми е приятел, а компаньон за шах и за самотни мъжки почерпки. Само че нарядко. Защото начинът му на живот е странен. Случва се денем да спи, а нощем да се шляе кой знае къде. Понякога изчезва за месец-два. Прескочи за час до в къщи — и пак изчезне.

Не го разпитвам за работата му, щом нищо не споменава за нея. Първо, не зная дали е удобно да питам. Второ, не зная как ще ми отговори и не искам да поставям човека в неудобно положение. Трето, не обичам учрежденията, дори болниците. Кошмар! Лицата на болните, плювалниците, миризмата. Помня ги още от предвоенното си детство, от кървавочервения плакат в зъболекарския кабинет.

Само в блока мога да се запознавам с някого. На работа човек не прилича на себе си, не е личността, която единствено ме интересува.

Дори с шефа си се разговорих едва когато той ме покани на гости.

Същото е и тук. Може да съм мръднал нещо, но какво да сторя? Обаче той е с бистър ум. Би могъл да пише, вместо да кара мен.

Той е висок, побелял, някакъв неславянски тип — такива съм виждал само по чуждестранните филми. Англичанин ли е? Норвежец? Прилича на твърде удължен триъгълник — широки рамене, почти без бедра, за да не нарушава триъгълника, когато върви, движи краката си съвсем близо един до друг.

Винаги е облечен безупречно, винаги с дълга лула в уста: „Мистър Смит от Бобкинстрит“. Само на лов или на риболов (ходихме с него няколко пъти), или когато е у дома си, където няма чужди хора, всичко това се сменя с типично славянска, нещо повече — с белоруска небрежност. Спи, където му завърне; с ватенката край огъня, „сто пъти се подпалвал“: ботушите му охлузени — кръпка до кръпка. И въпреки това дори парцалив е наперен, не може да му се отрече. И е луда глава, проклетникът. Веднъж, когато глупавото куче диреше убития дивеч на друга посока, скочи с всичките си дрехи от лодката във водата. Заради една патица.

Запознанството ни почна от един разговор на двора. Ставаше дума за мъжките увлечения. Той мълчеше, аз реших да го запитам има ли хоби.

— По пеперудките съм — отвърна той не само сериозно, но дори мрачно.

— По кои?

— Говоря ви на белоруски. По жените съм.

Ама че шегобиец. В същност негово хоби му са гравюрите и книгите. Част от тях изчезнали по времето, когато една от неговите сестри му водела домакинството, но дори останалите са учудващи. Има огромна библиотека: книги по история на правото, по философия, особено много по биология. Откровено казано, така и не разбрах по какъв принцип са подбирани.

Библиотеката му постепенно се запълни цялата, освен това по стените се появиха разни египетски, индонезийски, африкански предмети.

Сестра му и сега идва, наглежда му домакинството, води и домашната си помощничка. Веднъж на две седмици. Иначе той сам се грижи за себе си. Повече го бива от мен. Настанил се е с максимален комфорт.

Не обича да говори за себе си. Веднъж само нещичко изплува на повърхността. Гледахме „Иваново детство“. Гениален филм. Както по

всичко си личи, действието става в Беларусия. И момченцето е белорусче. Та това момче на едно място пита нещо от рода на „а какво е Тростянец, знаеш ли?“ Тогава усетих, че той трепна.

Е, засега стига за него. Ще започнем отгоре. На петия етаж има три ателиета на художници. Какви са у дома си — не е моя работа, но според мен в ателиетата си всички художници са ергени с изключение може би на прекалено съвестните и на глупаците, което е почти едно и също. Когато покрай вратата ми се развихря късна буря от спорове или рано сутринта в нечие куфарче тихо подрънква стъкло, зная, че това е алфата и омегата на моите художници.

На четвъртия етаж живее вдовецът Кяневич с момчето си, той не е твърде интересен, а срещу него живее с майка си Ростик Грибок, мъж на двайсет и една години.

Грибок работи заедно с приятеля на Хилински, с полковника от криминалната милиция Андрей Арсенцевич Шчука, който често навестява Хилински и двамата играят шах (онзи от нас, който закъснее, е принуден да се рови из библиотеката). Освен това заедно ходят на лов и риболов, понякога и аз се присъединявам към тях. Приличаме си по нещо. По любовта си към лова, към риболова, по това, че все ни избива на шеги.

Така че изпитваме пълно доверие един към друг и донякъде се познаваме.

Хилински пожелал да живее в този блок и уредил жилище и за Грибок (просто има симпатии към него). Пък може би просто така.

Грибок^[1] не е никаква гъбка, а е доста яка гъба, макар и съвсем млада, стегната, яка. Но все пак си е гъбка. Това му личи по коравите бузи (все ми се ще да го щипна), по тъмнокафявите очи, по общото усещане за чистота, за яснота и лекота, а може би... дори липса на мисли, кой го знае.

Хайде да слезем надолу от моята площадка. Стъпките ни леко прокънтят.

Вторият етаж. Там живее един, лекар, когото слава богу още никога не съм посещавал и не бих желал, не бих съветвал и вас, дано остане изобщо без работа и да отглежда гладиоли. Защото е психиатър и май работи в лудница. Когато го срещам, все ми се иска да подхвана онази московска песничка:

*Балалайката си драга
бързо свалям аз от шкафа,
на Канатчикова дача
тихо песнички редя.
Гледам — зад стобора скрит
диверсант, крадец, бандит.
Аз гранатата си грабвам —
той веднага е убит.*

Комплекс ли е това, кой го знае.

На вратата му има шпионка, бе я сложила някоя от жените, които го навестяват от време на време. Все ми се струва, че той се страхува от масово посещение на пациентите си. Името му за ваше сведение е Витаут Шапо — Калаур — Лигановски. Ако имах такова име — щях да се ожения за Жаклин Кенеди. Не, нямаше да се ожения. Защото, както ми каза един познат, вече се била женила за „две стари балкански маймуни“. А аз по-добре да се ожения за... Мерлин Монро.

Един път вървахме заедно до тролея и разговорът се завъртя някак около имената, кой откъде е и прочие.

„Дявол го знае откъде ми е името — рече той. — За прадядо си не зная нищо, освен името. Явно е бил интелигент. От сиромашката шляхта. Само фукня и нищо друго. Пари като няма, поне имената да са много.“ А ето го и него. Чудесно е сложен, с породисто бронзово лице като средновековен кондотиер^[2] от медал. Вълниста грива от сребърни коси, твърди устни, сиви очи с пронизателен поглед. Рядко съм виждал по-красиво мъжко лице. И по-умно.

Той разговаря с един младеж, неговия съсед. Той пък е умерено благоприличен, умерено строен, умерено миловиден. Общо взето, за него може да се каже само това, че е понесъл кофата за боклук.

— Добър ден, съседе.

— Добър ден.

Първият етаж. Вляво на площадката е апартаментът, който наема киностудията или театралният институт, а може би балетната студия (не зная кой именно, а ми е неудобно да попитам), та там са настанени четири момичета. Отвътре често се чуват песни, веселби, китария. Вечер те стоят с някакви момчета във входа до радиатора, а на

сутринта под него се търкалят фасове. Когато минавам, момичетата ме изпращат с погледи. Случва се. И аз като жребец бодро размятам крака покрай тях.

Значи, бива си ме още. Хо-хо!

Момичетата са хубавички, с пухкави устни, с глуповати още широко отворени зъркелчета като на котета, с буйни снопове коса. Панталонките им обрисуват форми, които след време обещава да станат много приятни.

Хубавици са. Ала не за мен. Гоня четирийсетака, а най-голямата от тях според мен е на двайсет, двайсет и една. Да се хвана с нея? Та подир десет години да ми слага рога? Отстъпвам ви удоволствието. Стар съм за тях. Понякога, спомня ли си бомбите, плена и всичко след това, ми се струва, че съм безкрайно стар.

Отдясно на първия етаж няма врата. Там е входът за мазетата. Ето ви кратък списък на обитателите, ако държите на точните сметки.

Апартамент 22 — моминско циганската бохема (не по врат, ами по шия).

Апартамент 23 — интересният младеж с кофата за боклук.

Апартамент 24 — Витаут Ксавера Инезиля Хосе Мария Шапо Калаур Лигановски, майстор по човешките мозъци с медното лице на Скалигер Кан-Гранде.

Апартамент 25 — полковникът лудетина.

Апартамент 26 — аз с всичките си комплекси.

Апартамент 27 — Кяневич с дългунестия си син.

Апартамент 28 — полянката с Гъбката. „Сред полянка се спотайва...“

Петият етаж е зает от три ателиета на неженени художници.

... Дворът ни е най-обикновен, с млади дръвчета, с пейки, с лехи, изпотъпкани като харман от махленските футболисти. От някогашните къщурки от предградието са останали само двуетажна къща, един дъб, ясенови филизи, две круши и няколко обречени ябълки и вишни.

Портиерът ни Кухарчик тъкмо се здрависва с мен. Той е грамада с изпечено лице и къса коса. Във всичко се набърква, раздава съвети,

разправя. Всичко иска да знае, а мен ме смята, кой знае защо, за най-умния човек в околността. Това донякъде ме обижда: защо само в околността? Но той е непоклатим, изниква зад гърба ми (има свойството да изниква като изпод земята) и ми задава въпрос. Най-честото впечатление от въпросите му е, като че си глътнал въглен и освен това са те фраснали под лъжичката.

— А китайците различават ли се помежду си?

— Интересно ми е, Антон Глебавич, какъв смисъл има от кипарисите, дето растат на юг?

А днес:

— Не знаете ля случайно как е „портиер“ на латишки?

— Setnieks — „случайно зная“ аз.

— Виж ти, прилича на нашенското.

Той работи и размишлява.

Излизам вън от двора на улицата. Не на „селската“ ѝ страна, а на „градската“. Автобуси, блокове, реклама, марсианската трикрака телевизионна кула в далечината. Шумът на градския поток, упорит и безмилостен.

И като последен акорд от това, което представлява моят блок и моят двор, е павилиончето за цигари, където е продавач старият ми познат, „бригадирът Жерар“, както го наричам аз, Герард Пахолчик, комуто активно помагам да си изпълнява плана.

Той наистина седи като герой в будката си. Обикновен е, среден на ръст, мустакат. Детинските му широко разтворени очи гледат наивно. Жълтеникавият пух на главата му усилва приликата с дете.

И той е любознателен като Кухарчик. Но първият е от суетливите любознателни, а този е „любознателен философ“. Първият се натрапва, съмнява се, подозира, а този си седи на трона и разпитва подробно и сериозно. Първият забелязва ненужното и незначителното, а този наднича в дълбините. Първият само слуша, а този дава съвети от висотата на опита си, събран от разговори с умни хора. А очите му наблюдават, следят, забелязват всичко.

Ала и двамата имат широк диапазон от интереси. Само че първият се интересува от смисъла на кипарисите, които не дават нито плодове, нито дървесина, а вторият се интересува от политиката в Непал, от космическите полети и от начините да се вари сладко от

малини — та чак до теорията за плазмата и до летящите чинии, които той винаги нарича НЛО (неидентифицирани летящи обекти).

Купувам си кутия БТ. Гледа ме проникателно като наш разузнавач в щаба на Гудериан.

— Някак странно отваряте кутията. Другите дръпват лентичката и толкова... А вие с ножица. И то само крайчето отрязвате. От колко месеца ви гледам — винаги само дясното ъгълче. Защо не дръпнете лентичката и капачето да се отвори?

— Аз съм, любезни ми Герарде, такъв човек, който в старите романи бе наричан „стар ерген с постоянни навици“.

— С „неизменни привички“ — уточнява начетеният Герард. — Но защо отрязвате ъгълчето?

— Не обичам табакерите. Пък вдигна ли целия капак — тогава се рони тютюн в джоба ми.

— Но защо режете дясното крайче?

Наистина защо дясното? Защо винаги първо си обувам лявата обувка?

— Защото буквите са обърнати нагам.

— А-а.

[1] Гъбка (белор). — Б.пр. ↑

[2] Войник-наемник през XI — XV в. — Б.пр. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

ДАМИ, КАЛУГЕРИ И ПРОКЛЕТИЯТ БЕЛОРУСКИ РОМАНТИЗЪМ

В отговор на звънеца от вътрешността на апартамента се дочу, като се приближаваше, гръмоподобен кучешки лай.

— Вестоносец за ковчезника Марян — обадох се аз.

Двата тигрови дога, всеки колкото теле, ме познаха и със свистене развъртяха дебелите си къси опашки.

— Елма! Едгар! На място, лигльовци такива!

— Апетитен съм, затова им текат лигите — рекох аз.

Жилището на Пташински е дявол знае какво, а не жилище. Къщата е стара, професорска, останала от баща му, по чудо оцеляла в този до основи разрушен град.

На прозорците има решетки от ковано желязо: библиотеката на баща му е била може би най-богатата частна библиотека наоколо (без да смятаме богаташките, разбира се). По чудо оцеляла и библиотеката, но синчето я бе пръснало, бе продало всичко, освен това, което се отнася до историята, до държавата, за да стори място на любимите си готически и барокови чудовища. Те бяха изтикали оттук не само книгите, но и... но май зле се пошегувах.

Ех, да живееше при нас Марян вместо онези моми! Входът ни напълно щеше да бъде ергенски. Но той няма да мръдне оттук, защото има място за играчките му, макар че жилището е без удобства: това е някогашна крайградска вила, към която сега пълзи градът. Четири огромни стаи с високи до небето тавани. А навън — пустош: дъно на някогашни огромни, сега източени езера и брегове с редки китки дървета, зад които прозират оранжерии.

От едната страна до къщата има изоставено гробище. Вижда се вратата му в стил късен барок, когато се приближаваш към къщата по алеята с наполовина изсечени огромни липи. Стаите са същински Грюнвалд: на тавана летят ангели (Йоановци Кръстители), издигат се резбосани кръстове, увити в лози, а Яновци Непомуцки носят под мишница собствените си глави като диня в трамвая. Свети Георги, с

облещени от ужас очи тъпче с крак земята, ридаят от триста години Магдалините. Икони по стените, икони, сякаш покрити с ръжда, из ъглите и икони по масите, със свежи цветове, сякаш, току-що окъпани в река Йордан, се усмихват на човека, създал ги отново. Мирише на химия, на дърво, на ароматни стари бои. Златеят гръбчетата на книгите. Зъбят се грифони, наподобяващи тъжни кокошки.

И всичко това е поразително красиво! Сред сътвореното от стотици хора живеят две кучета и един човек. Най-добрият ми приятел.

— Има ли нещо за сгряване, зографе?

— Днес е топло, асенизаторе — отвърна той.

— А срещу кишаво време има ли? — рекох аз.

— Срещу влагата има сухи топли радиатори... Ето ги.

— Забравяш законите на дедите, а? — запитах аз заплашително.

— При Жигимонт^[1] им е било по-леко — въздъхна той, понесъл към ниската масичка бутилка сръбски коняк, лимон, чашки, чиния със сандвичи, кашкавал и, кой знае защо, ябълки от туршия, — но и крал Марян не обичал германците и поляците, и всички останали, а към нас белорусите, бил милостив и добросърдечен.

— Начената е — отбелязах аз.

— Ще има и пълна.

— Дай я тогава — казах аз.

— Знаеш ли дедите ни какво смятали за лош тон?

— Е?

— Човек да повръща наред масата. Ето какво смятали за лош тон дедите ни. Старинен кодекс за благоприличие. „А бълването посред масата лошо, грозно и не подобно ест.“

— Значи, в края на масата може?

— Нищо не е казано. Сигурно може. Разрешава се. Кому пречи?

— Ти си невежа. Може на своя край. На чуждия, vis a vis — не!

Марян си наля на дъното на чашката.

— Не ми се карай — сякаш оправдавайки се, продума той, едва тогава забелязах, че ноктите му имат синкав оттенък. — Мъничко няма да навреди на сърцето ми. Напротив, дори е полезно. Всички лекари смятат така. Освен това скоро нищо няма да ми вреди.

— Хайде, хайде — казах аз.

— Сам по себе си този миг не е страшен — замислено промълви той. — Очакването е отвратително. Кучешкото предчувствие за нещастieto.

Елма и Едгар го гледаха внимателно, като от време на време преместваха поглед върху мен.

— Също като тях. Представяш ли си, тази сутрин виха цял час. Никога не бях чувал такова нещо. При това не са помияри — а кучета на цивилизования ни век... Ще идем ли някога на риба с теб? Хайде — щом се стопи ледът?

— Не си струва.

Цял живот ще се разкайвам за тона си при този разговор. Сякаш долавях как той въздиша в душата си: „е-ех, още да поживеех“, а аз през това време му отвръщах мислено: „не хленчи, момче, всичко е наред“.

— Давай книгата — рекох аз.

Сложихме тома на коленете си и бавно го заразгръцахме. Подборът на тези три книги, подвързани заедно, бе странен; но малко ли странни неща са вършили хората през ония времена? Логиката им е трудно постижима за нас. Нали неизвестен калугер бе подвързал заедно в един кожен затвор „Сказание за богатата Индия“, „Сказание за Максим и Филипат“ и „Слово за полка на Игор“.

Евангелието на Слуцки. Много рядко нещо, но какво от това! Статутът от 1580 година. Наистина от първото отпечатване, както ми се струва (колкото и да са го препечатвали по-късно, винаги са поставяли същата година — 1580-та). Но заглавните букви в евангелието на Цяпински наистина бяха интересни.

Шрифтът на книгата правеше впечатление със своята строгост. Всеки лист бе дебел, разделен на две. В горната половина на страницата имаше старославянски текст, в долната — старобелоруски. Сух, строг шрифт, нищо излишно. Изведнъж сред тази протестантска пустиня зърнах чудо: винетки и заглавни букви, разцъфтели от макове, злато и сребро така, че пред очите ми запъстряваше. Цветя, стъбла, воини, коне — всичко бе устремено в ярък, сложен, радостен полет от страница на страница.

— Езичнико — промълвих аз, — откъде е това чудо?

— Виж надписа.

Надписът върху гърба на първата страница очевидно бе с мастило, приготвено от плодове на бъзе и клей: бе избелял. XVI — XVII век. Тъкмо преди бесния натиск на Полша. Ала не можех да откъсна очи от цъфтежа, не ми се взираше в сложната ръждива плетеница на надписа.

— Не ми отговори. Откъде е?

— От Олшани.

— Чувал съм нещо, но смътно. Къде е това?

— Уж си истори-ик. Малко градче... На трийсет километра от Кладно... Принадлежало е на Олшанските князе. На Гедиминовичите. Твърде стар белоруски ред. С многобройни имения по Неман и Птич, няколко собствени градове. Непрекъснато са заемали високопоставено положение. Поддържали го с това, че подарявали градове на кралете.

— Сетих се — обадих се аз. — Нали един от тях, Голаск, „подарил“ град на Жигимонт Август, а той го „подарил“ на Ян Ходкевич.

— Да.

— И един от тях пленил Свидригайло по време на размириците.

— От същите — каза Марян с известно задоволство, — ето на, и приятелят му не е паднал от небето. — А тези Олшани са им били майорат и им принадлежали открай време. С кошерите по дърветата, със селата, с реките, където се ловели бобри.

— И всеки пети бобър за тях — подхванах аз — другите за господаря или вътрешностите за себе си и пак бобрите за господаря.

— Ви-иж ти. Знаел и устава за данъците.^[2] Начетен, мръсникът!... Та така. Намерих тази книга в Олшани на тавана у един старец, Мултав се казва. Пазач е на замъка и най-важното на костьола. Изключително интересен тип. Прегърбен като мечок. Малко нещо ловец. Философ.

— За какво ми разправяш това?

— Все заради тази тревога. Все премислям. Като в треска съм. Спомням си всички подробности, най-незначителните случки.

Той гледаше през прозореца към пущинака и към гробището в далечината...

— Този замък представлява обикновен дворцово-замъков ансамбъл — като сякаш си припомняше или бълнуваше, говореше Марян. — Само дето е от най-старите от този вид. От средата на XVI

век. Може би десет или двадесет години по-късно. Вече не е истински замък, макар че е по-близо до замъците, отколкото до дворците. Страховита сграда. От местни гранитни морени, братко, кърваво кафяви и сякаш опушени, почти черни. Околоврът вода. Малко по-встрани костюл с камбанария. Той е малко по-късен, от началото на седемнайсети век. И всичко това буди някакво потискащо, тежко, мрачно чувство. Като да е прокълнат, като че и досега бродят призраци из него.

— Побъркал си се от четене, щурчо.

Внезапно той се обърна. Рязко. Устремено.

— Вярно е. От книгите. Но представи си, че не само у мен предизвиква такива чувства. У всички е будил подобно усещане. Ето виж... Не е мое, субективно чувство, а всеобщо.

Марян се втурна към рафтовете и без да търси, измъкна малка дебела книга — вероятно често я бе отварял.

— Няма корица. Някой от местните провинциални романтици от миналия век. Личи, че е тамошен, защото книгата е пълна с диалектизми. Ясно е, че пише на полски, без да владее добре езика, а знае само местния шляхетски диалект. Р-романтик! Нали ги знаеш всичките тези автори на „Селски песнички от Неман и Шчара“ до „Ян Чаровни от Нароч“. Напише книга със заглавие „Душа в чуждо тяло или Неземни радости по бреговете на Свислоч“ и се радва.

Изпитах смут. Доста бяха допринесли белорусите за културата на своя братски полски народ... И все пак колко приятни качества: наивност, доброта, лека отсянка на глуповата и искрена чувствителност, сърдечност. Казано с думите на автора^[3] на „Завалня“, „клевети против бащите“. И сетне, ако не бяха тези хора, на тази почва нямаше да израснат нито Баршчевски, нито поетът титан, подарен на Полша поради нашата бедност. Нека си спят спокойно: те са сторили своето.

Марян обаче не бе настроен толкова кротко. Кипеше целият.

— Дяволите ги взели. Ако искаш да знаеш, те са насадили този провинциализъм, а не Дунин-Марцинкевич^[4], дето толкова кал са хвърляли по него. Точно те са го каляли. Пък и нашият глупашки, проклет белоруски романтизъм — те са ни го натрапили.

— Проклетия белоруски романтизъм и хофманизъм сме им го дали ние — казах аз. — Но какво толкова? Защо размахваш книгата

под носа ми?

— Остана ми това чувство от Олшани — сякаш опомнил се, продума той и започна да чете.

Оттогава сто пъти препрочитам тази легенда, написана с наивния и патетичен стил на романтик (свестни хора са били те, съвестни до святост, чисти до последния си дъх, не доносници и мръсници). Сто пъти се вглеждах в тези редове, ту недодялани, ту съвсем прилични. Дори за удобство я преведох на съвременен език, нищо че от младежките си години не бях хабил хартията за стихове. Сега ви я предлагам в моя грапав превод. Тогава я чух за пръв път.

*Черният замък Олшански. Месец сред облаци плува,
кули мъгливи сред мрака минало славно сънуват.
Слушат как вятърът зимен с вълчия вой се
преплита,
слушат как тръпнат в уплаха дърветата покрай
стените.
Колко е тихо и мъртво! Колко безбрежен е мракът!
Тихо! Ето ги — стъпки безплътни — не чакат:
в среднощ такава из замъка, в ужас застинал,
дама и черен калугер по аркадите стари излизат.*

По-нататък следваше обичайният романтичен сюжет, за нас вече някак детински. Благороден разбойник от богат, но разорен род, закопнял за жената на олшанския княз. Тя също го обикнала. Князът бил скъперник, жесток, оскотял старец — отговаря като образ на всички канони на жанра.

Влюбените ограбили хазната му и избягали от замъка. Князът ги преследвал и ги убил. Та техните привидения бродят сега по аркадите на замъка, трогателно и тежко въздишат и стряскат невинните хорица.

— Как мислиш, дали е истина? — запита ме Марян накрая.

— Дявол ги знае тия романтици — продумах аз.

— Нищо ли не ти направи впечатление? — той ме гледаше изпитателно в очите.

— Направи ми — отвърнах аз.

— Какво?

— Единствената реалистична подробност е, че са ограбили княжеската хазна. Подобна постъпка не се връзва никак с романтичната патетика. А с техния морален кодекс — боже опази!

— Вярно! — тупна ме той по рамото. — Умник! Наистина за един романтик това е реализъм, макар и отблъскващ. А щом е така, защо да не е истина и цялата легенда?

— И привиденията ли? — подкачих го аз.

— И привидения има на този свят — помрачня той. — Дори са повече, отколкото предполагахме, друже мой.

Марян запали цигара. Този път пушеше истински, като гълташе дима. Аз също извадих цигара от разрязаната си кутия.

— Та така — продължи Марян. — Започнах да проверявам фактите. Най-странното е, че нашият поет не лъже твърде в тази легенда. Само ме слушай внимателно.

Вън се ширеше сивата пустош с редки щръкнали бурени по нея.

— Сигурно не знаеш, че Олшански са били може би най-богатият род в Белорусия. Но само за известно време. За около сто години. Преди това и по-късно — само обикновен заможен род като всички останали. Обаче през тези сто години са били крехове, натрупали повече богатство дори от краля.

— Кога е започнал този техен век?

— От 1481 година. С какво е забележителна тази година, а?

Имахме си такава игра, от която друг някой би откачил. Ей така, ни в клин, ни в ръкав, да си задаваме въпроси един на друг като например на какви езици е бил написан бехистунският надпис (на староперсийски, еламски и вавилонски) или какъв цвят са били кантовете в инженерните войски при Николай I (червени).

— Слабак си ти, драги ми Маряне — заявих аз. — През тази година е възникнал заговорът^[5] на Михайло Алелкович, княз Слуцки и неговия братовчед Фьодар Белски.

— Точно така. Участвували са и други, сред които Пятро Давидавич, Олшанският княз. И после?

— Хайде, хайде, те искали да извият врата на великия княз Казимир и да вземат в свои ръце управлението на страната. Ако не сполучат, да вдигнат въстание и да се бият докрай. Ако ли и тогава не успеят, да се отделят с владенията си от княжеството^[6] и да дирят помощ от Москва.

— Да. И как завършило всичкото това?

— Заговорът бил разкрит. Последвала страшна разправа. Едни били удушени в тъмница, на други им отсекли главите, трети, от понискостоящите, били набучени на кол. Стотици жертви, все хора, жадуващи за независимост. Фьодар Иванавич Белски зарязал всичко, избягал в Москва при Иван III и му отнесъл вместо „прикя“ „северските земи“.

— А къде дянал другите си земи? — иронично ме запита Марян.

— Не ги е сложил в джоба си, я. Изоставил ги.

— Тъй ли било — продума Марян. — Колове, сеч, пранги. А кой от главните заговорници оцелял?

— Хайде, казвай!

— Олшански. Единствено той. Единствен той не пострадал. Напротив, замогнал се повече от всякога. А защо?

— Бил силен. Страхували се от него. Бил от княжески род и кръвно свързан с литовските владетели.

— Глупости. Това не би му помогнало.

Той хвърли книгата на масата. Седяхме мълчаливо един срещу друг. Най-сетне Марян прекара ръка по лицето си, като че се уми.

— Точно от тази година започва невижданото, фантастично забогатяване на този род. Хиляда и една нощ. Съкровищата на Голконда и Елдорадо. Олшански подарявал цели градове. Когато посрещал великия княз, обличал в златоткани одежди хиляди шляхтичи и селяни. Покрил замъка със златни пластини. Накратко, вършел всичко, на каквото бил способен внезапно забогатял човек по онова време.

— Външна култура, а отвътре...

— Диващина ли? — запита Марян. — Не. Случаят е поспециален. Имай пред вид, че тъкмо тогава са се сдобили с истинска власт. Над душите, над телата, в крайна сметка в държавата. Някога не делели мегдан с Всеслав Чародей... Но тогава... Затова преодолели задръжките си. Така е с всички новоизпечени господари, макар че мнозина от новоизпечените били от стари родове, но с правата на... дружинници на княза или нещо подобно. Така става: външно хуманисти, изтънчени благородници, а вътрешно — тигри.

— Според мен грешиш — обадих се аз. — Спомни си за Острожки, за Микола Радзивил, за Лев Сапега. Истински образовани,

сдържани хора, макар и страстни натури.

— Това е незначително противоречие — възрази Марян. — Разбира се, общо взето, не е било като сред приближените на Чингиз хан или по време на опричината. Все пак пред очите на Европа при наченките на гласност, на демокрация, макар и шляхетска. Noblesse oblige^[7], макар че и тук сечели глави. Времето било такова.

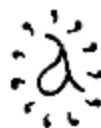
— „Времето е винаги такова, когато се намерят такива хора“ — цитирах някого аз. — Но ти не се отклонявай от сюжета.

— Та така. Изведнъж само след сто години — край на целия разкош! Край на невиджаните пирове, край на златните пластини, край на хилядите посрещачи със златни одежди! Обикновен, средно богат род. Каква е причината?

— Никога няма да узнаем — казах аз. — Всичко е възможно! Да речем, Пятро Давидавич, макар и силен, все пак си е имал едно наум да не му припомнят участието в заговора и решил да си прахоса богатството, да си поживее нашироко. И наследниците му пилеели за щяло и нещяло. Щом прахосали всичко, мирясали.

— М-да — промълви Марян. — А би ли ми казал какво означават тези знаци?

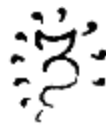
Той нарисова върху късче хартия следното:

— Е, съвсем ме вземаш за дете. Това са цифрови знаци от букви. Първата означава легион или сто хиляди, втората — леадор или милион.

— А тези?

Марян нарисова:

— Единият знак — шестстотин хиляди, другият — седем милиона.

— Отговори ми сега, драги ми умнико Антон Глебавич, по какъв начин един човек, дори най-могъщият, се е сдобил за половин година с богатство от шестстотин хиляди жълтици и със скъпоценни камъни за седем милиона? Разбира се, ако е истина; и по какъв начин, дори той и наследниците му да са яли това злато, са могли само за сто и тридесет години да прахосат толкова имане? А освен това са получавали фантастични доходи всяка година.

— Може би е знаел къде е хазната на заговорниците и я отмъкнал.

— А може и да ги е предал, а? — запита Марян.

— Такова нещо не се говори за човек без доказателства. Макар да гният в земята вече от триста години. Нали затова сме историци.

— Аха. „Историята, същата, която никога, да, никога не лъже“: Изгнил е, но не в земята, а в саркофага си в Олшанския костюл. Там върху саркофазите лежат каменни статуи. Такъв свръх мръсник братле е изваян, с една такава свята и невинна усмивчица. Ще го видиш.

— От къде на къде ще го видя?

— Ако пожелаеш — ще го видиш. Та по повод изчезването на богатството си спомни баладата на този... нашенски менестрел.

— Измислица.

— В много измислици има капчица истина. Аз търсих по разни хроники, в спомени, документи. Няма защо да ти ги изреждам — ето техния списък.

— И намери ли нещо?

— Намерих. Какво ти говори името Валюжинич?

— Валюж... Ва... Е, ако са същите, Валюжничите са стар род, още от „нашенските“ князе, отпреди великия литовски княз Гедимин. [8] Владели са имения в Полоцките земи, край Менск и северозападно от него. Но по-късно все по-рядко се споменават из универсалите и хрониките, вероятно са обеднели, изгубили са значение. В същност обичайната съдба. През седемнадесети век напълно изчезват.

— Арабия, позна — с хулигански тон заяви Марян. — А кога се въздига за последен път този род, а?

— Чакай, чакай — спрях го аз. — През Гамшанското въстание, нали?

— Хайде, хайде — поощри ме той.

— Гримислав Андреевич, май беше Валюжинич, 1611 година. Прочутият „удар в гръб“? Виж ти, пък аз никак не свързвах тези явления.

— А между другото Гамшани никак не е далеч от Олшани. Да, бил е от рода Валюжинич. Две седмици се сражавали и сетне цяла година водили война из горите. Окачвали ги на куки, набивали ги на колове. Да, тогава е станал известният „удар в гръб“, за който знаем тъй малко.

— Не са имали сметка да пишат за него. Нали са „предатели“. В такава време! Интервенция, война. Последвалите събития са засенчили, заличили всичко... Какъв сюжет, Маряне!

— Непоносим си — измърмори той.

— Изгарям от любопитство. Не ме мъчи.

— Та така. Както пресметнах, драги мой, по писарските книги и по актовете записи от онези години, като вземам пред вид доходите от именията, смятам, че наследниците при всичките си безумия не са могли да прахосат повече от една трета от това съкровище. И то при страшно, „радзивиловско“ прахосничество. През годината, когато се разбунтувал Валюжинич, Олшани било владение на княз Витаут Фьодаравич, петдесет и седем годишен, негова жена била Ганна-Гордислава Олшанска, двадесет и пет годишна, от княжеския род Мязецки. Тази княгиня била жигосана в посланието на Иероним, епископа на Кладно, задето потъпкала княжеската и женската си гордост и чест, и най-вече задето враговете на Великото литовско княжество използвали за тайните си срещи с нея калугерски одежди.

— Какъв ужас — промълвих аз. — „Дамата и черният калугер“.

— Видя ли сега проклетия белоруски романтизъм — рече Марян. — Представи си тази моя хипотеза. Разгромени са. Спасение няма. Навред сноват съгледвачи. Съратници издъхват, набучени на колове. И от самото начало за всичко е виновен княз Витаут Фьодаравич Олшански. За награда получил Кладненското кметство. Грабел като бесен и доста пари смъкнал от Кладно за себе си. Заради него бесели хората. А жена му, както е описана и в баладата — била същински ангел. Та какво, не са ли могли да грабнат хазната, съкровището и да избягат? Поне част от ограбеното да върнат на жертвите?

— Хипотези — възразих аз. — Откъде е можел да знае това поетът?

— А ти помисли колко архиви, семейни предания, слухове, легенди са изчезнали през тези сто и няколко години? Във войните, революциите, пожарите? Все нещичко е знаел.

Марян отново запали цигара. Не биваше да пуши.

— И ето че през 1612 година — той духна кръгче дим — този човек: този калугер изчезва. Най-интересното е, че и тя изчезва. Дали са избягали или са били убити — кой знае? Най-вероятно е да са избягали. Ето едно съобщение на местния съдия Станкевич, че било организирано преследване от княза, защото те уж отвлекли княжеската хазна, ала той, Станкевич, прекратил по свое нареждане преследването, като заплашил преследваните със смъртно наказание от името на краля. Може би някакъв друг отряд на княза настигнал бегълците и ги убил? Не. В същия документ е вписана клетвата на Витаут Олшански пред евангелието, че не ги е убивал и ръцете му не са окървавени; че след последната среща с тях, когато ги видял как бягат от Олшани, такива и такива свидетели са ги видели живи след две седмици... А през това време следите им се изгубили. Не били забелязани в нито един град чак до Вилно, Варшава и Киев.

— Е, какво от това? Спотаили се някъде, затова не ги забелязали. Макар че как се живее потайно с такова богатство.

Внезапна мисъл ме озари.

— Чакай, а защо се е набъркал местният съдия Станкевич, човек от типа на Шерлокхолмсовците, детектив от деди и прадеди? Почти не е имало шумно дело през шестнайсети — седемнайсети век, без да го разнищи някой от Станкевичите. Чак до прочутото Дуриницко убийство.

— Там е работата, я! Точно в този момент кралят поискал ревизия на именията и доходите на княз Олшански.

— И...

— И тази ревизия не дала нищо. Цялото съкровище изчезнало. Изчезнали и онези, които го отвлекли. Изчезнали всички счетоводни книги, документи, дори родовите грамоти. Всичко изчезнало. Наложило се племенниците на княз Витаут отново да ги вадят. Заради това по-късно им се подигравали и когато искали да ги засегнат, изказвали съмнение дали наистина е толкова стар техният род, дали сами не са си написали грамоти с разни привилегии, родови книги. А нищо не им било останало от приказното им чичово богатство, та поне

с разкоша си да затворят устата на зложелателите, да им хвърлят прах в очите.

— Племенниците ли? Защо? Нима ревизията не е открила нищо?

— Нищо. Останали живи само племенниците. Година след ревизията княз Витаут Олшански скоропостижно умрял.

— За какво е била тази ревизия? — запитах аз.

— И аз се чудя.

— Да не са излезли на бял свят събитията от преди сто години?

— Кого може да са интересували? Дори да е имало някакво престъпление, нима внукът ще отговаря за дядо си? След сто години?

— Може да са имали нужда от пари. Държавната съкровищница да е била празна.

— Глупости. Щели са да наложат нов данък.

— Да не би заради кметуването в Кладно? Да са го хванали, че обира града?

— И това не интересувало никого. Щом е платил откупа, получил е аренда върху града, а сетне кой се интересува какво ще прави, ако ще тройно да си изкара парите от гражданите.

— Да не би заради въстанието? Заради връзката на тази... с моминско презиме Мязецка с главатаря на въстанието?

— Не, ревизията засягала Олшански. Никой не би се занимавал с рода Мязецки. През 1507 година една от прабабите на нашата героиня била „сърце и душа“ на великия княз Жигимонт. Оттогава те били много близки с кралете, били техни доверени лица.

— Да не са разследвали изчезването на княгиня Ганна?

— Тя изчезнала по-късно. Ревизията започнала месец преди това. Виждаш ли колко версии: старият заговор — откупването на Кладно в аренда — събитията около въстанието и отражението им в семейството на княза.

— А може и трите причини да са предизвикали ревизията.

— Твърде вероятно. Защо не се заемеш с това? Заеми се, а? Ето ти тема за поредното изследване.

Света Инеса ме гледаше, умолително склопила длани. Не можех да ѝ откажа.

— Ще си помисля — отвърнах аз. — Но чуй, Маряне, каква връзка може да има между събитията от онова време, при това отделени едно от друго със сто години, и тази книга от Олшани,

отдавна захвърлена, никому ненужна, освен на музея и на такива като нас двамата, и това, че някакви изнудвачи, занимаващи се с бизнес в изкуството, ти звънят, обикалят ти под прозорците и така нататък. Може би дори под прозорците ти обикалят съвсем други хора, а не онези, които ти звънят.

— Може би. Но такава тревога ме мъчи, че ще умра. Имам такава предчувствие. Просто сърцето ми усеща, и толкова.

— Усеща, защото е болно. Не си ли преживявал и по-рано такива припадъци на безпричинен страх?

— Не е същото. Не е виновно сърцето ми. Има нещо по-дълбоко. Като при кучетата, когато предчувствуват пожар.

— Обърни се тогава към милицията, както те посъветвах.

— Да ме сметнат за побъркан, нали?

— Тогава се успокой. Стига си се измъчвал.

Станах. Трябваше да се прибирам. Тогава Марян сякаш изпадна в паника. Започна да роши тъмните си коси. Погледът му стана безпомощен.

— Знаеш ли какво...

Той взе старата книга и ми я подаде:

— Знаеш ли? На... Вземи я... Те...

— Кой те?

— Не зная. Те... Няма да допуснат, че съм могъл да изнеса такава ценност от къщи. Така ще съм по-спокоен. Хубавичко я скрий. Ще наминавам понякога при теб. Да разменяме мисли. Да я разглеждаме.

— А ти с какво ще работиш?

— Имам хубаво фотокопие. За да не съсипвам книгата, работя с него. Освен това съм по-слаб палеограф от тебе. А ти я виж. Разбери за какво се отнася. Ето ти чанта. Можеш да я вземеш.

Чантата бе огромна. Тази голяма книга потъна вътре и дори остана място.

Наканих се да си тръгна, но видях, че Марян облича палтото си. Когато поведе и кучетата, се възмутих:

— Това пък защо е?

— Недей, Антоне. Необходимо е.

Учуди ме и с друго. Отби се в близкия „Гастроном“. Разбира се, кучетата останаха с мен, като свирепо се озъртаха на всички страни.

Мислех, че ще купи някоя бутилка. А той донесе три — едната, както си е редно, с вино, а двете... с кефир.

— Маряне — обадох се аз, — не мога да го понасям. Отде ти дойде наум. Една бабичка ми носи мляко, аз си го подквасвам и то става като истинско кисело мляко. Повръща ми се от този блудкаж.

— Ако щещ, излей го — рече ми той, като наместваше бутилките в чантата така, че да се подават от нея. — Подквасил си мляко! Неизменни староергенски навици!

— Маскировка, а? — иронично запитах аз. — Откачил си, Маряне, съвсем си се вдетинил.

— Добре де — каза той, като хвана ремъчките на кучетата, — поемай, поемай. Да вървим.

Колкото и да е странно, тревогата му обхвана и мен. Уж знаех, че е глупаво, а не можех да не се тревожа.

... Пред моя вход Пахолчик се подаде от павилиона за цигари:

— Бо-оже мой, какви песове! Зверове! А каква ще е тая порода, бихте ли ми казали?

— Тигрови догове — измърмори Марян.

— Бре-ей, брей, какво ли няма по света! Хем тигър, хем куче! Бихте ли ми казали как ги кръстосват? Макар да е голям, тигърът е от котешката фамилия. Как така — с куче?

— Насила го карат — отвърна Марян.

— Дресират го — рекох, но ми дожаля за стареца. — Породата им просто е тигрова. Ние се шегуваме, чичо Герарде.

— Е, господ ви знае. Не е грехота да се пошегуваш. Гледам, днес сте се разходили, поруменели сте. Хубаво е, че вечер пиете кефир. Кефирът е полезен.

— Разбира се — казах аз. — Особено с вино.

Ние влязохме във входа.

[1] Жигимонт II Август — полски крал и велик княз на Литовското княжество през първата половина на XVI в. — Б.пр. ↑

[2] „Устави на волоки“ — феодален документ, приет през 1557 г. и напълно закрепостяващ селяните в Литовското княжество. — Б.пр. ↑

[3] Става дума за сборника стихове на Я. Баршчевски „Шляхтич Завалня“, създаден през XIX в. — Б.пр. ↑

[4] Я. Баршчевски, В. Дунин-Марцинкевич, А. Рипински и др. прогресивни белоруски фолклористи и писатели от XIX в. — Б.пр. ↑

[5] Заговор на православните князе от Литовското княжество да се присъединят към Руската държава. — Б.пр. ↑

[6] От XII до първата половина на XVI в. западнобелоруските земи влизали в пределите на литовското княжество. — Б.пр. ↑

[7] Положението задължава (фр.) ↑

[8] Княз на Великото литовско княжество от 1316 до 1341 г. — Б.пр. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ЖЕНАТА ОТ БЛИЗКОТО МИНАЛО. АБЕЛОВЦИТЕ В ОСТАВКА, ЧЕТЕНЕТО НА ЕВАНГЕЛИЕТО НЕ МИ ДОНЕСЕ ДРУГА ПОЛЗА, ОСВЕН МОРАЛНА

Когато Марян си тръгна, си спомних, че от три дена не съм довършил писмото до баща си. Съвсем се обърках с тази книга. Писмото отдавна да беше написано, обаче леля Марина винаги се сърдеше, ако не драснех поне няколко реда лично до нея. Тя беше възрастна вече, със свои капризи.

Реших най-сетне да се отърва от това задължение. Извадих още един лист и като се помолих богу да не я засегна с някоя небрежна дума, седнах да пиша.

„Леличко Марина! Ти знаеш колко мъчно пиша писма, какъв мързел съм. Много по-лесно ми е да се обадя по телефона, но звъних и никой не се обади. Чак по-късно научих за сватбата на Койдановски и че вие сте били там. Домъчня ми за тебе и за тате. Ако той не знае друго, освен «подивяхте из градищата» и «ела да половим риба», поне ти си грабни багажа и ми ела на гости. Щом получиш писмото, на другия ден да си тук. Ще си поприказваме, ще идем на някоя нова пиеса в театъра. Много добре ще бъде! Страхувам се, че току-виж ме пратят някъде и тогава до налято няма да се видим. Наистина хайде ела. Нали имаш време сега. Освен това съм намислил да ви купя това-онова. Ще те чакам например на дванайсети в 11 часа на гарата. Не му мисли много. Ще те чакам с кола. Наистина, какво ти пречи? Прати ми телеграма, ако тръгнеш по-късно. Нали и сутрин, и по обед, и вечер — все имате работа. Зная ви аз.

С новата книга ми потръгна. Изведнъж всичко се нареди! Помогнаха рецензиите, да са живи и здрави

Пятровски и Клецкин. Така че позволи ми да ти кажа довиждане, целувам те нежно и оставам:

твой почитителен племенник Антон.“

Уф-ф! Ето на, обичам леля си, драго ми е да говоря с нея, но да пиша онези думи, които бих ѝ казал устно, е жива мъка.

Оставих писмото, угасих настолната лампа. Отново запрелиствах „Книгата“ на Пташински и изведнъж ми мина през ума, че не бива да я оставям на видно място. Изглежда мнителността на Марян бе заразила и мен. Затова взех тежкия том и го скрих в секретера.

Аз имам малко старинни предмети, не като Марян, но дори Марян ми завижда заради секретера. А аз се гордея с него. От началото на XIX век е. Стил амбир, вариран от крепостен майстор до неузнаваемост. Тези вариации са направили амцира още по-благороден, ако въобще това е възможно. Строги форми, всяка подробност е обмислена, всеки детайл е удобен и красив. Черно дърво и чемшир, много пестеливо инкрустирано със седеф. Вдигнеш ли капака — пред очите ти блясва дъга: литват пеперуди над стилизирани полски цветя. Колко се мъчих, докато го реставрирам едва ли не от купчината трески.

Ала това не е най-важното, а друго — скривалището, което открих случайно в него само преди година. Натиснеш пластинката до ключалката, дръпнеш я напред, после наляво, и задната стена на отдела за хартия се отмества встрани. Ако при това натиснеш и средната пеперуда — се разтварят и странични скривалища, твърде обемни.

Там човек може да скрие писма, документи и други такива. Там ще сложа сега книгата на Марян. Не бива да я виждат много хора. Освен това ми отмъкнаха доста книги. От „Сатирата“ на Кохановски до „Вино от глухарчета“ на Рей Бредбъри. Отмъкнаха ми дори белоруския том на „Живописна Русия“ въпреки гигантските му размери. Ако някой „вземе назаем“ и това — лошо ще стане. Как тогава ще погледна Пташински в очите, откъде ще взема кураж? А мераклии за такова „вземане назаем без връщане“ има, колкото щеш. Дори под съд не можеш да ги дадеш тези гадове.

Скрих книгата, затворих скривалището. И добре сторих. Защото веднага отекна звънецът на вратата и се появи „старата ми любов“, Зоя Пярервенка с цялото си величие. Появи се, след като два месеца не бе се мяркала и вече мислех, че никога няма да дойде.

Докато слагах на масата бутилка „Немеш кадар“, ябълки и това-онова, докато палех лампионите и гасях горните лампи, разменихме не повече от десетина банални изречения: как върви животът, какво ново, как си със здравето (при нейните двайсет и осем!). И чак след първата чаша продумах:

— Пък аз си мислех — край.

— То си е край. Защо да се измъчваме, щом толкова те гризе съвестта.

Съвест или не, но когато първата вечер цялата компания си тръгна, а тя остана до сутринта и сетне идваше почти всяка вечер цели четири месеца, бог ми е свидетел, че не знаех и дори през ум не ми минаваше тя да е омъжена. Дявол ги взел тези съпрузи, дето ходят на експедиции по седем месеца и то нанякъде, дето не е стъпвал човешки крак.

Всичко излезе на бял свят, чак когато ѝ предложих да заминем на юг, а сетне да помислим за нещо „по-сериозно“. Тогава тя ми каза истината и най-хубавото бе, представете си, да съм се отбивал понякога у тях, дори когато се завърнел мъжът ѝ. Само изпъшках. Дори може би щях да се съглася, защото вече се бях привързал към нея. Ала не биваше. Защото най-голямото безобразие от моя страна бе това, че чудесно познавах мъжа ѝ, Костик Красовски. Чудесно момче, верен приятел, с широка душа, независим, компаньон, гуляйджия, съвестен палеонтолог и изключително добър човек. Как да оскърбя такъв човек — нали сетне трябва да се обеса.

И започнах да се отдръпвам от нея, бог ми е свидетел, скъпо ми струваше това.

Тя бе ярка блондинка с тъмносини и студени очи, устните ѝ сочни и капризно извити, шията ѝ стройна, ръцете — красиви, тяло, което просто ти говори — от едрите гърди до петите, а краката ѝ, дори само те бяха истинска мечта за всеки мъж.

Дявол да ги вземе тези жени, които запазват моминското си презиме! Дявол да я вземе тази невъзможност веднага да разбереш омъжена ли е жената, или не! Дявол ги взел в това отношение всички,

които не са литовци! Колко са си добре те. Запознаваш се. „Красаускайте“ — значи, напред, драги, стига тя да не възразява. „Красаускене“ — заден ход, драги. Парцелът е зает, давай заден ход, не е за твоята уста лъжица.

В цялата тази история ме утеши само това, че щом забеляза отдръпването ми, тя захвърли — сигурно от глупост — маската на добра, предана, покорна жена. Най-сетне съзрях неудържимото ѝ желание да живее само от благата, без никак да се отплаща на живота и на хората, безумната ѝ жажда за наслади, независимо от всичко, колкото и зле да се чувствуват хората около нея.

В крайна сметка само тя ли бе такава? Това още не е причина, заради това не престават да обичат. Понякога, напротив, обикват още по-силно такива жени. И се измъчват с тях. Както се измъчвам и аз.

По-късно приятелят ми Алес Гудас, онзи, дето селяните му бяха налели водка през прозореца, щом видя, че съм се поотърсил, ми каза, че не искал да ме предупреждава, докато съм бил заслепен, и че сега вече може:

— Не си ти първият, братко, с когото тя изменя на горкия Красовски. Такова момче, златно момче — а виж какво става.

— Защо не ми каза на времето?

— Нямах да ми повярваш.

— Прав си.

— Нямах да ми повярваш. „Влюбила се, жената“. „Какво от това, че е омъжена?“ „Случва се“. „Това не е безобразие, а нещастие“.

— О-ох, върви по дяволите, Алес!

— Само си пати Костик заради нея. Какво искаш от жена, която дружи само с маникюристики и продавачки?

— Какво имаш против продавачките?

— Нищо. Дори ги обичам. Само че избирам теми за разговор не само за блузи от мохер.

— Зная аз какви теми избираш.

Засмяхме се. И ето така полека-лека, много болезнено започна моето оздравяване. Все пак тя наминаваше понякога, но аз с всички сили се мъчех да я държа на разстояние. Както сега.

— А аз тогава бях намислила да се развеждам — внезапно се обади тя. — А после си помислих, че ти все едно няма да ми простиш лъжата. Тогава защо да страда Костик? Обича ме, прощава ми много

неща. Ще остана при него и ще се помъча да изкупя вината си. Няма накъде! Виновна съм, трябва да понеса последствията. Но стига за това. И така ще ми мине животът, какво друго искаш. Разбира се, той не сваля звезди от небето, но е добър, съвестен, мил. Нищо. Време е да мирясаш, Зоечка.

Тя произнесе това някак кротко и тъжно, та душата ми се обърна.

— Недей така. Какво да се прави. Аз съм виновен повече от тебе.

— Какво си виновен? Не, не съм съгласна... И хубавото, и срамът са си мои.

Все пак въпреки неприятните ѝ качества тя си имаше и вътрешно чувство за дълг, и разум, изпитваше болката на не особено щастлив човек. Мъчно ми беше за нея. Сигурно защото още я обичах.

— И ти не се измъчвай. Така да си остане. Лошо ли ни беше през тези месеци? — запита тя.

— Хубаво ни беше — като приемах всичко, отвърнах аз.

— Ето на, било ни писано да бъдем щастливи. Ще има какво да си спомняме. Малко ли е? Другите и толкова си нямат... Хайде, хайде... Какво сега?...

Тя ме погали по косата. Този допир на малката ѝ ръка ме подлудяваше някога. Сега само събуди болката.

— Ето виждаш ли, значи, наистина е дошъл краят. Добре. Ще ми откажеш ли понякога да те навещавам?

— Защо ще ти отказвам?

— Не се плаши. Само така ще идвам. Да се постопля.

— О-ох, каква каша забъркахме!

Тя праметна единия си свършен крак върху другия, отпи от виното. Лицето ѝ в светлината на лампиона бе златисто, меко и много тъжно.

— Преди бях забравила, че нямам право на нищо. Защо тогава ще мислиш за моята репутация? Нали нищо не знаеше. Освен това нали нè ти дойде пръв при мен и остана. Като някакъв съблазнител. Аз сама пожелах. И мен ме влечеше към тебе. Сторих това, което желях и можех.

Горди думи, те разкъсаха сърцето ми. Но какво можех да сторя?

— Е, добре — сподавено промълви тя, — стига за това... Къде си бил днес?

Тя очевидно диреше неутрални теми.

— Бях у Марян — отвърнах аз.

Зоя го познаваше: три-четири пъти се бяха срещали при мен.

— Още ли откача по онези дървени играчки?

— Недей така — възразих аз. — Той върши важна работа.

— Нима съм против? Как е жена му?

— Зле е. Но това си е тяхна работа. По-лошото е, че той страда.

И сигурно заради това сърцето му пак не е добре. Изживява разни ужаси, както винаги се случва със сърдечно болните. Мнителен е. А не може да се откаже от кафето и цигарите...

— Трябва да постъпи в болница. Жал ми е, когато се случи нещо лошо на добър човек. Мръсниците си живеят, а ето Сяръожа Певен, горкият, толкова е млад, талантлив, тъкмо го повишиха, толкова добре се чувствуват хората с него, а ето ти сега — рак.

— Това е нещастие — казах аз, — голямо нещастие! Но какво да се прави, като нашето поколение преживя толкова беди.

Внезапно скочи решително.

— Хайде, няма защо да протакаме.

Поколеба се около минута — и отместа „Немеш кадара“. Било сладко вино.

— Нали обичаш полусладките.

— Тукашните обичам. А може би тези дни всичко ме дразни? Слушай, Антос, а какво пихме през първата ни вечер, помниш ли?

— Помня. Ти беше със синя рокля, с кехлибарена огърлица. И не бе сложила червило. Тогава пихме „Хванчкара“.

— Май че го няма това вино сега. А щеше да е хубаво... По последна чаша... Както някога ни бе първа. За раздялата. Антоша... За раздялата. Няма накъде. Ето го писалището ти с чистата хартия, с този свещник, с лампата. Може би никога вече няма да ги видя, щото не зная дали ще намеря сили просто да намина.

Не можех повече да слушам това, уплаших се като повечето мъже в такива случаи и за да отдалеча неминуемата последна минута, казах:

— Защо да няма? Вчера видях в нашия магазин „Хванчкара“. Чудеса. Светът нещо се обърна. Дали са го изкупили? Ще прескоча да видя.

— Прескочи — сподавено произнесе тя. — Да завършим с това, с което започнахме. Само не се бави много. Ужасно ще се чувствавам

тук... сама.

Когато вече си обличах палтото, тя запита:

— Поне имаш ли пари? Вземи.

— Имам.

Хукнах към магазина, като се проклинах с всички сили.

... Когато се върнах, тя стоеше до прозореца и се взираше в мрака. Обърна се към мен и си избърса очите.

— Пратих те, глупачката аз, а не те попитах дали ти стигат парите.

— Стигат ми — казах аз.

— Налей тогава.

Седяхме и разменяхме незначителни фрази, сякаш бяхме на собственото си погребение, сякаш погребвахме нещо много важно. Никога през живота не ми е било тъй тежко и мъчително.

Едва когато си облякохме палтата в антрето, тя се притисна до гърдите ми.

— О-ох, Антоне... Защо сторих така?... Защо не ти казах истината още в самото начало... Защо те излъгах?

— Слушай — казах ѝ аз. — Остани. Завинаги. Не мога повече.

Очите ѝ бяха влажни, но не плачеше.

— Не — рече тя, — нямам право. Нищо не се връща. Но може би ще намина някога да се постопя при теб. И толкова.

В този миг я обичах отново, дори може би повече от преди. Цялата ми душа мъчително бе устремена към нея. Но разбих: наистина е краят. Тя бе решила така.

... Мокрият сняг лепнеше по лицата ни, когато излязохме на булеварда и тя спря такси, сетне все стоеше до колата и ме гледаше в очите.

— Бъди здрав — най-сетне сякаш изтръгна думите от душата си тя. — Преди в такива случаи поне са се прекръствали. А сега...

Тя впи студените си мокри устни в моите и когато се стоплиха, с мъка се откъсна от мене.

— Бъди здрав. Господ да те пази. Прости ми.

Затръшна се вратата на таксито. За последен път ми махна ръката и с бяла ръкавичка. Сетне колата рязко потегли, като заля краката ми с мокър кафяв сняг.

... Всичко в душата ми плачеше не толкова от любов, колкото от болка поради загубата. Кой знае защо, се отбих в ресторантчето „Космос“, изпих до стойката чаша коняк, сетне тръгнах да скитам по улиците, напипах омачкания плик в джоба си и го пуснах в кутията, дълго седях на една мокра пейка и безсмислено зяпах пъстрите петна на уличните лампи сред черните заледени клони. Сетне отново пих пред стойката в ресторанта. Този път вино.

... По-страшно от смъртта бе завръщането ми в празния апартамент, където още се долавяше нейният аромат. Затова несъзнателно съм натиснал звънеца на Хилински.

Той отвори, огледа ме и сигурно нещо го стресна.

— Зашовядай — рече ми. — Ще пийнеш ли нещо? Разбира се, ще пийнеш. Събличай се. Ей сега.

Както статуите и иконите изтикваха Марян от жилището му, така книгите изтикваха „полковника“ (а може да не беше полковник, ами истински „Абел в оставка“, кой ли може да затвори хорските уста) от апартамента му. Само на две от стените нямаше книжни лавици. Пред едната бе поставен диаскоп (Хилински се увеличава от диапозитиви, по някакво чудо се сдобиваше с немски ленти „Орвоколор“ и използваше тази стена, за да показва снетото на себе си). Сега до масата до диаскопа имаше пластмасови рамки, ножици, търкаляше се тънък диаскоп, гърчеха се като змии лентите. Всичко бе наслагано направо на пода, върху дивана.

На другата стена над дивана висеше портрет в овална рамка. Беше рисуван отдавна, бе от старата школа. Дори бе покрит с лак. Портретът бе прокъсан в долния край на рамката и грубо защит, сетне криво-ляво изрисуван. На портрета — жена с черна рокля на червени цветя. Мургава, явно южен тип.

Винаги когато идвах у Хилински, този портрет ме учудваше. Никога не бях виждал толкова впечатляващо женско лице. И в същото време толкова красиво. Очи да не откъснеш от него. Тази полуотворена уста, този горд нос, челото, и цялата тази нежна и горда, съвършена стойка. О боже господи!

Хилински довлече масичка на колелца, прехвърли всичко на другата маса, обла и остъклена, сложи начената бутилка сръбски коняк, салам и грузински стафиди.

— Хайде, да не ни стига лошото.

Пийнахме.

— Какво става с теб, момче? Да не си напсувал ректора? А?

— Не. Макар че заслужава.

— Сакат човек ли си набил? Или се влюби в дъщерята на владиката?

— Че има ли дъщеря владиката?

— Какво друго? Да не си цитирал случайно Троцки на лекциите си?

Аз мълчах.

— Аха. По грешка си влязъл в апартамент като твоя, изпил си млякото и като си мислел, че си в къщи, си прекарал известно време с чуждата жена като с твоя. Не си искал да палиш лампата. А другото наоколо е било стандартно.

— Вярно — казах аз.

Тогавя той разбра, че не се шегувам. А аз, без да си давам сметка защо, му разказах цялата тази история. Разбира се, без да споменавам имена. Разбира се, като промених всичко, което можеше.

— Жалко — промълви той. — Но какво да се прави? Друг път първо питай, преди да се юрваш надолу с главата. Тази наша глупава белоруска чувствителност! Но щом така се е случило, предложи ли й да остане с теб?

Отвърнах, както си беше:

— Няма вече връщане, Адам Пятрович. Тя се измъчва заради лъжата си. Какво да сторя?

— Мълчи си, момче — след пауза се обади той. — Може би там нещата ще потръгнат, ако премълчиш, ако никой не узнае. А ти — няма как, ще трябва да се мъчиш. Човек трябва да преспи с мъката си. И не една нощ. Тогавя тя непременно ще ти измени с друг. Чак тогавя ще ти олекне.

Не можех да го позная. Обикновено сипеше каламбури, много често солени, а сега седеше потънал в моята мъка и изглеждаше дори някак суров.

Сигурно съм изглеждал ужасно, защото Адам се намръщи, изпъшка и наля още по чашка.

— Хайде за нея. Сигурно все пак благородството преобладава в душата й. Та за благородството.

Той ме наблюдаваше.

— Не се коси толкова, главо глупава. Хайде, запали от моите цигари, макар че са силни за тебе. Гледам, все на вносни налиташ.

Дъхът ми секна.

— Хайде, зарежи. Е?... Стига! Не е голяма мъка това, Антоне.

И като очевидно се реши на нещо, въздъхна.

— Ех, да те!... Добре. Откровеност за откровеност. Виждаш ли този портрет?

— Да.

— Никога не си ме питал коя е жената на него. Деликатен си. Пък може би и аз нямаше да ти кажа. Сега ще узнаеш. Виждаш ми се много посърнал. Страдаш. А не знаеш колко страшно бива човешкото нещастие.

Той отпи.

— Жена ми е. Беше артистка.

Кожата върху скулите на слабото му лице сякаш се изопна и провисна долу, покрай устните. Очите му веднага се очертаха под тежко надвисналите клепачи.

— Как смяташ, каква е по народност?

— Не мога да позная, Адам Пятрович, не разбирам от южняци. Бих познал белорусина от верста, но тук не мога да съдя.

— И все пак...

— Грузинка? Арменка? Таджичка?

— Не.

— Молдованка? Еврейка?

— Още по-лошо — горчиво продума той. — Циганка, братко.

Засмука цигарата си.

— Това бе главната й вина. Понесе си и наказанието заради това. По-добре щеше да е, ако я бяха убили в първия трап край пътя. По-малко щеше да се мъчи... А през това време аз бях много далеч от нея... Не можех да я евакуирам, да й помогна... Не можех, нямаш право дори да викна, че ето на, онези мръсници погубиха най-скъпия ми човек в концлагер. И синът ми се изгуби някъде... Имам само следа от вест: тогава прибирали децата от северен тип. Той беше светлорус. Не ме гледай, че сега съм побелял... Бях съвсем светъл някога.

Той се обърна към портрета.

— Каква Грушенка бе някога в „Очарования странник“, каква Маша в „Живия труп“. Когато пееше — хората плачеха. И за отплата

— трап. За всичко — трап.

Той остави цигарата.

— Това... някак отмина ли, не отмина ли, но болката се притъпи... Ала за сина ми... Дали се е върнал, дали е попаднал в наш дом за сираци? Пък може и... да е там. Не е изключено някой наш... Грибок да се изправи срещу него... Такива ми ти работи.

Хилински вдигна чашата със златистата течност.

— Разказах ти, не за да ме съжالياваш. А за да пожалиш себе си. Твоята мъка не е от най-страшните. Не е най-лошото.

Благодарността ми към него бе тъй огромна, съчувствието ми толкова остро (наистина какво бе моята горчивина пред мъката му?), че разбрах: трябва да променя темата на разговора. Но нищо не ми идваше наум. Затова взех, че му разказах това-онова за страховете на Марян.

— Е, няма нищо тайнствено — рече Хилински. — Донейде са виновни онези мошеници, които все гледат да заобиколят някак закона. Основната причина е болното му сърце. От него е.

— И аз мисля същото.

В този миг телефонът извънтя. Хилински влезе в спалнята, притвори вратата, но сигурно се чуваше слабо и бе принуден да говори високо, по-силно от обикновеното и аз дочух това-онова.

— Иконите? С тях ли е свързано? Дявол ги взел с тези авоари!

„Нарочно не казва «валута», а «авоари». Мисли си, че не мога да разбера. С бели конци шиеш, Адам Пятрович.“

— Проклетници. И оръжие ли?... Лошо се чува!... Ясно. В един и трийсет? Добре. Ще дойда.

Той се върна при мен:

— Случайно узна една тайна, момче. А аз се държах непедагогично. Виках като луд.

— Не съм бърбив, Адам Пятрович. Не ме виждате за пръв път. Освен това не ме засягат вашите работи. Вие със своите, аз със своите грижи.

— Обиди ли се?

— Обидих се. Хич не ме интересуват такива, ако ще два живота да преживея. Нищо не съм ви питал. Просто не ми е интересно, извинете.

— Жалко. Всичко може да се случи. А дето не се интересува от такива — той ме разтърси за раменете — не се заричай, може да те заинтересуват. Хайде, стига се цупи, стига... Кажи нещо.

— Щом все пак случайно дочух нещо, да се върнем отново към Марян. Все пак и неговият случай е тревожен. Ето, говорите за икони, за валута — не ви питам какво се е случило, та трябва да отидете и вие. Може би и при Марян е нещо подобно? В крайна сметка човек трябва да вярва и на предчувствията си. Този материал не е за „абеловците в отставка“, нито за милицията, нито за съда, но понякога човек трябва да вярва на сърцето си, когато то боли...

Той ме гледаше внимателно.

— Може да си прав. Вярвай и внимавай.

Станах.

— Не биваше да те оставям сам в това състояние. Но нали чу... Имаш ли нещо за пиене?

— Вино.

— А по-силно?

— Нито капка.

— Вземи. Нали не си от онези, дето сетне тръгват да скитат из улиците? Хайде, пийни си яко. Днес ти разрешавам. И легни да спиш. Да тръгваме.

Хилински си знаеше работата.

... Никога през живота си, нито преди това, нито по-късно, не бях пил толкова. Изпълних докрай съвета на съседа си. Заспах като убит. Бях си съблякъл дрехите както винаги, но, кой знае защо, бях оставил връзката. Дали наистина съм имал намерение „да скитам“? Да търся Зоя? Сигурно...

През следващите пет дена изкупвах греховете на „пиянственото си глумление“. Работих, без да си давам дори минута почивка.

Не ми се вярваше само ценността на старата книга да е предизвикала тази обсада около Пташински, всичките тези обаждания, сенки под прозорците му и тям подобни. Бях почти сигурен, че разгадката е някъде в самия текст: че има нещо дописано в белите полета, някакъв надпис, умело скрит в плетеницата на орнаментите, нещо друго. Затова търсех. Слепешката, защото не знаех какво търся.

Много пъти през живота си бях чел евангелието, една от най-хубавите (ако не най-хубавата) истории, измислени от човечеството през цялото му съществуване. Беше ми приятно да го чета и сега, да размишлявам върху отделни пасажии, да си ги представям. И все пак не ми бе тъй приятно, както преди. Макар и да четях едва ли не сричка по сричка, търсех друго. Така човек, щом зърне първата гъба, веднага забравя за пеещата хубост на дивната лятна гора.

Така се движех по текста, забил нос в земята. Без всякаква друга полза, освен морална. Пък и тя бе от друг характер, защото проследявах текста, а не четях.

Понякога ми минаваше през ум, че е кощунство да се крие нещо в такъв текст, а за човек от средните векове (стига само скритото да е от него) — не е просто кощунство, а нещо, граничещо с ерес, с погубването на тялото и на безсмъртната душа. Ако е така, тайната ще е от изключителна важност или пък... този човек не е вярвал нито в бога, нито в дявола, нито в тогавашните закони.

Прочетох четирите евангелия и деянията на апостолите, а също и посланията им, започвайки от посланието на Яков и завършвайки с посланието до евреите. Оставаше само апокалипсисът на Йоан Богослов и неуместно лепнатия до него „Статут“, също с „послания“, но този път до светските властници.

Нищо!

Поне някаква следа, някаква догадка!

Накрая започнах да мисля, че грешим с този текст. Най-лошото е, че и Марян започваше да мисли така. През тези дни на два пъти се отби и ние се взирахме в текстовете, докато ни заболяваха очите, до затъпяване, прехвърляхме хипотези и още начаса ги изоставяхме. Единственото, в което „се придвижихме“ напред, беше актът за изчезването на княгиня Олшанска, отпечатан в „Актове, издадени от археографската комисия...“

— А какво ще ни даде това? — запитах аз.

— Може пък...

— По-хубаво риба да ловим, отколкото да се занимаваме с изследвания...

— Има време. Още малко. Дори по езерата ледът почти се е стопил.

И отново седяхме до посиняване над книгата и над копието, а Марян мърмореше:

— То пък сме едни Холмсове... Пинкертоновци... Поанкаре... Станкевичи^[1]... Мегре...

През онзи кишав, пронизващо студен мартенски петък — май беше двайсет и девети март — пак не можахме да стигнем до нищо.

— Дори пророк Наум нищо не би измислил — кипна най-сетне Пташински.

— Хайде, хайде. Нима ние двамата сме по-глупави от него.

Излязох да го изпратя. Беше ми криво заради собствената ми безпомощност.

— Като слепи кутрета сме — рече Марян.

Пред нас по стълбището слизаше интересният младеж, съседът на Лигановски. И този път изнасяше кофата с боклук. Откъде ли го събира толкова много?

— Ето такъв боклук ни пълни главите. Изхвърлим ли го — ще остане само празна катуна.

— Може би наистина трябва да зарежем всичко и да почнем отначало — обадох се аз. — Може би работата да не е в текста? Може нещо да е изстъргано? Или същността да не е в смисъла, а в обвивката? В самото съществуване на книгата?

— Ще трябва да проверим. Още утре.

Спряхме се до павилиона за цигари. Купих си кутия БТ, Марян с виновна усмивка поиска пакет „Шипка“.

— Зарежи ги, Маряне — обадох се аз. — Право ти казвам, зарежи ги.

— Проклетата слабост! Е, само по една-две на ден.

— На ваше място нямаше да пуша — поучително заяви „бригадирът Жерар“. — Ето вашият приятел колко е як, не искам да ви сравнявам с унгароки кон, другарю Космич. Но и него бих го посъветвал да не пуши. Капка никотин убива кон за ваше сведение.

— Аз не съм кон — отвърна Пташински.

— Виждам. Погледнете си ноктите. Синяет се.

И внезапно се развихри... Извади металическа кутийка от джоба.

— Искате ли да ви намеря емфие вместо тези боклуци? Ще го миришете. Аз самият го стривам.

Той зареди всяка от ноздрите си с по една голяма порция зеленикав прах. След секунда оръдието гръмна и Пахолчик си затърка носа.

— Чак ми просветна пред очите... Имайте пред вид, вредя си на търговията. Така е. Но здравето на човека е по-скъпо от всичко, както бе казал средновековният римлянин Хипократ. А дето ще ви кажат, че изсушавало лигавицата, че ще ви се появи катар — това са дивотии, господ да ме прости... Е, какво?

— Без мене — отвърна Марян.

— Помислете си — рече Пахолчик, като му подаваше пакет „Шипка“. — Щом решите — заповядайте. Ще ви намеря, и то не марка „Пчела“, мътните го взели, а истинско емфие.

На ъгъла се сбогувахме.

— Ако не замина за Вилнюс за ден-два, утре ще ти се обадя — продума Марян.

— Заповядай.

— Жалко, че не можем да разкъсаме книгата. Дали не е залепено нещо в корицата?

— Не. Корицата е от онова време.

— Дяволска работа! Умът ми не го побира какво може да бъде.

Щом прекоси улицата, той се обърна и ми махна.

— Хайде, със здраве!

Запалих цигара, а когато погледнах след него, вече не го видях от внезапния снежен вихър, връхлетял града.

[1] Станкевич — известен следовател и съдия от белоруското средновековие (разследвал например делото на Марина Достоевска-Карлович през 1607 год.) — Б.а. ↑

ПЕТА ГЛАВА

ИЗЧЕЗНАЛ Е ЧОВЕК

Отминаха още четири дни. Настъпи април. Купчините сняг, нахвърляни от колите под дърветата, съвсем се смалиха, станаха мръсносиви и шуплести. Още на два пъти валя сняг и всеки път се редуваше с дъжд, който го изяждаше пред очите ни. Все по-често небето се синееше прозрачно, пролетно. На завет, по припечите из двора бе съвсем сухо. И все пак пролетта настъпваше предпазливо, сякаш се озърташе, като често отстъпваше на кишата, студа, на хлъзгавицата.

През тези дни на няколко пъти търсих Марян по телефона. Никой не отговаряше. На четвъртия ден не се стърпях и отидох у дома му.

Дори кучетата не залаяха при позвъняването ми. Жилището мълчеше и в това нямаше нищо чудно. Когато заминаваше нанякъде, Марян винаги отвеждаше кучетата при някакви свои съседи, макар че можеше да ги оставя и при мен. Не искаше да пречи на работата ми.

Общата ни подозрителност през последните дни ме накара дори да огледам ключалката. Стори ми се, че боята около нея е издраскана. Но това се случва, когато човек се мъчи на тъмно да улучи ключалката с ключа.

Сприхавата възрастна портиерка, която ние — дано ни прости господ — наричахме понякога „Цербера“, понякога „Цензор Феоктистов“ — отвърна доста троснато на въпроса ми:

— Не съм му бавачка, драги. Не съм го виждала. Трябва да е заминал нанякъде. Заран чистя. Забърсвам изхода, първата площадка, че да не живеем в свинарник. Вечер идва Саня. И той не го е виждал. Кучетата ли? Завел ги е сигурно у комшиите както винаги... Какво от това, че не сме видели. Ей там има заден вход към двора. Понякога и аз може да не видя кой влиза и излиза оттам. Но той рядко минава през него. Дворът ни не е много удобен.

Дворът наистина не беше много удобен. Бе задръстен със сайвантчета и гаражи, прилични на гълъбарници. Тук бе и неговият гараж, сега заключен. Не се знаеше дали е празен, или колата е вътре. А зад сайвантчетата се простираше същият пущинак с онези дървета до оранжерииите. О боже мой!

Поех към къщи, като не знаех вече какво да мисля. Какъв дявол е могъл да го забави във Вилнюс? Дали е открил нещо из архивите? Поне да беше позвънил.

С не особено добро настроение влязох в нашия двор и видях Хосе Мария Лигановски, който чоплеше цветната леха под прозорците. Живият плет около лехата бе проредял на едно място, лекарят садеше там някакви храстчета. Медното му лице бе поруменяло силно от чистия въздух и работата. Шапката му бе на пейката, вятърът развяваше бялата му вълниста грива от сребърни коси.

— Привет на историка-криминалист! — рече ми той.

— Поздрав на кондотиера психолог — измърморих аз.

Той утъпка пръстта до посадените стъбла, пусна чешмата, изплакна си ръцете и като се бършеше с носната си кърпа по докторски — пръст по пръст — бодро произнесе:

— Хайде по цигара, съседе.

Тук, на завет, дори припичаше. Седнахме на пейката, аз отворих пакета си и го почерпих. Той следеше този процес с внимателните си сиви очи.

— Чуйте — внезапно се обади той, — във вашия род не е ли имало хора... с известни психически отклонения?

По-късно, когато за свой ужас усетих, че с мен наистина нещо не е в ред, често си припомнях този първи разговор и че признатият от всички психолог бе забелязал нещо с опитното си око. Бе забелязал още тогава, когато дори аз нищо не подозирах. Но тогава само се засмях.

— Нищо подобно! Всички са яки като бикове.

— Толкоз по-добре — той с явно облекчение дръпна от цигарата, — значи, просто притежавате странностите на стар самотник. Също като мен. И като Хилински. И като всички подобни.

— За какво се отнася?

— Педантичен сте в дребните неща. Ето, идвал съм у вас. Всичко е на мястото си. Тук е хартията, там е пепелникът, там на мястото си е

едно, тук — завинаги — друго. Пакетът с цигари се отваря по този начин. Млякото се купува само в един магазин. Цветята — само от павилиона на „Варски“, макар че отсреща има цветарски магазини. Сигурно ви бръсне само един бръснар.

— Вярно — засмях се аз. — Ако не е на работа, или така си ходя небръснат, или се бръсна в къщи...

— И телякът ви е само един. Освен това не разтваряте книга, преди да си измиете ръцете. Ако книгата е стара, непременно ги измивате и след четенето. Веднъж на месец си изтупвате килима, а два пъти седмично го почиствате с прахосмукачката.

— Слушайте — почудих се аз, — откъде знаете това?

— Нищо не зная. Просто „умозаклучавам“, правя си изводи.

— Но за какво?

— Професионален навик. Както всеки на мое място.

— Е, какви са изводите?

— Те не засягат вас. Просто сте педантичен като стар ерген. Такива хора или са ужасно разпилени, държат в къщи обувките си на масата, или са като вас... Но понякога подобно нещо е признак на някои отклонения в психиката. При епилепсия, при първия стадий на някои други заболявания.

— Ако разсъждаваме така, значи, повечето германци са епилептици. Но нали всеки си организира живота, колкото може по-удобно.

— Не се шегувайте. Ето ви един пример, доста тежък — Достоевски.

— Много съм поласкан — продумах аз.

Засмяхме се. Можех ли да предполагам, че наистина ще трябва да търся помощ от него? И то доста скоро след това.

На площадката зърнах Хилински, който тъкмо си влизаше в къщи.

— Пак ли има нещо? — Той ме огледа внимателно.

Разказах му.

— Заминал е нанякъде — Адам бе страшно уморен. — Може да е заседнал във Вилнюс. А дето не те е предупредил, че ще се забави — може да има какви ли не причини. Не е малък. Пък и не сте чак такива неразделни приятели.

— Все пак аз съм му единственият приятел. Не би се забавил толкова, нали е болна бившата му жена. Всеки ден очакваше тя да му се обади. Ужасно се безпокоя, Адаме.

— Добре, щом е така, ей сега ще позвъня на Шчука — приятели сме с него. Да направи справка дали не са намерили някой... не опознат. И ще дам твоя телефон. Та ти да се срамуваш, ако този... твой... ти подари някой свещник от Вилнюс. Хайде, довиждане, мили ми фантазоре. Ще звънна, ще се помоля богу и ще се тръшна да спя.

... Минаха още два дена. В четвъртък или в петък, някъде към четири сутринта, телефонът ми извъня. Стреснат в съня си, грабнах слушалката.

— Ало! Хилински ни се беше обадил от ваше име — дочух нечий плътен глас.

— Да — като си припомнях с усилие за какво става дума, отвърнах аз. — Космич е на телефона.

— Нуждаем се от вашите услуги. Бихте ли дошли за опознаване на един труп?

— Разбира се — гласът ми пресекна.

— Колата ще ви чака след десет минути пред входа.

— Добре. Обличам се и веднага слизам.

Тръпнещ от недоспиване, от вълнение и студ, изпълнен от недоумение какво може да означава това, слязох по стълбището и попаднах сред проникваща до костите мъгла сякаш на дъното на млечно езеро. След минута от мъглата се подадоха пъстри като дъга, размити петна на фарове.

В джипката беше горещо от мотора и някак особено приспиващо. Тримата мъже, които пътуваха с мен — по-скоро ме съпровождаха — през цялото време си разчекваха устата от прозевки. Миришеше на бензин, на мокър вълнен плат и на още нещо. Един мъж на около петдесет години, седнал до якия шофьор, ми подаде топлата си и силна ръка. Той беше Андрей Шчука. Лицето му бе обикновено, от онези, за които се казва, че нямат „особени белези“, ако не бяха петте или шестте белега по врата и по ръцете му. В същност и те не бяха твърде забележими. А винаги ми бе харесвало как ми стиска ръката: за много качества съдя по ръкостискането.

Лейтенантът, който седна до мен, приятно поруменя и ми подаде малката си хладна длан.

— Якуб... Иванович Клепча... много ми е приятно.

Е, поне този изглеждаше уравновесен. Слава богу!

Колата потегли устремно, едва тогава забелязах, че след нея ослепително блеснаха други фарове. Косо, с края на окото си забелязах как към кортежа се присъединява един мотоциклет... втори.

Изпитвах учудващо неприятно усещане. Едва не почнах да си мисля, че все пак през живота си съм сторил нещо такова... за което не съм предполагал, че е кой знае какво, но от гледна точка на криминалния кодекс... По-късно, ядосан на себе си, неволно си представих още по-голяма глупост: че съм резидент и пътувам за тайна среща с шефа си (боже мой колко глупави филми бях гледал!) в някаква горска хижа. Това обаче не приличаше на прием на посланик: липсваше дневната светлина и почетният караул.

— Та той казва на продавача — Клепча очевидно продължаваше някакъв виц. — „А имате ли филе от елен?“ Нали магазинът ви се нарича „Дарове на природата“. — „Не — отговаря продавачът. — Имаме скумрия.“ — Общо взето, риба. — „А месо от лос имате ли?“ — „Скумрия имаме.“ — „Хм, а домашна наденица да имате?“ — „Купете си скумрия, съдържа много фосфор.“ — „Знаете ли какво — троснал се купувачът, — не искам... да ми свети...“

Шофьорът изхъмка. Шчука само поклати глава.

— За такива стари вицове знаеш ли какво са правели по времето на негово величество цар Николай?

— Кажу де!

— Пращали са там, откъдето никога не се е връщал... В Аляска.

— По онова време Аляска е била вече продадена, другарю полковник — каза Клепча.

Полковникът за миг се смути.

— Не говоря за този Николай, а за първия. Толкова по-зле за твоя виц.

— Че тогава кой е продавал скумрия навред, Андрей Андреевич?

— Така е, за съжаление — прав си. Проницателен човек си ти, Клепча, скрупульозен. С познания!

— Трябва да знаеш, Андрей Арсентиевич. Иначе такива грешки мога да допусна, че...

— Много хубаво. — Шчука се обърна към мен, но, кой знае защо, само в профил.

— Хайде, разказвайте.

Разказвах му всичко. Седях като на тръни. Нямах представа ни какво се бе случило, ни за какво говорят, както по-късно не можах да разбера в какво се състоеше опознаването и кой беше следовател в областната прокуратура, а кой — ръководител на оперативната група. Криво-ляво бих могъл да кажа, че ей този е „водач на служебно куче“ — струва ми се, че така се нарича — и то само защото кучето бе с него. Да поиграя домино с тях, да си пийна — бива, но цял живот в същност съм се стремил да бъда по-далеч от хора с тяхната професия. Защото само в лошите романи човек пляска с ръце и скача от радост, че в дома му час по час довтасва милицията. На мястото на следователя в такъв случай бих се поинтересувал на какво толкова се радва. Но тогава нямаше да стане роман! Защото сандъкът с доларите още начаса щеше да се намери веднага, в лехата на този веселяк, и не би трябвало с подозрение да се наблюдава поведението на момчето Петя и да се размишлява откъде пенсионерът Синичка взема пари за всекидневните си оргии с „мацета“.

Зад стъклата на джипката като на снимка постепенно започнаха да изникват през мъглата черните дървета. Мъглата плуваше на кълба отнякъде, сигурно от някаква низина. Колата заподскача по коренищата на някакви дървета. Сетне джипката спря, дърветата свършиха и пред очите ни се откри голяма поляна сред мъгливия хаос, който шаваше над нея.

Слязохме от колата, едва тогава Шчука запитва:

— Кое ви разтревожи най-много?

— Стори ми се, че има драскотини около ключалката.

— Витя — обърна се Шчука към единия мотоциклетист. — Откарай Степанец на пост пред жилището... Адреса ли?... Ето на този адрес. Откарай го и веднага се връщай.

Громолят на мотоциклета заглъхна в гъстата като памук мъгла и отново настъпи тишина. Вървахме по пластове спарени графитно черни листа. Погледнах си часовника, но не видях колко е часът, а само как над тъканта на палтото ми мърдаха микроскопични капчици мъгла.

Поляната свърши. Внезапно зърнах до краката си дребен, беззвучен прибой, който нарядко близваше пясъка, и разбрах, че пред мен се простира не поляна, а езеро, обвито в гъста мъгла. Веднага всичко дойде на мястото си, дори разбрах къде съм. Познах кривата

бреза с топчест израстък, малко по-нататък смътните очертания на вързана лодка и дънера на черен дъб до водата. Познах езерото Роман, където тъй често ходехме с Марян да ловим риба.

И тогава предчувствие за огромно нещастие, дори увереност в него сви сърцето ми.

Откъм поляната до брега достигаха сподавени гласове, изплуваха някакви сенки. Няколко човешки, една — кучешка. До кучето стоеше мълчалив човечец със смешна физиономия. Тъй като засега никой не ми обръщаше внимание, аз се изправих до него.

— Космич.

— Старшина Велинец — дрезгаво продума той.

— А кучето? У — ух, какво куче.

— Рам — и тихо ме предупреди: — Не ви съветвам.

— Хапе ли?

— Безполезно е.

Полковникът мина покрай нас, едва сега разбрах защо ми показваше лявата си страна и то само в профил: дясното му ухо почти напълно липсваше. Знаех от какво. През четиридесет и пета или през четиридесет и седма нейде край Ошмяна попаднал сред бандата на Бобел. Не особено весела история. Разпитвал го заместникът, затова все пак Шчука успял да избяга през нощта. Бобел не би го изпуснал.

Клепча би казал за Шчука: „Стар, изпохапан, кален в битките вълк.“

— С нас е свикнал. А вие сте нов за него. Но такова нещо не е срамно. Ще свикнете и вие.

Учудих се, че старшината бе отгатнал мислите ми. От групата хора се дочуха гласове, познах ги: глухия глас на горския и звънките дисканти на две деца.

— Къщата ми е тук... на брега... Пристигна той...

— Често идваше да лови риба тук, чичко.

— Какво ми пречи? Децата ходят на училище... — Гласът долиташе, заглушаван от мъглата.

— Ние, чичко, минаваме направо, през гъсталака. Гледаме кола — едно от децата.

— Запорожец беше, чичко полковник.

— Цял ден колата стоя празна, таквоз... И на другия ден също... А на третия вече вдигнах тревога. Гледам, и лодката в езерото...

Посред вира, чумата да я тръшне.

Вятърът с бавни въздишки погна полека-лека мъглата от езерото.

По-ясно се очертаха силуетите на хората и нещо тъмно, продълговато, проснато на тревата до краката им.

Над залива се люшкаташе воал, ту се привдигаше, ту отново се спускаше към водата. Все пак, макар и бавно, се издигаше, все по-често върху водата се появяваше силуетът на лодката, фигурите на хората, които, застанали в нея, ровеха по дъното, и петното на шамандурата отгоре. Досетих се, че това е мястото на събитието.

— Елате насам, Космич — чу се гласът на полковника.

Приблжих се. Отметнаха брезента от продълговатия тъмен предмет. Видях какво лежи върху пожълтялата лятошна трева и ми прилоша. Дрехите ми се сториха познати, но лицето... Лице нямаше. „Да не би раците?“ — неуместно си помислих аз.

Засвяткаха лампите на фотографите. Извърнах се и Шчука вероятно разбра състоянието ми: бях видял хиляди трупове през войната, но бях отвикнал вече, пък и този — направо не беше труп.

— Той ли е? — запита Шчука.

— Лицето — нали виждате какво е. Дрехите много приличат на неговите. И фигурата също. Извинете, трябва да се отдръпна.

Седнах на един пън. Опитвах се да преглътна някаква буца, заседнала в гърлото ми. Нищо хубаво нямаше в последните събития. Напуска ви оскърбена жена. Загива най-добрият ви приятел. А неговите думи, неговата тревога...

— Бива ли така, не сте госпожица — обади се лейтенант Клепча.

Ядосвах се и странно, веднага ми олекна.

— Вижте какво, лейтенанте — казах аз. — Ако след подобна ситуация ви запитам, да речем, какво е мнението ви за творчеството на Первенцев или ви обясня остроумно състоянието на икономиката ни — би трябвало веднага да ме хванете подръка и да ме откарате в лудницата.

— Млъкнете, Клепча — възпря го Шчука. — Елате до колата, Космич.

Той искаше да отвлече вниманието ми, бях му благодарен.

— Какво имаше в джобовете? — запитах аз.

— Каша от тютюн, трохи, книжа и друго. Пушите ли?

— Напоследък твърде рядко. Какво друго?

— Бурканче с ларви за стръв. И в лодката две едри щуки.

— Негово е — казах аз. — Но как би могъл да хване едра щука...
Как ще лови щуки с ларви? Вятър работа!

— Намерихме спининг — дочу се глас от лодката. — Сигурно
някоя щука го завлякла под коренищата — потънал е.

— Виждате ли? — рече Шчука.

— Какво е станало? — запитах аз.

— Паднал е от лодката и потънал. Как беше със здравето?

— Той беше сериозно болен.

— Видяхте ли. Може да е получил криза.

Приблжихме се до колата.

— Неговият Запорожец — след огледа заявих аз. — И все пак не
вярвам, че е той. Да, колата и дрехите са негови. Но нали... му няма
лицето. Пък и този май е по-висок. При това защо е тръгнал сам?

Откъм гората от мъглата изплува Велинец с кучето.

— Рам не можа да намери следите от колата — дрезгаво продума
той. — Никак не е чудно. Колко дни оттогава! При това имаше сняг.
Дъждът го отнесе. Отново валя сняг. Отново се стопи... Май наистина
вече се запролетява.

— Нима някои си остават не опознати? — запитах аз.

Полковникът не ми отговори.

... След час тръгнахме към колите. Тялото вече бе откарано.
Пред нас вървяха Велинец и Клепча и разговаряха за нещо друго.

— Разбери — горещеше се Клепча, — ами платът от костюма
му!

— Добре де — иронично цедеше думите Велинец, — костюмът е
ушит от откраднатия плат. Какво доказателство е това! Представи си
някой бивш полицаи, който очаква „избухването на народния гняв“ и
по този случай пази на тавана си цял склад оръжие — та би ли тръгнал
той по улиците и площадите с картечница в ръце? Глупости! Точно
този плат го оправдава. И неговият характер. Сигурно най-голямото
престъпление през живота му е, че е отмъкнал някога от портмонето
на жена си три рубли за водка.

Тресеше ме. От внезапното осъзнаване на непоправимото, от
мъка, от някаква смътна надежда, от яд към тези, на които им е вече
все едно, които толкова бързо забравиха всичко, превключиха се от
смъртта на човека към някакъв откраднат плат и дори се шегуват.

... Спряхме да похапнем в малкото градче Чурси. Гледах петдесетината къщи, гиздавата гостилничка, ветропоказателя на разрушения през войната замък, огромните, мъгливо мокри, черни дървета на старинния парк и си спомнях как лятос обикаляхме тук с Марян и събирахме охлюви за стръв. Те бяха безчет по бреговете на многобройните зелени езерца, сред росната прохладна трева. Никъде не бях виждал толкова много, при това тъй големи, колкото ябълки. „Някой французин би откачил от радост“ — каза тогава Марян. А сега гледах натам и на очите и в гърдите ми нещо пареше.

— Има печено от лос — довтаса Клепча, — сигурно някой го е убил с разрешително и го е предал в гостилницата. Провървя ни. В Минск не се намира такова нещо.

— Като в най-добрите лондонски къщи — обади се Велинец.

В гостилницата всички се настаниха под лошото копие на картината „Томаш Зан и Адам Мицкевич край брега на Свитяз“.

— Обожавам елените — избъбри Клепча, като нагъваше яденето.

— Тъй, тъй — каза Шчука, — още от времето на Диснеевия Бемби от филма. Изключително красиво и благородно създание. Нежно, кротко.

Не можех да хапна нищо. Поръчах си двеста грама „Беловежка водка“, гаврътнах я набързо като някой отчаян пияница и усетих как бавно ме обгори отвътре.

Чувствавах, че съм несправедлив, че такава е всекидневната им работа и не могат да умрат от глад заради това, но въпреки всичко ги презирах. Затова много се учудих, когато полковникът стана, донесе за себе си и за мен по сто и петдесет грама, седна и внезапно си блъсна чинията.

— Не мога. Толкова години вече, а не мога да свикна. Да пийнем, Антон Глебавич. — И след пауза: — Мразя мръсниците... Докато съм жив...

В този миг Клепча съзря на картината бакенбардите на Зан и неочаквано се обади:

— Що ще тук Пушкин? Нима е идвал край Свитяз?

— Това е Зан — може би твърде рязко отвърнах аз.

— Ами този... Зан... нима той...

— Млъкнете, моля ви — прекъсна го Шчука и едва сега отвърна на въпроса, който му зададох край Роман. — Случва се да не опознаят

някаго. Рядко, но се случва. Не мога да си спомня точно, през 63-а или 64-а, някакъв писател — от онези, ранозрейните, пишеше май исторически романи, тръгнал със свои близки по Днепър край Рогачов. Гледа, нещо розово. Помислил си, че е някоя замаяна риба, необичайно голяма. Рекъл си, трябва да ги стегнат онези „миньори“ от Бобруйск, дето трепят рибата с динамит. Застанал на носа и извикал неочаквано на другите: „Връщайте!...“ Пък то да бъде труп на жена по розов комбинезон. Е, съобщиха ни, отидоха нашите за трупа... Но и досега не се знае коя е, откъде е, какво се е случило. Може да е пристигнала някъде от Урал с неизвестна компания, може нейде от другаде. Или сама се е удавила, или... Но ще се разбере. Тъй или иначе, рано или късно истината ще излезе на бял свят. Затова и ти, момче, не се вкисвай. Мъчно ти, е, разбира се. Но се утеша поне с това, че ако е убийство, убийците ще бъдат наказани достойно. Ние ще се погрижим, ще разнищим всичко.

— Ти какво — намеси се Клепча, — да не обърнеш наопаки цяла Белорусия? А те пък може да са от Естония?

— Ще преобърнем и Естония каза Шчука. — Впрочем вземи някоя негова снимка приживе и обиколи околностите. Може някой да го е виждал в компанията на свой познайник... преди това.

— А по онази снимка? От брега?

— По онази снимка хората ще си помислят, че показваш артиста Овсяников в ролята на Хамлетовия баща. Съобразявай малко, момче.

Когато джипката отново пое по плочника на алеята с тристагодишни огромни ясени и брястове, Шчука внезапно ме запита:

— Каква е тази книга?

Разказах му.

— Можеш ли да ми я покажеш? Добре, тогава ще те закарам до вкъщи. А после... може би ще дойдеш с нас в неговото жилище?

— Добре... Слушай, но той се безпокоеше от нещо! Разправяше и за някаква връзка с онова, старото престъпление?

— Може да му се е струвало така на нервна почва. Освен това ако се занимавахме с всички престъпления, извършени в продължение на милион години, откакто маймуната се е превърнала в човек, кой ще открие например къде е писалката на приятеля на Раткевич.

Странно, неговият малко груб тон ме успокояваше.

— Затова ти се занимавай със старинното престъпление. Ти си специалист, историк, тъкмо работа за тебе. Ако откриеш нещо интересно за съвременността — винаги сме на твое разположение.

Отбихме се у нас, сложихме книгата в една чанта и потеглихме към оранжериите.

И отново зърнах алеята с половината изсечени липи, старата къща, бароквата порта на гробищата. Само на дъното на пресушените езера се бе насъбрала мътна пролетна вода. А у мен все още мъждукаше несигурната надежда, че ето, ще позвъним, далеч в жилището ще отекнат стъпки, ще тракне ключалката и съненият Марян ще ми каже:

— Знаеш ли нашите прадеди какво са смятали за лоши обноски?

Никой не отвърна на позвъняването ни. Стояхме и дълго чакахме, чувах как „Цензор Феоктистов“, сприхавата портиерка, отговаря на Клепча:

— Преди два дена май чух, че ключалката щракна. Гледам — някакъв мъж. Но вратата беше затворена. Попита ме: „Никого ли няма, бабо?“

— Как изглеждаше този мъж?

— Нищо особено... Уж като гражданин, пък и не съвсем като гражданин.

Най-сетне доведоха свидетели и отключиха апартамента. Надеждата ми веднага се изпари, а предчувствието за нещастие се превърна в увереност.

Елма лежеше неподвижно на пода. Огромният тигров Едгар, щом ме съзря, неуверено раздвижи задник. Очите му гледаха жално и сълзяха и той веднага ги затвори. Дори не стана да ни посрещне.

В антрето се долавяше някаква остра миризма.

— Не е пътувал до никакъв Вилнюс — уверено заявих аз на Шчука, — иначе щеше да остави кучетата у съседите. Не е имал намерение да отсъства повече от един ден.

— Кучетата са били замаяни с нещо — каза Шчука.

— Още същия ден са ги приспали с нещо. Нали виждате, яденето си стои, водата не е изпита. Но как са могли да ги приспят за толкова време?

— Може би са търсили нещо? Щом единия ден не са го намерили, вероятно са повторили дозата.

— Но как? Тези кучета са дресирани. Няма да вземат храна от чужд човек. Само от Марян... и от мене.

— А въздухът, който няма защо да се взема от нечии ръце? — Шчука посочи отвора на ключалката.

— Зная какво са търсили — извадих аз книгата от чантата.

— Добре, хайде да седнем тук — Шчука посочи дългото шкафче за обувки, — за да не пречим. Заемете се с апартамента, лейтенанте.

Седнахме върху шкафчето и внимателно заразгръцахме стария том. Всичко бе напразно. Какво можехме да открием за един час, когато аз по цели дни го бях оглеждал?

— Прибери го — каза накрая Шчука — и мисли отново върху това. Виждам, че не е работа за нас. Може да е някаква сложна главоблъсканица. А може и да е нещо по-просто. Скъпа ли е тази книга?

— Да.

— Тогава може да няма никаква загадка.

— Искате да кажете, че цената на човешкия живот не е по-голяма от цената на този боклук?

— Има такива типове, с ваше позволение, за които човешкият живот не струва пукнат грош.

— Елате — подаде се отвътре Клепча, — вижте дали не липсва нещо в апартамента?

Влязох. Очевидно огледът бе свършил. Само един от групата още преглеждаше книжката в чекмеджето на писалището. Както преди летяха ангелите, както преди свети Георги убиваше змея. Само Марян го нямаше. И вече нямаше да го има.

— Липсват две картини — сподавено промълвих аз.

— Тогава, значи, не става дума за книгата — заяви Клепча. — Може наистина да са някакви спекуланти. Не е станала сделката. Както разправяха, наскоро станала такава история в Москва, на улица „Качалов“. Предумвали, предумвали собственика да им продаде картината — и всичко свършило по този начин, от яд му звънили, тормозили го, заедно изпуснали скъпата вещ... С картините вече става по-ясно.

— Другарю полковник — мъжът в цивилно облекло, който ровеше в чекмеджето, подаде лист хартия на Шчука. — Това май е по-интересно от картините.

Шчука го прочете и го подаде на Клепча. Той го прегледа, подсвирна и ме погледна. Полковникът взе листа и ми го подаде. А когато аз на свой ред прочетох написаното, дъхът ми пресекуна.

Листът представляваше съставено по съответната форма и заверено при нотариус завещание, според което гражданинът Марян Пташински в случай на внезапна смърт завещаваше цялото си имущество на своя приятел Антон Космич с условието посоченият Космич да издържа бившата жена на гореспоменатия Пташински по време на нейното боледуване.

— От какво е болна? — запита ме Шчука.

— От рак — казах аз, — тя е в болницата в Гомел.

— Значи, смисълът на това „по време на нейното боледуване“ означава до нейната смърт — каза Клепча.

— Е, не бива така — обади се Шчука. — Звъннете в службата, Клепча, да се обадят в Гомел и да узнаят какво е състоянието на... как ѝ беше името?... На Юлия Пташинска.

Едва лейтенантът остави слушалката и на вратата се позвъни. Сърцето ми отново трепна от внезапна невероятна надежда. Сетне тъпо ме заболя, защото влезе човекът, когото бях видял с куфарче край брега на Роман. Досетих се, че е медицинският експерт.

— Какво има, Ягор Апанасавич? — запита го Шчука.

— Искан да ви докладвам час по-скоро за резултатите от аутопсията, освен това ми беше на път...

— Какво се оказа?

— Няма следи от насилствена смърт — промълви нисичкият руменобуз лекар.

— Какво, да не са му взели душата архангелите?

— Може би. Имал е два микроинфаркта и сега е получил инфаркт. Сърцето му е спряло, това е причината. Сигурно е стоял прав в лодката по това време. Паднал е във водата и се е удавил.

— Защо е отишъл на езерото? — отчаяно извиках аз.

— Негова си работа — каза Клепча.

— Разбира се, че е негова. Никога, никога не се пазеше! Никога!

— Кои картини са изчезнали? — запита ме Шчука.

— Точно това е съмнителното — отвърнах аз. — Ако е за кражба, щяха да откраднат други. Тази. Тази. Тази. Цена нямат. А онези двете са празна работа, само дето са стари. „Христос в Емаус“, немската

школа от края на миналия век и английската — „Кромуюел край гроба на Карл I“. Втората бе купил в Киев в ЦУМ веднага след войната.

— Зная я тази картина — внезапно се обади Шчука, — тя дълго вися в онзи магазин на стената. Беше малко повредена в долния край. Кромуюел седи в паланкин.

Аз се ококорих:

— Ама че памет имате!

— Професионална памет.

— Точно така. Беше разкъсана. Той я реставрира. Бе с едри мазки, ярки. Този „Кромуюел“ имитираше Рембранд. Той не го ценеше.

— Може пък да не са били познавачи? — запита лекарят. — Видели са, че са големи, че бият на очи — и са ги взели.

— А защо тогава не са взели нищо друго? — изведнъж се обади „цивилният“. Ето, има пари. При това доста пари.

Парите бяха осемстотин и двадесет рубли.

— Може да са бързали? Да не са знаели за тях? — запита Клепча.

— Това са спекуланти с произведения на изкуството — казах аз. — Все ще разбират нещо. Не биха взели такива картини. А вероятно нещо друго. Може пък той да ги е продал, защото не ги ценеше. Трябваша му пари заради жена му.

— И това е възможно — съгласи се Шчука. — Нашите трябва да проверят по антикварните магазини.

... Навън вече се здрачаваше, канехме се да тръгваме, когато телефонът иззвъня. Клепча вдигна слушалката.

— Да... Да... Благодаря.

— Кой беше? — запита Шчука.

— От службата. Юлия Пташинска починала преди пет дни...

Видът му беше твърде многозначителен. Бе вперил очи в мен.

— ... точно в предполагаемия ден на смъртта на мъжа й. Интересно. Може би картините... са изчезнали оттук за заблуда.

Червенина покри страните ми. Едва сега разбрах как можеше да се изтълкува това странно, дори страшно съвпадение на събитията.

— Слушайте, Клепча, не ставайте идиот!

— Е де, е де.

— Той има право, Якубе — обади се Шчука. — Марян е бил най-добрият му приятел.

— Единственият и последният — сподавено промълвих аз. — Готов бях до края на живота си да живея с хляб и вода, само и само да можех да му осигуря поне още година живот. А ако смятате, че съм толкова чудовище, което може да убие брата си за един гологан, знайте: тук всичко след смъртта на Марян трябваше да отиде в музея в родния му град.

— Кой знаеше това? — вече по-кратко запитва Клепча.

— Аз. Така че единственото, което ще ми остане отгук, са двете кучета. При моите пътешествия те никак не ми трябват, но не мога да ги изоставя, ще се грижа за тях, докато умрат... в... памет на...

Задушавах се от мъка и от неприязън към този човек. Помогна ми Шчука, иначе дявол знае какво щеше да се случи.

— Вземете кучетата и ги отнесете в джипа — измърмори той. — Помогни му, Клепча. И млъкни най-сетне, мътните да те вземат... Извинявай, Космич, ей сега ще те откарам у вас. Този апартамент ще остане още няколко дни запечатан. После ще ти предадем ключа, за да се разпоредиш, както трябва. Ще ти намеря кола, за да откараш всичко, както е завещал покойният.

— Покойният — промълвих аз, — значи, няма надежда да е друг.

— Няма — каза Шчука. — За съжаление няма...

Когато откарвахме с него кучетата при мен — Елма не можа да се събуди и трябваше да я мъкна на ръце, а тя бе тежка като теле — той освободи джипката и неочаквано ми каза:

— Онова там до ресторанта кафене ли е? Може ли прави?

— Може. Освен това съм ти задължен.

Той мълком ме прихвана подръка. Едва когато се изправихме до стойката и засърбахме кафето с коняка, той неочаквано меко се обади:

— Душата ти плаче, а? Така е, зная. И аз на два пъти преживях подобно нещо... Та така, Антоне, ако си спомниш нещо, ако откриеш нещо — кажи на Хилински. Ние сме приятели, той ще ми каже. — Шчука въздъхна. — Зная, никак не е приятно за чувствителен човек да се мъкне из нашите учреждения.

Той отпусна ръка на рамото ми.

— И не се сърди на Клепча, момче. Млад е още, глупав, коравосърдечен поради младостта си. Увелича се като кутре. Животът още не го е удрял, не го е превивал. Ако го халоса като нас с Адам, ще

знае колко струва добротата и доверието. Ще се убеди какво облекчение е никой да не те налага с цепеница по главата.

ШЕСТА ГЛАВА

СЪВСЕМ КРАТКА. ЗА ПОБЕЛЕЛИЯ АНТИКВАР И ЗА „СПЕКУЛАНТА“

Все пак ми се наложи още веднъж да навестя Клепча, макар да не желяех това както смъртта си. Случи се така, че следващия ден вечерта той ми позвъни и любезно ме уведоми, че онези картини ги няма в нито един оказионен магазин в града и следователно се касае за кражба. Значи, всичко е много просто.

— Не, не е просто — отвърнах му аз. — Не зная как е настъпила смъртта му, но той не би заминал за Роман току-така, защото очакваше вести от жена си. Може би са се възползували от отсъствието му. Да речем, някой му е предложил много пари за „Евангелието“. Търсили са него, не са го намерили, взели са, каквото им е попаднало, и толкова. Освен това може да са го убили по някакъв неизвестен начин.

— Какво бихте ни посъветвали, уважаеми Антон Глебавич?

— Ето какво. Бих потърсил оногова, който го придумваше да му продаде книгата, може той да е намерил съучастници.

— Може пък наистина да го е заболяло сърцето, да е паднал и да се е удавил? А после да са му обрали жилището?

— Хипотезите са ваши, вие си ги проверявайте.

Поставих слушалката. Не можех да го понасям заради онова негово подозрение.

През тези дни направих едно откритие. Въртях книгата и отсам, и оттам и намерих инициали, вплетени в две миниатюрни червени букви, във винетките, листенцата, цветчетата и орнаментите. Може така да ми се е сторило, но също както човек вижда в петното на стената портрет или пейзаж, така аз съзирах в двете миниатюри инициалите ПДО — Пятро Давидович Олшански и ВФО — Витаут Фьодорович Олшански. Това сякаш потвърждаваше факта, че „Евангелието“ е принадлежало на тях, ала не знаех с какво може да ми помогне този тъй наречен факт. Хайде, да речем, би могло да съществува такъв подбуждащ мотив като открадване на фамилна реликва. Но къде са по дяволите членовете на този род? Най-вероятно

мотивът да е един: спекулация. След два дена ми позвъни Клепча и любезно ме покани да го посетя. Сами разбирате, че поканата бе от този род покани, които не бива да се игнорират. Отидох при него и видях в уютното му кабинетче две картини, обърнати към стената.

— Те ли са?

— Те са, разбира се. Нали виждате на гърба на „Кромуюел“ заличената следа от разкъсването?

— Почеркът негов ли е? — той ми подаде някаква квитанция.

— Не е негов. Подписът е негов.

Той се изчерви. Хората с характер като неговия не понасят забележки, че са се изразили неправилно. Можех да премълча, но ми бе дошъл до гуша.

След това имах две приятни запознанства. Едното с някакво побеляло старче — антиквар, приличен на птиче с дълъг клюн и с учудващо елегантни, пъргави ръце. Другото — с едър, добре гледан дангалак, конте със сив костюм от мек скъп плат. И вратовръзката бе в тон с костюма, и масивният му сребърен старинен пръстен. Не се връзваха само тънките тарикатски мустачки, но това вече зависи от вкуса на човека.

— Нали ви казвам — палеше се дядката, — че няма нужда от графична експертиза. Пташински се подписа — аз ли няма да зная!

— Хм, думите — пророни Клепча.

— Какво думите? Какво?

— Казвам, твърде специфични думи знаете.

Сега за пръв път ми хареса. Но старчето кипна:

— Криминални романи пишете ли? Публикувате ли ги? Защо тогава искате хората да не знаят специфичните термини? Какво? А що се отнася до това, че не сте ги видели по-рано, аз съм главният антиквар, отсъствувах от града и бях прибрал квитанциите, а картините бяха в склада. Сега ги изложихме, какво от това? Нали виждате кога ни ги е продал.

— Два дена преди смъртта си — каза Клепча, — ето защо е имал толкова пари. Слушайте, наистина ли знаете кой е звънил на Пташински за книгата.

— Защо да не зная? Зная със сигурност! Ако ме бяхте запитали още в началото, нямаше да възникнат тия глупави подозрения, нали? И

той би ви го казал още в началото. Ето този искаше да я купи, Борис Гутник! Как да не познавам Боря, как да не зная кой искаше да я купи?

— Защо е искал да я купи?

— Обича книгите. Какво, не бива ли?

— Продава ли книги?

— Не съм чувал такова нещо. Понякога ги разменя.

Доведоха Боря, онзи същия дангалак.

— Аз му звънях — спокойно призна той, като оглеждаше хубавите си нокти. — Но не е имало никакъв шантаж. И никакъв мъж „със селски вид“, посетил изложбата на стари книги, не съм виждал... Ей тъй, два-три пъти му позвъних. Все мислех, че ще склони... Просто ми се искаше да купя тази книга.

— За работа ли?

— Не всички, които обичат книгите, ги използват за работа. Аз просто обичам книгите. А вие? Не вярвам да има човек, който в нашия образован век да си признае, че не понася книгите. Поне дотам сме дорасли.

Клепча се смути, а младият дангалак съвсем сериозно продължи:

— Те са единствената ми страст, другарю лейтенант. Според мен това не е подсъдно. И ако книгите са реката, която напоява вселената, крив ли съм, че искам да пия от нея? Така е, звънях му, не ми се искаше да изпусна книгата.

— Имали ли сте случай да продавате книги? — запита Клепча.

Гутник бръкна в джоба си и извади някакъв вестник.

— Това пък защо?

— Днес, когато тръгнах насам, го получих. Беластоцкият вестник „Нива“. Ето вижте, отпечатана е благодарност, задето им предадох в тяхната библиотека двеста и петдесет книги. Ако се занимавах с препродажби, едва ли бих постъпил така. Когато събера по-ценни книги, предавам по-незначителните на библиотеките. Можете да проверите.

— Проверихме вече — каза Клепча, — не лъжете, истина е. И в Беласток сте дали книги, и във Витебск, и на белорусите в Полша.

Не знаех от какви съображения Клепча води тези разпити пред мен. Поисках разрешение да запаля цигара, защото повече не можех да търпя, и разкъсах пакета.

— Може ли една — внезапно ме помоли дангалакът. — Благодаря. Какви са? „БТ“? Не съм кой знае какъв пушач, но, разбирате ли, тази история ме развълнува.

Той неумело дръпна така, че бузите му хлътнаха, и като сочеше вестника, каза сякаш неопределено, но с очевидното желание да уязви Клепча:

— Името ми напечатаха. Любезни хора. А тук никой не те брои за лукова глава.

Този човек започна да ми става симпатичен. Дори мустачките му вече не ми изглеждаха тарикатски.

На път към къщи си мислех, че дори и последните косвени улики рухнаха. Аутопсията не даде нищо, не помогна и намирането на картините. Нито в жилището, нито на мястото, където бе загинал Марян, бяха намерени каквито и да било следи. За книгата бе звънял този съвсем невинен библиофил, пък и не се знаеше дали тази книга са търсили крадците, приспали кучетата.

... Измина цяла седмица. Никой не ми позвъни, никой не ме извика и по това разбрах, че следствието по преждевременната смърт на Пташински вероятно е стигнало до задънена улица.

СЕДМА ГЛАВА

КАКВО СЕ ГОВОРЕШЕ В НОВИЯ ЗАВЕТ И КАКВА ТАЙНА БЕ СКРИЛ ИВАН БОГОСЛОВ В
„АПОКАЛИПСИСА“...

Не можех да работя. Не можех да се забавлявам. Неспирно ме измъчваха мислите за Марян и за неочаквания му край, тормозеха ме денем и нощем. Оставаше ми само едно: с тъпо упорство да седя над неговата книга и да мисля, да мисля. Да мисля без всякаква надежда да измисля нещо, да се хвана за нещо. Единственото, което бе написано на, ръка, бяха маргиналите^[1], коментарите с бързопис. Най-често бяха с мистичен характер като това: „Сбъдна се при коронясването“ или „Яви се поличба в съня на този и този“.

Отдавна ми дойде до гуша, обаче...

През онази вечер реших да опитам за последен път.

Под зеления абажур светеше твърде силна крушка. Тя ми блестеше в очите, затова извих калпачето към мен, още по-ниско, та светлината да пада само върху книгата. Дали се бях преуморил през последните дни, или така ми действуваше тишината, но съм задрямал за минута и сигурно съм се смъкнал по-ниско в креслото. А когато отворих очи, още замаян от съня, зърнах върху лявата страница едва забележими тъмни точки. Вдигнах глава — те изчезнаха. Отпуснах я — отново се появиха. Тогава разбрах, че виждам не точки, а едва забележими „сенки от точки“ от някакви грапавини върху хартията. Затворих очи, прокарах пръсти върху тях и ги усетих пипнешком. Прелистих страницата и видях, че на тези невидими микроскопични издатини от другата страна съответствуват по-малки от връхче на карфица вдлъбнатини, които хвърляха сенките, подобни на пращинки, и бяха направени може би с тъпия край на игла. По-късно се убедих, че на това място бяха все пак доста големи. Ако не беше щастливата случайност, ако не бе това ниско положение на осветлението и на моите очи, нищо нямаше да откроя. Но късметът ми свърши дотук. Понататък ми помогна умението.

Тези вдлъбнатинки бяха разположени без всякаква система. Наброих девет под буквата А, десет под буквата С и т.н. Ако това бе

някакъв шифър, едва ли щях да отгатна тайната му. Криптограма ли е? Анаграма ли е? Дявол знае как се е наричал този шифър през средните векове. Съвсем ми изскочи от ума. Нищо, ще ви обясня същността му. Тогава не е имало бюро „Патенти“, нито „Рационализации“. Да речем, че някой учен направи откритие, но иска да си остави още малко време, за да го провери. Но как да стори така, че друг да не го изпревари, как да докаже после своя приоритет? Тогава той шифровал своето откритие.

Например откритието му се съдържало в едно изречение: „Носът на шефа е дълъг и червен от пиене.“ Примерът не е особено сполучлив, защото шифровката тук се налага не по научна, а по административна причина, но нищо.

И така нашият учен отбелязвал колко пъти се среща една или друга буква по следния начин: н-4, ъ-3, а-2, нт-1, е-6, ф-1, и-2, о-2, г-1, с-1, ч-1, р-1, в-1, п-1.

Когато умирал, тайната за носа на шефа умираше заедно с него. Не зная дали в този случай би помогнала дори най-сложната електронна машина с безброй включени варианти.

Но, струва ми се, съществува фактът, че Галилей се застраховал по такъв начин и май Кеплер се захванал да опита всички възможни варианти за разположение на буквите и заявил, че шифровката означава следното: „Поздрав на вас, близнаци, родени от Марс!“ Ако е така, значи, Галилей открил спътниците на Марс. Наистина останали няколко излишни букви, струва ми се, три, но тогава това се правело за по-сигурно.

След известно време Галилей проверил всичко и излязъл със съобщението, че смисълът на неговото откритие, като се отхвърлят шестте излишни букви, е следният: „Височайша тройна планета наблюдавах.“

Оказало се, че открил пръстените на Сатурн.

Но аз никога не съм бил Галилей и никога не ще бъда Кеплер, пък и откъде да намеря толкова търпение две години да опитвам различни варианти, та после да науча интересния факт, че краката на съпругата на този и този са криви и космати.

Помислих си, че вдлъбнатини може да има и по другите страници и аз просто не съм ги забелязал. Тези забелязах върху първата страница на, „Апокалипсиса“ и логично предположих, че

неизвестният шифровчик ги е оставил върху първите страници на другите две книги.

Два часа ми отне проверката, докато стигнах до Новия завет. И там зърнах...

Первая часть нового завета або тас.там.енту по.одлуг славенского розделенья, то есть отъ четырех евангелистовъ светое евангеліе Иисуса Христа списаное...

Аз изписах буквите. Май нещо се проясняваше.

Я есм перыв І опошні...

(Това значи — пръв, първи и последен — авторът бе прекъснал думата, защото текстът не му е достигнал.)

Искаше ми се да се захвана за „Апокалипсиса“. Подсъзнателно ми се струваше, че основната част на тайнописа е там, че мозъкът на средновековния човек би трябвало да прокара паралел между своята тайна и тайнствеността на „Откровението“, че би трябвало да си съперничи по неразбираемост дори с апостол Иван. Но се възпрях и реших да проследявам дума по дума, докато надеждата ми се поизбистри.

Вече знаете, че в общата подвързия се намираха три книги, събрани без всякаква система и логика, напълно различни по съдържание. Най-сетне стигнах до „статута“ от 1588 година.

Обзе ме някаква стръв към работата, някакъв бесен хазарт. Все пак това бе шифровка от началото на XVII век. Още е бил жив Лев Сапега, още не са нахлули шведите, още е звучал старинният език, звучал е с пълен глас и в правителството, и в съдилищата. Постепенно на отделна страница възникнаха изписаните от мен думи.

Този шифровчик нарочно не бе разделял на думи повествованието си. Но бе допуснал една присъща на всички хора грешка: бе писал по-нагъсто буквите там, където думите се разделяха. Проверих къде се намира „ъ“ пред гласна и се убедих, че съм прав.

Тогава започнах да разделям думите и същевременно да ги превеждам. Пречеше ми това, че неизвестният любител на тайни нарочно бъркаше съвременната му белоруска граматика, за да бъде по-трудна разгадката. А може и да не е владееел достатъчно граматиката. Но не можеше напълно да я пренебрегне. Така или иначе, оставаше в неин плен.

„На разумния потомък завещавам мед посребрена. И у когото е медта, да я сбере три фунта и половина. Поредност (такава): коренчетата добре са скрили началото, медта е скрила останалото...“

Не ми беше особено ясно, но се забелязваше някакъв смисъл. Е, да вървим по-нататък.

„... ако ли този е слаб в главата, ни ще открадне (неразбираемо), понеже е заплетено, защото на пръчка го сложи, умнико, като змия като стълба го увий канона всичкото около медта ако пренебрегнеш това (неразбираемо) по извивката.“

Да пукнеш дано с шифровката си, проклетнико! Но няма накъде, ще вървя по-нататък, макар че нашите учени не намериха време за сто години изследвания да съставят поне относително пълен речник на старобелоруския език (речниците в края на някои исторически трудове не се броят, пък и струват скъпо).

„Ако ли си скопец в главата, тогава си кеп.“

Кой знае защо, ми дойде наум унгарското кеп и хич не ми мина през главата, че и по полски глупак е кеп. Значи, и аз се оказах кеп.

„Ако си скопец в главата, глупако, не ще откраднеш (неясно) подло. Ще ти попреча, защото с ключа (тук не стигаше дума, но можеше да се разбере, че вероятно с ключа на хитростта или ума). Ако си умен, извий като змия, като стълба, като дим...“

Като дим ли? Какво общо има димът?

„Канона (може би значи началото) всичко около медта, ако не обърнеш внимание (неразбираемо) зад руините.“

Сетне опитах да превода всичко това на съвременен човешки език. Оказа се, че звучи така (с изключение на неясните места):

„Аз, първият и последният, на разумния потомък завещавам мед посребрена. На друг, събрал медта, три фунта и половина. Поредността е такава: коренчетата добре са скрили началото, медта е скрила останалото. Ако си скопец в главата, глупако, не ще откраднеш (неясно) подло. Ще ти попреча с ключа (на хитростта?). Ако си умен, извий го като змия, като стълба, като дим... Увий отначало всичкото около медта. Ако не обърнеш внимание (неясно — може би «ще си остане»?) зад руините.“

Когато написах последната буква, чак пот ме изби. Не бих казал, че смисълът на записаното ми стана по-ясен след превода. Както и досега не знаех за какво се отнася, за какво става дума?

Разбърках сладко с вода, пуснах вътре няколко кубчета лед, разтворих нова кутия цигари, изух си чехлите и се проснах на дивана, като пуших и си пийвах от водата, защото от тези проклети лингвистични опити гърлото ми сякаш бе остъргано с шкурка.

Дявол да го знае какво е скрито под коренчетата.

А другото пък било скрито под медта, чумата да я тръшне тази мед и това дърво заедно с корените. Пък ако не си глупак, това нещо, тази мед, тези корени или скритото под тях увий като змия и като дим около някаква мед, за да не остане нещо си зад развалините... Ами като го увия, сетне какво? Чорба ли да сваря от тях? На туршия ли да ги правя?

Станах, приближих се до прозореца и долепих чело до студеното стъкло. Вече бе късна нощ. В черното огледало на стъклото се отразяваше моето лице, светликът на лампата, а през всичко това проникваше неуютният градски пейзаж с последните светлинки на прозорците и с черния асфалт, по който в надпревара подскачаха раздърпани, разкъсани от вятъра водопади дъжд.

Почти бях готов да зарежа всичко това. Други знаци из книгата нямаше и кой знае какво бе скрил в шифъра си онзи някогашен човек, през кокалите на когото бяха отминали вече няколко века.

„Ще я зарежа“ — реших аз.

Но в същия миг си представих как далеч от града, на новите гробища, където още няма дори дървета, а само голи пръчки от студената клисава пръст, лежи в ледената земя онова, което някога беше Марян, най-добрият, единственият, може би последният ми истински приятел на тази земя. Той ми завеща тази тайна, безпокоеше се за нея, може би дори загина заради нея. Дори да ме разстреляте, не вярвах, че всичко се обяснява толкова просто: сърцето му спряло и той паднал във водата. Не вярвах. Имах някакво първично, животинско предчувствие като някое куче, че това не е вярно и макар че няма следи, макар че нищо не е откраднато, макар че сред разпитаните не е намерен виновникът, това не означава, че няма виновници, че няма да се намерят нови следи. В края на краищата просто бях задължен пред паметта му.

Затова отново запалих цигара, стиснах пламтящата си глава със студени длани и събрал цялата си напрегната, хладна решителност, се помъчих да се съсредоточа, да концентрирам цялото си внимание върху единствен проблем.

Мед... змия... дим... Какво общо има димът, по дяволите?... Медта си е написана като мед... Дали пък не е мед за ядене? Какви щуротии се въртят из главата ти, уважаеми другарю Космич, щуротии и дивотии!... Кое магаре ще вземе да крие нещо в пчелен мед? Освен

когато някой убит през войната знатен мъж е бил превозван до родината си, облян в ковчега с мед, за да стигне до родовата гробница или до балсамирането? Но представете си човека, който разшифрова, търси, залага половината си живот само за да открие някакъв древен труп? Това, извинете, е черен хумор. Освен това какво може да се увие около мед? Не, ясно е, че това нещо трябва да се увие около меден предмет. Но за какво?... Не, погледнато по този начин, нищо не излиза... Коренчетата са скрили началото. Дърво с корени... Стоп! А защо да е дърво? Нищо не е казано за дърво!... В края на краищата нали има синоними... Да... Хайде де... Корени може да има не само дървото... Може да има всякакви други... Каренчик^[2] има и... книгата. Книгата, дявол ме взел! Книгата!

Втурнах се към писалището, където беше книгата. Не можех да чакам, не можех да обмислям повече. Защото не бих понесъл още едно разочарование. Ужасно се страхувах и в същото време предварително и твърдо вярвах, че не греша. Бих бил идиот, ако не знаех, че най-добре може да се скрие нещо пред очите на всички.

Гръбчето плътно притискаше листовете, но не бе зашито с конци и това малко ме успокои. Взех желязната си линия и внимателно започнах да я промушвам зад гръбчето. Линията навлизаше много бавно, с пукане: разкъсваше се лепилото. Чувствувах се така, сякаш стоманен скалпел разрязваше тялото ми. Да, това беше варварство, така е, но не можех повече да чакам. Не режах книгата, а просто отдирах тази ръждивокафява кожа, като я отлепвах. Сетне отново ще я залепя. Грижливо, старателно.

Най-сетне гръбчето се отдели. Погледнах в пролуката и забелязах, че май нещо вътре се жълтее. Къде с пинсети, къде с пръсти дърпах, размърдвах, постепенно измъквах това жълто нещо...

... И едва не извиках поразен, когато на писалището пред мене най-сетне се появи сгъната на две ивица пергамент. Дълга лента, по която бяха пръснати букви, написани със старинен, чер и някъде поръждавял шрифт.

Веднага я измерих. Разгъната, тя бе дълга 63 сантиметра, широка — 49 милиметра. Буквите бяха разпилени съвсем произволно, дори там, където съставяха ред (винаги под определен ъгъл към края на лентата), нищо не се разбираше. Но това не можеше да бъде произволна комбинация от букви, защото съседните редове звучаха

така: „ряъ хмнв Finis.“ Поне едната дума, Finis, беше разбираема. И думата бе латинска. Означаваше „край“. Но щом погледнех другите места, изписани с родната кирилица, веднага възникваше някаква дивотия като тази: „ъмю от а фсш“.

Кажете, чували ли сте някога белоруска дума да започва с ер голям или за ер голям, удобно настанил се след гласна? Аз — не.

Зачетох ги и това звучеше като четенето на побъркан равин, който е подхванал белоруска книга по еврейския начин — отзад напред.

По дяволите! Защо пък наистина не си представя, че това тук е написано „отзад напред“, тоест обратно. Да речем, по начина, смятан тогава за свършена шифровка, а сега използван само от децата. Тогава на първата буква в азбуката трябва да отговаря последната.

А означава я, а я а.

Хм, ето и съответните съчетания „ая“. Ето отново „ая“. И тук. Значи, това наистина е „ая“ като окончанията на прилагателните от женски род „толстая“, „дурная“. Добре, и това е нещо. Напълно е възможно това да е онази детска игра, при която азбуката се разделя на две, първата половина се пише отляво надясно, а втората отдясно наляво под нея, сетне буквата от горния ред се заменя с буква от долния и обратно.

Хайде да опитам и аз.

Колко букви имаше старобелоруската азбука? Е, по времето на Кирило Туравски са били четиридесет и две. Но дори тогава не се употребявали някои, а към края на XVI век още намалели. Дълго размишлявах какви ли букви е употребявал моят шифровчик и реших, че се е старал максимално да си опрости работата.

По такъв начин съставената от мен „азбука на шифровчика“ приличаше твърде много на съвременната белоруска азбука, с изключение, че някога не е имало буквите з (такава изобщо не съществувала по онова време) и, разбира се, у. Защото кирилицата не е използвала такава буква, ние не бихме знаели дали е съществувал такъв звук в нашата фонетика, ако не бяха белоруските книги, написани с арабски букви, където се среща и дз, и меко цъ, и други подобни.

Обаче след известен размисъл включих в азбуката буквата щ (шт), доста разпространена в текстовете от онова време. По този начин

имах вече тридесет букви или два реда по петнадесет.

От едната страна, бяха първата част, а под тях — втората. Започнах да заменям буквите.

„Като латин...“ Нещо се изясняваше. Но защо само толкова? Написал това, сетне се отказал и обърнал лентата? Възможно.

Първата буква от другата страна е щ, това значи е. „Като латине.“ Дотук добре. Пя — значи ра. Какво ли е това ра? Глупости, уважаеми господине. Но ето че десетият ред хмнв Finis подхожда — кат Finis. „Както латине рекат Finis“. Какво, и това ли е шифър? Писал първия ред, десетия, двадесетия, а запълвал промеждутъците с други редове? Да, напразно се надявах да разшифровам всичко отведнъж.

Защо е писал косо спрямо лентата? Защо по пергаментата има следи от старо прегъване и тук-там петна от лепило? По какъв начин е записвал информацията си този човек?

Ето думата „кап“, стара мярка за тегло. Тя се повтаря. Ясно, че такива редове трябва да бъдат един до друг, защото най-вероятно в тях се изброява нещо. Ала между думите „кап злто“ и „кап срро“ има не десет, а единадесет реда. Не, пак нещо бъркам. Едва не тръгнах отново по най-лесния път. Да. Затова отново трябва да се изтезаваш с тежък труд, човече.

Мисли, момче! Колкото и да ти се струва, че разгадката е лесна — мисли. Мисли! Размърдай си мозъка. Защо лентата е омачкана? Защо е изписана косо? Защо има петна от лепило, чисти места без запис, защо не е омачкан краят, където са единствените букви от другата страна?

В шифъра в книгата има думи „... извий го като змия, като стълба, като дим... Увий отначало всичко около мед.“

Еврика! Спомних си един средновековен белоруски начин за изпращане на тайни писма. Двамина пълководци, дипломати или съзаклятници предварително си изработвали два предмета с еднаква форма. Всеки оставял единия у себе си. Когато трябвало да си напишат нещо, единият от тях увивал около своя предмет ивица хартия, чиято дължина и ширина била предварително уговорена. После изписвал текста по дължината на този предмет. Сетне размотавали хартията. На развитата хартия нищо не можело да се разбере, защото думите, частите на думите и дори буквите се озовавали на различните ѝ краища. Този, който получил писмото, го увивал около своя предмет

под предварително уговорен ъгъл... и го прочитал. Пратеникът, който отнасял съобщението, не можел да го прочете. Ако случайно попаднел в ръцете на врага, не можел да издаде нищо; това се вършело не от недоверие към пратеника, а просто да не измъчват напразно човека.

Засега това бе логично. Лентата бе омачкана, редовете бяха изписани косо. Имаше и петна от лепило, с които вероятно е била прикрепена лентата за предмета, за да не се размества. И дори това, че повечето букви бяха от едната страна, а от другата — само няколко. Очевидно предметът е бил със сложна форма и шифровчикът е обърнал ивицата, за да я увие по-удобно около някаква издатина. Опитайте наистина да увиете около каквото и да било непослушния пергамент!

Всичко съвпаднаше, всичко се нареждаше, освен... освен това, че нямах и не можех да имам предмета, около който е била увита ивицата преди три и половина века.

Един разумен потомък имаше частица от нещо важно, онова, което бяха „скрили коренчетата“. Но той не знаеше в ръцете на кой друг разумен потомък се намираще „медта“, онова, около което трябваше да увия лентата, без да зная формата му. А значи, че всичките ми усилия отидоха на вятъра.

... Защо пък на вятъра? Мисли, момче, мисли! Разбира се, задачата ще е много трудна, ако предметът е бил с формата на два конуса с долепени основи. Много трудна, но може да се реши. Пък и едва ли са ползували толкова сложен по форма предмет... Най-често лентата се омотавала около жезъл с определена дължина... А какво представлява в същност жезълът?... Пръчка... А какво е пръчката? Ако говорим приблизително, тя е цилиндър, макар че може да бъде с по-сложна повърхност, някъде по-дебел, някъде — по-тънък. Ако е така, защо да не реша задачата, която е изглеждала невероятно трудна за мозъка на обикновения средновековен човек („на нашия обикновен средновековен човек“) и която сега може да реши дори ученик от девети клас, ако, разбира се, има ум в главата, а не бръмбари.

Аз пиша по дължината на предмета. Ивицата може да се увие под каквото и да било ъгъл. Ъгълът между най-краткото разстояние по ширина на лентата, отнесен към дължината, представлява $\cos \alpha$, косинуса на ъгъла на намотаването.

... Измерих дължината на реда под ъгъл. Беше 58 милиметра. А ширината на самата лента — 49 милиметра.

$$49:58 = 0,82$$

Ето, напреднахме малко. Но къде ли ми е логаритмичната линия? Не съм я ползувал от разкопките в Гарадзишчи при свързаната с тях история. По дяволите, само тате е могъл да стори това: мушнал я под грамофона, за да не драска лака на стелаж.

Е, хайде сега 0,82 на квадрат. Излиза, че лентата е навивана под ъгъл 20° . За съжаление предметът наистина е бил със сложна конфигурация. Ако се съди по омачкването, бил е малко по-дебел в двата края и по средата. Където ъгълът е различен — ще изчисляваме по друг начин. Но въпреки удебеляването стъпката (ъгълът на намотаването) ще бъде една и съща, трябва да бъде една и съща. Просто на тези места пергаментът ще се огъва, ще минава под следващата спирала или върху нея и значи, ъгълът почти няма да се промени, а просто върху лентата ще останат чисти, незапълнени места. Каквито забелязваме и в нашия случай.

Сега друго, по-сложно. Как да изчислим диаметъра на предмета, около който трябва да увием всичко това. Трябва да намерим поне един ред, който да съвпада.

Да потърсим такъв ред. Има такива. Ето по смисъл поне това: „кап срго“. Браво, че е изброявал, умник е, че ми дава такъв ключ! Ти не си мислил, че ми даваш неизвестното за теб πD . През ума не ти е минавало, че оттук D , диаметърът на предмета, върху който си увивал своята тайна, е равен на измереното разстояние между редовете, които съвпадат. Равен е на D по 3,14. Умните хора от твоя седемнадесети век са знаели това, но са го знаели по друг начин — как беше? — да, доколкото си спомням, в Белорусия това е било равно на 22:7. Добре де, и това е нещо, почти същото π с разлика в хилядните от знака. Но ти едва ли си познавал образовани хора. Образованите хора носят безпокойство и това е основната ви грешка през всички времена, уважаеми господа магнати. Тайната ти, дори за образованите хора от твоето време, е била съвсем повърхностна.

Ето я твоята тайна. Твоят „жезъл“ е бил с диаметър два сантиметра и два-три милиметра. Диаметърът на удебеляванията в края е достигнал до четири сантиметра, удебеляването в средата — до

три (какво ли ще е било това? Май никога не ще разбере, пък и няма значение).

Всички тези удебелявания, дълбокоуважаеми, практически може да се отхвърлят. Това е то! Напразно си си блъскаш главата.

... Отидох в кухнята и започнах да търся сред приборите предмет с диаметър два сантиметра.

И намерих. Дръжката на тигана беше точно с диаметър два сантиметра и два милиметра.

Добре, сега да подготвим три-четири точни копия от хартия, за да не разкъсаме пергаментата, да не го изцапаме с лепило. Просто ще ги прекопираме — но не с молив, а с края на кибритена клечка — и буквите ще са ни готови. Ето на. А след това, момче, вземаме цилиндъра с изчисления диаметър, тоест дръжката, и под изчисления ъгъл увиваме върху нея хартията, като четем текста.

Дълго се мъчих с това. Залепвах и нагласявах местата, където нямаше текст, отново измервах ъгъла на увиването и продължавах по-нататък до премала.

Готово. Залепих края, изчаках лепилото да засъхне и започнах да чета по дължината на предмета, сякаш гризях камъни. Работата бавно потръгна.

Хайде сега да поставим това, което ни е ясно. Да го преведем.

„Както латинците казват: край! Нито съд, нито съдебен чиновник, нито закон ще ми го отнеме и което имам, мой имот ще си остане и това, което не владее, а съм натрупал като държавен казначей.

А трябва да се търси крайната постройка, спалнята ъглова, празната. А втората от ъгъла, там надълбоко има рисунка на кораб, защото съм поставил осем тухлени стъпала, в долния етаж има ложе от елхова кора, каменна спалня, и там от живота повиканите зов няма да дочакат, освен ако бог затръби. Горният етаж — там има половин кап злато, коп сребро, доста скъпоценни камъни, монети, манускрипти, универсали на негово кралско величество, а вардачът на лобното място се вижда, но няма да го намериш, защото Z и N са под тази хамара (?).

Почини си, куме и кумова жено, лайно кучешко, с вой и човекоядетво до ангелските тръби и в дяволския огън навеки“.

Такъв приблизително бе смисълът на този някак страшен документ. Но какво значи „хамара“ и какво е „Z“ и „N“?

Хамара. Тази дума не звучи по славянски, макар да прилича на нашенското „камора“ (килер). Дали не е староеврейска? Или арабска? Или гръцка? Но от първите два езика разбирам колкото от... А третия зная слабо. Но въпреки това почнах да търся из речниците. И тъй като на глупаците им върви, намерих. Това означаваше „сводест таван“.

Обаче какво е Z и N? Какво ми напомня това? Химическа формула? Но откъде по онова време химия и формули? Алхимия — да, но какво е това, какво?... Алхимия? Алхимичен знак?

Започнах мъчително да си припомням всичко, което още не бях забравил от времето, когато изучавах процесите срещу вещици и алхимичните знаци.

Изведнъж сякаш нещо изплува чак от дълбините на паметта ми. Ами да! Z и N са знаците за замазване. Знак, поставян при замазването, затварянето на някое вещество за известно време, за година или повече.

И значи, текстът трябва да се чете приблизително така:

„... вардачът на лобното място. Вижда се, но няма да го намериш, защото е замазано под този свод“.

Смисълът не беше особено ясен — авторът пренебрегваше граматиката, че дори и падежите — но бе доста страшен. Ако ли поставех по друг начин препинателните знаци, можеше да се разбира и така:

„Лобното място се вижда, но няма да го намериш, защото е замазано под този свод.“

Но дори при такова още мъгляво, макар и вече по-разбираемо тълкуване, в този текст имаше нещо тревожно, нещо ужасно мрачно, изтънчено престъпно и отвратително. Дори с кожата си усещах това. И знаех, че вече няма да се откажа от тази загадка, какъвто и да бъде отговорът.

[1] Бележките (лат.). — Б.пр. ↑

[2] Гръбче на книга (бел.). — Б.пр. ↑

ОСМА ГЛАВА

НЕБЕТО ОТНОВО УГАСВА

Откъснах се от книгата. Очите ми пареха като че пълни с пясък, цялото ми тяло бе отпаднало, сякаш някой ме бе пребил.

Когато вдигнах щорите, навън вече се развиделяваше. Значи, бях работил цяла нощ. Неслучайно толкова ме болеше главата. Толкова ме болеше, че не бих си спомнил дори таблицата за умножение по пет.

Мразя лекарствата, употребявал съм ги, ако не се броят сериозните ми заболявания, само пет пъти през живота си (това е също един от глупавите ми комплекси), но този път не се стърпях. Глътнах таблетка против главоболие, полежах петнайсет минути и когато болката малко се притъпи, изхвърлих двата пепелника с угарки, разтворих всички прозорци, наплисках се със студена вода, разрязах нов пакет цигари, запалих и се замислих какво да правя тайната, която ми бе попаднала в ръцете.

В този миг дочух чукане по стената: негова милост Хилински сигурно копнееше да пие чай с мен. И той с неговите комплекси. Дали пък не се прибира сега? Чудесно, ще има с кого да се посъветвам. Ех, Маряне, няма с кого да се съветвам вече. Няма, братле.

Щом нахраних кучетата, отидох при съседа.

Жилището му бе идеално подредено за такова ранно утро.

— Не сте ли легнали още?

— Хм, че защо да си лягам?

— Работа ли сте имали?

— Както обикновено. Е, приятелю, да обърнем по чашка и да наредим шаха, а?

— Коняк? Толкова рано?

— А ти какво, да не искаш от два през нощта да започна? Да речем, със спирт и бира?

— Но още от девет часа... някак... Ето, дори американците смятат, че не върви да се пие преди пет.

— Преди пет сутринта ли? — запита Хилински.

— Е, прекаляваш — възмутих се аз.

— Човече — изведнъж сериозно каза Хилински, — изобщо имаш ли представа къде си и кое време е сега?

— Днес е шестнайсети април. Господин Хилински ми предлага коняк в девет сутринта и съжالياва, че не ми го е предложил в пет сутринта, че не ме е събудил. Колко време сме изгубили! Сега вече да се бяхме натряскали.

— Сега е девет вечерта на шестнайсети април.

— Дяволска работа — продумах аз. — Нима съм работил... цяло денонощие?... Затова така ме цепеше главата.

— Шахът се отменя — тихо продума Хилински, като пълнеше чашите. — Но какво се е случило? Казвай, ако имаш желание, как така не си забелязал, че е минал денят?

Разказах му.

— Ех, че си фантазьор — неуверено продума той.

— Защо пък фантазьор?

— Някак... хм... прекалено криминално звучи. И противоречиво... Макар че е интересно... Хем си го намерил, хем си го разшифровал, всичко е изскочило като от вълшебна кутийка... Каква бе тази твоя глава, че си свършил всичко само за едно денонощие! Сбъркал си специалността си.

— Увлякох се.

— Браво на теб, дявол да те вземе! Що не станеш шифровчик в щаба! Че там понякога цели месеци се блъскат с шифровките. Какво мислиш да правиш сега?

— Ще търся мястото.

— Къде ще го търсиш? Няма да разкопаеш цялата страна я.

— Ще ида в Олшани. Книгата е намерена там. Принадлежала на Олшански, за което може да се съди по инициалите и по съвпадението между историческите събития и шифъра...

— Добре, работи, работи.

Чувствувах се малко засегнат от безразличието му.

— А на вас не ви ли е интересно?

— Какво да ти кажа, момче... Не е по моята специалност. Нито на Шчука.

— Как така? Ами ако наистина Пташински не се е удавил, а е убит, ако някой се е страхувал, че той пречи на откриването на нещо си

там?

— Сигурен ли си, че е бил убит?

— Да — след пауза казах аз.

— Но нали и експертизата, и следствието, и всичко отхвърля тази версия.

— Сигурен съм — заявих аз. — Въпреки експертизата, въпреки следствието, въпреки всичко. Има нещо злокобно във всичко това. Предчувствувам го. Подсъзнателно.

— Предчувствията са ваша лична работа — каза Хилински. — Вие сте частно лице и можете да си позволите подобен разкош. А когато „подсъзнателно предчувствува“ правосъдието, властта... тогава...

Той нервно гаврътна коняка.

— Тогава — имало е такива случаи — започва лов на вещици, маккартизъм, татко Дювалие и какво ли не. След това дълго, десетилетия трябва да плащаме, да си уреждаме сметките. Плащат дори невинните. Много скъпо удоволствие, вярвай. Тежко, мъчително. Затова, трябва да се избягва.

Хилински си допи чашата.

— Слушай, момче, не ми се сърди, но съм прав. Потресен си от смъртта на приятеля си, не вярваш, че е възможно току-така да се спомине. Търсиш възмездие, за да ти олекне. Да, някой е ровил в жилището му. Някой е приспал кучетата. Но това са могли да бъдат обикновени крадци, които са проследили заминаването на твоя приятел и са се възползували от това.

— Те са търсили книгата.

— Възможно е. Но дори да е така, това няма отношение към смъртта на Пташински. Това е случайност, съвпадение. Повярвай, експертизата бе твърде прецизна. Затова Шчука ще продължи следствието по разбиването на жилището, но твоето днешно откритие няма нищо общо с това.

Той запали цигара.

— Как да ти обясня? Ето, има слухове, че в Кладно някъде са заровили архивите на айнзацщаба. Знаеш ли какво значи това?

— Зная. Това е учреждението на Розенберг. Ограбване на ценности.

— Точно така. Заровил ги е някой си Франц Керн и други. Това, виж, е работа за хората, които добре познавам. А събития от почти преди четиристотин години — това не е работа за нас. Остава да поискаш разследва по убийството на Наполеон.

— Защо не. Нали са изследвали косата му за съдържание на стрихнин. В съвременна изследователска лаборатория. Оказало се, че е бил отровен.

— Е, и аз бих ти направил подобна услуга. Каква искаш?

— Да се изследва съставът на мастилото. Да се прегледа книгата с инфрачервени лъчи. И други работи. Да се извърши пълен оглед.

— Може, разбира се. Като на приятел. Защо да не ти помогна? Изобщо това е интересно. Но другото — ти си го открил, ти си го разследвай. Нали си спомняш как възстанови и разплете делото на Достоевска-Карлович? Разказа ми го просто като нещо интересно. И това е същото. Е, разбира се, ако искаш, ще обмисляме проблемите заедно. Освен това Шчука може да ти даде правен съвет, и толкова. Ти си осведомен повече за правото през онези времена, а то ужасно се е променило. Разплитай си тайната сам. Сам. Не търси помощ. Дай боже, Шчука да реши своите проблеми и тайни.

— А какво става с онези вдлъбнатини? Е, 9с, 20в... Нима дори изчислителна машина не би ги разчела?

— Че как да ги разчете? Ето един прост пример: „Вова, хей, глупако“. 1х, 1е и т.н. Машината опитала разни варианти и се спряла на този: „Вова пак е глух, ой“. Откъде ще мога да пресметна всички варианти. Общо взето, човекът по-успешно може да избере варианта, но по-бавно.

— Слаба утеха — каза Хилински.

— Машината ще даде всички варианти, които съдържат поне някакъв смисъл, но не може да направи избор. Нейната логика е формална. Затова човек предварително се отказва от подобни задачи.

— Ясно — обади се Хилински. — Значи, съзнателно признаваме умствената си безпомощност. Невъзможността да решим задачата.

— Глупости — казах аз. — Предварителното отказване не означава, че човешката логика е безсилна. Човек може да стигне до правилен извод въз основа на съвсем непълна информация. И може предварително да предвиди, че никаква информация не ще му помогне да стигне до резултата. Този предварителен отказ от поставената

задача не говори за безсилие, а за всемогъществото на човешката логика.

— Добре, дръжете се за всемогъществото. Да си призная, малко ви завиждам.

— А сега аз отивам да спя.

Навън тъмнееше отворотелна априлска киша.

... Отворих вратата и веднага усетих, че в апартамента има някой. Събух си обувките и влязох в кабинета. Наистина оттам проникваше сладникава миризма на цигара.

На дивана, подвила хубавите си крака, седеше някаква жена.

— Зоя?

— Е, не ме ли очакваше?

— Отдавна ли си тук?

— Нали виждаш, току-що влизам. Краката ми вкочанясаха.

Донесох халата си от килера и го метнах върху краката ѝ.

— Благодаря. Толкова обикалях из тая киша, толкова!

Тя изглеждаше странно, сякаш бе капнала в очите си беладона. Зениците ѝ бяха огромни, неподвижни. Устните ѝ побелели. В началото дори се изплаших.

— Какво ти е?

— Нищо. Сигурно искаш да попиташ защо съм тук? Нали виждаш, допълзях като пребито куче. Само исках да ти върна ключа. Ето го, на масата е.

— Съвсем съм забравил за него — искрено казах аз. — Ще хапнеш ли нещо? Ще пийнеш ли?

— Нищо не ми трябва.

Тя млъкна.

— Слушай — казах аз, — колко пъти съм ти повтарял, хайде да приключваме. Оставаш при мен — и толкова. Само че искрено ще му разкажем всичко.

— О, не — беззвучно възрази тя. — Нямаме право. Нямам право. Тази лъжа. Нямам вече право на нищо. На нищо.

— Престани да се измъчваш — обадох се аз. — Хайде, случило се така, какво да сторим. Отведнъж ще решим всичко.

— Не си прав — каза тя. — Дойдох, за да се разделим завинаги. Вече няма да ме видиш. Само да те погледам и... Нищо, бързо ще забравиш случилото се. И не ме кори.

— Хайде да пийнем малко „немеш кадар“.

— Хайде — усмихна ми се тя с влажни очи. — Само че да останем тук. Не искам никъде да ходим.

Разчистих следите от нощния си труд върху масата и извадих, каквото ми се намираше.

— Какво ще правиш през следващите дни?

— Засега нищо нямам пред вид. След три дена заминавам.

— Къде?

— Имам работа в Олшани. Село край Кладно.

— Задълго ли?

— За три седмици, може би за месец.

— Приятно прекарване, значи. Може да се срещнем. Случайно. Кой знае какво може да се случи.

— Слушай, Зоя. Още веднъж ти казвам...

— Не говоря глупости. Не повтаряй едно и също. Нали знаеш, женска слабост. Но на мен не ми минават. Решила съм вече.

— Няма. Макар че ми е тежко. Може пък да те убеди.

— Ще видим. Ще видим...

Странни, странни очи.

— А какво прави през тези дни?

— Решавах една старинна главоблъсканица.

— Реши ли я?

— Май не. Не докрай.

— Е, боже помози. Желая ти сполука. Пази се, вземи си вълнени чорапи. Няколко чифта. На село е студено. Два бележника. Цигари. Нес кафе. И поне две писалки. Вземи и ленти за фотоапарата. Нож. Самобръсначката.

Нещо неестествено и несигурно имаше в нейните грижи. Вероятно по същия начин една жена изпраща на път мъжа си, когато му е изневерила или е сигурна, че непременно ще му изневери, защото безмилостната съдба неминуемо ще я принуди да стори това.

— Всичко ще взема.

— Не бива да оставаш ерген. Чуваши ли, моля те. Лошо свършват такива хора.

— Вярно — неуместно се пошегувах аз. — Женените живеят кучешки живот, но умират човешки, а самотниците умират като кучета, но живеят човешки.

— При сегашните роднински отношения и смъртта на женените невинаги е човешка — подхвана тя.

— Какво ти е все пак?

— Плача — каза тя. — И за теб. И за всички. — Тя внезапно напипа ключа на лампата и я угаси.

— Ела при мен — гласът ѝ беше прегракнал и отчаян. — Последният ни... час... Прости ми.

В тона ѝ имаше нещо такова, че не биваше, не можех да кажа „не“.

След един час я изпращах. Колко я убеждавах да остане, колко я придумвах, колко ѝ казвах, че утре ще отида да говоря с мъжа ѝ — тя, пребледняла, само отрицателно клатеше глава.

— Не ме изпращай. Ето, не исках да я има тази вечер, да възникват нови спомени. Отивам си. Ужасно, ужасно съм уморена. Прости ми... Не ме помни с лошо, моля те. Хайде, сбогом.

Откъсна се от мен и изскочи въвн под дъжда, който бясно заливаше огромния град...

... Хилински все още се занимаваше с ключалката си и аз се спрях до него да запаля цигара.

— Измъчена беше — внезапно се обади той. — Жестоко измъчена.

— Чудно ли ви е? — сухо отвърнах аз.

— Малко — каза той. — Не ми е работа, Антоне, но мисля, че познавам хората. И... тя май не е от чувствителните хора. Сла-або се ориентира кое какво е. Дори когато за пръв път дава целувка. Но все пак това е по-достойно от някоя лицемерка, дето прогонва петела от кокошките „да не ги закача“... Но е тъжна. Сигурно се е случило нещо сериозно.

— Тя е бившата ми приятелка — измърморих аз.

— Одобрявам.

— Че е бивша ли?

— Не, че ви е приятелка.

— Хората биха нарекли моите отношения с нея достойни за укор — горчиво продумах аз.

Не взех да му обяснявам, но той очевидно разбра.

— Ти прощаваш ли си ги? Можеш ли да си ги простиш? Защо тогава кориш хората? И кой има право да те кори?

Разговорът ставаше страшно неприятен. И двамата се чувствувахме неудобно. Той, защото излизаше, че се е набъркал в нещо, което не го засяга. Аз, защото дирейки човешки глас и капка съчувствие, прекалено се разприказвах. В този миг божи дар бе появата на друг човек, при това с такъв предмет в ръцете, че всеки би се ококорил.

По стълбището се изкачваше Ксаверий Инезиля Калаур Лигановски с медното лице. Безмилостните му очи надничаха над кръгъл щит, той бе въоръжен с копие с огромен бронзов накрайник.

— Готово — тихо продумах аз. — Надмина си пациентите. Е, поне не се мисли за Наполеон. Оригинална мания.

— И той видя на стената зловещото черно привидение на дядо Мраз — рече Лигановски, малко засрамено усмихнат, и добави: — Ето, нося ги на художника. Масайско копие и щит. Аксесоари за рисунка. Ще ги нарисува и сетне обеща да ми ги реставрира.

— А аз мислех, че най-сетне се е появила нова мания, че навлизате в ролята на Чомбе — обадох се аз.

— Каква говорите! Още не съм закъсал дотам. Не съм толкова откачил още.

— Откъде са ви тези неща? — запита Хилински.

— Елате ми някога на гости.

— Още съм не закъсал дотам — иронично повтори думите ми Хилински.

— И аз така мисля, щом още сте тук, а не в моето заведение. Елате просто да видите какво имам — каза психиатърът.

— Интересно — намесих се аз. — Това е направено за музей.

— У нас има... почти музей. Всичко това един ден ще отиде в музея.

Бронзът на накрайника бе покрит с такива орнаменти, че им се възхитих.

— Наистина откъде имате това чудо?

— Аз, драги мой, съм завършил медицина в Прага.

Той запали цигара с нас.

— Чехите тогава даваха стипендии... на потиснатите народи. На украинците, на лужишките сърби, на нас. Но там не се намираше работа... Затова се пръснахме по света. Къде ли не съм работил! В Индия по време на холерна епидемия, в Нигерия се занимавах със

сънната болест и дявол знае още къде. Налагаше се да върша всичко. Къде да се дявам? Когато човек умира, знае сама думата „доктор“ и хич не го интересува, че си физиолог или психиатър. Пък освен това при много болести възникват интересни отклонения в психиката. Ние ги познаваме твърде слабо, малко сме се занимавали с тях.

— Та колко години сте се занимавали с екзотика? — запитах аз.

— Доста. Десетина години. Върнах се през трийсет и осма.

Той си угаси цигарата.

— Елате и вие някой път. Не като пациент, а да погледате. Не ви трябва да ми ставате пациент.

— Най-уместните думи, които съм чувал някога — каза Хилински.

Ние се посмяхме и се прибрахме по домовете си.

... През следващите дни настроението ми беше отвратително. Уреждах проблемите си с пътуването, но дори те не можеха да ме разсеят.

Извадих разрешение за изследване на замъка в Олшани, взех писмо от института кой съм и че районният комитет моли всички ведомства и граждани да ми съдействуват при проучването на старите костьоли, църкви и постройки.

Стягах полека-лека багажа си. И все не можех и не можех да забравя онази последна вечер...

Трябваше да откарам кучетата при баща си и да купя нещата, които рядко се намират на село. Предварително се бях уговорил с една продавачка, която ме снабдяваше „по втория начин“ за кафето, уговорих се с Пахолчик за десет кашончета „БТ“ и камъчета за запалката, купих по съвета на Зоя няколко бележника, вълнени чорапи и това-онова за аптеката.

Вече всичко бе готово, дори шишенцето с мастило в найлоново пликче и книгата от 1903 година „Олшани“ (Княжеството, кметството и районът на Олшани в историческото им битие). Купих още петнайсет черно-бели и три цветни ленти за фотоапарат, взех от един познат фотограф десет широки „орвоколор“, а от познат продавач — десет тесни „орвоколор“. Намерих хубав чай, стегнах своя „Харков“. Наточих си ножа, купих лейкопласт, за да залепвам кутиите с касетите и...

Общо взето, имах доста работа, но най-напред трябваше да отида в жилището на Марян (отложиха предаването на нещата му в музея до завръщането ми от Олшани). Не ми се отиваше там без свидетели, пък освен това ми бе твърде тежко да ходя самичък. Затова са отбих у Хилински и „Абел от Бобкин стрийт“ се съгласи да ми прави компания.

По улиците момичетата още често се обръщаха след него: той бе висок, но не дангалак като мен, бе строен, плещест, но почти без бедра и аз съжалявах, че такъв великолепен човешки екземпляр си живее сам, до дън душа го съжалявах и го разбирах. Но той не заслужаваше съжаление. По-скоро учудване и уважение.

Сърцето ми отново се сви болезнено пред вратите, когато си помислих, че не ще чуя кучешки лай и не ще ми отвори моят приятел. В жилището ме лъхна застоен въздух. Отворих прозорчето, взех си няколко от неговите любими книги и един малък модел на кораб, свалих от стената една хубава гравюра, но не от определените за музея, и я подадох на Адам:

— Това е всичко.

И тогава забелязах на масичката до фотьойла някаква книга. Знаех — тук оставяше книгите, които четеше, и реших да видя какво бе чел напоследък.

Това бе „Книга за джунглите“. Взех я и от нея изпадна някакво листче. Сигурно си е отбелязвал страниците с него, пък и нали огледът беше доста повърхностен.

„Маряне! Стягай се, вземи за маскировка въдиците и веднага ела на Роман. Ако се забавя — полови риба час-два. Крайно необходимо е.“

Подадох бележката на Хилински.

— Какво е това?

— Нищо. Моят почерк. И хартията е от моята.

— Какво излиза тогава?

— Излиза, че аз съм го убил.

Сякаш целият се вцепених. Адам ме изгледа внимателно.

— Виж какво, момче. Дай ми тази драсканица, ще я отнеса на Щчука... Стига и това, че остави отпечатъци от пръстите си по нея.

Той хвана хартиятката с чист лист.

— И онази книга предай утре на Шчука. Наистина тук нещо не е в ред. Направи си копие от твоята лента.

— Направих вече.

— И скрий лентата. Това е. Вземи и гравюрата и право в къщи. А аз — ще отскоча до Шчука. Заминавай, че я виж, не приличаш на себе си.

... Кой знае защо, стълбищното осветление не работеше. Бях вече на два етажа от апартамента си, когато дочух някакъв странен звук. Нещо ме накара да се спра и да застана нащрек. Скърцането се повтори. Бях вече на един етаж от къщи, когато отново дочух тихо, остро изскърцване и забелязах някакъв неясен силует в тъмнината. Някой искаше да отключи вратата ми. Тогава тръгнах на пръсти. Скърцането продължаваше. Бях вече съвсем близо, когато онзи май дочу нещо. Рязко измъкна ключа, профуча покрай мен, блъсна ме с рамо — аз изпуснах книгите — и се втурна надолу по стълбите. Няколко мига стоях слисан, после хукнах след него, което никак не бе лесно в тъмнината.

Още отгоре забелязах, че външната врата бе затворена. И се насочих към вратата за двора. Вън на пейката седяха портиерът Кухарчик и младши лейтенантът Ростик Грибок и пушеха въпреки хладното време.

— Никой ли не е излизал оттук?

— Никой, Антон Глебавич — отвърна Грибок.

— Другарю Космич — подхвана портиерът. — Какво мислите например за...

Махнах с ръка и хукнах към вратата за мазите. Тя беше открената, пламъчето на запалката ми се залюля. Да, тя винаги беше открената: там никой нищо не държеше. По нея се развяваше още ланшна паяжина. А на прага имаше прахоляк. „Тюх! Изпари ли се тоя тип!“

Като си светех със запалката, забелязах, че бушоните са леко отвъртени и ги завих. Сетне излязох на двора и запитах пушачите:

— Отдавна ли сте тук?

— От няколко минути — отвърна Кухарчик.

Хрумна ми мисълта, че може да се е скрил в апартамента на момичетата и макар да си помислих, че от виковете им щеше да потрепери блокът, позвъних и влязох.

Обикновена стая, обзаведена по студентски, по момински, само че с два-три афиша, на които тези хубавици бяха отбелязани с най-ситния шрифт.

На столовете (леглата бяха снежнобели) седяха три хубавички момичета, а до тях... стоеше... нашият младеж, този път без кофата за боклук. Доста пийнал и дори се олюляваше. А девойките се кискаха, като че нищо му няма.

— Момичета, слънца на моя живот! От колко време ви досажда тоя тук?

— От половин час — изкиска се хубава брюнетка с хитра усмивка. — Скъсахме се от смях.

— Дайте му пътя — магнах аз с ръка.

И поех към своя етаж; чак пред вратата сякаш нещо ме осени. Хукнах обратно.

В този миг трясна входната врата. Втурнах се натам, отворих я, но вън се връщаха хора от кино и къде можех да забележа нещо.

Погледнах вратата към мазетата: паяжината я нямаше.

Дръвник с дедуктивно мислене! Паяжината му изтрябвала! Нали под нея човек може да се промъкне, без да стъпи върху прахта на прага. Как не помислих, че е преценил пътя си за отстъпление! „Идиот! Изкуфял дъртак! Ясно е само, че ако бях се натикал в мазите, щяха да ме халосат по тиквата. Много хубаво. Такава тиква е само за халосване.“

Но с това вечерта не приключи. Едва светнах в къщи и се тръшнах на дивана, телефонът зазвъня. Винаги когато новината ще бъде неприятна, в мен се поражда лошо предчувствие. Не исках да вдигна слушалката, но телефонът чак заподскача. Нямаше накъде, вдигнах слушалката и дочух отдалеко отчаяния вик на Костик Красовски:

— Антоне! Антоне-е!

— Аз съм. Какво има?

— Антоне! Боже, боже!

— Какво става с теб?

— Зо... Зо... Зо...

Тогава разбрах: бе се случило не само нещо лошо. Бе се случило нещо непоправимо.

— Костя, успокой се.

— М... м...

— Хайде, какво? Какво?

— Зоя... умря.

— Как? — глупаво запитах аз, като все още нищо не разбирах.

— Цианкалий. Има бележка: „Предадох своя истински — той натърти на тази дума — мъж. Не обвинявайте никого, освен мен.“

— Идвам! Идвам!

— Не... не... Аз отивам... там — риданията му бяха такива, каквито рядко бях чувал.

И той прекъсна разговора. Тогава сякаш светът се стовари върху мен. Най-важното — не разбирах защо! Какво се бе случило при двете ѝ последни посещения? Нищо. Беше си все същото, дори ръкописите върху писалището, всичко си бе на постоянно място: чистата хартия — отдясно, изписаната — отляво, пепелникът — тук, цигарите — там. Светът рухна, но само за мен. Вън бе все същата навъсена априлска нощ и отново май дъждът плющеше по стъклата. Вярно, разделяхме се. Но нали бяхме решили това отдавна — откъде се взеха тези нейни отчаяни сълзи?

„Тя се бе подготвяла, ясно, сега го разбрах. Защо? Нали съжаляваше за мен само като за изгубена играчка. Аз се отнасях по-сериозно към това, но нали също... Защо толкова ме боли сърцето? Задето съм излъгал Красовски? Не знаех, че е неин мъж, а тя не отдаваше никакво значение на това. Какво се бе променило тъй внезапно?“

Седях и тъпо гледах мрака навън. Сетне станах, извадих един том от енциклопедията. „Цианкалий. Силно отровен. Признаци на отравяне с цианкалий: прижълтяване на челото, синкави слепоочия и шия, слепени устни, кожата леденостудена и суха.“

Не, не можех да си представя Зоя с жълтеникаво чело и леденостудена кожа.

„О, боже немилостиви! Какво се бе случило все пак?“

Всичко между нас бе свършено. Всичко изобщо бе свършено. Защо изпитвам такова остро чувство за вина? Нали я придумвах, почти я молех. И ето такъв край.

Главата ми се цепеше... Лентата... Стъпките под прозореца...
Смъртта на Марян... Още една смърт...

Небето отново угасна.

И тогава... се случи лошото с мен.

Вън плющеше дъжд. Личаха мокрите петна на уличните лампи.
Точеше се невидим сладникав тютюнев дим. Внезапно пред очите ми
лумнаха дребни разноцветни точки като по картините на
пуантилистите, последва взрив, покриха ме черни криле.

... На сутринта позвъних на Хилински и му разказах всичко.

— Не излизай никъде — обезпокои се той. — Не мисли за нищо.
Нито за експертизата, нито за каквото и да било. И изобщо си събирай
партакешите и заминавай за Олшани. Ако потрябваш, не се безпокой,
ще те намерим.

ДЕВЕТА ГЛАВА

КЛАДНО. ПЪТЯТ. УСАМОТЕНИЕТО

Обичам Кладно повече от другите градове. Обичам го за уютата на заплетените му като паяжина улички, облени от утринното слънце, за широкото течение на реката с лъкатушни като змии водорасли, за недокоснатите стени и за оранжевите люспи на керемидите по покривите на костьолите, за всичко, което войната не бе съсипала.

За дивите лози, накатерени по кремавите зидове, заради зеленината. И макар че още нямаше зеленина, а над града просто горещо и синьо светеше небето в края на април — аз все пак малко се посъвзех от вцепенението си. Във всеки случай не действах по инерция.

Автобус за Олшани имаше чак привечер, но не се отбих дори в чудесния местен музей: не ми се гледаха вещи, копнеех за хора. Исках малко да се съвзема, сгръван от топлината им. Първото ми приключение обаче не беше от този характер. Отбих се в една гостилничка, една от онези, които сутрин са закусвални, а следобед стават ресторанти. Но още начаса налетях на нещо, което не обичам, пред мен малкият оркестър репетираше своята прекалено гръмка музика. Поръчах си бифтек, още това-онова и бутилка бира.

„Ресторантът“ беше съвременен, без копия от картини на Хруцки (горският художник!), но пък със стенописи, по които плаваха разни „царкини-лебеди“ и „ладии“ (мътните да ги вземат!). Обстановката никак не хармонираше с тях: шкафчетата за съдове, масите, столовете и тежкия стар шубер. Още отсега тук миришеше на вино и бе много задимено.

Сервитьорката с бяло боне донесе поръчката и се подпря на прозоречния перваз близо до мен.

Бифтекът бе гумен със стоманена конструкция. Но както казваше някога комисарят на нашия отряд, „изчерпи всички сили при изпълнението на задачата, мобилизирай се — и я изпълни“.

Аз се мобилизирах.

През това време оркестърът очевидно по поръчка гръмна аранжирани в съвременен суперджазов дух белоруски песни. Това вече бе прекалено. Двамина сополанковци на съседната маса припяха на оркестъра и ридаеха върху гърдите си един на друг.

Сервитьорката закри устата си с розова ръчица, очевидно прикриваше прозявка.

— Какво, при вас винаги ли е така отвратително? — запитах аз.

— Почти винаги — тъжно ми отвърна тя. — Освен късно през нощта и през почивните дни. Нещо престанаха да ходят из големите ресторанти.

— Хм — казах аз. — Наистина престанаха. Понякога управителят си рекламира заведението, търчи из учрежденията и организира колективни посещения: „Моля, напийте се в нашия ресторант.“ Никой не ще.

— Тогава хокат управителя — каза тя, — и то здравата.

За пръв път през последните дни се засмях.

... Автобусът заминаваше около седем. Оставаше ми почти час. Колата бе пълна с хора, каквито тъй рядко се срещат в Минск. Лицата им имаха червеникавокафяв загар; ето забрадки, глава на патица, щръкнала от кошницата. Седнах на последната седалка: там друга, но е по-високо и всичко се вижда, и полетях срещу меките, порозовели от ниското слънце хълми, сред горите, грейнали от добра светлооранжева светлина, слушах музиката на родния език, пиех я и не можех да ѝ се наситя.

Боже, из целия свят — от Аляска до Австралия — такива разговори с такива ругатни могат да се чуят само из белоруските автобуси и по нашенските пазари, особено на Могильовския, Рагачовския и донейде на Слуцкий. Случваше се някога и на Камаровка в Минск, но сега там се срамуват от цивилизацията и от милиционерите. Наистина разправя се нещо подобно за одеския „Привоз“, но съм ходил там и ще ви кажа не е същото, не е.

С какво украсяваха те говора си, няма да ви кажа от уважение към вас. Но автобусът бръмчеше от говор и никой никому не се сърдеше.

— У тях винаги е като в кръчма.

— Е, пак по-добре, отколкото кръчмата да му стане като родна къща.

Младежи с градски куфарчета. Смъкнали са стъклото и викат на някакъв дядо, който се задава от гъста селска градина, закривана от короните на дърветата:

— Ей, чичка, седи си в къщи, не излизай навън, че ще те прегази някой тролей.

— Или метрото.

— Хи-хи-хи — и вдигат прозореца.

— Е, ти вече прекали. Увлече се. Фантазията ти е нереална и поради това глупава. Откъде метро в този джендем?

Кикотят се. Отиват си в къщи за празника. А аз пътувам към здрача. Разнежен съм, дори сълзи напират на очите ми.

— А ти, момче, ходил ли си някога в Навинки?

— Не съм.

— Ще идеш.

— С теб може.

Намесва се някакъв интелигент:

— Защото го халосаха с бакърена тенджера по главата. Оттогава понякога прещраква... дрънка за медните рудници на Балхаш.

— А този май е служил някога у Булак-Балахович. Разчесвал опашките на конете. Затова и досега се плаши от звънеца на вратата.

Тъмнината тичаше насреща ни, подскачаше и се смъкваше надолу ивицата светлина, автобусът задрямваше, а аз си седях и кротко се усмихвах на нещо си.

... В Олшани стигнах след десет вечерта. Виждаха се само светещите прозорци, неясните метли на още голите дървета, петното светлина пред клуба и тълпата пред него, предимно от младежи.

— Къде мога да пренощувам? Някак да е по-близо до замъка?

— Ох, чичко! — плесна с ръце някакво момиче. — Че то трябва да идете в Олшанка. Това е предградие (точно така каза „предградие“ и аз едва не прихнах). По-малко от километър има. Ей натам, все направо, направо.

Изругах. Грешка. И то не първата. Грешки дори в историческите трудове. Дявол ги взел! Не познават родната страна. Както прославената Маломожейковска черква, която е в същност в село Мурованое. Не се знае кой пръв я бе нарекъл Маломожейковска, а стотици диванета повтаряха подир него, без дори да отидат да я видят

на място. Уж изкуствоведи, художници, историци, архитекти. Все големи капацитети!

Наканих се да тръгвам, когато някой ми рече:

— Почакайте. Ето, завеждащият клуба отива натам. Вячорка.

Приближаваше се дребен на ръст човечец.

— Зеляпушчанак... Микола Чесевич.

— Антон Глебавич Космич.

— Към махалата ли сте? Ще вървим заедно.

— Вячорка, до утре — подвижна някой подир нас.

— Защо ви викат така? — запитах аз, когато навлязохме в мрака.

— Ех! Прякорът ми е такъв. Уважават ме, но не могат да отвикнат. Макар че за какво ли да ме уважават! Шест класа съм завършил само. Но в клуба стават не само танци и въртим филми, а каним лектори и даваме по две представления в месец. Разбира се, със суфльор.

Много се радвах, че имам спътник. Из тая тъмница дори рис би си изпотрошил и четирите лапи, аз до заранта щях да се въртя, въртя и да се върна в Кладно, но сега спокойно вървах до човечеца, който уверено стъпваше до мен. И никак не беше лошо, защото миришеше на пролет и още не изпръхналата пръст пружинираше под краката.

— Че защо не учите по-нататък?

— Е-е, къде ти. Въртя къщата, клуба. Пък и на моето място никой не ще да дойде, ако ще да го вържеш.

— Че защо?

— Затънтено е. Пък и някаква нечиста сила се въди наоколо. И аз бих се махнал оттук, но къде да ида. Тъй си е, ама нищо.

— Каква нечиста сила?

— Ще видите... Ама не мислете, че е чак толкова лошо у нас. Имаме си замък, костьол, извинете — и със седалище на ксьондз, воденица, складове, филиал на клуба. Щом почне работата на полето, ще надойдат повече хора — и го отварям три дена в седмицата. Тогава направо се разкъсвам. Не, мястото ни е хубаво, но все си е предградие...

Казах, че ще изследвам замъка.

— Замъкът ни е чудо. Само че е запуснат. Почнаха от две седмици да го проучват. Дойдоха археолози. Едно момиче ги ръководи.

Гиздава мома, само дето е слабичка. Нищо, нали се казва, момата пълни улицата с ергени, а жената — печката с ястия.

— Къде може да отседне човек при вас?

— В началото, ако щете, дори при мен. За ден-два.

— Че защо?

— Сетне сам няма да останете. Защото съм... Вячорка^[1]. Какво да ви кажа, обичам компаниите. Не, да речеш, побоища и кавги — на такъв човек бърже му давам пътя. Обичам компаниите и общуването с хора.

Да, все пак е хубаво „да общуваш с хора“. Вървах и се подсмивах на себе си. Добре ми стана и сетне, когато разбрах, че светлините на Олшанка не се виждаха просто защото паркът бе толкова гъст, че дори без листата ги закриваше, че светлинките са много, че се чуваше разногласият лай на кучетата и че къщата на Вячорка е тъй уютна вътре, белосана, с везани пешкири, със зидана печка; и друга газова за готвене, с три стаи и малка стаичка с отделен вход, където ме заведоха стопанинът и жена му, засмяната Мария Сямьонавна, едра, напета жена.

[1] Вечеринка, седянка (бел.). — Б.пр. ↑

ДЕСЕТА ГЛАВА

ИДИЛИЯ С КОНТРАСТИ

На заранта, когато излязох навън след закуската, чак ахнах — толкова хубаво бе наоколо. Малкото селце с шейсет-седемдесет къщи, „предградието“, се бе пръснало нашироко по склоновете на заоблените меки хълмове и тънеше в градини, из които вече дремливо зеленееха храстите цариградско грозде. Тясна речица разделяше на две веригите от хълмове и селцето. Тя лъкатушеше, бързо се губеше от очите вляво и вдясно, затова човек не можеше да разбере отведнъж къде се дочува плисък на вода върху воденично колело. Вдясно, далеч оттук, май бяха складовете за зърнени храни.

Зеленееха се от мъх покривите, по клоните на дърветата личеше лек зелен оттенък, петлите лениво, гърлено кукуригаха, пръстта из градините, черна, лъскава, вдигаше пара под наскоро варосаните дънери на ябълките. Встрани се подаваха двете кули на костьола.

Над всичко това цареше синьо синьото дълбоко небе, което сякаш изпълваше и гърдите.

Най-напред тръгнах към костьола, защото пръв ми попадна пред очите. Пък и кой друг познава историята на това или онова място по-добре от учителя по история и от свещеника!

Костьолът бе огромен, с две много високи кули. Бе построен в стила на онова патетично и същевременно просто белоруско бароко, каквото то бе в началото на XVII век. А може би в края на XI век. На едната от кулите имаше „дзигар“ — календар часовник, който за мое учудване вървеше.

Въпреки делника вратата на костьола бе отворена. Встрани, под клонестите стари дървета, бе оставен мотоциклет.

На вратата се появи среден на ръст мъж с цивилно облекло, късо подстриган. Кестенявите му коси бяха вече доста прошарени. Усмивката му бе детински хитра, лицето някак лисиче, но приятно. Сигурно такова лице е имал Ойленшпигел. Държаха ме нащрек само очите: ту се смееха, ту в тях се мяркаше нещо пронизващо внимателно,

сякаш пронизват човека до дъно. Ту ставаха искристо сиви, ту сиво ледени.

— Тук ли е господин ксьондзът?

И тогава зазвуча най-чист — в театър „Янка Купала“ биха му завидели — белоруски език:

— Да. С какво мога да бъда полезен на другаря...

— Антон Космич.

— Леанард Жихович. Какво ви води в този красив, но забравен край на родината?

С две думи, без да му разкривам целта си, му обясних, че съм дошъл да изследвам замъка и си показах документите.

— Хм. Добре че поне имате документи — за мое учудване той ги взе и внимателно ги огледа. — Че напоследък нещо мнозина се заинтересуваха от този зловещ замък... който може би скоро напълно ще изчезне.

— Защо?

— Ще го досъсипят хората, щом времето не успя да го премахне.

— Какво става?

— Канят се да пробиват зида. Щели да правят двор за добитъка.

— Хм. Дори да стане двор за добитъка — Жихович неодобрително ме погледна, но видя, че се усмихвам, — няма ли си врата?

— Има, но тясна. А в случай на пожар правилата на противопожарната охрана предвиждали два изхода. Искате ли да разгледате костьола?

— Затова съм дошъл.

Влязохме. Ксьондзът прегъна колене. Аз, разбира се, не.

Нашите предци не са коленичили. Просто влизали, размишлявали, колкото им било необходимо, и отново се връщали сред живота.

Огромната пещера на костьола бе това, което се нарича „мрак, напоен със светлина“. В ъглите бе полумрак. Под сводовете, по олтара и колоните — радостна, възвишена светлина. По стенописите, по резбата, по многобройните скулптурни фигури.

Тук нямам възможност да опиша цялото богатство на старинните икони. Някои бяха от XIV век. Не мога да опиша и стенописите, които излъчваха тъмни и светли багри, жълто и наситеносиньо. Невъзможно

е да се опише и чудесната, стара диспропорция на фигурите пред олтара. Не мога.

Когато влязохме при органа, блеснал матово в черно и златисто, в леко ръждиво и угаснало зелено, ксьондзът внезапно ми рече:

— Това не е нищо! Ако погледнете отгоре — свят ще ви се завие от красотата.

Широк корниз обхващаше целия храм, на височина осемнадесет метра, леко бе наклонен надолу и бе широк към седемдесет сантиметра.

— Елате — Леонард Жихович леко прекрачи през парапета на балкона и тръгна като по път по този кошмар.

— Не трепери! — казах си аз. Погледнах надолу, съзрях фигурки на хора колкото кутре. Ксьондзът вървеше пред мен и ми даваше разумни, поучителни и ясни обяснения. Сякаш изобщо не помисляше, че по този мост към пъкъла може да се върви по друг начин, освен като по път:

— Вижте влѣхвите! Какъв колорит!... А Богородица е направо чудо! Каква хубост. Свят да ти се завие!

Наистина ми се виеше свят от „т-такава хубост“! Само се мъчех да не се хващам трескаво за стената, пък и нямаше как, защото тя плавно преминаваше в полукръглия свод.

Когато най-сетне отново застанах на балкона и погледнах дребните хора долу като в обѣрнат бинокъл, усетих, че след още минута щях целият да плувна в пот.

— Е, как ви се струва? — победоносно запита Жихович.

— Прекрасно! — казах аз. — Честичко ли се „забавлявате“ така?

— Какво толкова? — невинно запита той. — Понякога влезе гълѣб, блѣска се — не бива да се претрепе божието създание. Отивам да отворя прозореца.

— Не бива да се претрепе божието създание, вярно е — казах аз, като погледнах надолу.

Когато слязохме долу, сякаш нещо още ме люлееше.

— Какво друго ви интересува? — запита ксьондзът.

— Витаут Фьодарович Олшански.

— Онзи ли?

— Онзи. Какъв човек е бил?

— Стълб на вярата. Много нещо е сторил за нея. Например е построил този костюл.

— С една дума...

— С една дума, почти свят човек.

— А каква е тази легенда за жена му?

— А, чували ли сте я. Заговорът на Валюжинич и бягството?

— Легендата е широко известна.

— Какво да ви кажа, неблагоприятна жена. Както повечето жени. Неслучайно епископ Иероним от Кладно я укорил. Избягали и отнесли съкровището. Съдията Станкевич (нали знаете, че някога съдиите били и следователи), средновековният белоруски Холмс, човек хуманен като за онези времена, използвал само на два пъти през живота си мъчения, се заел с това дело и тогава самият Олшански се покаял, че бил обзет от гняв.

— Но се говорело...

— И той, и други хора се клеели пред евангелието, че бегълците са живи... Жалко, че изчезна този род. Последният от тях не се държа никак добре. Вдовец, децата му измряха — трябваше да мисли за бога. А той...

— Какво той...

— Забърка се с германците — кратко отвърна ксьондзът.

— Как?

— С онези от гестапо. Негови приятели бяха комендантът на Олшани, граф Адалберт фон Вартенбург и Франц Керн от айнзацщаба. Това е по-лошо от гестапо.

— Да, в известен смисъл е по-лошо.

— Защо се съгласихте с моето мнение?

— Това е учреждението на Розенберг, ограбващо ценностите. Творбите на човешкия гений през вековете.

— Да. Какво ли не отмъкнаха от Кладненски окръг! Само Олшанският замък бе недокоснат. Чак докато през май четирийсет и четвърта по заповед на Химлер се развихри „команда 1005“, която заличаваше следите от престъпленията, извършваше „санитарни акции“.

— И какво тогава?

— Тогава замъкът на Олшански горя заедно с всичките си съкровища. А самият той духна с германците. Както се чува, скоро

след това умрял... Той е единствен такъв от рода... А гробницата на онзи Олшански е ей там.

Върху високата около два метра гробница от много рядко срещащ се зелен мрамор лежеше фигура на спящ човек в ризница. Барелефът представляваше могъща фигура, с изключително широки гърди, с дълги стройни крака. Лицето бе мъжествено, веждите сбрани, устата стисната твърдо, но с някаква такава гънка на устните, че не бих искал да срещна този човек приживе и добре че не ме заплашваше такова нещо.

Тази статуя ми приличаше на някого. На някого, когото бях срещал в живота си. На Крищофович, който ме бе спасил някога край Албертин? Не, лицето му бе по-меко. На някой артист? На Габен? Не, лицето на този не е така обикновено, макар да е също тъй строго. На Жан Маре? Има нещо общо. Или на някого от историческите личности? На Медичите? На Калеоне? Е, то всички надгробни барелефи доста си приличат, както и повечето средновековни статуи, въпреки някои индивидуални черти. Защото близките или потомците са искали да виждат в такова произведение, в такъв портрет нещо от чертите на епохата.

Излязохме, погледнах нагоре, точно в това време заби меко часовникът.

— По време на войната не вървеше. Но когато дойдох тук на работа, реших да го възстановя. Поправи го нашият органист. Златни ръце има. Дори календарът работи. Е, не може да се ориентира в някои механизми, нали са различни от сегашните. Месечният календар върви погрешно.

— И аз също. Профан съм. Какъв ви е органистът?

— Изключителен човек. Голяма рядкост е да се сдобиеш с добър органист. Само че...

— Какво?

— Капризничи понякога. Веднъж посред месата току удари една „Лявониха“^[1]... Да, ами къде да намеря друг?

— Ма-да, весел ви е костьолът.

Приближихме се до червената „Ява“. Ксьондзът чевръсто отметна стъпенката.

— Ваша ли е?

— Да — той забеляза учудването ми. — Един човек... хм... се учуди и ми посъчувствува. „Защо си подронвате авторитета? Нали сте късондз. Защо сте си купили мотоциклет?“ А аз му отвърнах: „Защото не ми стигат парите за кола.“

— Къде е замъкът?

— Отсреща, през рова. Не мога да дойда с вас. Яд ме е понякога да го гледам.

Тревата се бе раззеленила. Меко очертаните, вече живи, благодарни на пролетта дървета, се готвеха за ежегодната си работа: да разпукнат пъпките, да дадат зеленина на света и на хората, красота и кислород, милостиво да съберат от въздуха онова, което са натрупали хората със своите заводи, а сетне да пожълтеят и без да искат нещо в замяна, покорно, тихо и кротко да изронят листата си. Макар да бяха още далеч от това, колко радостни в предчувствието на този свой труд бяха дърветата на старинния, запуснат, проредял откъм дърветата и отрупан със съчки парк, който отдавна бе заприличал на широколистна гора с липи, тополи, със страховито извисени патриарси дъбове и храсти от леска, смрадлика, глог, увити от лианите на хмела и от бодлив капинак.

Беше дивно хубаво.

... Пред мен блесна чиста, още не зеленясала вода (ще зеленяса по-късно, когато се затопли): да бе река — не, по-скоро ръкав от реката, превърнат някога в ров. Над водата бе прехвърлено разкривено мостче.

Отсреща стърчеше висок зид и кула (другото се скриваше зад дърветата) с леко жълтеникав тъмно оловен, почти черен цвят.

Замъкът. Но колко зловещ, колко отвратителен замък!

Не на възвишение, не в далечината, та човек някак да се подготви за възприемането му, а лице в лице като неочакван пас с топка.

Ясно, че паркът е бил засаден по-късно, когато замъкът престанал да бъде замък и станал палат, макар и неудобен, но подходящ за онези времена, и въпреки всичко впечатлението наистина бе поразително, сякаш човек се приближаваше към гъсталак и зърваше сред него зейналата паст на лъв.

Така го възприех, защото точно пред себе си видях тъмната и много ниска арка на портата.

Това бе порта отвор, порта тунел, порта вход в пещерата на страшен великан от жестока приказка.

С неясен трепет се приближавах към този отвор. Тогава видях, че оградната стена от двете страни завършва с ъглови кули. Личаха петте им стени отвън. Шестата сигурно се виждаше отвътре. Стената, висока към десет-дванадесет метра, стигаше до средата на кулите, до бойниците за средно близък бой.

Тръгнах през портата тунел. Боже, този тунел е дълъг петнайсет метра! Нима стената е толкова дебела? Не, очевидно над тунела е имало помещение.

Така е, планировката е проста. Квадрат, всяка страна по сто и двадесет метра. Отляво три кули, отдясно също. Отсреща, ако не се броят двете странични, има още две, общо четири. Значи по обиколката осем кули. Оградната стена се е запазила близо две трети, тук-там е разрушена почти до основи, но някога е имала само един вход. Околовръст (дебелината на око е около метър и половина — два) се редят прозорци на помещения за обитаване. Прозорци и врати. Да, врати, защото там, където стената не е разрушена, я обикаля каменна галерия, тук-там закрыта отгоре с арки и покрив, другаде открита, ето отляво, където се е запазила, ето и пред мен. Отсреща има и кладенец. Вдясно, като се погледне над стената, зад дърветата се издигат кулите на костьола и часовникът. Но и тук, вътре, в далечния ляв ъгъл личат останки от параклис. Фасадата на замъка е бедна, но там, където стената на жилищното помещение е срутена, си личи, че отвътре замъкът, е бил богато декориран. Горните етажи на някои кули очевидно също са били обитаеми. Виждат се гипсови украшения по таваните, вият се следи от комини.

„Ах, дръвник такъв! Ами да, змията се извива, вътрешната стълба се извива, добре че ти хрумна да навиеш лентата около някакъв предмет. И хич не ти мина през простата глава защо като «дим»!“

Ето защо! Ето как са извити тези комини. Нарочно са ги правели такива. Дори външните комини са били спираловидни, та димът да изскача на кръгчета или на спирала. Още някакво своеобразие, още една възможност да се изфукат пред другите не само с кулите и ветропоказателите, чиито останки личат тук-там, но и с дима. И така е било не само у Олшански. Тюх, колко съм загубен!

Мда-а, ето го замъка. Ясно е, че има и тайни кладенци, и подземни коридори, и скривалища, и складове, и мази, и сутерени (сводести, разбира се), лабиринти от коридори, облицовани с камък. Иначе какъв замък ще е това!

На първите етажи помещенията са с по-нисък таван, там, където стените са рухнали, личи, че са сводести: сградата е като в разрез. Сигурно там са живеели стражите и прислугата. Горے са били залите, високи, с гипсови украшения, с ниши за съдовете. Ето и камина. Сигурно има и тайни стълбища, разбира се, вити. Добре, ще обиколим поне залите за приеми, където са ставали пиршествата, макар че там нямаше друго, освен продънени стени, паяжини, влага и прах.

Едва след това наведох поглед и спрях очи на двора. И добре сторих, защото иначе щеше да се наложи да си бърша обувките.

Зрелището беше отчайващо.

Винаги съм се възмущавал от безобразното отношение към старите сгради. Кой знае защо, някои много обичат да настаняват свинарници в старинните имения, макар че те са най-подходящи за клубове, родилни домове, болници, стадиони, спортни площадки. Зеленина, сенчести дървета, кислород. Но такива сгради се строят обикновено из пущинаците, заобиколени от тънките пръчки на нови насаждения.

Съсипаха костьола във Варонча — а какъв клуб би станал той, какъв парк има около него с двестагодишни алеи! Великолепното, ослепително, разкошно бароко на костьола в Шчорси. Какъв музей би станало от него (а селският музей е наблизко в тясно помещение)!

Намират оправдание в думите на една личност, която заяви, че трябва да се строи ново, а „руините“ (хубави „руини“, дебели по метър и половина) да се разчистват, макар че понякога тези „руини“ много по-лесно могат да се ремонтират и приспособят, отколкото да се строи нещо ново. Усилията и парите могат да бъдат насочени към нещо друго.

Право си е, тази личност е била голямо магаре, също и тези, които се оправдават с това. Аз съм свикнал вече да приемам тези неща сравнително спокойно.

Но тук дори се втрещих. Дворът буквално бе затрупан с различни негодни вещи и боклук.

Точно пред себе си, между първата и втората кула отдясно, съзрях тълпа. На едно място оградната стена бе съборена почти до земята на ширина приблизително три метра, а наблизко, на височина четири метра, неколцина младежи въртяха лостове, рушаха зидарията: очевидно искаха да разширят отвора.

Помислих си, че усилията им са напразни, че дори масивната метална топка за разрушаване едва ли би помогнала и че отворът е бил направен не от хората, а от времето.

Централно място заемаше група хора. Един от тях бе със син костюм и с лице на човек, свикнал да се подчинява и да заповядва, лицето му бе волево и твърдо, грубо издялано. На вид приличаше на председател на колхоз. Бе прехвърлил петдесетте и изглеждаше як като бик. Само ироничната гънка в края на устните смекчаваше малко израза му. Не ми хареса само, че носеше перчемче също като на фюрера. От онова време хич не понасям такива прически.

До него с чанта в ръка стоеше някакъв мъж, среден на ръст, също над петдесетте, но съвсем друг на вид. Лицето му бе широко, набраздено от дребни бръчици. На него се открояваха тъмни, внимателни очи. Черната му коса бе късо подстригана, ушите му бяха големи като на Буда. От трийсет и няколко метра лъхаше на ракия и сигурно затова лицето му изглеждаше добродушно.

Още един привлече вниманието ми. Той седеше встрани на тревата, на склона, бе едър, висок над два метра, с широко лице, изключително интелигентно, направо да го сложиш на професорската катедра, но изглеждаше някак тревожно и диво, не като у обикновените хора.

Бедното му облекло показваше, че не е професор: бе с риза от домашно платно, разтворена на гърдите, с черни платнени панталони, напъхани в стари ботуши.

Този човек носеше каскета си с козирката назад (по-късно узнах, че това му е навик, а не минутен каприз) и около него се въртяха двайсетина кучета от всякакъв род и вид и без признаци на добра порода.

- Тук ли са сутерените, а? — дочуваха се гласове.
- Тук навред има сутерени. Да не пропадне някой.
- Няма. За векове са строили. Удряйте, момчета!

И тогава почувствувах, че нещо се промени. Към групата на разрушителите се приближаваха двама души, сподирени от върволица от двайсетина деца.

Отпред крачеше слабичък нисък мъж с много спретнат чер костюм, с бяла риза и черна връзка. Имаше лице на селски интелigent. През очилата се виждаха умните му разсъдливи очи. Косата му бе доста побеляла по слепоочията.

Другият бе едър, плещест и много приличаше на някакъв американски каубой от филмите за Дивия Запад. Бе със сламеноруси коси. Лицето му, загоряло на слънцето и изпръхнало от вятъра.

— Стой! Какво правите? — още отдалеч завика „каубоят“. — Как така... с какво право?

— Не се пени толкова, Змагител — обади се мъжът със синия костюм. — Така се налага.

— Вие, Ничипар Сяргеевич, макар да сте председател на колхоза — каза интелigentът, — не пречи малко да помислите какво вършите.

— А вие, Ригор Иванович, уважаеми другарю Шаблика, няма какво да ми заповядвате как да управлявам колхоза и какво да правя в негова полза.

— Необходима ли е противопожарна осигуровка? — запита онзи с чантата и „назидателно“ вдигна показалец. — Необходима е. Втори изход необходим ли е? Необходим е.

— Че какво може да пламне тук? — запита някой.

— Не говорете така. И камъкът понякога гори. И пушката гърми сама веднъж в годината.

— Това е исторически паметник — спокойно промълви Шаблика. — Паметник на културата, паметник на нашата история. Кой ви кара да го правите кошара? Да я бяхте направили нейде встрани.

— Това ще ни вкара в разходи — каза чантаджията.

— Паметник е. Под защитата на държавата — обясни Шаблика.

— Какъв паметник? По какво личи, че е паметник? — започна да се нервира чантаджията.

— Недейте нервничи, Тодор Игнатавич — обърна се към него Шаблика. — Вие сте счетоводител, можете и да не знаете, че това е сграда от втората половина на XVI век.

— По какво личи?

— Имаше паметна плоча.

— Къде е тя? — запита Тодор Игнатович.

— Смъкнали сте я! — развика се внезапно каубоят. — Търкаля се из бурените! Ти си сторил това, кламер такъв! Ти, Ганчаронак! Ти, мастилена душо! Ти насъскваш хората, като че този замък ти е главният враг.

— Кротко, Михас — каза му Шаблика, но очевидно каубоят не можеше повече да се сдържа и съвсем побесня.

— Ще се оплачем от вас. А тебе, Ганчаронак, хубаво ще те наредя. Така ще те халосам, че... муцуната ще ти размажа...

Очите на Ганчаронак биха изглеждали страшни, ако не бяха тъй възглупави.

— Впрочем, аз не съм само счетоводител. Аз съм член на селищния съвет.

— А-а-а — иронично проточи Шаблика. — Е-е, щом сте член на съвета — непременно трябва да рушите.

— Хайде, успокойте се — каза председателят.

— На него кажете това, Олшански — каза Шаблика на председателя.

„Олшански ли? Какъв Олшански? Дали от онези? Не може да бъде. Последният избягал с германците и умрял. Защо да няма и други Олшански? Едно куче ли е Шаро?“

— Казвам ви, направете двора за добитъка някъде встрани, Олшански — продължи Шаблика. — Иначе ще се оплачем.

— Много хубаво — каза председателят. — Вие ще си изпатите.

— Ти! Ти! — кипна каубоят Змагител. — Ти...

— Трябва да мислим за бъдещето — каза председателят, без да се обади от „вислюка“, защото не го разбра.

Аз се усмихнах. Добре зная украински език и ми е ясно колко е удобно понякога да назовеш някого с такава дума. Типично белоруска хитрост — вместо нашенска ругатня да се използва някоя от другите славянски езици. Хем ти олекне, хем си наругал противника, а той нищо не е разбрал. А „вислюк“ по украински значи „магаре“.

— Да! Истински вислюк! Само вислюк може да стори толкова нещо.

За сметка на него Тодор Игнатович Ганчаронак, счетоводител и член на селищния съвет, кой знае защо, се обиди от явно непознатата за него дума „вислюк“.

— Я повтори! Повтори, повтори!

— Ще ти повторя аз! — Каубоят сграбчи Ганчаронак за яката.

— Висоцки! — запревзема се счетоводителят. — Какво го гледаш това бандитско изчадие?

Тогава от тълпата излезе висок, добре сложен мъж на четирийсет и нещо години. Косите му бяха тъмноруси, светлите очи — прижумели. Движенията му притежаваха отпусната грация, от която личеше, че можеше да бъде изненадващо подвижен.

— Хайде сега, Игнас Яковлевич — обади се той. — Какви са тези безобразия наистина.

И леко като котета раздели Ганчаронак и Змагител.

— Бива ли така! Ще вземете да се сбиете — лениво ги умиряваше той. — Ще дойде милиция. Ще ви арестуват за по петнайсет дена. Ще гледате небето карирано. Счетоводител на голям колхоз, член на селищния съвет — в ареста. Не е хубаво... Учител по родния език — мете тротоара пред училището.

— Игнас! — дереше се Ганчаронак. — Пусни ме, само да го докопам...

— Няма да те пусна — лениво отвърна Висоцки.

— Мръсник такъв! Пусни ме, дяволе неден!

Тогава и Висоцки, кой знае защо, се разбесня:

— Заради брат ми, а... До-докога... Гадино мръсна... Змия...

Като отблъсна Змагител, той сграбчи Ганчаронак, изтръгна му чантата, хвана го за врата и за ръката и мълком започна да го превива така, че ме достраша за живота на нещастника.

— П-пусни ме... П-пусни ме.

Дойде време да се намесе и малко да ги охладя.

Вдигнах фотоапарата, избрах си позиция. Някой изшътка, врявата полека взе да утихва.

— Вие кой сте? — пръв се опомни Олшански.

— Не е ли все едно?

— Защо снимате?

— За илюстрация към темата „Животът в Олшани и околността“.

Щракнах още веднъж и оградната стена с младежите по нея.

— Хей! Това пък за какво ви е? — извика ми отдалеч председателят Олшански.

— Казвам се Антон Космич. Пристигнах тук да изследвам Олшанския замък и костьола. Свързан съм с организацията за опазване паметниците, впрочем и на този замък. Заварих тук тази приятна картина на разрушаване. Затова я „увековечих“. За сведение на съвременниците и за спомен на потомците. На благодарните потомци.

Децата около Шаблика се засмяха. Този смях изкара из търпение председателя:

— Дайте лентата.

— Нямам такова намерение.

Той се втурна към мен с грацията и бързината на хипопотам. След него Ганчаронак и Висоцки. След тях Змагител и Шаблика.

— Помислете си, Ничипар Сяргеевич, това е украшението на родния ни край — посочи замъка Шаблика.

— Ти не спасявай родния край за моя сметка — изръмжа председателят.

До мен се изправиха Ганчаронак и Висоцки.

— Ти... ти отде се взе?... — ха да ме хванат за яката.

В този миг човекът от поляната, с обърнатия назад каскет и с кортежа от бездомни кучета се приближи, мина между нас като нагорещен нож през масло, застана и впери дивите си внимателни очи в лицата ни. Заоглежда ни, като лунатично свеждаше глава ту към едното, ту към другото си рамо. Очите му бяха неподвижни. Забелязах как всички някак посърнаха, отпуснаха ръце и се отдръпнаха. Човекът ни погледа, поклати отрицателно глава и отстъпи на четири крачки.

— Не-е-е. А? А-а, не! — тихо промълви той.

Кавгата отново пламваше.

— Да не сте пипнали повече нищо — казах аз.

— Кой е пък този? — измуши се отпред Ганчаронак.

— Млъкни, че ще те...

— Не ми крещете като някакъв африкански папуас — тросна се той.

— Като новогвинейски бушмен — поправих го аз.

Как щеше да свърши всичко това, не се знаеше. Но в този миг откъм зида изкрещяха десетки гласове. Децата се затичаха натам, ние също се втурнахме.

На земята лежеше, странно подвило лявата си ръка, седемнайсетгодишно момче. Едно от онези, които бяха горе и удряха с

лостовете. Момчето бе чернооко, „гарванче“, както ги наричат.

— Какво ти е, Броник? — тревожно го запита Шаблика.

— Удари ли се? — обади се председателят.

— Май не — момчето седна, като се мръщеше и подкрепяше дясната си ръка с лявата.

— Навехнал я — каза Ганчаронак. — Дръпнете му ръката.

— Не — Шаблика опипа ръката на момчето. — Счупена е. Бързо в болницата!

Знам, че бях постъпил жестоко, нечовешки, но трябваше някак да възпра безобразниците, решили да постъпят така със замъка, при това рискувайки живота на хората. Ами ако не беше си строшил ръката, а врата? Затова щракнах и тази сцена.

— Ето на — плачливо продума Висоцки, като сочеше мястото, на което момчето си бе счупило ръката и си бе раздрало сакото. — Ето, и сакото си скъса.

— Голяма работа, сакото — презрително отвърна мъжественият Броник. Все едно като Радзивил, когато в някое от именията му издъхвало прасенце.

— Моли бога за здраве, момче, понеже за ум да го молиш е вече късно — обадох се аз.

Председателят, Ганчаронак и Висоцки очевидно се канеха да напуснат бойното поле. Но не можеха да го напуснат, без последната дума да принадлежи на тях. Иначе щяха да се признаят за победени. Затова Олшански запита:

— Вие за какво правихте снимките?

— Наскоро имаше сатиричен филм за един такъв случай — казах аз, макар да знаех, че заплахата ми е празна работа. — Може би тези снимки ще се окажат полезни за кинаджиите.

— Извадете лентата — каза Ганчаронак.

— Вие, струва ми се, не сте охрана и това, струва ми се, не е секретен завод — отрязвах аз. — Ще я извадя. В тъмната стаичка с проявителя.

Защо — не зная. Но никога не бях виждал човек да се вълнува толкова.

— Вие...

— Стига — обади се председателят. — Наистина се разпалихме повечко. Да не ни е останал само този замък за обор? Хей, слизайте

оттам! — той погледна децата, които следяха тази сцена, сетне се обърна към мен: — А с вас ще си поговорим...

— Да — подхвана Ганчаронак. — С вас ще си поговорим, да видим защо сте довтасали тук и веднага подривате авторитета на ръководителите.

— С удоволствие. Още повече, че авторитета на ръководителите подриват такива като вас.

Олшански очевидно искаше да изругае, но махна с ръка.

Те си тръгнаха, тогава неочаквано човекът с обърнатия каскет се развика след тях:

— Аха! Аха! Господ ви наказва. Ще разваляте, а? Замъка, а? Знаете ли какво ставаше тук? Тъй ви се пада... Какво ставаше тук! Господ ви наказва.

И тръгна след тях, сподирен от кучешкия си кортеж.

Едва тогава разбрах, че този човек е луд.

— Михас Иванович Змагител — каубоят ми подаде ръка. — Тукашният преподавател по белоруски език.

— Ригор Иванович Шаблика — каза другият. — Учител по история. Благодарим ви, навреме дойдохте.

— Двамина Ивановичи — обадих се аз. — Добре, аз пък съм Антон Глебавич Космич. Историк.

— Смятам, че тъкмо ни е време да се запътим към ресторантчето — рече Шаблика. — Не го обичам, но след днешните прекеждия от вълнение и от облекчение чак краката ми се разтрепериха.

— И моите — каза каубоят. — Пък трябва да полеем и познанството.

Изоставихме най-сетне боклучивото бойно поле, отново влязохме в парка, прекосихме мостчето, отминахме костьола, повървахме към триста метра по една тиха уличка и влязохме в „Чайната“, просто малко помещение с шубер, с десетина масички, с прозорец към кухнята и с три прозореца към сънната улица.

Младата и учудващо свежа бюфетчийка бе застанала зад шубера и скучаеше, защото нямаше посетители, още бе рано. Каубоят веднага по каубойски я подхвана:

— Данусечка... Р-радост моя... Колко се радвам да ви видя все така млада като зора, пълна като месечина, свежа като роса.

— Бре-е, че той бил мелез между каубой и поет — тихо продумах аз.

— Ех, че сте, Михас Иванавич...

— Аз не съм Михас. Аз съм Змагител^[2]. Всичко ще преодолея.

— И мен.

— И вас — яростно отвърна преподавателят.

Направи жална физиономия, посочи бутилка коняк и затрогващо пропя:

— Дайте на бедния шут ей онази звезда.

Бюфетчийката се засмя.

— Какво му е — каза Шаблика. — Млад, ерген, лудее му се.

... Седнахме на една маса и пийнахме за запознанството.

— Е, тази история с Броник дълго ще им държи влага — каза Шаблика.

— Кой знае — отвърна каубоят — поет. — Ганчаронак е толкова добиче, че няма да се откаже. Сякаш мрази за нещо замъка и много други неща. Той пусна мухата на Олшански. Усещам аз.

— Да — Шаблика въртеше очилата си в ръцете. — И аз бих го сметнал за мръсник, ако не бяхме двамата с него в гестапо.

— В гестапо ли? — учудих се аз.

— Ами да. Арестуваха ме поради съмнение, че вода нелегална дейност, но нямаха преки доказателства.

— А как се измъкнахте оттам?

— Те бяха продажни. Нашите рядко се продават. Може би един-двама. А те всички диреха подкупи. Та нашите платиха да ни освободят, и без друго нямаха доказателства. Ганчаронак, разправят, също мълчал като риба. Пък дето характерът му е мръснишки — това е отделна работа.

— Хич не ме интересува — отново кипна каубоят. — Това „бандитско изчадие“ няма да му го простя.

— А защо... — казах аз и млъкнах, замалко да задам нетактичен въпрос.

Змагител чоплеше кюфтето с вилицата.

— Не е тайна. Всички го знаят. След войната от глупост се натиках за няколко месеца в бандата, бях пърле, малолетно диване. Романтика дирех. Бях в един отряд от бандата на Боубел-Кулеш. Главатаря не съм го виждал. Пак добре, че срещнах добър човек.

Шчука се казваше. Той ми обясни кое какво е. Но аз си изкупих вината. Благодарение на него и на мен отрядът се изпари като дим, част от него се предаде, а основната част заедно с Кулеш и Палински бяха обкръжени в блатата и избити до крак. Самият Кулеш потънал ранен в блатото. А той ще ми вика „бандитско изчадие“. Ама ха!

— Хайде, успокой се, — сложи ръка на рамото му Шаблика.

— Чуйте, кой е този с обърнатия каскет?

— А-а. Людвик Лапатуха — продума тъжно Шаблика. — Луд е. Кротък човек, понякога само приказва неразбираеми неща. Пък и този каскет. А кучетата ужасно го обичат. Видяхте ли? На тумби се мъкнат подире му. Страхува се само от кучета вълча порода и ги замерва с камъни.

— Откъде е този нещастник?

— През четирийсет и четвърта германците извършваха тук някаква работа, а сетне разстреляха четиристотин души работници — поляци и наши — на половин километър оттук. Сетне ще видите паметниците, в парка са — Змагител въздъхна. — Страшна история беше.

— А Лапатуха какво общо има? — запитах аз.

— Разправят, че само той оцелял от разстрела — замислено промълви Шаблика. — Или пък бил единственият случаен свидетел. Оттогава нещо се повреди човекът. Но сега вече никой нищо не ще може да узнае от него. А беше добър, културен. Завършил е гимназия и единствен от целия Олшански район — университет. Пражкия. Знаеше няколко езика. Но виждате сега колко е зле. Похабиха човека. Пренася чували на воденицата. Съжаляват го.

Беше неприятно и тежко да говорим повече на тази тема, затова прехвърлих разговора на друго:

— А какви са тези истории за някаква жена и черен монах?

— А-а, това е оживялата легенда от XVII век — скептично се усмихна Шаблика. — Валюжинич и Ганна Олшанска. Знаем я.

— А, не — скочи каубоят поет. — Хората няма да приказват без нищо, пушек без огън няма.

— Какво говорят?

— Разправят, че тези двамата наистина се появявали през някои нощи. Ако се приближиш в такава нощ и се вгледаш, ги виждаш как вървят. Понякога по костюлната галерия, понякога — по галерията на

замъка. Понякога и по едната, и по другата. Неясни, смътни фигури. Вървят и изчезват, без да си говорят нещо.

— Ама ти с този коняк — каза Шаблика.

— Аз почти не пия, както и ти. Но вярвам, че има нещо. Вървят, разхождат се.

— М-да — продумах аз, — както виждам, тук цари идилия.

— Идилия — отвърна Шаблика. — С контрасти.

[1] Популярна белоруска песен и танц. — Б.пр. ↑

[2] Змагитель — поборник (бел.). — Б.пр. ↑

ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА

БЕЛАЯ ГАРА

Отмина празникът, обикновеният, познат на всички празник в малкото селище. Имаше трибуна, обвита с червен плат, знамена, слънце, показва се първата, още плаха зеленина, манифестация, която се състоеше предимно от ученици, едно любопитно прасенце, което се бе измъкнало на улицата, привлечено от всеобщото оживление, точно пред всички: хората да погледа и себе си да покаже.

А сетне тук-там засвириха хармоники, пред клуба затанцуваха двойки. В сърцето ми се промъкна тъга, защото всичко това вече не ме влечеше, защото моите празници бяха прошумели и отминали.

Минах в манифестацията заедно с учителя и учениците, просто за да не стоя сам, да погледам оживлението на другите хора, а вечерта избягах от седянката у Вячорка (наистина често си канеше гости) при Змагител в ергенската му къща (родителите му бяха починали), където скоро се появи и Шаблика, хубаво си прекарахме празника, макар че нямаше кой знае какви гозби.

На трети май забелязах отвъд реката на възвишението, възправило се косо от замъка, някакви човешки фигурки и разбрах, че са археолози.

Реших да отида при тях. Трябваше да се запозная с бъдещите си „колеги“ по работа. Пък и нали ще ме забележат, докато обикалям из замъка, тъй или иначе, ще се наложи да им обяснявам кой съм. Преминах през реката по несигурното мостче и веднага ми стана ясно: на възвишението имаше останки от старо поселище. Много старо, едно от ранните славянски поселища из този край. По-късно, някъде през XI — XII век, тук е имало и крепост. Изкатерих се горе и видях обичайната картина: неправилен правоъгълник със страни от сто и петдесет и двеста метра, по-високи в краищата и вдлъбнати по средата, пръснати дребни чирепчета колкото нокът на кутре, измити от дъждовете, огромен, още гол дъб в единия от ъглите на площадката и

хора, насядали под него сред разхвърляно имущество — различни кутии, пакети, бъчви и бог знае още какво.

Там имаше три момичета на около двадесет години и един младеж, може би две години по-голям от тях, когото познах веднага, бяхме се срещали в някаква компания. Генка Седун там седеше с китара в ръце; усмихнатият слаб, с тъмни вълнисти коси и „даващ големи надежди“ бъдещ археолог. Зад гърба му стърчаха две четириместни палатки и още две за инструментите и тям подобни. На този фон Генка със своите ужасно изтъркани, но истински джинси с мустанг на задника, с червената си риза на черни квадрати изглеждаше ефектно. А момичетата бяха най-обикновени, мили в младостта си.

— О, срещи в джунглите и сред морето! — щом ме зърна, пропя Генка.

Той беше прочут между другото с песните, които сам си измисляше, макар че като повечето съвременни певци нямаше глас. Но какво от това, щом няма глас и слух, съвременният певец има всички шансове за блестяща кариера.

Странно, колкото по-глушава биваше песента на Генка, толкова по-голям бе успехът ѝ сред връстниците му. А иначе той си беше момче като момче. Ето и сега... импровизираше.

*О срещи в джунглите и сред морето...
бушуват бури, слънцето блести.
На Босфора сред кораби напети
за него ме не питай ти.*

— Поздрав на Антон Глебавич Космич — скочи той, когато се приближих.

— Поздрав и на другаря Генадий.

— Запознайте се — обърна се веселякът Генка към момичетата, — доцент Космич. А това са Таня Салей, Тереза Гайдучик, Валянтина Болат^[1]. Нашата дебелана.

„Великанът“ бе най-дребничката от всички и затова най-много се засрами, но и останалите се изчервиха до уши: като „тесни“ специалисти бяха чували за мен. Трябваше да им помогна.

— Е, и с него се запознахте, момичета. Нашият заплес.

Момичетата се закискаха: напрежението бе премахнато, макар и с грубост.

— А кой ви е началникът?

— Защо да не съм аз? — възмути се Генка.

— Такива луди глави не стават началници.

— И още как стават — изкриви жално лице Генка. — Само че тогава престават да бъдат... луди глави. А мен ми е жал за лудориите.

— Ясно, ти отговаряш за студентите. Нали и те са пройдохи като теб.

— Ний ще преми-инем... „Ний двадесет ще бъдем тук на брой и трийсет ученика ще наемем — припяваше си той. — Разкопките на цялата Европа очакват нашия... лизгар.“ А тук се отнася до селище от ранното Средновековие.

— Стася Речиц ни е началничка — почти шепнешком продума „дебеланата“ Валя Волат. — Тя ей сега ще дойде.

Речиц ли? Познавах това име от някои публикации, но лично не бях я виждал. Била добра специалистка.

— Ето... идат — обади се русолявата, чипоноса, пъргава Таня Салей. — С кого ли е?

— С дядо Мултан — отвърна Тереза.

По някогашния път за селището вървяха двама души. Вероятно е бил висок някога, а сега бе малко приведен, така че ръцете му висяха. До него леко стъпваше жена със синя рокля и със същата синя забрадка на главата.

— Добър ви ден — каза старецът. — Казвам се Мултан.

— Станислава Речиц.

— Антон Космич.

— Същият ли?

— Оказва се, че съм същият. А вие същата ли сте?

— Е, ако сте забелязали някъде името ми — същата съм.

Сега можех да ги огледам по-добре. Старецът имаше яносини, неизбелели очи, прошарена рошава коса, провиснали мустаци, доста небрежно обръсната брадичка, носът му бе дебел, а устните усмихнати иронично.

При това мечешко лице той говореше ту с тънко тенорче, ту с дрезгав бас и току променяше старешката си сериозност с някаква

суетливост, като че все не можеше да забрави каква луда глава е бил на младини. Мъчеше се и понякога успяваше, но не можеше напълно.

Жената или в същност девойката — впечатлението беше двойко — изглеждаше двадесет и пет годишна. Бе с десет години и нещо по-млада от мен. Ръцете ѝ бяха още тънки с остри лакътчета, но гърдите ѝ развити и краката дълги, мускулести. Сигурно обичаше да върви пеш. Движенията ѝ бяха точни, красиви. Лицето и гласът ѝ — приятни, меки.

И бе червенокоса. Но не с онзи портокалов, безцветен червен цвят, който се среща най-често, а с цвят на тъмночервено дърво, което винаги прелива в златисто. Кожата ѝ бе чиста, без лунички, млечнобяла, без синкав оттенък, толкова характерен за кожата на червенокосите. Никакъв грим, пък и нали е ненужен в полето, на вятъра и слънцето. Затова бяха учудващи естествено черните вежди и ресници в контраст с големите ѝ, дълбоки синьозелени очи.

„Стига си зяпал, Космич. Тази лъжица не е за твоята уста. И похубави си виждал.“

— Влезте за малко при нас — посочи палатката тя.

В палатката бе много чисто и уютно. Четири застлани легла, четири спални чувала върху възглавницата, елхова клонка във вазичка, брезентът на пода посипан с пресен зелен саз.

— У вас да не е Връбница?

— У нас винаги е Връбница.

Почти веднага забелязах страстта ѝ към реда, а по-късно, когато се опознахме по-добре, и слабостта ѝ към оригинални ценни и красиви вещи. При това — евтини. Тя поръчваше например на местния грънчар точно копие на някоя стара кана, гърне, паница. С подобна глазура. Просто за красота.

— Какво има, Антон Глебавич?

Разказах ѝ. Без подробности, без история на разшифровката. Просто ѝ казах, че под изображението на кораб нейде във втората кула от ъгъла трябва да има подземие. Тя не се учуди — някакво си подземие може да заинтересува историка с какво ли не. Взе един търсач и каза:

— Хайде да идем да проверим.

Излязохме на площадката. Мултан, който, кой знае защо, се бе домъкнал тук — нямаше ли си друга работа? — тръгна след нас. От

време на време се навеждаше и вдигаше нещо. Бе го обхванала търсаческата треска.

— Какъв е този ваш търсач?

— Вижте го.

Търсачът, прът с остър край, с който удобно се опипва песъчлива почва, беше изработен като фиба от северното крайбрежие. Имаше овален край, колкото човек да си промуши ръката и да го хване удобно. Овалът завършваше с изящна спирала.

На другия търсач краят на овала-дръжка се затваряше и като лента три пъти се увиваше около него.

— Аз ги поръчах. Ето, вземете този. И двата са дълги по метър. Стават за мерене дълбочината на изкопа. И по пясък се върви удобно — въздъхна усмихната тя. — Но най-вече служат за пъдене на кучетата.

Приблжихме се до края на разкопките. Зад нас Генка запя с покъртителен, престорен глас по мелодията на „Степ и степ“:

*Там в степта далеч
и-сто-рик умря.*

И след кратка пауза (колкото да види каква ще е реакцията):

*На жена ми дай
моята торба
и ключа предай
от квартирата...
А пред другата
просто премълчи.
За квартирата
тя да потъжи.*

Наведох се и грабнах един камък, но Генка се шмугна зад палатката.

— Какво, наистина ли другата да си стои без квартира? — засмя се тя.

— Слава богу, не ме е спохождало семейно щастие нито втори, нито първи път.

— Защо „слава богу“?

— Просто така.

— Защо така?

— Защото тъй ми е по-спокойно. Пък и вече съм на години.

— Какви години — обади се отдалеч Мултан, дочул думите ми. — Какви години са вашите? Ето, вижте ме, защо, мислите, съм толкова обраснал? Небрежен ли съм? Или нямам бръснач? Имам си и два пъти в седмицата ходя на баня. А съм пуснал четина като глиган, защото жената ми заповяда да се бръсна веднъж в месеца. Ревнува ме, проклетницата.

Той се приближи до нас и тримата заставахме до края на разкопките, откъдето замъкът се виждаше като на длан. Оттук по-ясно личаха и разрушенията.

— Събарят го — тихо продума тя, — лека-полека.

— И паметната плоча са свалили — отвърнах аз. — Търкаля се някъде сред буренака.

— Че къде другаде? — измърмори Мултан.

— Ще вземе да изчезне.

— На кого е изтрябвала?

— На благодарните жители.

— Няма да позволя — каза Мултан. — Аз съм пазач на костьола. Покрай него и на замъка.

— Ехе, дядо, и вие сте един пазач! — обадих се аз.

— Охо — о, и още какъв! А плочата какво? Заковаха една плоча и си мислят, че всичко е наред. Пък то — днеска я има, утре я няма. Събар-ряй, Ванюша!

— Прав е — каза тя. — Ето имаше паметна плоча в Ружани, на белоруския Партедон, а из двора се търкаляха бъчви от мазут. Изгуби се плочата — бъчвите останаха. Та за коя кула казвате?

— „Втората от ъгъла.“

— Но от кой ъгъл? Къде е този ъгъл?

— Вярно, ъглите са четири. Така че фактически под всяка...

— Фактически на вятъра се блъскаш, момче — каза Мултан.

— А сетне стъпки под знака на кораб — безнадежно промълвих аз.

— Осем стъпки под знака на кораб — повтори тя, като преброи на пръсти. — М-да, не са много данните.

Мултан зачопли пръстта с ботуш.

— Вижте какво — измърмори той по едно време. — Тая работа тъй няма да я бъде. Ето какво ще направя. Ще ти пратя малкия си внук. Стас. Истински представител е на рода ни Мултан. Та той с Василко Шубайла, с приятеля си са такива обесници, че са обиколили целия замък от покрива до подземията. Може да ти помогнат нещо.

— Благодаря, дядо. Наистина в този случай ползата от децата може да е по-голяма, отколкото от големите.

— Тъй, тъй.

— Вие май почвате да копаете вече? — запитах аз Сташка. — Но нали още е кално.

— Готвим се. Ще започнем истинска работа, когато настъпи ваканцията на учениците и когато позасъхне.

— Шаблика им помогна — каза дядото.

— Вярно. Струва си да поровим. Ако потрябва, ще помогнем и на вас. Обаждайте се.

— Благодаря, на драго сърце.

Ние стояхме над склона. Вятърът духаше откъм замъка, от реката. Отдясно и отляво се виждаха езера, на лявото личеше дребният силует на воденица. Кръгзорът бе широк, широк...

— Това селище тук се нарича Беля Гара — каза тя.

— Да, Беля Гара — потвърди дядото.

... До костьола с дядото ни бе по път. Вървахме, приказвахме за едно друго. Пред къщата на ксьондза пред нас изскочи червеникаво куче, мелез между ирландски сетер и обикновено домашно. Присвило уши, то заскимтя.

— Рошльо, рошльо — потупа го дядото. — Виж го ти какъв е охранен. Като тулум. Нищо, ще идем на лов с тебе. Тогава ще си смъкнеш сланината. Ще идем ли на лов?

Кучето чак се разскача от радост.

— Вярвате ли, научи се, пущината, да ми е жив и здрав, риба да лови. Понякога дори доста едра мъкне. Не го зная дали се гмурка като водолаз, дали какво. Отбийте се при мен — рече Мултан. — Да

огледате караулката. Тук съм всяка нощ. Жената, децата и внуците са в къщи, а аз тук. Затова бабата ми забрани да се бръсна често... Ревнува, и туйто.

Караулката му бе най-необикновената от всички, каквито бях виждал. Имаше цели две стаи. При това големи.

— Тук има отделен вход — каза дядото. — За какво ли са тези стаи! Енорията намаля, та ми ги дадох за караулка. Пълни са с всякакви неща, кажи-речи, все вехтории, някои дори са от замъка, донесоха ги тук и ги захвърлиха.

Наистина бе така. В първата стая имаше печки, миндери, маса и табуретки, но освен това и повредена физхармоника, стол с висока „епископска“ облегалка, стар бюфет от черно дърво (нямаше стъкла по витринките, картофи и лук).

В другата стая в ъгъла бяха натрупани дървени икони и рула от иконописни платна, маса с „орлови“ крака (ноктите на орловия крак се бяха вкопчили в топки, на които се крепеше масата) и два куци стола.

И в двете стаи по стените висяха портрети. Някои бяха прокъсани, други бяха толкова потъмнели, че почти нищо не личеше. В средата на единия боята се бе разтопила: очевидно някой бе поставял върху него кофа с вряла вода.

Портретите може да нямаха кой знае каква художествена стойност, но бяха достойни за музей. На някои личаха латински надписи или старинни славянски букви.

— Ксьондзът ги домъкна тук. Едни изкупи по къщите, други насъбра по таваните.

— Нали замъкът е горял?

— Ехе-е, че то какво ли беше останало в него. Все пак измъкнаха това-онова.

— А къде го дянаха?

— Кой знае! Преди освобождението тук ставаха едни... Сетне пък, когато германците избягаха, а нашите още не бяха дошли, беше още по-лошо.

— Защо?

— Боубел-Кулеш вилнееше. Не можеше да се разбере кой кого коли.

— Хубаво е тук. Бих се преселил при вас.

— Какво, омръзнаха ли ви седенките у Вячорка?

— То и аз се позаседявам, ама тяхното е прекалено.

— Тъй си е, свестен човек, ама като го прихване — бягай, спасявай се.

Той въздъхна:

— Трябва да поговорим с ксьондза. Хем и на мен ще ми е приятно нощем. Нали не мога все да съм на крак, понякога трябва да поседна... Да си поприказвам с някого... Утре ще ви пратя Стасик да ви помогне. Той е истински Мултан, а аз на стари години замязах на прякора ни — Гнилаците. Гнилак стар съм вече, и това си е.

... Старецът ме изпрати през гробището.

— Дядо — казах аз, загледан към галерията на замъка, — какви са тези приказки за някаква жена и монах?

Старецът стана сериозен.

— Е-ех, де да бяха само приказки! Вярно е. Виждал съм ги.

— И в замъка ли сте ги виждали?

— В замъка нощем не влизам. Страх ме е. Всички се страхуват. Казват, и там се явявали. А аз оттук съм ги виждал, на галерията по стената. Движи се нещо също като светлина, а до него тъмна сянка като нощта.

— Не думай, дядо!

— Да не мислиш, че лъжа? Да пукна, заедно с бабата и внучето.

— Ще дойда специално да ги видя.

— Те не излизат всяка нощ. Веднъж събрах смелост, качих се на галерията (рекох си, ако се наложи, ще гръмна с пушката). Изгубиха се. Слязох в гробището — пак вървят.

В къщи заварих хазайката в тихо отчаяние. През този ден Заляпушчанай трябваше да изпроводи брат си, пристигнал от Донбас за празниците, и още преди да изляза, тръгнаха към автобусната спирка в Олшани.

Мария Сямьоновна, едра, добродушна, синеока, бе потънала в сълзи и кършеше ръце. Не можех да разбера дали от отчаяние, или защото всяка есен и пролет я боляха непоносимо. Тя беше в звено, което отглеждаше захарно цвекло. Все още не са измислени машини нито за сортиране на семето, нито за прореждане на растенията. „Ще трябва да й донеса глицерин от Минск — помислих си аз. — Ама че работа, как не е чувала нищо за глицерина!“ А ръцете й бяха черни, напукани, страшни.

— Какво, няма ли го още?

— Не. Антоска, мили, драги, иди да го посрещнеш, моля те, иди в Олшани да го потърсиш, синко.

— По кой път?

Олшани е дълго село, затова към Олшанка водят три пътя. Мария Сямьоновна ме погледна виновно и разбрах, че ще трябва да обиколя и трите.

— Добре. Само че ми дайте неговите гумени ботуши и фенерче.

— Чедо! Бог да те благослови. Наистина може да се е залутал из нивята, да се е търколил във Видров дол, да е паднал в някоя канавка. А по тях се стича вода от гората. Комай има още сняг из нея.

Въздъгнах и поех през мрака.

Светлинката на електрическото фенерче подскочаше по пътя. Огледах Видров дол — нищо. Досами Олшани започна гора с гъсти шубраци. В края ѝ нещо се тъмнееше. Насочих фенерчето натам. До дърветата стоеше Ганчаронак, май току-що приключи с малката си нужда, затова отместих светлината. Не е приятно да те оглеждат в такъв момент.

Дали така ми се стори, но в същия миг като че ли нещо се раздвижи из шубрака.

А счетоводителят — чувах стъпките му — тръгна към мен, леко прескочи канавката и спря.

— А-а, Антон Глебавич — дружелюбно промълви той, сякаш нищо не бе се случило между нас. — Пък аз се чудя кой свети. Ще ме почерпите ли с една цигара?

— Ей сега, Тодар Игнатавич. Дръжте фенерчето, за да ми светнете. — Разрязах пакета цигари с джобното си ножче.

— Голямо ножче — рече той. — Всичко си има.

— Всичко. Както виждате, дори приспособления за вадене на гилзи. Ловджийски нож.

— И ножичка за нокти има. Е, добре, да вървим. Ще си правим компания до Олшани.

„За какво ли се беше сврял чак в гората? Не му ли стигала крайпътната канавка? Е, не е моя работа...“

— Какво ви води насам, Антон Глебавич?

— Ще изследвам замъка. Има една интересна история, свързана с него.

— Нова ли?

— А, не, много стара, случила се преди триста и повече години.

— Че кого интересува какво е ставало преди триста години? — засмя се той, явно учуден.

— Мен.

— Е, може би вас. Но тук има достатъчно и нови истории. По-добре попитайте Шаблика за нелегалната борба, за гестапо.

— Ще го питам и за това. Ако не на мен, на други ще потрѣбва. Има си специалисти и по нова история.

— Хм.

Връщах се по друг път. На едно място ми се стори, че из нивята оттатък канавката нещо се чернее, уж прескочих канавката, но не улучих края ѝ и загребах вода с единия кончов.

Не, това бе само някакъв дънер.

— Ама че проклетия! — изругах високо аз.

... Вече наближавах Олшанка, вдясно от мен смътно се очертаваха дърветата и по-тъмният от нощта черен силует на замъка. Внезапно се спрях. Сякаш в гърдите ми се заби нещо остро.

В една от кулите на замъка гореше огън.

Светликът му бе малък, в тъмнината изглеждаше розово-син. Щом пристъпих няколко крачки напред, изчезна. А когато се върнах обратно, отново се провидя.

„Какво ли значи това? Кой е запалил огън в тази черна, мрачна като ковчег — не, по-мрачна от ковчег — постройка?“

... Сред мрака в изоставената, отдавна мъртва кула равномерно и зловещо светеше огън. Неволно се замислих откъде се е взел и защо.

... Мария Сямьоновна все още бе потънала в сълзи. Изпъшках, защото ми беше ясно, че пак ще трябва да обикалям из тъмницата по третия път. Изух ботушите.

— Намерете ми сухи чорапи, хазяйке.

Бог очевидно бе чул молбите ми. Едва се отбих отново, когато на двора забоботи мотор, по прозорците пробягна светлина на фарове, някой изтропа в пруста, вратата се отвори и на прага застанаха Ничипар Олшански и Ригор Шаблика, хванали подръка тленните останки на оногова, който само преди два часа беше Вячорка. Той бе мокър от глава до пети и едва си обръщаше езика. Подир тази троица

вървеше учителят Михас Иванович и, кажи-речи, местеше краката на „тялото“.

— Ето го — рече той. — Намерихме го в канавката.

Хазайката ахна, заплака този път от радост.

С общи усилия го вдигнахме на миндера, а Мария Семьоновна се завтече за някаква спиртна настройка, че да го разтрие.

— Жено, я дай да си го ливна вътре — изфъфли Вячорка.

— Сегинка, сегинка. Леле боже! Благодаря ви, добри хора, че го докарахте жив до в къщи.

Аз се подсмивах. Това добродушие ми напомни първата селска сватба, на която бях присъствувал. Тогава ме заведоха да спя в съседската къща. Бях си легнал, но в ушите ми все звучеше монотонно едно и също:

*А на бързия кон,
на дорестия,
в двори Зосини
яха Ми-теч-ка.*

На заранта, когато се събудих, печката бе запалена, домакинята нареждаше вътре гърнетата. Тогава вратата се отвори и двама младежи внесоха в стаята трети. Единият носеше краката, другият — главата (не за рамената, а го бе хванал за главата), средата на тялото си висеше самостоятелно и се поклащаше като хамак. Тогава домакинята плесна с ръце и без всякакъв яд, а само безкрайно учудено проточи:

— Ле-ле-е, синко! Пък ми каза, че сам ще си дойдеш!

Вариация на онова премеждие виждах пред себе си. Ех, че е търпелив нашият народ към такива неща! Помислих си само, че ако продължава така, ще трябва да сменям квартирата. Защо наистина да не се преместя при дядо Мултан.

Вячорка опипваше едрите цицини по главата си и жално фъфлеше:

— Набиха ме. Леле-мале, набиха ме!

Сетне узнахме, че никой не беше го бил, че те с брат си обърнали по чашка за „из път“ пред автогарата, брат му си заминал, а Вячорка

решил да си ревизира клуба и там на няколко пъти си блъснал главата, но сетне, вместо да легне на дивана в клуба, поел към къщи.

— Вървах, вървах — бърбеше Вячорка, — много дълго вървах. И паднах в канавката... Проснах се напреко като бент... И от едната страна се насъбра много вода, току взе да си прели-ли-ва през мене, да шурти... А камионите покрай мен с-святкат фарове б-бу-у, б-бу-у. Дигам аз ръка... Пък те не спират.

— Аха — обади се Олшански. — Добре че колата малко занесе и светлината улучи канавката. Наистина се беше проснал като греда. И от време на време си вдигаше показалеца. Струвало му се е, че вдига ръка. Че е изправен край пътя и спира колите.

— Щете ли по чашка, мили хора?

— Днес комай не щем — каза Шаблика.

Тръгнах си. Вячорка се въртеше на миндера, целият червен от разтривката и си фъфлеше нещо несвързано.

— Б-бу-у... б-бу-у... Пък аз вдигам ръка... Сенки вървят... две... Спряха се... Приказват... Не виждат, че съм до тях... има бент... Каменни яйца, страшни... От северната кула, втората отдясно... Яйцата...

Бълнуването му беше необичайно, ала съвсем несвързано и знаех, че утре няма да си спомни за нощните прежеждия. Затова обърнах една чашка у Мария Сямьоновна (все пак малко ме тресеше от измокрените крака) и излязох от къщи, за да отида в своята пристройка.

Черна нощ като гъсти сажди бе притиснала Олшанка и сякаш целия свят. Никъде нито светлинка. Само в далечината се издигаше като пресечена пирамида, осветена отгоре със слабото зарево на два огъня, Беля Гара.

[1] Великан, гигант (бел.). — Б.пр. ↑

ДВАНАДЕСЕТА ГЛАВА

ЗАПОЧВАМ ТЪРСЕНЕТО

Снощи реших да прескоча за ден-два до в къщи, а преди това да пообиколя замъка и да си набележа план за действие. Утрото бе пак хладно, ала слънчево. В такова утро човек няма желание да се вре в подземия. Но се налагаше да отида в замъка. Трябваше сериозно да се хващам за работа. Освен другото толкова тревожно бе просветвал необяснимият нощен огън в кулата на замъка. Във втората кула надясно от северната. А може би и в първата. Само приблизително бях определил в коя.

Подът се бе запазил във всички жилищни помещения на първия и втория етаж, но в прозорците бойници на долния и в прозорците на втория етаж нямаше стъкла, вятърът се разхождаше на воля и вдигаше прахоляка от купчините боклук. Филарите (колоните, подпирачи сводовете) и самите сводове бяха възмутително и отблъскващо очукани. Нишите, в които очевидно някога е имало шкафове за съдини, вази и статуи, бяха пълни с изровена мазилка. Не намерих нищо интересно из залите и само съжалих, че толкова здрава сграда пустее занемарена.

... В четирите изследвани от мен кули имаше под от огромни квадратни плочи. Оставаха четирите кули откъм северната страна. В едната надолу водеха каменни силно протрити стъпала, но завършваха приблизително три метра надолу с железни решетки, дебели колкото ръка. На решетките висеше огромен, много стар цилиндричен катинар от онези, в които ключът се завинтва като свредел. И катинарът, и решетките бяха кървавочервени от ръжда. Реших, че ще намина насам по-късно.

Под следващата кула също имаше нещо като вход в сутеренно помещение, но затрупан с каменни късове, трошляк, мазилка и боклук. Необходими ми бяха кирка и лопата. Значи, и този вход бе затворен.

— Антон Глебавич! — дочу се вик отгоре.

Целият потънал в прах, излязох на дневна светлина и съзрях приведената фигура на Мултан Гнилака, до него две фигурки на момченца по на седем-осем години.

— Ето го моя Стасик — гордо произнесе дядо Мултан.

Стах приличаше на дръзко рошаво врабче, ако, разбира се, има русокоси врабчета. Още бе пролет, а той бе успял вече да изрусее. Затова очите му изглеждаха съвсем тъмносини.

— Е, здрасти, Стах — казах аз.

— Живо-здрово — невъзмутимо отвърна селският гаврош.

— А това е приятелят му — обади се дядото, — Василко Шубайла.

Василко гледаше изпод вежди. Очите му надничаха под валмо, също така избелели на слънцето коси.

— Хей, Василко, защо си толкова срамлив и плах?

— Ами-и — беззвучно проточи Василко и от притеснение почеса единия си бос крак с другия.

Дядото си тръгна, а ние седнахме на един камък, за да обмислим военната си акция.

— Кой от вас познава подземията?

— Малко ги знам — отвърна Стасик, — щото докрай и дяволът не ги познава.

— А ти, Василко?

— Ами-и — отвърна той.

— Ето какво ще направим най-напред: вчера през нощта видях да гори огън на ей онази кула. Какво може да значи това?

— Т-трябва да се разбере — разсъдливо произнесе Стасик. Да вървим, да не губим златно време.

— Ами-и... — обади се Василко. — Хайде.

Един голям щурак и две малки щурачета се промъкнаха в кулата през дупката в порутената стена. Центъра чак до първия етаж заемаше подпората на витата стълба, но долните стъпала липсваха. В подпората личаха само вдлъбнатините от тях.

— Чичко Антос — каза Стасик, — аз ще се покатеря пръв, а вие след мен. Ако падна, ще ме хванете. А ако вие пръв се закатерите и паднете — трудно ще ви удържа.

Стах се закатери като коза нагоре. След него тежко поех аз, като промушвах бомбетата на обувките си във вдлъбнатините.

Изкачвахме се по спирала. Твърде похвално занимание за голям мъж, без малко доктор на науките.

От горния етаж през бойниците се виждаше селото, течението на река Олшанка, нивята, тревясалата Беля Гара с човешките фигурки по нея. Ей там като че ли различавам Сташка. И Генка. А може и да греша, понеже всички са с дънки.

Но това не ни интересувахе... Етажът, от който се отиваше през дупка в стената към горните жилищни помещения, носеше следи от човешко присъствие. При това съвсем скорошно. На пода имаше няколко наръча прясна мека овесена слама. Върху една тухлена издатина на стената личаха капки парафин.

В камината имаше пепел.

Василко Шубайла, който пръв се спусна натам, изведнъж разрови трошляка с крак.

— Какво търсиш? — запитах го аз.

— Ами-и... Не се вдига прах.

Той изрови консервна кутия от попчета в доматен сос. Бе празна отскоро, тъй като течността вътре не бе изсъхнала.

— От някой бандит е — каза Стах.

— Защо?...

— Как защо — погледна ме неодобрително. — Всеки ще го разбере. Ако бе от някой скитник — защо ще я заравя?... Щеше да я захвърли, и толкова.

По-късно внимателно огледахме подземие под едната кула. Страхувах се, че може да стане срутване, и не пусках децата вътре. Но тези луди глави не признаваха забрани. Промъкнаха се и зашетаха из ъглите. Нищо не намериха.

Тогав освободих гвардията си за няколко дена. Помолих момчетата да не шарят сами из замъка. Току-виж се случи нещо, сетне как ще погледна в очите дядо Мултан и родителите на Шубайла!

... Когато минавах, пращен и мръсен, край сградата на колхозното управление, председателят Олшански ме повика през прозореца.

Обикновен кабинет на колхозен председател. Дълга маса, столове, портрети. Из ъглите — снопи зърнени храни, очевидно донесли някому награда лани, сега вече доста прашни. А на столовете до масата седяха Олшански и Висоцки.

— Добър ден, Ничипар Сяргеевич... Добър ден...

— Игнас Яковлевич — сведе глава Висоцки.

— Сядайте, Антон Глебавич — някак особено, като че молеше за извинение, произнесе Олшански.

Замълчахме. В същност нямаше за какво да говорим. Сетне председателят изпъшка:

— Вижте какво, Космич. Забравете онази история. И оногова — той кимна неопределено и разбрах, че има пред вид Ганчаронак.

— Защо?

— Празна работа е, безсмислена... Защо да правим от мухата слон?

— Боите се да не си изпатите? — направо запитах аз.

— Да се боя ли? Не. Но ми е неприятно. И сте прав, може да си изпатя. Защо не съм отказал, защо съм изпълнявал глупави заповеди... По-точно защо съм слушал глупави съвети... А Ганчаронак сега също ще се пази от замъка като от огън. Намерихме паметната плоча. Из бурените. Пък ние си помислихме, че я свалил някой от района или от областта, че тази съборетина не представлява никаква ценност.

— Има ли такива случаи да свалят паметни плочи без знанието на местните власти?

— Не е хубаво — обади се внезапно Висоцки. — Ето, председателят ходи за обмяна на опит край Давид Гарадок. Там също някакви обесници свалили паметната плоча. И всички помислили същото като вас.

— Тъкмо се накатали да събарят черквата. Но тогава учителят по история позвънил в Минск и такава врява се вдигнала, че от района едвам се измъкнали — казали, че уж старата плоча ръждясала и я свалили, за да поставят нова — мрачно каза Олшански.

— Никому ли не мина през ума — намесих се аз, — че не е бивало да остава нито за миг без охранна плоча, че старата е трябвало да стои, докато бъде готова новата?

От мълчанието разбрах, че никому.

— Е, а Ганчаронак какво? — запитах аз.

— Ех — махна Олшански с ръка, — иска цял живот да живее с героичния си „гестаповски“ период. Той ме поощри, когато се поколебах дали да пробиваме онзи грамаден зид. Рече „заповед“... Но

— каквото било, било. И такава беля стана! Но нашите доктори са способни хора...

— Така да бъде.

— Накъде? — запита той.

— Ще се изкъпя и отивам на автогарата. Искам да прескоча за ден-два до Минск.

— Идете най-добре до гара Езна. На двайсет километра е, а след това сте право в Минск.

— Ама че удобство!

— Днес тъкмо за там ще пътува наш камион, ще докара машини. Ганчаронак ще замине с него, Висоцки, Шаблика. Шаблика отива за училищни пособия. Готви се за следващата учебна година. Ние не обичаме да чакаме до последния момент. Тъкмо ще стигнете за вечерния влак. Пък и за в бъдеще дръжте връзка с Висоцки, нашия „кочияш“. Всеки ден пътува до Олшани, до другите селища из околността, всеки два-три дена — до гарата. Имаме и джипка, и „Москвич“, а понякога се налага да се возим и с по една конска сила.

Той въздъхна:

— Излъга ни железницата. Стигна по едно време до Езна, а сетне току извън на северозапад и хайде — та чак до Кладно. А оттам дотук с автобус — нали знаете какво е. Ако минаваше оттук железопътната линия, сигурно щяхме да сме вече доста голям град.

— Ако може, ще се възползувам от предложението ви.

... След час Шаблика, Висоцки, Ганчаронак и аз вече се друсаме в каросерията на камиона. Никой не пожела да седне в кабината при шофьора, защото майската привечер беше учудващо топла.

Спомних си думи от онази поетична легенда:

„Край Слуцката порта тъмна нощ им покрила следите:

Сред облаци месецът тъне, на талази напират мъглите.“

— Чуйте, Шаблика, в замъка има ли Слуцка порта? Защо се нарича така? Пък и нали входът е само един.

— Има. По-точно — имало е. Слуцки или Несвижка. Оттам някога на десет версти е минавал пътят за Несвиж — Слуцк. Сетне е била зазидана с тухли. Както и другата. Останала само една, третата. Главната порта. Слуцката кула е втората след онази, от насрещната страна на Главната.

Сега почти бях сигурен, че май в нейната кула гореше нощният огън, който се виждаше само от едно място на пътя. И в съседната има вход към подземие.

— С онази страна, струва ми се, е свързана и една военна история — каза Шаблика. — Видяхте ли обелиска на два километра от селото?

— Видях го.

Наистина това бе малък обелиск от сив цимент, в него бе зазидана мраморна плоча:

На това място са погребани
четиристотин съветски граждани,
зверски убити на 15 юли
1944 година от герmanoфашистките
завоеватели.
Вие стояхте докрай
като истински герои.
Спете спокойно.
Родината не ще ви забрави.

— През последните дни на окупацията германците изкарали всички хора от селото. Те помислили, че ще ги разстрелват. Обаче не. Само ги накарали да останат три дни сред нивята под охрана. Някои се изплъзнали от хайката, скитали из гората, но се страхували да влязат в Олшанка. Тъкмо те видели как към замъка отиват камиони с многобройна охрана. Четирийсет-петдесет камиона. А преди те да пристигнат, отнякъде се появила голяма колона хора. По-късно се чули изстрели. В края на третия ден. И вече никой не се върнал. Можете да си представите какво е било.

— Зная, айнцакомандите са крили имуществото и архивите си.

— Защо? Нали са можели да ги откарат? Макар че не. Тогава Кладно е било почти в обръч — разсъждаваше на глас Шаблика.

Камионът запали фаровете, здрачът неуловимо се сгъстяваше.

— Има още нещо — казах аз. — Дали тая история не е свързана с оная, старата? Олшански сътрудничеше ли на германците?

— Да.

— Може да е присъствувал при укриването на имуществото и при разстрелите. Сега разгадавам една главоблъсканица отпреди триста години. Дори малко страшна. И на мнозина е струвала животът.

— Разгадахте ли я? — неочаквано запита Висоцки. (Ние мислихме, че останалите дремят.)

— Почти.

— Май разгадката не е по силите на всекиго — каза той.

— Защо? Ако човек е настойчив, ще се справи. Е, разбира се, трябва да има и някои познания.

— Не е работа за нас. Може би само за Шаблика.

Езна беше от онези гарички (малко такива останаха из Белорусия след войната), на които и досега биеше камбанка, в градинките зад гарата стърчаха дебели тополи, а в малката чакалня бе полутъмно и задушно, мяучеше нечие коте.

... Когато слязохме от камиона, в микроскопичното селище около гарата запримигваха първите светлилки. Висоцки и Ганчаронак хукнаха да си уреждат работите (имаха уговорка за късните часове), а Шаблика остана с мен на перона и запали цигара, загледан в далечината, към светлинката на светофара.

— Защо ли беше така, Антос, защо на младини ходехме на гарата като на бал?... Край нас прелиташе нечий друг живот... Не нашият... Може би по-красив, а може би такъв, какъвто не бихме пожелали и на куче. А сега не ме влече. Бих си седял, седял в къщи.

— Ставаме тежкоподвижни, Ригор. Остаряваме.

— Така ще да е... — Та какво казваше ти за някаква главоблъсканица?

Разказах му в най-общи черти всичко, без да споменавам, разбира се, за съдбата на Марян, за книгата, за откритието си в нея, за цялата бъркотия, която изведнъж възникна около легендата отпреди триста години.

Шаблика се умисли.

— Има нещо в това — най-сетне се обади той. — Но нищо няма да постигнеш. Не знаеш каква е дължината и дебелината на пръчката.

— Е, „наченките“, както би казал един познат, са ни известни — казах аз. — Разбираме малко от математика.

— Близо ли си до разгадката?

— Доста близо.

— Мълчи тогава, момче, никому нито дума. Звук да не си издал. Работата е някак... мръсна... Изглежда някак нечовешка.

— Вижте какво, Антон Глебавич — заяви приближилият се Висоцки, — защо да не дойда с вас до другата гара?

— Че за какво? — учуди се Шаблика.

— Мътните да го вземат този склададжия... Уж се бяхме уговорили — а той се замъкнал някъде из съседните села. На сватба ли, на погребение ли?

— А вие? — запитах аз.

— Ганчаронак остава тук, пък аз не ща да ходя при неговите роднини. Ще замина за Полна. Там имам приятел, ще пренощувам у него и заран рано — обратно с първия влак.

Пристигна влакът като огнен змей от другата земя. Мярнаха се във вагон-ресторанта някак твърде одухотворените лица на мъже и много красивите фигури на жени. Някои бяха с чаши в ръка. Всички гледаха осветеното късче земя, преди което дълго се бе точила тъмнина с редки светлинки сред полята — и след което, както знаеха, отново задълго щяха да потънат сред мрака.

— Хей, туземци! — изрева някакъв по пижама от вратата. — Има ли бира в бюфета? Че във влака се свърши!

Тогава ме учуди изразът на жестока, безмилостна омраза върху лицето на Висоцки. Върху толкова добродушното иначе лице.

— За такива като тебе няма, мърльо — изсъска. — Махай се от очите ми — високо кресна той, — люра^[1] за тебе. Или л...

Жизнерадостният „мърльо“ набързо се свря във вагона като охлюв в черупката си. Може би щеше да се препира, но видя, че сме трима. Макар че аз и Шаблика нямахме нищо общо...

... Когато се качихме в почти празния вагон и в съвсем празното купе, запитах Висоцки:

— Защо го свързахте така?

— Ех — още задъхан от яд, продума той, — трепеш се тук като грешен дявол, търчиш на разсъмване обратно, а той — „туземци“ ще ни вика. Колцина тук са замръзнали, колцина са затънали в блатата, колцина са избити, разстреляни...

— Прав сте — казах. — И аз веднъж пътувах така. Беше ноември. Кишавица. Здрач. Пейзажът от двете страни на железницата след германците знаете какъв беше. Стоим ние, пушим на площадката. Един тип, загледан в мъглата и ръмежа, току се обади: „Правилно германците наричаха тази страна «шайзеланд»“. Не се стърпях тогава: „Ако жена ти е слагала рога с мен или с някой друг, не разправяй навред за срама си. Ако си нищожество, няма защо да хулиш родната си земя.“ Сетне съвсем побеснях: „Ако сега, както казват твоите любими германци, не направиш «халт маул»^[2], ще отворя вратата — и ще те изхвърля в движение...“ Той си глътна езика. Прибра се в купето.

Физиономията ми при спомена сигурно е изглеждала доста необикновено, защото Висоцки се бе втренчил стреснат в мен. А аз внезапно се засрамах от този спомен и от някогашното си вълнение.

... Влакът громолеше из тъмнината. Висоцки отмести поглед, също развълнуван.

— А защо се занимавате с превозите на колхоза? Май имате някакво образование, ако се съди по говора и по държанието ви.

— Е, цяло Олшани клюкарствува за мен и все някой ще ви разкаже, та нека по-добре да бъда аз.

— Вярно. Клюките в такива градчета са нещо неминуемо.

— Образованието ми не е кой знае какво — четири класа в полска гимназия. Изхвърлиха ме за участие в политически кръжок. Сетне започна войната.

— Защо не завършите някакви счетоводителски или агрономически курсове?

— Не. Все пак и счетоводителят, и агрономът са някакви фигури на село. А на мен до гуша ми дойде от усложнения. Поляците обесиха мой братовчед точно преди войната.

— За какво?

— Можеш ли разбра. Почти не го познавах. Разправят, че убил някакъв провокатор, а представиха работата така, че убийството било уж криминално... Друг мой братовчед беше разстрелян от германците

направо на улицата заради участие в нелегалната борба. Едни разправят, че в Кладно, други, че го били откарали в Белосток. Та виждате, хич не ми е широко около врата. По-добре да си трая тук. Както казват руснаците, от рогозка не се пада. Кротувам си — пък да върви всичко по дяволите.

[1] Помия (пол.). — Б.а. ↑

[2] Затвори си устата (нем.). — Б.пр. ↑

ТРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

СЪВЕТЪТ НА ДВАМА ЕРГЕНИ, ЕДИН ВДОВЕЦ И ЕДИН ЖЕНЕН

На заранта позвъних в Кладно на Максим Смицки, един от най-добрите, ако ли не най-добрият познавач на града и околностите. За късмет го заварих в къщи.

— Максиме, чувал ли си историята на Олшанския замък?

— Приятелю, ти ме смяташ за дете. Току-виж ме сложиш на чина и ме накараш да уча история...

— Какво?

— Стихчета от буквара.

— Хм. Ама че го рече. Исаха да рушат замъка в Олшани...

— Кой?... Ах, мамицата им!... Кой?

— Не мога да ти кажа... Обещах да мълча. Нямало да се повтори. Та ти като „охрана на културните паметници“ помни това и при удобен случай го посплаши. Закачете нова паметна плоча.

— Ах, по дяволите! А толкова красива легенда е свързана с него. Ам-ма, че работа!

— Може тя да е имала някаква реална основа.

— Каква?

— Чувал ли си за бунта на Валюжинич? За посланието на кладненския епископ?

— Хайде, хайде, елементарни неща.

Той много приличаше на Марян. Шегуваха се по един и същи начин: съответно на епохата и на времето. И все пак той не беше същото, не беше. Макар да бе истинска подвижна енциклопедия.

Тогава нещо ми хрумна:

— Максиме, какво знаеш за разстреляните в Кладно в последния ден преди отстъплението на германците?

— Има паметник. По-точно плоча. Само че тук са избити половината. Другата част по-нататък, край Белосток. Не се знае кой къде. Разстреляни са били поляци и белоруси.

— Помниш ли текста?

— Помня го, но за по-сигурно ще си погледна картотеката.
И след пауза:
— Ето, слушай. Първо на полски, сетне на белоруски.

Тук почиват останките
на 22 боеца от Съпротивата,
убити от хитлеристите
на 17. VII. 1944 година.

Аблоцки от Краков
П. Ромски

В. Станкевич от Олшани.
В. Висоцки от Кладно,
а също и седемнадесет души
неизвестни.
Вечна слава на
героите.

— Благодаря, Максиме, до нова среща. — Затворих телефона.

Защо ми хрумна да питам за това? Всичко в тази история бе загадка, затова се налагаше да се вглеждам във всичко. Какво означаваше онзи човек под прозорците? Случаят в музея? Приспиването на кучетата? Убийството? (да, подсъзнателно усещах, че е убийство и дори желях да е така, иначе би било прекалено нелепа смърт). Бележката, написана уж от мен? Странните налудничави хора в Олшанка (а аз дори успях да проверя, че никой от тях през последните два месеца не беше ходил в Минск). В края на краищата цялата тази история със старата легенда и странната ѝ връзка със съвременността, чудноватото прераждане на старата приказка. Пък и, общо взето, къде е могъл да изчезне такъв човек като Валюжинич? Макар че... Макар че е могъл след последния си разгром да пришпори коня и следите му, както казва един велик историк, да „се изгубят в мрака на историята“. Но тази история е моята история, а не другата, в замъка — твърде мръсна и в много отношения дори страшна.

Никак не ми се отиваше у Хилински, но се налагаше. Може да е узнал нещо от Шчука? Не биваше аз, съмнителното лице, да бягам от закона. Но все отлагах и отлагах. Отидох при „светия Герард“, купих си цигари, този път имаше „Шипка“, а „БТ“ само едно кашонче. Бях му благодарен, задето ми го бе запазил.

— Задълго ли пристигнахте, другарю Космич?

— Не, за два дена, сетне отново...

— Все търсите, а? — запита той.

— Все търся.

— Случва ли се да намирате?

— Случва се... Най-често намирам... А сега трябва да пробивам стени с глава и със задник. — Отлагах посещението у Адам, колкото можех. — Проста работа.

— Хм. Човешките истории са повечето все такива „прости работи“.

Все пак тръгнах към своята голгота. Когато Адам ми отвори, сякаш ме халосаха по главата с тъпото на брадва.

... До масата седяха и пиеха чай полковник Шчука и Ростик Грибок. Тази идилия ми взе ума. И в същото време ужасът ми изчезна. Той бе у мен през цялото време. Ужас. Ужас от онази бележка. От собствения ми почерк. Откровено казано, нито преди това, нито покъсно съм се страхувал дори в най-сложни ситуации. Но едно нещо е да убиваш на война, дори на улицата, когато се биеш с бандити в състояние на афект. Съвсем друго нещо е, когато между теб и другаря ти застават някакви пари, когато човек заради наследство убива единствения си приятел. При това като го измъква тъй подло от къщи...

Едва когато хората — всички хора — разберат това, ще настъпи справедливостта. Преди това няма смисъл да я очакваме.

— Каква е тази врява у вас като в баня?

— Гюрултия — неочаквано се обади Грибок — също като в баня или в залата за свиждания на четвърти километър.

— Да не сте били там? — запитах аз.

— Бил съм. Но да ме затваря — не дай боже...

Наистина за там ли е такава огромна гъба? Празни приказки.

— Навред съм бил — каза Ростик.

— Е, на северния полюс не сте били — рекох аз.

— Стига вече — изведнъж отрязва Шчука. — Не виждате ли, че едвам е жив от лоши предчувствия? Само такива глупаци като нас могат да се шегуват дори под бесилката.

— Вярно — признах си аз. — Понякога ужасно ме боли главата. Някакви кошмари ме мъчат.

— Преуморен си, момче, почини си, поспи, поплавай, влюби се — каза Шчука. — Зарежи тая работа. Не струва пукната пара. Помисли си за какво се блъскаш толкова? От пусто в празно! А за твое успокоение ще ти кажа: почеркът не е твой, Антос. Доказа го графологичната експертиза. Почти не се различава, но не е твоят. Хартията е твоя.

Главата ми се замая. Напоследък така ме цепеше, че се страхувах да не съм сторил нещо и да не помня. Затова не реагирах на последните му думи.

— Кой е идвал у вас? — запита Шчука. — Кой познава почерката ти?

— Ами-и, тате, леля... Вие... Е, съседите... Марян... Някои колеги от работата.

— Отпадат.

— Е, не ми се вярва да са жени — внезапно се намеси Хилински. — Пък и тя беше една и вече я няма.

Бях му благодарен, че не позволи да назова името на Зоя.

— Добре — каза Шчука. — Това сто на сто не е свързано със старата ти история. Впрочем вземи книгата — това са няколко копия. Оригиналът ще остане у нас. Какво ново при тебе?

Разказах им накратко.

— Това вече е интересно — каза Шчука. — Дори ние не знаем подробности за разстреляните. Ако узнаеш нещо интересно — кажи на него — кимна той към Адам. — И се занимавай само с работата си.

Ех, как да се занимавам само със своята работа!

— А за онзи Висоцки, дето бил обесен през тридесет и девета — продължи Шчука, си спомням. Този процес бе един от най-шумните. Наистина казваха, че имал политическа основа. Но друго нищо не знаем. Архивите изгоряха.

Отново си налях вода и я изпих.

— Какво все пиеш вода, сякаш си махмурлия? — напита Хилински.

— Нещо напоследък все съм жаден. Главата ми е като в мъгла...

— Ами онези, разстреляните? Ами избитите в Кладно?

— Нали ти казвам — отвърна Шчука, — архивите изгоряха. Архивите на съда. Камо ли варшавските. И кладненският архив на гестапо не се знае къде е. Дали е изгорял? Дали не са го скрили самите германци? Не са могли да го откарат. Много бързо настъпиха нашите.

— Ами пресметни — намеси се Ростик. — Твоите кладненци са били разстреляни на седемнайсети. А Кладно бе освободено на осемнадесети юли. Значи, може би не са успели да откарат архива и нагабеното от хората на Розенберг.

— А ти какво си направил, че в Олшанка станал скандал? — Хилински въртеше в ръцете си една от лентите.

— Фотографирах замъка — мрачно отвърнах аз. — Сетне ще продам лентата на японците.

— Ще ти приклеят дългия език някога — измърмори Грибок.

— Няма да го приклеят — обади се полковникът. — Затова споделяме с него. Затова разговаряме с него тук, а не там... Въпреки усилията на някои.

— Оная лента не е палимпсест^[1] — внезапно заяви Хилински. — Пергаментът е бил изстърган по някаква друга причина.

— Да не са прикривали нещо? — запита Грибок.

— Кой знае! Мисля, че може да е заличено от лепилото, с което лентата е била прикрепена към предмета — навъсено продума Хилински. — Но какъв е този предмет? Къде да го намерим? — И добави, загледан как отново пия вода: — Все пак помисли и ти, Антос. Вместо ребус.

— Аз вече отгатнах този ребус и без предмета.

— Склонен съм да приема твоето мнение, Антос, че има нещо — каза Адам. — Едва ли този човек би шифровал нещо маловажно. По-скоро обратното. Но... не се бъркай прекалено в работите на Андрей и на... Ростик. Твоето поприще е историята. А на тях давай само онова, което сметнеш за необходимо... И те ще ти кажат... онова, което те засяга. Ще ти помогнат. Но и ти им помогни според силите си.

И натъртено произнесе:

— Ако сметнат за необходимо да се заемат.

— Смъртта на моя Марян — да е нещо незначително?...

— Защото те не обичат — прекъсна ме той — да говорят за работата си с външни хора. А понякога просто нямат право. Не го обвинявай. Не им се бъркай, както те на теб. Ако ли се случи нещо сериозно — сами ще го разнищят.

Бях обзет от ярост, макар и хладна. Да не смятат за сериозно такова нещо?

— Хайде не се самонавивай — каза Шчука. — Ако е било убийство, рано или късно ще излезе на бял свят.

— Кой ще го извади на бял свят?

— Ние.

— Е, да ви помага господ — сухо продумах аз.

Хилински стана да ме изпрати. Спряхме на жалката си площадка и си поприказвахме.

— Слушай, какво значи това твое В?

— Три — казах аз.

— Хм. Добре. Виж какво, попитай кой е този Боубел, чиято банда по време на войната и след войната се е въртяла около Олшани?

— Важно ли е?

— Шчука смята така.

— Може тогава.

— Някакви щуротии пише в оная лента — каза той. — Освен „Слуцката порта“ и думата „жажда“.

— Защо?

— Не зная... Кълве ли рибата в Олшанка?

— Не зная — със същия тон му отвърнах аз.

— Попитай, ако кълве, може да довтасам. Какво друго остава на човек пенсионер?

— Виж какво, пенсионере — заявих аз. — Махай ми се от главата.

— Махам се — усмихна се той и затвори вратата си.

[1] Пергамент, на който един текст е бил изстърган, за да бъде написан друг. — Б.а. ↑

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

ЗА ЛУДИТЕ И ЗА ДРЕБОЛИТЕ, КОИТО НЕ СТРУВАТ ПУКНАТА ПАРА

И отново камионът подскача по пътя Езна — Олшани.

Ако, разбира се, това може да се нарече път.

Но археолозите не се оплакват. Както и Шаблика, и Змагител, Висоцки и Ганчаронак. А на мен ми се струва, че по такъв път само масло може да се бие. Дори не зная дали ми провървя, или не, когато от прозореца на влака видях цялата компания на перона (разтоварваха нещо) и в последната минута, почти в движение, се качих.

Може би щеше да ми бъде по-леко, ако напоследък не ме мъчеха кошмари и такава невероятна жажда.

С мен ставаше нещо лошо.

— Кога вече няма да тръска толкова по тези пътища? Само името им пътища — не се стърпях аз.

— Щом обърнеш петалата, няма вече да те тръска — мрачно продума каубоят Змагител.

— Понякога ми се струва, че тъй ще е най-добре — въздъхна Ганчаронак.

— Типично белоруски възглед — присмя ни се Шаблика. — „Ама че живот!... Сутрин ставай, вечер лягай, ставай — лягай, ставай — лягай. Ех, да му легнех, че да не станех.“

Всички се разсмяха. Не твърде весело. Майската вечер бе тъй нежна и някак тъжна, че ни се искаше да вярваме и във вечността, и в тленността на живота.

— То си е така — продума лирично настроеният Ганчаронак. — Щураш се шестдесет години — и край. Кого го интересува сетне колко са лежали твоите кости в земята? Нали съм прав, пани Сташка?

Вятърът развяваше кичурче от кестенявите й коси.

— Глупости говорите, пък сте мъже — внезапно ни срязва тя. — Живите се интересуват от всички кости. Иначе, силно казано, какви хора ще сме. Има начин да определим изкопаната кост стара ли е, или е сравнително отскоро. Близваш я с език. Ако лепне — значи, е много

стара. Чух това още като аспирантка на едно заседание в сектора по археология. Реших да опитам. Цялата зала се скъса да се смее.

— И човешките кости ли ближете? — запита Висоцки. — Това е направо лудост. Отвратително нещо.

— Какво от това? — обади се Генка. — Представете си някоя кост на милион години. Тогава тя е по-чиста от нашите ръце. А аз час по час целувам ръцете на моите момичета, когато не ми се работи.

— Кога е било такава нещо? — възмути се Валя Волат. — Че аз не бих ти дала ръката си, дори да искаше да я лизнеш.

— Дебела-ано — заплашително произнесе Генка. — Ще ти дърпам ушите.

— Ние ще дърпаме твоите — обади се Тереза.

— Като нищо — подкрепи я Сташка.

— Според мен е все едно — каза Ганчаронак. — Какво ни интересуват старите кости? Трябва да мислим за своите работи. Пък и не се знае на кого е било по-лесно, на нас или на тях. Войни, лагери, всякакви болести. Вижте какви опашки се редят за зъболекарите. А аз веднъж в музея гледах макети на стари гробници — всичките бяха с идеално бели зъби.

— На нас ни е по-лесно — отвърна Сташка. — Грижете се за зъбите си, поддържайте ги — и няма да ви потрябва зъболекар.

— А те поддържали ли са ги? — бодна я Тодар Ганчаронак.

— А ти питал ли си ги колко са живели? — рязко се обърна към него Шаблика. — Кажи, Сташка...

— Малцина са достигнали до четиридесетте — каза тя.

— Затова зъбите им са бели като на кучета — тросна се Шаблика. — А ти в сравнение с кучетата колко живееш? Затова си изхабяваш зъбите. Ето ти отговорът на кого му е по-лесно. А ако човек в наше време не доживява до четиридесетте, ако загива на война, в пещите, в рововете — не е виновен животът, вината е на други...

„Какво се заяждат помежду си? — помислих си аз. — Сякаш са полудели.“

И тогава по аналогия, пък и защото трябваше да сменя темата на разговора, казах на Висоцки:

— Ето например Лапатуха. Виновен ли е, че е такъв? Хората са криви. По-скоро изродите. И те ще са виновни, ако умре преждевременно.

— Кой го знае — отвърна Ганчаронак, — може така да му е по-удобно. За да не го закачат... Понякога изчезва за няколко дена.

— Тъй, тъй — обърна се към него Висоцки. — Помпиш ли Рохля лудия? Какъв стана при германците, а? В една кола с шефа на Кладненското СД пътуваше. Такива ми ти работи, драги мой.

— Празни приказки — внезапно не се стърпях аз, като усетих, че промяната на темата не помогна никак да се отървем от спомена за войната и за човешките страдания. — Не хулете този нещастен човек. Нали вие казвате, че видял нещо и... В края на краищата нали помните как минахме покрай воденицата, а той пренасяше чували. И кучетата вървяха подире му...

— Вярно. — Шаблика неочаквано се засмя. — Едно от тях е май мелез с дакел. Прилича на прахосмукачка „Ракета“.

— Неуместен смях — отвърнах му тогава. — Той ни видя и се развика: „Детектив проклет! Полицейско ухо! Замъка ли? Че да го предаде? Да им покаже следата! Ще видиш ти! Ще ти дадем да се разбереш!“ Кой — те? Кой от нас е ухо? Ти ли, Тодаре? Ти ли, Шаблика? Висоцки ли? Или аз?

— Кучетата няма да сподирят лош човек — строго каза Тереза Гайдучик. — Те усещат кой ги обича, кой е добър.

— Глупости — внезапно се обади каубоят. — Ето, Хитлер също обичал кучетата и децата. Работата обаче е там, че обичал само германските кучета и германските деца. И то далеч не всички. Иначе нямаше из нашите гори да бродят подивели кучета от концлагерите и нямаше да плачат германските деца...

„Да, те всички са отровени от войната. Може пък в това да е разгадката на последните събития? Айнзацкомандата? Изселването на селото? Паметниците на разстреляните? Кой знае? Войната е засегнала всички. Дори Ганчаронак с неговото язвително добродушие. Дори Висоцки. А Лапатуха? Може пък наистина да не е луд? Наистина защо понякога изчезва?“

... До Олшанка вървахме вече по тъмно. Другите тръгнаха по първия път, а ние с Висоцки по втория.

— Ами да — подхвана той. — Според мен живеј си кротичко, пък ако ще и да си кочияш, но не се бъркај в нищо.

— Не бива така. Вие сте умен човек. Имате чувство за достойнство.

— Не се бъркам аз.

„Така е — помислих си. — Вторият ти братовчед по време на полската власт го обесили през трийсет и девета. Кой знае за какво. Може би за нещо, свързано с политиката. Друг твой братовчед германците през четирийсет и четвърта в Кладно го... Как да не се уплашиш. Спомни си обаче колко хора по време на войната загинаха, без да се бъркат в политиката.“

А той, сякаш прочел мислите ми, рече:

— Ако щеш, удари гърнето с камък, ако щеш — камъка с гърнето, едно и също. Не желая. Свърша си работата, окъпя се в банята или в реката, обърна чашка, хапна си — и толкоз. Всички тези главоблъсканици — хич не ме...

Аз само вдигнах рамене.

... На другия ден взех ключовете от Мултан и изследвах подземие то под кулата, където бяха решетките. Нищо особено: същият прахоляк и същите камънаци. Само дето имаше няколко затрупани прохода към неизвестността.

Когато се измъкнах оттам, угасих фенерчето, защото въвн бе онзи преход между здрача и нощта, когато започват да примигват първите звезди. Пълната луна обаче още не бе изгряла. Само небето в онзи край бе малко по-светло. Беше приятно за разходка, майската нощ облъхваше лицето. Сякаш меки, обични ръце ме галеха.

Излязох през портата, минах през мостчето и се запътих към къщата на ксьондза, когато ми се стори, че нещо се измъкна иззад гърба ми от ниските храсти край парка.

Нали съм си любопитен, изчаках малко и поех след сянката. Преминах тунела на входа. Дали така ми се стори, но в слабата светлина, която се засилваше полека-лека, май съзрях човешка фигура с каскет, обърнат назад.

„Ах, по дяволите! Това трябва да се провери. Само малко ще изчакам, докато се заеме с работата си.“

Клекнах зад купчината натрошени тухли, приготвил фенерчето.

Търпението ми беше възнаградено. Минутите минаваха, не знаех колко вече. Изведнъж в бойниците на „моята“ съмнителна трета кула като че примигна светлинка, а сетне се дочуха глухите удари на нещо по камък.

„Да не блъскат с лост? Защо тогава по време на инцидента събаряха именно тук?“

Твърде неудобно ми бе да се промъкна дотам. Краката ми опасно се хлъзгаха по камъните.

Ето го тъмния отвор. Вонеше отвратително, като от никога не почистван нужник. Проврях се вътре. Наистина отнякъде се дочуваха удари. Отгоре, но като че и отдолу.

„Някой май пробива стената! Защо?“

Лъчът на фенерчето падна върху стената — да, личаха пресни следи от кърген камък. Глухите удари, сякаш извиращи от стената, утихнаха.

Насочих фенерчето нагоре, по подпората на порутената вита стълба, натам, където беше отворът към първия етаж на кулата. Отворът се тъмнееше катраненочерен.

И внезапно оттам право в очите ми блесна ярък сноп светлина. Заслепи ме.

Отдръпнах се по-скоро машинално, но сглупих — не угасих фенерчето. Веднага на мястото, където току-що бях стоял, бухна огромен камък със следи от къргене.

Отново се устреми нагоре светлината на моето фенерче. И отново оттам надолу — меч светлина. Дуел с фенерчета. Отново сякаш от някакво предчувствие се дръпнах рязко. И веднага нещо издрънча в стената. Почти на мястото, където бе главата ми. Насочих фенерчето — мокро петно по камъните, а долу строшена бутилка с ужасяващо запазен етикет и надпис „ласите“.

Отново нещо изгромоля горе. Все по-високо. Тишина.

Въпреки тишината би било безумие да се катеря там. И аз, останал с пръст в устата, се измъкнах навън.

Пълната луна се бе издигнала високо. Колебливата ѝ светлина прикриваше грозотата на запуснатия двор с боклуците и с купчините трошляк. За сметка на това подчертаваше цялото чудовищно величие на зидовете и кулите, грапавия градеж на стената, на кулите, подобни на ръбести скали, тъмният пояс на галерията.

Искаше ми се да бъда, където и да било, само не тук, и си тръгнах.

„Ласите“. „Капка“ по латишки. Откъде у Лапатуха, ако е бил той, ловджийска латишка водка? При това тя рядко се намира.

Още веднъж ми се искаше да огледам цялата тази катраненочерна грамада. На лунна светлина. Обърнах се. Там, където падаше лунна светлина, чернотата преливаше в синкаво. В тъмните места из нишите и по галерията цареше непрогледен мрак, пред очите ми бе своеобразният релеф на огромната постройка.

Не повярвах на очите си. В тъмния улей на галерията от външните стълби, които отиваха към нея, бавно пълзяха две сенки, неясно светла и черна.

Вцепених се. Сенки, истински сенки се движеха по галерията. Изненадан, изумен, останах на мястото си, не зная колко време. Чак след това се втурнах по широките, тук-там изронени стъпала. Забравил възможната опасност, забравил всичко, освен мисълта: да видя, да проверя, да ги хвана.

Изкачих се горе. Нищо. Само колеблива светлина струеше под сводовете. В ъглите лежеше мрак. Не видях жива душа, макар че онези нямаше къде да се даят, освен да минат по стълбището, по което се бях изкачил аз.

„Дявол да го вземе — мислех си на път към къщата на ксьондза, — значи са имали известно основание, когато разправяха за привиденията. И Мултан, и другите, и старият поет. Ето ви сега един проклет белоруски романтизъм! Дали и мен не ме е прихванала местната лудост?“

*... в среднощ такава из замъка, в ужас застинал,
дама и черен калугер по аркадите стари излизат.*

„Мътните да ви отнесат! Всички!“

... Утрото настъпи ясно и слънчево, плахо шумолеше младият светлозелен листак. За „моята“ кула се запътиха Сташка с компанията си, Мултан с малкото Мултанче и дори председателят Олшански.

Бях посрамен. Никой нямаше да ми повярва, ако не бяха изкъртените камъни долу, по-светли на цвят, не напрашените тухли. Но всичко останало изглеждаше съвсем обикновено, не както през нощта. На пода се издигаха купища камънаци, мазилка прах. Огромен каменен къс, цяла морена бе затъкнала като тапа отвора на стълбите и опасно висеше над главите ни. Очевидно някой е имал намерение да затвори

достъпа към втория или третия етаж. Всеки опит да се отмести морената отдолу би завършил трагично. Отгоре не можахме да я достигнем.

— Видяхте ли — пак подхвана своето Олшански. — Пък разправяхте, че постройката щяла да издържи векове.

— Да — възразих аз, — ако никой не ѝ помогне да падне. А кой знае дали на този камък не са му помогнали през нощта?

— Дявол го знае — обади се пискливо Мултан и добави басово: — Май че са му помогнали...

— Работа само за булдозер — ухилен заяви Гена.

— Аха — отвърна Олшански. — Стига булдозерът да се катереше по стените.

— И ако някой ви разреши да работите с булдозер в паметник на културата — намесих се аз. — Макар че... и това се случва.

— Вижте какво, трябва да затрупаме този вход. Иначе Стас или Василко Шубайла могат да се покатерят и...

— Цяло село ги знае тези палавници — каза Олшански. — Говори се и за случилото се нощес. Ще го затрупаме.

— Че откъде ще знае селото? — запита Генка.

— Е-хе е, драги — обади се Мултан, — нали затова е село. Дори Ганчаронак, Вячорка и другите са научили отнякъде. А пък имат... такава... е, да речем, че ме е нямало тук, защото съм пасъл прасета край Минск.

— Имат алиби — помогна му Олшански.

— Тъй, тъй. Били пътували в Езна.

— Така е — каза председателят. — Имаха работа.

Излязохме от двора и отведнъж сякаш по-леко задишахме. Казах това на другите.

— Така е, понеже тук от стотици години се трупа тор — обади се Шаблика. — И господарски, и от колхозния добитък.

— Той говори за друго — рече каубоят. — Иска да каже, че във се диша по-леко от морална гледна точка. Наоколо живи хора, живеят, смеят се, работят. Дори и някой да те зашлеви, какво от това.

И както винаги оплетох конците:

— Защо ви е такава презимето, Ничипар Сяргеевич? Да не сте от онези Олшански?

— А-а, не обиждайте — възмути се огромният като слон председател. — Приличам ли на тях?

— Външно не.

— По прякор техният род са „Обущарите“ — намеси се приведеният дядо Мултан.

— Да — отвърна председателят. — Нали знаете, понякога давали своето име на слугите си. За по-забавно. Не е имало документи. А селото свиквало с това.

Археолозите начело със Сташка се запътиха към своята Беля Гара, а ние покрай воденицата свърнахме към село. Там отново се натъкнахме на сцена от „Борис Годунов“. До бента седеше сред своите кучета, целият набрашнен като Пиеро, Людвик Лапатуха с прочутия си каскет и щом ни забеляза, взе да сочи с пръст.

— Жив ли си? — тръпки ме побиха, когато си спомних нощното прежеждие. — Виж, кръвта ти шурти. Като на Ганчаронак. Като на коляра. Видях ги, видях ги... Възкръсна ли? Таласъм. Вампир.

— Какво му стана? Какво иска от нас?

Вече го бяхме отминали, когато Олшански се окашля и повика една едра млада невеста.

— Ето нашата завеждаща медицинския пункт. Обяснете му, Агатка, какъв е Лапатуха, че Космич почва да гледа всички ни изкриво.

— В същност той е истински луд — кротко, загрижено усмихната, отвърна тя. — Имаше комисия след войната. И преди две години. Тих луд. Безвреден.

Помислих си, че ако онзи грамаден камък е „безвреден“, кой ли пък е „вреден“! Освен това си помислих, че не вярвам в лудостта му. Защо ще говори за кръв? А ако наистина е луд, знае нещо повече от нас, нормалните. Но мълчи. Или не може да го каже.

Продължихме пътя си. Тогава Олшански ме учуди — рядко съм долавял в човешкия глас толкова много състрадание.

— За съжаление наистина не е на себе си. И за съжаление наистина след някакво ужасно прежеждие... Защо са толкова жестоки някои деца? Играеха си веднъж на война и едно насочи „пушката“ си срещу клетника. Той заплака на глас: „Момченце, недей.“

— Какво стана сетне?

— Наплясках калпазанина, макар че боят е забранен.

След няколко минути се разделихме. Постоях, почесах се по кратуната и не измислих нищо по-умно от това да се запътя към поредния съмнителен — ксьондза. Ама разбира се, в кого да се съмнявам, ако не в ксьондза? И, разбира се, попаднах съвсем навреме. Отец Леонард Жихович водеше почти домашна и душеспасителна беседа с бъдещи младоженци и техните шафери. („Нека се женят, да въдят просяци“ — както би казал моят хазаин Вячорка), обясняваше им нещо от рода на това, че трябвало сериозно да помислят, докато не е късно, защото костьолът не признава разводите и значи, ще се свържат за цял живот. Съгласих се с него. Наистина за какъв дявол да си губи човек времето за сватби, щом ще е за един месец. За толкова може и без гражданско отделение, и без поп. Може и с тях, но защо?

Помъкнах се към изхода да си вървя и отново се замислих на кого ми прилича статуята от зелен мрамор, наподобяващ нефрит. Нищо не можах да си спомня. А мен, гробницата, ксьондза и другите ни гледаше дървеният стар свети мъченик Себастиан, прободен от много стрели, но който сякаш не издъхваше, а бе изпаднал в най-възвишен екстаз.

Нямах работа и се защурах из селото без цел и посока. При това бе топло и първите зелени, още не напращени листенца чак светеха, като че във всяко дърво бе скрит мощен театрален прожектор.

Но аз май много проточих „проповедта“, затова другото ще отбележа с пунктир. Видях каубоя Змагител, който се спускаше от Беля Гара със Сташка — и нещо, което приятно ме изненада, — с групичка деца. И все пак мрачно продумах:

— Работен ден. Време за училище. Какво сте правили горе?

— Имахме четири часа свободни — усмихна се каубоят. — Завучът, диването му с диване, тъй ги подреди. Затова отидохме на разкопките. Рецитирахме стихове.

— Няма ли да си изпатите?

— Като нищо. Но какви ще пораснат тези деца, ако понякога не стават и такива работи?

— Е, да, но все пак?

— Няма да ми е за пръв път. Хванеш ли се на хорото...

— А вие откъде идвате? — запита ме Сташка и аз се зарадвах.

— От костьола. Какво представлява този ксьондз?

— Господ го знае — каза Михас. — Струва ми се, че тук всички са някак... Хм. Откача на тема подземни ходове, катакомби под замъка... Деца, къде?

Те наистина се бяха накатерили по несигурните дъбови парапети на мостчето, замалко да цопнат в рекичката, която тук се разливаше почти в езеро. Стасик и Василко Шубайла бяха застанали до нас. Сташка ги гладеше по главиците. Внезапно си помислих колко би било хубаво, ако те бяха наши деца — нейни и мои. И в същото време осъзнах, че е много по-млада от мен, че това е невъзможно. За друго трябваше да мисля. Затова попитах:

— Стасик, какви са тези подземни проходи?

— Зная някои. И дядо малко ги знае. Той имаше ключ, но май го е загубил или пък свещеникът го е взел. Но там може да се влезе и през дупката, и през рухналия под, където лежи майсторът.

— Кой майстор?

— Врели-некипели — намеси се Змагител. — Разправят, че когато Валюжинич и Олшанска се канели да бягат, майсторът, който бил построил костьола, ги предупредил: „Пазете се, следят ви.“

— Но защо?

— Говори се, че бил любовник на сестрата на Олшански. Е... кой знае, тайни на човешките сърца.

— Хайде, никой не знае какво се е случило с тях. Ами с него?

— Уж бил паднал от заледените скели. А сестрата на Олшански обляла тялото му в ковчега с мед и го откарала да го балсамират. И досега лежи в подземиято сред разните Олшански. А тя така и не се омъжила.

— Значи, не само Олшански е строил костьола?

— Хората разправят, че и сестра му участвувала. Но това са слухове. Иначе само той се води като ктитор на костьола.

И все пак аз се замислих. Защо онзи Олшански е смятан за ктитор на всички костьоли наоколо? И на този. Съмнението е лошо нещо, но то отново нахлу в душата ми. Щом това е лъжа, значи е могъл да излъже и пред съда, когато се клел пред евангелието, че двамината бегълци са живи.

Щом се сбoguвах, запалих цигара (напоследък много пуших) и поех към единствения вход на замъка. Портокаловата вечерна светлина полягаше върху младите листи, сред тази пищност замъкът приличаше

на отвратителна, но в същото време красива (случва се и така) жаба сред цветя. Прекосих тунела на входа и видях върху една морена ксьондза с бележник в ръце.

— Какво правите тук, отче Леонард? — казах аз, като отново се учудих на приятния лисичи израз върху лицето му.

— Обичам да размишлявам тук.

— Проповеди да съчинявате?

— Понякога и проповеди — отвърна „още единият съмнителен“. Така си почивам.

„Ах да те... — помислих си аз, — типично евангелски тип, който не понася лъжата и несправедливостта.“

Доста зле ми беше повлияла тази работа: не вярвах на всички хора без изключение.

— Знаете ли подземните ходове?

— Зная ги... Вечеряхте ли днес? Не? Заповядайте при мен.

... Ксьондзът Жихович обитаваше няколко стаи. Седнахме в една, девствено бяла, с многобройни разнообразни статуи покрай стените (най-често обикновени, гипсови, оцветени в розово и синьо като съвременните китайски идоли, ала някои бяха стари, дървени, охлузени от времето, нуждаещи се от реставрация). На масата имаше вълшебна покривчица (очевидно не Жихович бе наготвил всичко това и го бе подредил на масата). Имаше шаран, печен в тесто, анасонлийка, пържолки, кипнали в масло (все стари белоруски ястия, кажи-речи, от първата ни готварска книга за „литовската домакиня“), и „опитайте това сладко от миризлив саз, от най-крехката част на стъблата“.

Към всичките тези гаргантюански наслади умилно гледаше огромният черно-бял спаниел Ас (а ушите му бяха „съвсем като къдриците на Наталия Гончарова от известния портрет“, както каза ксьондзът.)

Ас по руски си е ас, по нашенски — асо, а по полски „туз“. Жихович сложи бучка захар върху носа му и му заповяда да търпи. Каdifеното носле мъчително се бърчеше, от очите му ха да закапят сълзи. Ксьондзът се умиловичи:

— Ас!

Кучето подхвърли бучката във въздуха, лапна я и подвило опашка, се шмугна под леглото.

— Бива си го! — засмях се аз.

— Играе си.

Ас се измъкна изпод леглото, като се облизваше.

— Знаете ли какво си спомних току-що? Едно стихотворение на Шевченко.

— Зная — като помисли, отвърна ксьондзът. — Как децата по Великден се хвалели. На едното баща му купил ботушки. На друго майка му купила забрадка... „А на мен кръстницата ми бродира ризата.“

— Вярно. „А аз обядвах у попа — казал сирачето“.

— Е, защо „попът“ след сто и нещо години отново да не нахрани едно „сираче“? Да не мислите, че не забелязвам как ме възприемате в този век на „ракетите и атома“? Заради онези „подземия“ и „скривалища“.

— Няма такова нещо.

— Така да бъде. И макар че не ми се иска да се оправдавам пред никого — пред вас, кой знае защо, ми се ще... Чувствувам нещо.

— Не се оправдавайте, не бива.

Жихович се замисли. Дори лицето му натеза, отпусна се.

— В тази моя постъпка нямаше никаква жертва. И досега се срамувам, че поднесох на църквата себе си, един толкова недостоеен дар, но не пожертвувах нищо.

— Някога бях много религиозен. Повече отсега. По време на войната за пръв път се влюбих. И нещо почти несъвместимо — бях нелегален... Арестуваха я, когато на заранта излязох да си купя цигари... Пушете си... След войната станах ксьондз...

Тръгнах си от ксьондза, като си мислех, че наистина всички ние сме отровени от войната. Може дори да не сме с всичкия си. Но откъде да зная кой какъв е и защо. Дори и ксьондз Жихович...

Вечерта завърши трагикомично. Доста тежко и доста комично. Отидох в малката си стаичка и се тръшнах да спя. Дори насън усещах колко ме боли главата. Ставаше ми нещо напоследък, нещо все по-опасно.

Сънят ми също бе тежък. Ето я същата галерия, в която бях видял онези сенки. Млад момък, полудете полумъж (висок, с могъща мускулатура и с детински очи, толкова сини се срещат рядко дори в тази страна). Млада жена, кой знае защо, много напомняща Сташка.

— Не мога — шепнеше тя. — Той предаде вас, предаде другарите си, предаде тебе.

— Не само ни предаде — пророни той, — но откъсна и цялото имущество на въстаниците. Как можа да се обвържеш с него?

— Тогава не те познавах. И не знаех, че е способен на...

— Той е способен да приеме от краля и една трета от имуществото като плата за издайничеството си, този благородник — прозвуча сподавеният му приятен глас и аз видях, че към тях се приближава много слаб и висок светлокос мъж.

Тогава се досетих, че те са Гримислав Валюжинич, инициатор на „удара в гръб“, жената на Витаут Фьодаравич Олшански — Ганна-Гордислава, и майсторът строител на костьола, чиито кули, още облечени в скели, се издигаха над външната стена.

— Не е той от правдолюбивците — каза Гримислав. — Той признава само своето. Общото ще продаде, но своето ще брани със зъби, гърла ще прегризва заради грошовете си.

— Драги мои — обади се майсторът, — узнал е отнякъде вашата тайна. Затова бягайте, докато не е късно. Вземете със себе си раклата с парите. Те не са негови. Те са хорски, ваши са. Принадлежат на бунтовниците. Ще се върнете, когато отново настъпи вашето време, когато бъде необходимо да се купува оръжие. Предателски род. Какъвто прадядото Пятро, който издаде княз Слуцки, такъв и този.

— Ще намерим ли коне? — запита жената.

— Има коне — обади се Гримислав. — Скланям на твоето, майсторе. Но толкова крини злато, толкова камъни, платове — как да ги карам в дисаги?

— Вземете само част. Другите ще скрием тук.

— Не съм искал да стане така — рече Валюжинич, — но той похули дори нашето белоруско име.

— Нека остане с празни ръце — твърдо произнесе жената. — Без мен и без съкровищата. Така му е съдено. Нека ни стигне този лукав, пиян-залян звяр. Ние имаме своя съдба, той — свое възмездие. А на теб, велики майсторе, благодарност от нас и от бога.

— Ще ми благодарите, когато всичко приключи благополучно.

... И ето че върху току-що засипаната яма пада огромен отсечен дъб (къде бях чел за такъв начин при укриване на съкровища? — реагира насън съзнанието ми) и вече нито следа, а наоколо нощ.

... И ето че препускат през нощта двама конници далеч от стените на замък, през гъстите гори. Единият е препасал дълъг меч, другият, по-дребният, е с лък. Изчезват. Но след някое време в грубите кули на черния замък се мяркат светлини, тичат по галериите. Многоглав конско човешки облак се завъртва, гъмжи на двора. От безмълвието възниква, заплашително се разраства страховита глъч.

Един слаб мъж се изкачва по скелите на костьола. Спира и се заглежда към безкрайните гори, където някъде далеч тече Неман. Тогава яростна длан с разперени пръсти го блъсва в гърба, в очите му се мярва учудване... Земята се устремява насреща му.

А сякаш вече не е той, аз падам както преди няколко години от скалите на Карадаг (чудото и съобразителността тогава ме спасиха от неизбежното — отбелязва съзнанието ми).

Но този път чудо не стана. Гледах отново отгоре. А той, дребен, лежеше на земята като кукла... Отново съм долу. Над трупа е застанал набит черноок мъж. Очите му са тесни, устните жестоко стиснати. Сребро тъканата му наметка се спуска на широки дипли. Срещу него стои вече възрастна жена в черно.

Витаут Фьодаравич Олшански и неговата сестра.

— Поставете го в корито с мед — горчиво мълви тя. — И го пратете в Кладно за балсамиране.

— Може би ще го положиш в костьола?

— Не само ще го положи, но и ще го намажа с благовония. Той работи достатъчно, може да си отпочине.

— Зная, зная, изгорник ти беше. А няма ли значение, че е виновен, задето ми съсипаха имота, дете отколе го струпа прядядо ни Пятро, дете го трупях и аз?

— С издайничество го натрупахте. Потъпкахте белоруското име, името на Олшански. Мъчно ми е само, че не съм могла някога да го удуша още в люлката, и тебе също. Защото съм по-малка от вас. А костьолът е наше общо владение, когато искам, него ще положи вътре. И икона ще окача, свята икона над този клетник. И ксьондзове месеци ще пеят над него, за да възрадват душата му.

— Е, да, но той и тялото си не забравяше.

— Но ти си забравил своето, смоковнице безплодна. Ти, позор за нашия народ, червей, влечуго. Ти си негоден за жена. Защо да се чудя, че истинската избяга от теб? От тебе избяга и онази, мутрестата.

— Ще си изпатиш!

— От какво? От тебе ли, тор, кал такава?

— Внимавай!

— Бих писала на краля за твоите мръсотии, но ми е отвратително дори да те гледам. Виж — и тя му посочи кулата.

Отново пада човек. Отново страхотен вик. Падам аз.

Събудих се, облян в студена пот, толкова живо бе всичко пред очите ми. Не можах веднага да си спомня, че лежах в малката си стаичка и ме будеше Микола Зеляпушчанак, по прякор Вячорка, моят хазаин:

— Атанас, ставай... Тука сме с кума. Без теб ни е мъчно, толкова ни е мъчно — той изхълца. — Ние плачем. Плачем. Ставай, Антос.

— Добре, ей сега! — беше ми ясно, че няма отърване и че е най-добре сега да стана, а сетне незабелязано да се измъкна: вероятно няма и да забележат.

Когато влязох в стаята на хазаина, видях хазайката на печката, масата, отрупана с ястия и две бутилки, а до масата кума на Вячорка, дребен, плешив като глобус, и моят хазаин.

Исках веднага да изляза, но по някое време „разговорът“ ме заинтересува. Вячорка философствуваше, а хазайката (това хич не го разбирам) тихичко се кискаше на печката.

— Всичко на този свят е паразит. Мравката е паразит, пчелата е паразит, овцата е паразит и ти си паразит, и аз съм паразит.

— Аз не съм паразит — възрази кумът.

— Ами кой открадна един чувал ръж едно време от колхоза?

— Не съм аз.

— Е, много важно. Погледни се. Всички свестни хора имат коса, а ти си плешив. Пък разправяш, че не си паразит.

Като се мъчеше да улучи чинията с вилицата, горкият кум се опитваше да смени темата на разговора с по-приятна:

— Пък аз си вземам сланинка.

— Тъй, тъй! — възмутено възкликна Вячорка. — А свестните хора ядат с-слама! Ти — сланина. Пък разправяш, че не си паразит.

Излязох и седнах до лехата с цветя. Главата ми след кошмарния сън се цепеше от болка. Не бива да пуша толкова. Изпуша куп цигари, сетне... Разбира се, всичко ще ме заболи. Пък и тия хубаво са се

наредили. Сякаш някакво проклятие тегне над хората. А разговорът вътре продължава, този път е високопарен.

— ... ще ми изтърсваш на тревата онова, дето доскоро е било висококачествена белоруска храна. Чак ми домъчня. Такива продукти да съсипеш — и след пауза: — От един дол дренки са. Каквото е Лапатуха, каквото е Ничипар Олшански, онова княжеско изчадие, същият е и отец Леонард, онзи плъх.

„Трябва да се преместя оттук — помислих си аз. — При Мултан. Иначе няма да ме оставят на мира тези пройдохи. Изобщо дявол знае какво става. На всички наоколо им хлопа дъската, а това, което успях да узная през деня, не струва пукната пара.“

ПЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА

НОВИЯТ ДОМ, СБЪДНАТИТЕ СЪНИЩА И КАК СЕ УБИВА ЧОВЕК, ДАЛИ Е ЛЕСНО НЯКОЙ ДА ГО СТОРИ

На заранта отидох да кажа намерението си на дядо Мултан. При него ми хареса дори повече отпреди.

— Заповядай — рече той, — какво ми пречиш? Само нощем ще си самичък. Нали нощем обикалям.

Преместих се във втората стаичка на небивало голямата „караулка“. Тя бе особено уютна въпреки запустението си. Изглеждаше уютна със старите си портрети, с натрупаните ненужни икони в единия ъгъл и понеже едната врата (втората водеше към стаята на дядото) и прозорецът гледаха към градината, през ниския каменен зид — и към сенчестия вече парк. Когато човек надникнеше през прозореца, отдясно виждаше стария костюл, до който сетне е била долепена сградата на новия с прекрасния му иконостас от варен дъб с позлатени фигури (равен на него бях виждал може би само в Будслав).

Пръв гост ми беше Шаблика. Донесе куп книжа: германски позиви и наши позиви, вестници, в които пишеше за акции на партизани и за акции против партизаните. За разстреляни дейци от съпротивата и за заложници.

— За какво пазиш тия л...?

— Трябва да знаем кой какъв е и какъв е бил. Дори когато се отнася за груба и безсрамна пропаганда. Ех, братко, колко такава безсрамна пропаганда има по света? Гледах след войната „Индийската гробница“. Изводът е: „Германецът е отракано момче, всичко може“. Едни филми за агент 007 — „англичанинът е отракано момче, всичко може...“ Пфу! За съжаление дори свършените хора не могат всичко. „Историята ни дава много примери“ за това. Ето, може би ще намериш нещо интересно за онова време. Макар че едва ли — през последните дни от окупацията на ония не им е било до вестници... Ех, ако можехме да намерим броевете от времето, когато братовчедът на Висоцки е убил оня провокатор. Макар че откъде да ги намерим? Такъв пожар мина през земята ни.

— Е, всичко не е изгоряло.

Второто посещение бе на Василко Шубайла и Стасик Мултан. Веднага се запътихме с тях към подземния вход от костьола за замъка — той представляваше просто квадратен отвор, от който се слизаше надолу като в мазе за картофи.

— Вие, чичко, дали ще можете да се промушите — с дрезгав шепот ми рече Василко.

— Ще се промуши, като си опъне ръцете напред. Има нещо като стъпалца, но до тях са петнайсет сантиметра.

Те се шмугнаха вътре като рибки под камък. Но и аз успях да вляза: протегнах едната си ръка напред, другата свих под себе си, за да се изтласквам напред. Неприятно е да висиш над тъмната пустота. Но наистина имаше само петнадесет сантиметъра до каменното стъпало.

Не обичам подземията, особено запуснатите. Задушни са, навред късчета мазилка, наредени саркофази и във всеки един нечий отминал живот. Дали този живот заслужава такъв саркофаг, или не — това е вече друг въпрос. Особено ме побиват тръпки от такова зрелище, откак видях „вечното жилище“ на някогашен висш сановник. Мумията бе с мундир, с цялото си достолепие, но... без панталони. Били са вълнени и молците са ги изяли. Струвало ли си е човек да угодничи, да интригантствува, да обрича хората на жестока участ, да ги убива, без да му мигне окото, та сетне да лежи без гащи.

— Тук е майсторът — обади се Стах. — Преди година идва някаква комисия, та вдигнаха капака. Също като жив е, само малко е поизсъхнал.

Гласовете ни гръмко ехтяха под сводовете, така че можеха да разбудят и навеки спящите. И все пак безкрайно се учудих, когато мракът бе прорязан от вертикален лъч светлина. Появи се човешка фигура със свещ в ръка.

— Кой е? — запита фигурата и аз познах ксьондза. — А-а, вие ли сте? Как попаднахте тук?

Посочих отвора.

— Биваше ли така? Можеше аз да ви покажа всичко. По-добре за вас.

— Извинете, децата казаха, че няма друг вход.

— Не са знаели. Хайде, деца, вървете да си играете.

Той им посочи тайната врата, но малчуганите вече се бяха втурнали към отвора.

— Ех, да бях пъргав като тях — усмихна се ксьондзът.

— И така не сте зле.

— Не. За някои неща вече не ме бива. Тук, под костьола, а и под замъка има цяла система от подземия. Казват, че едно от тях свързвало костьола и замъка. Ако искате, ще ви покажа някои.

— Добре, с удоволствие — помислих си, че това може някак да помогне на търсенето ми.

— Да вървим.

Жихович отключи някаква ниска врата, пред очите ми се разкри нисък коридор с прихлупен сводест таван. Приличаше на пещера в Киевската лавра. Само дето бе облицован с неодялан камък.

— Дълъг ли е? — Стори ми се, че изминахме вече към сто и петдесет метра, а краят не се виждаше.

— Не съм стигал до края. Има и други, странични разклонения, но не ги познавам. По време на татарското нашествие през хиляда петстотин и някоя си година тук се е крило цялото население на Олшани и околните села.

— Какво излиза, тези катакомби са по-стари от костьола?

— Несравнимо по-стари.

Вървах пръв. Внезапно сякаш нещо ме лъхна по лицето. Пламъчето на свещта затрепка, по камъните заиграха сенки.

— Внимавайте!

В същия миг се подхлъзнах, почувствувах, че падам, и внезапно усетих невероятно силен удар в гърба. Изхвърчах нагоре, сигурно цял метър, сетне не твърде меко се приземих сред прахоляка и долових, че ходилата ми висят над пропаст.

— Езус Мария!

— Какво беше това?

— Кладенец. Нали ви предупредих да внимавате.

Наистина по чудо го прескочих благодарение на удара, получен от ксьондза, зад мен се виждаше черна дупка в пода. Ами ако...

— Как се подхлъзнахте? Ами да! — той вдигна високо свещта. — Колония от прилепи! Цял куп мръсотии са се натрупали...

Той се наведе, загледан надолу. Сетне взе камъче и го хвърли в черната бездна. След безброй векове оттам се дочу тихо „цоп“. Тогава

и двамата, ако може това да се види при светлината на свещ, пребледняхме.

Следващите две минути вървахме безмълвни. От време на време в стените се виждаха решетки с ръждясали катинари.

— Къде са ключовете?

— У мен — каза ксьондзът. — И от входовете на замъка. У мен и у Мултан. Дечурлигата взеха да се врат из тях, та да не падне някое. Добре ли сте при него? Макар че какво пречи? Той е добър, уреден човек. Старателен пазач. От деди и прадеди, а може и отпреди тях.

... В празния костюл органистът свиреше нещо като народен танц.

— Какви са тези работи?

— Нали ви разправях — веднъж по време на месата отпердаши „Лювониха“.

— Нищо ли не му сторихте?...

— Държа го. Нали ви казах: за всичко го бива. По наше време къде ще намериш органист, а този... ремонтира дори часовника.

Бавно вървахме към замъка. Все още не ме напускате мисълта защо се бе опитал да ме убие. Дали пък наистина не бях се подхлъзнал?

— Приказва се, че търсите нещо? — запита ме той. — Че сте намерили някакъв шифър?

„Ясно. Плъзнали са приказки, понеже се изпуснах по пътя към Езна.“

Криво-ляво в най-общи черти му разказах най-незначителното, като особено наблягах, че нищо не съм разчел, защото не зная какъв е предметът, около който трябва да увия лентата.

— Ако знаете добре математика, не ви е необходим — учуди ме той, сетне ме учуди още веднъж. — Тъгъла на увиване намерихте ли? Може да съчетаете математиката с принципа на Кеплер?

„Защо пък сега иска да ми помогне? — помислих си аз. — Какъв човек е той? Откъде е!“ А той, сякаш прочел мислите ми, внезапно каза:

— Можете да мислите каквото си искате, за събитията отпреди триста години. Било, каквото било. Но гледайте да разплетете какво бе ставало тук по време на войната. Може би тогава и тайната на нашия провал ще излезе на бял свят.

— Добре, представете си, че открием провокатора. Как бихте постъпили?

— Христос е казал, че на враговете си трябва да прощаваме не седем, а седемдесет и седем...

— А вие?

— За щастие не съм Христос. И дори не съм най-добрият сред служителите му.

— Как да го разбирам?...

— Ако можех — щяха да видят те — изведнъж изсъска през зъби ксьондзът. — За моята първа и последна...

Тогава разбрах: наистина би ми извадил душата. Ме с чужди ръце, а със своите собствени, които ги бива за всичко. При спомена за любовта си и другите, загинали в подземията на СС или СД — кой знае?

Тръгнах си от него с объркани чувства. Нашите романтици от миналия век биха казали, че заплашителни „сенки, ангели нощни“ се виеха над главата ми. Защо съществуваше тази книга? Защо бяха тези две смърти? Защо са били убити четиристотин души през войната? Защо падаха каменни късове върху главата ми? Какво означаваше разходката при кладенеца? Какво е станало с бандата на Боубел и Кулеш? А Лапатуха? А несвързаното бърборене на Вячорка за сенките и за страшните яйца?... Кошмарен, безмилостен свят.

Не знаех, че всичко това е невинна детска приказчица в сравнение с приближаващите събития.

ВТОРА ЧАСТ
КАТАКОМБИ, МРАК И ОГЪН

ПЪРВА ГЛАВА

НИКОЙ ОТ „ТРИМАТА МУСКЕТАРИ“ НЕ ЗНАЕ ПОЧТИ НИЩО, А КОЙТО ЗНАЕ, НЕ МОЖЕ ДА РАЗКАЖЕ

Май беше толкова хубав, че ако нямаше такъв месец на земята, заслужаваше си да бъде измислен. Нощем на няколко пъти топли, пролетни дъждове си шепнеха нещо с покривите. На заранта земята добродушно димеше дори през многобройните гъсталаци, а по тревата висяха обеци от роса: сториш крачка — всичко блясва, сториш втора и на други места пламват мънички оранжевозелени слънца.

Май обещаваеше спокойно лято, щедра есен, сита зима и всеки селянин го благославяше. С изключение на мен.

За мен той не означаваше разцъфнали градини, покрили с топъл сняг земята, дъждове, роса, предсказващи прекрасни животворни дни, а мрачни подземни сводове, преходи, безкрайни катакомби и нощни кошмари.

Аз живеех, както бе казал един стар неизвестен автор:

*На предела между светлина и мрак,
на предела между живот и смърт.*

А когато настъпиха онези събития, присъединили се към разните пролуки, трапове, бездни, подземни кладенци, си припомних и други редове (не зная от кого), които гласят:

*В мрачния пъкъл, където с мрака
бори се огнения бог.*

Затова настроението ми, както казват братята поляци, беше „на пси“, когато към двадесето число на месеца седях на пейката пред къщата на Шаблика заедно със стопанина и с Михас Змагител,

занимавайки се с нещо твърде похвално (полека-лека си пийвахме „белоруски балсам“).

В златистия вечерен въздух бръмчаха земни пчели. Съвсем ниското слънце бе превърнало Олшанка в райска река от светлина. Гъстите кичести дървета неподвижно се готвеха за сън.

Разговорът течеше някак сънен и в началото за нищо особено.

— Ти винаги ли пушиш само „БТ“! — отпуснато запита Змагител.

— Да.

— А аз само „Неман“.

— И аз го обичам, но когато го пуша дълго, кашлям. Не си ли опитвал да се откажеш?

— Веднъж не пуших девет месеца, но сетне дойдоха избори. Докараха в село хубава бира, лидска. Намериха се и чирози. Случи се да карам урната при онези, дето боледуваха и не можеха сами да дойдат. Приятелите накупиха всичко и за мен, но забравили, проклетниците, че не пуша, и ми купили три кутии „Неман“. Щом преброиха гласовете — седнахме да се почерпим. Бях намръзнал през деня, откарах коня, та и аз седнах, пийнахме си. Запалих цигара и... хайде отново.

На Шаблика този разговор му беше толкова интересен, че направо издъхваше от скука. Затова разговорът се прехвърли на друга тема, от която, ако се съди по нашите литературни вестници, би издъхнал целият свят: за „книжовността“.

— Хайде, да речем, какво мислиш за Биков, Михас?

— Нищо. Не си измисля човекът. Личи си, че войната му е дошла до гуша. Не е като някои, дето пишат как Саня с метличка за баня разбил рота германци... заедно с танковете.

Предъвквахме кокалите на инженерите на човешки те души (де да можеха да чуят тези приказки от някоя трибуна) и приключихме разговора с още едно лице, към което се отнасям търпимо.

— Ами този... Караткевич? — запита Шаблика.

— Не е лош. Само е малко шантав, завеян. Все започва от Адам и Ева и дорде стигне до наши дни... Никога не знаеш какво да очакваш от него.

— Разправят, че бил женкар — обади се Змагител.

— Че за кого не разправят това? Я по-добре кажи, Антос, какво си бил разшифровал? — смени скучната тема Шаблика.

Разказах накратко за лентата. Обясних им, че съм сигурен само, че необходимата ми кула е от северната страна, там, където е била зазиданата сетне Слуцка порта. Казах и за ъгъла на увиването (вярвах на тези хора и много се надявах, че като някогашни борци от съпротивата и партизанския отряд знаят да пазят тайна), но казах, че (прости ми лъжата, боже) предмета, около който трябва да я увия, го няма и че определянето на ъгъла между осовата линия на лентата и посоката на изписването нищо не дава, крайт пък съвсем не ми е ясен (виж, това беше истина). Не ми е ясно само коя кула ми трябва от ъгловата? Дали третата?

— Побльскай си още главата — обади се Змагител, — може да измислиш нещо.

Внезапно зад стобора се вдигна дива врява. В различни гами лаеха десетки кучешки гърла и нечий глас разтърсваше улицата:

— Убийци! Убийци!

Приблжихме се до оградата. Отдясно се задаваше познатият ми вече кортеж: Лапатуха с неговите десетки кучета. Насреща му вървяха председателят Олшански и счетоводителят Ганчаронак. Сигурно се чувствуваха като в небрано лозе.

— Убийци! — дереше се Лапатуха.

— Защо бе, Людвик? — запитва Олшански.

— Ще ме убие! Искам да се скрия!

— Защо да съм убиец? — запитва Ганчаронак.

— Защото — и се обърна към Олшански. — Убиваш телетата! Бичетата! Овчиците! Ще се скрия!

— Хайде стига, Людвик — тъжно промълви Олшански.

Но лудият, щом ме зърна, се превключи на мен: — Аха, дириш истината? Ще си строшиш главата. Обкръжен си вече, обкръжен си. И съселът няма да ти помогне. Съселът с расото. Боубел, Боубел ще дойде. Дойде вече.

И ние, и онези двамата се дръпнахме от него, като че размахваше кофа вряла вода.

— Е, джентълмени — запитах аз, — как е самочувствието? Какво означава този сън?

— Не зная — каза Шаблика. — Може би наистина не е на себе си човекът. А може... това да е удобен начин за маскировка.

— Я остави — намеси се Змагител. — Тук са ставали такива работи, че и най-здравият човек би се побъркал.

— Все пак какво се е случило? — запитах аз.

— Е, през май четиридесет и четвърта по заповед на Химлер, както е известно, беше създадена „kommenda 1005“ — отвърна Шаблика. — Унищожаваша следите от всичко, което бяха сторили тук. „Санитарни акции“. Бяха осъдени на гибел всички села и махали, където имаше свидетели на делата им. На нас все пак ни провървя. Не успяха да ни унищожат, много бързаха да бягат. Но все пак изселиха хората в гората. Акциите за масови екзекуции обаче са били вече подписани. Шефът на Кладненското районно гестапо бе ги подписал като „председател на гестаповския съд“... Засноваха коли, камиони из околността. А в колите — нашите от гората ги следяха — оберщурмбанфюрерът на СС, доктор по право (като че може да има някакво право при онова безправие), той бе същият споменат шеф на районното гестапо в Кладно, на презиме Хешцъбер, и с него някакъв щандартенфюрер, полковник значи. Освен тях и оберщурмфюрер Зайц с помощника си унтерщурмфюрер Щофхен (в катрана да ври дано на онзи свят, голям мръсник беше). А в другите коли по-дребни началства, шарфюрер Линц (той командуваше охраната) и, кой знае защо, фон Айхорн, майор от тодтовските части — от военно строителната организация. Ясно, че нямаха намерение да строят нещо, а да крият. Може пък да диреха някое естествено дърво, та по-лесно да го затрупат...

— Документи не останаха ли? — запитах аз.

— Търсихме преди няколко години. Някои от нашите все пак се промъкваха в село да си вземат нещо забранено или малко храна от скривалищата, та те бяха видели нещичко.

— Кой?

— Мултан. Органистът. И някои други... Та така. В средата на юли нашите настъпиха. Тогава пак се вдигна суматоха. Тази акция вече бе под ръководството на Олшанския комендант граф Адалберт фон Вартенбург.

— Не е ли роднина на Йорик фон Вартенбург Йохан Людвик, който е сключил конвенцията с генерал Дибич през 1812 година? —

запитах аз. — Дето германците се били заедно с руските войски срещу Наполеон.

— Да. А преди това, през 1778 — 1789 година участвувал във войната за Баварското наследство. Не му е пряк потомък, а е май от рода на негов братовчед.

— Откъде знаеш?

— Между двата си партизанлъка бях в гестапо не само поради съмнения в „бандитизъм“ — преди това работих там като преводач.

— Как така?!

— Ами така.

— Сетне какво?

— Сетне нали виждаш. Не възпитавам бели мечки, а младото поколение. Значи, ясно е как съм работил за германците.

— М-да — за пръв път се обади каубоят, — твоето не е живот, а баница: гората — преводачеството в гестапо — в подземията на гестапо — откупът — после пак и гората.

— Добре де, стига. А с графа беше Франц Керн от айнзацщаба, от хората на Розенберг. Ограбване на ценности. Значи, не са успели да ги откарат, защото обръчът се бе затворил... А с него и щандантенфюрер Зигфрид (не му зная презимето) и — дръж се да не паднеш — последният Олшански стари, Юзеф Ксавера.

— Казват, че умрял наскоро след войната — казах аз.

— Аз пък мисля, че са му помогнали да умре — отвърна Змагител.

— Защо?

— А ти какво си мислиш, дали Вартенбург и Керн са имали нужда от излишни свидетели? Та нахлуват те в Олшани под охраната на няколко „Опела“, два „Даймлер бенца“, една „Монца“, с есесовци и три леки коли: синьо „Беемве“, „Опелкапитен“ и „Мерцедес“ с генерала. Почти във всички коли някакви сандъци, денкове, увити в брезент, и рула мушама. До едната се върти непрекъснато и размахва ръце, разпорежда се старият Олшански, а другите хич не го интересуват... Есесовците с „валтерите“ и пушките щъкат навред, местната охрана размахва бичове — дано им се размине разстрелът заради старанието. Предчувствували са какво ще стане, както кучето предчувствува земетресението. Хич не им се разминало, германците им отсъдили същата участ като на другите... Там имало и наши с

полувоенна униформа — Мултан ги видял. Няколко души. Но били далеч, не могъл да запомни лицата им. С наша униформа били мръсниците.

— Каквата епохата, такива и талантите — с мрачен хумор произнесе Змагител.

— Можеше да си спомниш и за други таланти от нашата епоха, Миша — ядосано измърмори Ригор.

— Бих си спомнил, но онези не мога да забравя.

Вече доста плътен здрач бе легнал върху селото, върху Олшанка, върху горите и върху тежкия черен силует на далечния замък.

Шаблика въздъхна:

— Мултан беше в края на гората. Видял как разтоварват сандъците, как ги мъкнат нанякъде.

— Той дори ги търси след войната. Бърника с лизгар из езерото на замъка. „Тинята ги е покрила“ — викаше.

— А аз мисля, че е празна работа да ги дирим там — обади се Шаблика. Най-вероятно някъде из катакомбите. Там дори дяволът не може се ориентира, никой не ги познава докрай. Знаеше ги само старият Олшански, той имаше старинен план.

— Кой ли е виждал този план — въздъхнах аз.

— Лапатуха.

Безкрайно се учудих.

— До тридесет и седма е бил библиотекар в замъка.

— Той изобщо е видял много неща. Дори животът му е бил в опасност. Говори несвързано, но в думите му има някакъв смисъл. Само не зная дали и той е наблюдавал онази акция, или е бил в колоната на смъртниците. По отделни негови думи си направих този извод, макар че може и да греша.

— Какъв извод? — запитах аз.

— Че е видял, но не до края. Пленниците са мъкнали сандъците до могилата (дето от едната ѝ страна е езерото, а реката-ров и замъкът са от другата). Сетне завързали очите на смъртниците, повели ги с багажите, а след два часа отново със завързани очи ги върнали обратно. В гората се дочули залпове. Живите трупаха убитите на купчини. Може би по това време Лапатуха се уплашил (вероятно и тогава главата му не е била в ред...) и, напуснал наблюдателния си

пункт или пък по чудо е успял да избяга. А другите били избити там, на могилата. Къде са погребани — ясно.

— А кой е знаел и знае къде са скрили всичко?

— Наши не били допуснати там. Вартенбург попаднал под бомбите в Дрезден, а „изкуствоведът“ Керн беше обесен от нашите в Белосток.

— Виж ти — въздъгнах аз. — Излиза, че никой не знае какво, къде и как са скрили.

— Косвено се досещаме, че в сандъците и денковете е имало архиви, наградени ценности и личното имущество на Олшански. Затова замъкът изглеждаше празен, когато влизахме в селото. А кой знае ли? Лапатуха знае. Но все едно че кучетата му знаят. Не казва... И никога не ще може да каже.

— Дали пък няма да настъпи просветление в ума му?

— Едва ли — рече Змагител. — Каква полза от несвързаните му приказки... като: „И вие... Ще ме убие... Убийци... Онова е там.“ Ако там са завещанието на Олшански, княжеските му грамоти и документите за благородническия му произход — кому са нужни те сега? Последният, най-последният Олшански се спомина „по воля божия“.

Да, нищо приятно. Спомних си за обещанието пред Хишински и пръв наруших мълчанието:

— Момчета, ами кой е този Боубел? Един човек се интересува. Има някаква информация, но се интересува какво се знае, как се гледа на тези неща тук, на място?

— Хм — Змагител лапна една ягода. — Той, братко, е известен бандит. С бандата си тероризираше целия район от 1946 до 1947 година. Двама бяха, той и Кулеш. По време на окупацията бяха „партизани“. Докато все пак вредяха на германците — търпяхме ги. Но малко преди освобождението имаше вече и сблъсквания с нас. Почти като анархистите по време на Гражданската война — „Бий отдясно белите, отляво — червените“.

— Да — потвърди Шаблика, — чак до четирийсет и осма тук беше ад. И то само заради тях. Връщам се една нощ от събрание — гледам някой пуши цигара зад близкия храст. Ясно, причакват ме. Засада. Измъкнах „валтера“ от джоба, приведох се и вървя, мисля си:

„Ще видим кой кого“. Кога наближих — тю да му се не види... Светулка! Обикновена светулка!

Посмяхме се. Шаблика продължи:

— Правеха засади. Дебнеха мнозина, а мен, кой знае защо, най-често.

— Може да са се страхували.

— И аз се чудя защо. Вероятно в бандата е имало някой от колаборационистите и аз случайно съм го познавал, нали „служих“ известно време на германците. Та съм могъл да го позная. Твърде възможно е именно по тая причина да са ме дебнали... Но слава богу. Сетне милицията и хората, на които им беше дошъл до гуша, го насвиха край блатото и му видяха сметката. Струва ми се, че Боубел е убит.

— Не сте ли сигурен?

— Никой от нашите не го познаваше по лице, а „неговите“ са избити до един.

— Наистина ли никой не го е познавал?

— Виждал го е на тъмно само някой си Шчука. Мисля, че сега е голяма клечка. Живее в Минск. А от онези, които са го виждали долугоре на светло и все пак са оцелели, е останал комай само Ганчаронак.

— Ганчаронак ли?

— Ами да. Боубел пратил един сополанко да му свети маслото, очевидно съвсем неопитен. А Тодор имал тютюн в джоба си... Втора грешка, че не му завързали ръцете... Та когато се измъкнал, два дена се въртял из блатата, докато една нощ се прибрал в Олшани и разбрал от жена си, че предишния ден бандата на Боубел е избита до крак.

— Никога не бих си помислил, че е способен на такова мъжество — поклатих глава аз. — И то тоя пияница...

— Разправят, че оттогава започнал да пие. А изобщо мъжествен или не, гадина е този Тодар Игнатович — заяви Шаблика.

Разбрах, че не може да прости на счетоводителя, задето бе накарал Олшански да посегне на замъка.

Станах.

— Хайде да го изпратим — каза Змагител на Шаблика. — Толкова страхотии наприказвахме, че току-виж мишето детенце, преди да си легне да нанка, се начишка из пътя.

Посмяхме се и излязохме тримата от градината. Луната, току-що подала се над клоните, заливаше уличния прахоляк с колебливата си светлина, осветяваше утъпканите от минувачите „тротоари“, тъмните градинки. Вървахме и дишахме с наслада.

— М-да — обадох се най-сетне аз, — големи номера са ставали из вашия край, при това страшнички. На всяка крачка животът тук е хвърлял къчове като необяздена кобила.

— А! — спомних си аз. — Не знаете ли защо германците в Кладно са разстреляли Уладак Висоцки, братовчеда на нашия кочияш?

— Много тъмна, съвсем заплетена работа — каза Ригор Шаблика. — Никой не знае. Очевидно германците са изгорили архивите си или са ги скрили.

— А каква е тази история с изпълнението на смъртната присъда на Крицоф Висоцки от поляците през 1939 година?

— И това е съвсем неясна история. Разправят, че убил провокатор. Но тогава малцина се интересуваха от това. Бе надвиснала война. Дали няма да се намери нещо в Минск? Или във Вилнюс? Защото в Кладно съдебните архиви изгоряха... Ох!... Знаеш ли какво ми хрумна? Трябва някак да се разплете тази работа. Да се намерят хора, свидетели, щом архиви няма. Може би ще помогнат да се избистрят нашите олшански тайни.

— Как?

— А ти знаеш ли кой е трябвало да изпълни присъдата на Крицоф и другите десетима?... Оберщурмфюрер Щофхен и подчиненият му шарфюрер Линц.

— Какво от това?

— Но нали тези два типа са участвували в акцията при избиването на онези смъртници в Олшанка. Щофхен бил един от ръководителите на разстрела до бента, а Линц ръководел охраната.

Тъкмо минавахме край къщата на Ганчаронак и съзряхме в отворения прозорец между две саксии с обечки неговата мутра, издълбана от ситни бръчки.

— Хей, приятели — обади се счетоводителят, — тъй и тъй минават оттук, защо не влезете?

Без сам да зная защо, свърнах към вратата му. Другите без особено желание ме последваха.

Къщата бе най-обикновена. Голяма стая, едновременно гостна и столова, когато има гости. Диван, над него килимче с елени и замъци, бюфет, маса и столове. Ганчаронак ни въведе в кухнята.

От другите кухни се различаваше по газовата печка и по газовата бутилка, а също и по полицата, на която бяха наредени съвсем странни и ненужни в домакинството вещи. Така да се каже, полицата бе „за украса“. Там имаше стар чайник самовар за приготвяне на медовина с билки, очевидно отдавна не калайдисан и затова неизползваем, стари халби за бира (дръжката на едната изобразяваше дявол), разни гърненца, някои от тях двойни, делви и делвички за мляко.

И нещо съвсем странно — едно много, много старо чукало за хаванче. Може би дори за аптекарско хаванче. То не само бе разширено в двата края, но и в средата (за удобство при бъркане на гъста отвара от билки). Чукалото съвсем сигурно бе на повече от триста години.

— Колко старинна вещ — казах аз.

През това време Ганчаронак наля от една дамаджана някаква течност в едно гърне, сетне напълни чашите от него.

— Заповядайте. Медовината ми е пивка.

Сръбнах и едва не се задавих.

— О, Тодар Игнатович — едва си пое дъх Шаблика. — Това всеки ден ли го пиете?...

— Да, викат ми попивкото — усмихна се счетоводителят, — но не вярвайте в това. Само си жабулкам устата за дезинфекция.

„Лъже“ — помислих си аз.

А Ганчаронак с обичайната си язвителна кротост (човек инстинктивно не вярва в подобно съчетание) добави:

— Водка не пиеше, бира не обичаше, затова не се издигна.

— Май има нещо вярно — обади се и Змагител. — Влизам веднъж в ресторанта в Навагрудка. По някое време влиза и Ганчаронак. Дошъл по работа като мен. Не ме забеляза. Седна на масата, даде си поръчката на сервитьорката, а накрая рече: „И десет грама водка.“ Тя се ококори: „Какво?“ А той? „Само колкото да намирисвам, пък глупостите си ги върша и без водка.“

Всички се засмяха. Ганчаронак, както ми се стори, доста престорено, неестествено.

Щом усетих, че темата на разговора, кой знае защо, му е неприятна, отново заговорих за чукалото:

— Защо не го дадете на музея?

Внезапно той за миг побесня, макар че много бързо се овладя:

— Стига вече с това чукало! Че еди-ин, че вто-ри. Може и да го дам на музея, но нито на вас, нито на него ще го дам.

— На кого? — Кой знае защо, реших да блъфирам. — На Олшански? Или на Висоцки?

Дали ми се стори само, или наистина бе така, но той се смути:

— Висоцки току ме яде...

„Пак Висоцки — помислих си аз, — навсякъде Висоцки.“

Но Ганчаронак само махна с ръка:

— Висоцки... Дай го, та дай го, нямаш хаванче, а аз имам.

— Какво е пък това хаванче?

— То е съвсем ново, може да има към осемдесет години. Как да му дам чукалото! „Добре де, викам му, защо ти не ми дадеш хаванчето, че да ги съчетая?“ „Не, вика, моето хаванче е съвсем ново, а твоето чукало е цялото зелениясало. Аз ще го изчистя. Тъй ще го лъсна, че ще стане като ново.“

Погледнах чукалото — цялото бе сякаш покрито с малахит. Тук-там по него дори имаше вдлъбнатинки като от шарка.

— Дай, та дай — измърмори Ганчаронак, — трябвало му, а на мен? Дадеш ли го на един — другите ще се обидят. Нека си стои тук.

— Както искате.

— Висоцки... Висоцки... Ами да, няма си друга работа, въвира си носа, където не му е работа. Само някой старец да заразправя какво ставало едно време — нашият веднага довтасва, не можеш го вдигна. Когато органистът ремонтираше часовника, механизма и циферблата, той през цялото време седя до него. Веднъж и мен завлече. Ще се пукне от любопитство. Зяпнал с четири очи: „Може, вика, и на мен да се наложи.“ Широко му около врата, дири си занимавка.

След няколко минути се сбогувахме и си тръгнахме, като се отказахме от втора чаша „медовина“.

... Но гръм да ме убие, ако нашите приключения свършиха с това. Приближавахме се до входа на замъка, когато изведнъж ми хрумна:

— Момчета, я да надникнем. Току-виж се появят онази „госпожа и монахът“.

Позагрети от „медовината“, те се съгласиха. Доста шумно нахлухме в пълния с боклуци двор. Луната го осветяваше до половината, светлината озаряваше кулите на костьола отвъд стената.

И внезапно, като погледнах към галерията вдясно, по-встрани от предишния път, забелязах сенките.

— Момчета, ето ги.

— Къде са! Нищо не виждам — рече Шаблика. — О, ето ги наистина.

По галерията, очевидно завършвайки нощното си шествие, се движеха една дълга тъмна сянка и една по-светла.

Секунда... втора... трета... Изчезнаха.

— Е, видяхте ги, какво може да е това? — запитах аз.

— Дявол да ме вземе, ако зная какво е — измърмори Змагител.
— Някаква мистика, мамицата му.

— Така е — въздъхна Шаблика, — можем да бъдем спокойни за младото поколение. Преподавателят по белоруска литература е мистик и псува като хамалин.

Щом излязохме от двора на замъка, си стиснахме ръце и се разделихме. Аз се запътих покрай стената към караулката. Тук беше тъмно, лунната светлина падаше само върху Олшанка и върху парка зад нея, единствено кулите на замъка пресичаха лунния поток.

И тогава, като че ми бяха малко вълненията през този ден, дочух отдясно, сякаш от дълбините на стената, някакво неясно „ду-ду-ду“, а сетне още по-неразбираеми звуци.

Вдигнах глава — в една бойница за нисък бой смътно се очертаваше плоско бяло петно. Някакво лице. Върху това неясно петно се движеше нещо тъмно. Уста. Наканих се да драсна клечка кибрит, но думите станаха изведнъж по-ясни, макар и несвързани, и нямаше защо да светвам.

— Махни се! Махни се... Моят дом, моят замък, моята крепост. Над нея всичко е мое... Под нея също. Ще видите вие, убийци, ще ви дам аз един циклон... Людоеди... Проклети фашисти... Искам да живея!... Да живея!... Децата гледат, молят се... Пазя ги, пазя ги!... Пазя тайната... Махни се!...

Неволно ускорих крачка, само и само да не чувам лудешкия брътвеж, но чак докато изляза до осветения от луната край на езерото, подире ми се чуваше:

— Ду-ду-ду-ду...

Когато приближавах вече дома на ксьондза, си помислих, че наистина е луд, но някак доста смислено. Удобна за човека лудост. Не биваше засега да зачерквам Лапатуха от списъка на съмнителните. Все още го подозирах.

ВТОРА ГЛАВА

ТВЪРДЕ МНОГО ПРИКАЗВАМ И ВЪПРЕКИ ЛОГИКАТА СЪЖАЛЯВАМ ПРОВОКАТОРА

Едва успях за два дена да се завърна под родния покрив, едва си свалих раницата и в празната ми квартира отекна звънецът, на вратата видях физиономията на „мистър Смит от Бобкин стрийт“.

— Само за минутка... Ето ти копие от лентата с буквите, което засега ще остане в службата на Шчука. Там е на по-сигурно място... Ех, братко, нещо си изпостелял от селските гозби... Ела към осем да пием чай. И Шчука ще дойде.

— Благодаря. — Докато продумам, той се изпари.

Едното копие мушнах в тайното чекмедже (половинката), другата половина мушнах в десети том от третото издание на Ленин, 492 страница, където е „Белоруското социалистическо общество“. Същото сторих и с другите ленти. В „Материалите по археология“, издание на АН от 1960 година. В спомените на А. фон Тирпиц, в „Антология на белоруския разказ“, т. II, стр. 289.

Дори и по време на моето отсъствие някой да прерови апартамента, едва ли ще може да прегледа всички книги. Дори и аз, с всичките си щуротии, едва ли бих се захванал да прелиствам книга по книга.

При това си спомних как веднъж с приятели се отбихме у един познат, у един талантлив заплес. Видяхме около него купища книги, а самият домакин трескаво прелистваше някакъв том.

— Ама че работа. Тъкмо искахме да те пратим за бира... А ти... Май готвиш нещо спешно.

— Ами — горчиво махна с ръка той. — Нищо подобно. Скрих от жена си сто рубли в една книга и забравих в коя.

Смяхме се тогава всички като хиени.

Точно в осем ощастливих съседа си със своето посещение. Щях да се чувствавам прекрасно, ако не бях зърнал до Шчука и лейтенант Клепча, когото по известни причини не уважавах и няхах намерение

да уважавам и занапред. Не понасям „непреклонността“, „проницателността“ и откритото самолюбование.

Хилински извади чаши, чинийки, бурканчета с три вида сладко и тям подобни.

— Слушай, може би ще хапнеш нещо най-напред.

— А, не, сит съм.

— Тогава пий чай и разправяй.

— Само не задълбочавай в психология — каза Шчука.

— Тази дама не е за нас.

Разказах всичко, каквото бях успял да узная.

— Свърши ли? — запита най-сетне Шчука. — Интересно е всичко, що се отнася до разстрела. Нищо не знаем за убийтия нелегален братовчед на Висоцки. Само името му — Уладак Висоцки. А за онзи, дете поляците го осъдили на смърт през трийсет и девета — и за него не знаем нищо повече.

— Архивите изгоряха — каза Хилински. — Но се чува, че той убил някакъв провокатор. Ето снимката на онзи, на Крицоф.

— Приличат си малко — рекох аз. — Бихте ли ми дали копие?

— Вземи тази — отвърна Шчука. — Тя е копие. Макар и лошо. Защото и снимката не струваше... Вземи и това. Едва ги намерих.

Това бяха няколко вестника, поръждавели от старост и изтъркани на прегъвките. Веднага се хвърляха и очи твърде големите букви на заглавията (ясно, за полуеснафското тогава Кладно делото е било сензация, избухнала бомба).

Заглавията крещяха, обещаваха да разкрият престъплението във вечерните и утрешните броеве. За съжаление тях ги нямаше.

„Убиецът е заловен!“

„Двойникът ще бъде съден!“ (Това пък какво означаваше? Какъв двойник, по дяволите?)

„Предположения или истина?“

„Очаквайте следващия брой!“

Следващите броеве ги нямаше.

— Не може да ги има — разбра недоумяващия ми поглед Шчука. — След два или три дена германците направиха провокацията на радиостанция Глайвиц. Какво означаваше това?

— Война с Полша.

— Не само. Последваха бомбардировка на Кладно, нашия поход към Западна Белорусия. И на два пъти, а в Кладно — на четири пъти — мина фронтът като огнен валяк. Градът пламна, архивите изгоряха. Може частично да са ги откарали германците. Останалото да са изгорили. Целият район около архива изгоря.

— Откъде тогава се знае, че присъдата на Крицоф е била изпълнена?

— Две молби за помилване са били отхвърлени — каза Хилински. Говори се, че убийството било извънредно жестоко, пък макар и онзи да е бил провокатор. Мярна се в някои вестници и седмичници съобщението, че присъдата е изпълнена. Не зная вече кой е дал информация в навечерието на войната. Помня само бележките в списанията „Газета Полска“, „Полска збройна“ (жълти издания все) и в „Час“ (издание на краковските консерватори). Из вестниците колкото и да търсих — нищо не намерих.

— А в по-късните?

— По-късни нямаше. Белоруската преса в Западна Белорусия тепърва се създаваше, никому не оставаше време да се занимава със стари работи. За новото трябваше да се говори. А окупаторите ликвидираха целия полски печат. Едва по-късно започнаха да се появяват удобни за фашистите издания. А нелегалният печат, макар че започна да излиза от октомври 1939-а, не му беше до Крицоф Висоцки... Та вие се заемете с това.

Тогавя Клепча се обади за пръв път:

— Поработете в тази насока. Историко-революционното минало е интересна област. И много полезна. Възпитава хората... Младежта... В духа, така да се каже...

Шчука се намръщи:

— Дявол ви знае, Якубе, как можете да опошлите дори най-вярната мисъл със стила си, с дървениящината си.

Кой знае защо, Клепча изгледа мен, а не Шчука, с явна враждебност. Мисля, че защото графологическият анализ доказа, че бележката, която бе накарала Марян да излезе от дома си и да намери своята смърт, не е писана от мен и по този начин хипотезата на Клепча бе пресечена от корен и цопна в калта. Шчука незабелязано ми намигна.

За мой късмет Клепча скоро си отиде. Мълчахме потиснати известно време.

— Ето какво, уважаеми Андрей Арсенцевич — заяви Адам. — Той не нарушава дисциплината. Не отсъства самоволно. Упорит е, но се подчинява на началството. Никак не реагира на разумни бележки... Ох, ще трябва да се заемеш с него, друже, инак такава каша ще ти забърка, че дълго ще има да я сърбате... А ти какво ще кажеш, Космич?

Не исках да възприемат мнението ми като израз на лична неприязън и затова отвърнах уклончиво:

— Говори с вестникарски шаблони, но изглежда по-умен в същност, макар по външния му вид човек да не би допуснал, че сутрин си пее разни... хорали.

Сетне запитах:

— А кой е бил убитият? Провокаторът? Или осведомителят, както го наричат?

— Син на горски някъде край Замшани — отговори Шчука.

— Това май е на петнайсет километра от Олшани?

— Да.

— Почти не ми се вярва да го открия — след размисъл продумах аз. — Но трябва да опитам.

Опитах. Случи се чудо. Някогашният горски Андрон Сай както преди си живееше, по-точно доживяваше дните си в същата горска къщурка край Замшани в местността Тъмни бор...

Бе късен следобед, когато слязох от автобуса и поех по доста утъпканата, макар и тревясала пътека през гората. В началото рядка, пронизана от розовите слънчеви лъчи, с всяка крачка тя ставаше все по-тъмна. Тук-там високите борове стърчаха тъй нагъсто, че светлината се заплиташе из тях, като огряваше в началото ту медночервения необхватен дънер, ту някое корените, голямо като къща, черно и рошаво като мечок (ако можем да си представим толкова огромен мечок). В началото тук-там се срещаха тлъстига, перести треви, попетица, но все по-рядко, докато отстъпиха място на пружиниращите борови игли, трупани тук от десетки години.

„Личи си, че е резерват“ — помислих си аз. По-късно се оказа, че съм прав.

Притъмняваше все повече. Пътеката едва просветляваше в мрака. Нещо изшумоля покрай нея из тревата. Дали беше таралеж? Или мишкуваше златка?

Почувствувах се като изгубен, при това само на километър от шосето, но пред мен нещо като че просветна. В доста сгъстилия се мрак съзрях малка рекичка или голям поток, който малко по вляво се разширяваше във вир или в естествено езерце, заобиколено от венец тъмни по това време върби.

Вдясно от езерото, по-черни от гората зад тях, личаха някакви постройките, внезапно в една от тях проблесна оранжев правоъгълник. Прозорец.

Прескочих потока по две греди с люлеещ се парапет, до мен преминаха белокори ябълки и мрачни високи круши.

Пред входа — достоен дори за господарски чифлик с широките си греди стълбове, поддържащи навеса, отнякъде беззвучно възникнаха две черни сенки. Почти веднага се отвори вратата и на прага в светлото петно застана още една сянка (защото светлината идваше отзад) с пушка в ръце.

— Кого мъкне дяволът по нощите? — дрезгаво запита сянката. — Вар! Ветер! Легни. Какво искате?

— Аз съм Антон Космич. От града. Търся горския.

— Аз съм горският. Салвес Цецерич.

— А-а... Андрон Сай?

— Той ми е тъст.

— Женен сте за дъщеря му ли? — запитах аз, като че ли човек може да се сдобие с тъст по някакъв друг начин.

— Аха. За Гана.

— А къде е вашият тъст?

— Сега е пенсионер, почива си. Но каква ти почивка?! Всеки ден прави „вечерен обход“. Съвсем се е вдетинил. И понякога седи на гроба на сина си.

— Чувал съм тази история.

— Понякога умът му се поизбистря, но не често. Може би по към лятото. И дъщеря му помни всичко, но сега е в Нароч в санаториума. А аз какво? Тук съм заврян зет, външен човек.

— Аз трябва да опитам да разплета онази паяжина.

— Имаше такова нещо — сухо и спокойно промълви той. — Тя имаше брат... Говореше се, че бил провокатор. Но аз имам право да кажа такова нещо — гласът му се повиши и внезапно стигна до крясък. — За своето семейство имам право да говоря всичко. Тук аз съм си господар. Но ако някой посмее да повтори тази мръсна лъжа, веднага ще му запуша устата. Вместо да се навъртате покрай чуждите къщи, по-добре си гледайте работата. Хайде, разкарай се, докато не си опитал какво значи заряд от едра сол в задника. Кръгом и да ти видя гърба!

Кучетата, доловили гневната му интонация, се надигнаха. Впериха очи в мен. Отляво се бе изправило яко мутресто гонче, черно червеникаво, на петна, с едра глава и тъпа муцуна, силно на вид и високо най-малко към осемдесет сантиметра. Отдясно — друго голямо куче (но по-дребно от събрата си), сивкаво, с по-дълги крака, по-стройно. Когато го погледнах, ме побиха тръпки.

— Хайде, глътна си езика — с отсянка на презрение продума стопанинът, — не трепери! Докато не им заповядам — няма да те нападнат.

— Не треперя. — Домакинът очевидно бе учуден от нахалството ми, защото извадих цигара, подадох му кутията (той не я взе) и казах: — Страшно е това, сивкавото. Разбира се, трябва да се плаши друг, а не аз.

— Защо? — иронично запитва Цяцерич. — То е по-дребно.

— Злобна порода е.

В един от трудовете си споменавах книга за отглеждането на кучета в стара Белорусия. Май това бе един от малкото случаи, когато такава отвличена материя се оказа полезна в конкретния живот. Оттук извода — няма абстрактни, ненужни знания. Такова нещо може да се случи в живота на човек, че само ако знае как чешкият крал е разбил монголите, ще може да си спаси живота, и тогава от радост всекиго ще разцелува.

— Какво именно?

— Това е вандейски грифон — казах аз. — Порода, възникнала от „сватбата“, така да се каже, между вандейските гончета с бретонските грифони (нали виждаш, от техния червеникав цвят са останали петната). Ужасно са злобни. Няма по-добри при лов на глигани. И при хайките за вълци са незаменими...

Салвес внезапно седна до мен и извади цигара.

— А това, другото — породата му е добра към хората. Чудя се откъде ти, един горски и очевидно добър ловец, си намерил толкова редки породи? Защото в Минск не съм срещал такива.

— Като по чудо — домакинът явно омекна.

— Наистина чудо на чудесата. Такива петнисти като вашия Вецер не бях виждал. А Вар! Истински стег хоунд, гонче за елени. През миналия век дори Леонид Павлович Сабанеев (който е познавал лова и кучетата като никой друг, и аз не бих повярвал по-скоро на господата или на себе си, отколкото на него) наброил в Англия — и само в Англия — едва дванадесет сюрии или ремъци, защото всяка сюрия от две или четири кучета била водена на един ремък.

— Е, може от онова време насам да са се развъдили.

— Вярно. Само дето е прекалено едър за стег хоунд. Дали не са кръстосали някого от прадедите му с гончето на свети Хуберт? Как е, сигурно е злобно, пъргаво, упорито? Гласът му е нисък, силен?

— Такова е. А ръстът? — Той съвсем се укроти. — Може би акселерацията засяга не само хората.

— А къде е старецът?

— Ще се върне. С него на „вечерния му обход“ винаги отива моят Горд, нюфаундленд. Дори ще го довлече, ако се наложи.

— Имам още едно, Джалма, хрътка — той внезапно се вгледа в мен. — А вие случайно да не сте също от хрътките?

— Случайно не съм... Трябва да установя убийството на вашия Юлян. Нещо прекалено много е свързано с някои тъмни дела. И по време на войната, и сега.

— Но каква полза? Нали убиецът е обесен. Няма вече на кого да мъстим... Пък и старият почти няма какво да ви каже. Нищо не му се разбира. А през войната беше ятак на партизаните. Още тогава приближаваше седемдесетте. И дъщеря му, моята жена, беше партизанка. А старецът още тогава беше прекършен от мъка, премазан от нещастieto. Сега е още по-зле... О, ето го, иде... Сам ще се убедите.

През градината към нас се приближаваше в ескорта на две кучета твърде висок (макар и леко прегърбен), твърде кльошав и твърде стар човек. Вървеше, като си влачеше краката и се бе загледал в нищото.

Седна до Салвес на стъпалото, не поздрави, може би дори не забеляза, че има непознат. Бе вперил избелели очи в нощта. Съвсем

побелелите му, подобни на вила мустаци подчертаваха издадената напред долна устна, сякаш извита от вековна мъка, и небръснатата му брадичка, сетне се спускаха, кажи-речи, до средата на гърдите.

— Дошли са при тебе, тате... заради Юлян... този човек иска да узнае подробности.

Старецът седеше с каменно лице.

— Нещичко поне си спомни, тате. Добър е човекът, по всичко личи.

— Всички... всички хора са добри — като в транс подхвана старецът, — пък ето на, Юлян... чедото ми... Уж доброто ти мислех... Пък те пратих на смърт... Много беше любезен, към четири години по-голям... И щърб като Юлян... двата предни... А по-голямата ми щерка сетне крея, крея и умря.

Лицето му внезапно се изкриви като от плач, макар че очите му бяха сухи.

— Не е вярно, че е донасял, не е вярно, че е издавал... Не е такъв синът ми... Убиха ми чедото.

Тогава разбрах, че ми е все едно дали Юлян Сай е бил виновен или невинен. Дори малко ми домъчня за него. Някак косвено, заради този старец, който плачеше със сухи очи.

Безмълвна, безкрайна мъка излъчваше това вече землисто тяло, това същество, което някога е било човек и е престанало да бъде в онази секунда, когато е отекнал нечий изстрел. Вече нямаше сили, разум, дори спомени. А мъката бе жива. Мъката бе по-силна от всичко.

И изскърцах със зъби. Още веднъж — този път завинаги — разбрах: с нищо на света, дори с най-възвишени съображения не може да се оправдае мъката, причинена на жив човек.

Отказах да пренощувам у тях (не можех повече да остана тук), поех към пътеката. Цецерич предложи да ме изпрати.

— Нали видяхте — каза той, когато приближихме шосето, — не можяхте да научите почти нищо... Ала ще се върне жена ми — може би повече ще ви разкаже. Ще ви се обадя...

Останал сам и загледан в светлинните на последния междуградски автобус, все още виждах къщата на горския и човешката сянка пред входа. Сянката на човека, загледан в нощта.

Отново ми провървя. Когато слязох от автобуса, който не минаваше през Олшани, а отиваше направо за Кладно, видях, че

мястото ми заема някакъв човек, който ми се стори някак познат, а от спирката се кани да потегли някаква странна таратайка, останала очевидно още от времето на бащата на последния Олшански, а в нея седи господин кочияшът на Олшанския колхоз Игнас Яковлевич Висоцки.

— Стой, вълци да те ядат — свика той на коня и ми се усмихна.
— Брей, късметлия човек сте, няма да биете три километра път.

— Карали ли сте някого дотук?

— Един ревизор, ходил по работа в Семярики. Сетне довтаса в Олшанка. На туй отгоре срещнал Ганчаронак. Познати били. Та хайде, отишъл счетоводителят при председателя: „Висоцки да го закара. Защо да се трепе пеш? Току-виж и той ни помогне някога.“ А Олшански: „Така трябва да си водиш счетоводството и всичките салда-балда, че да караме ревизорите до спирката само от любезност. Да знаят, че не им услужваме от страх, а от човещина. Добре, Висоцки да го откара.“ Колко му е? Докарах го. Такава ми е службата.

— Какъв човек е?

— Особняк някакъв, темерут. Само суче мустак, а когато минахме край замъка, запита това ли е той.

— Нещо ми заприлича на някого.

— И на мен отдалеч ми се видя познат. Като че ли съм го виждал някъде. Сетне, като се вгледах — не, съвсем непозната мутра.

Тъмните китки дървета понякога почти се събираха над пътя, като образуваха тунел. В края му примигваше ниска бодлива звезда. Подвикна, изкиска се и заплака кукумявка. Късно. „Песните“ им си отидоха заедно с пролетта. Макар че се срещат самотници, които плачат и се кискат през лятото, дори през ранна есен.

— Е, ами вие откъде се връщате, така да се каже? — запита Висоцки.

Нямаше как да излъжа. Доста хора ме бяха видели в Замшани, някои (очевидно берящи късни челадинки за аптеката) — на пътеката през гората. Пък и не обичам лъжата, освен в случаите, когато няма накъде. Покойната ми майка ми бе казала: „Лъжата трябва добре да се помни.“ Наистина е така, та подир време да не излъжеш същия човек по съвсем друг начин. Или просто да се изпуснеш, че изобщо не си ходил в Могилъв, а в Гомел, където живее някогашната ти любов, за чието съществуване жена ти или още по-лошо — годеницата ти, знаят

добре, но са смятали това за „грех на младостта, когато той още не ме е познавал“.

— От Замшани се връщам.

— В Тъмни бор ли ходихте? — Стори ми се, че той се напрегна за миг, но се оказа, че просто погали коня по хълбока. И отново зае лениво грациозната си поза.

— И там бях.

— Какво изнамерихте? Сигурно по делото на онзи Юлян Сай?

— Да.

— Ох, боже, колко ми дотегна то. Толкова години вече, но щом някой почне да си припомня „отдавна минали дни“ и какво е ставало през „полско време“, щом си спомни това дело — току почнат да ме гледат накриво. Иде ми тогава в земята да потъна.

— Че защо не се преселите на друго място?

— Не се чувствавам виновен. Не искам някой да си каже: „Аха, гузният негонен бяга... Сигурно и той има пръст в това.“ Пък и какво да правя другаде? Тук е моята земя, моя открай време.

— Родният край, където ти е хвърлен пъпът?

— Не, просто тук за пръв път съм погледнал света. Осъзнал съм, че мога да сторя това-онова, да мисля, да се движа. Да действувам. Може дори в Рим да са ми хвърлили пъпа, а когато съм бил на месец, да са ме докарали тук; че какво тогава е за мене Рим? Така е. Всичко мое е тук.

Той помълча. От короните на дърветата се обаждаше дървесна жаба.

— Е, та какво? Разбрахте ли нещо?

— Нищо. Дали е бил провокатор, дали не — си остава тайна.

— Не се бъркам в такива работи аз — като помълча минута, каза той. — Освен това кой го знае провокатор ли е бил, или не. Кой е доказал това? Кой — обратното, мътните го взели! Това е то... Може да е бил провокатор, а може да е просто жертва... Кой ще отсъди? Мръднал си е пръста някой от по-горните — прав или крив — и ето ти, човече, няколко грама оловен боб.

— Да — казах аз, — доказателства никакви. Празна работа. Колкото по-бързо я забравим, толкова по-добре.

Пронизваща влага ни облъхна от тъмните недра на гората (сигурно близо до пътя имаше влажно дърво). И отново плач на

кукумявка прониза нощта.

— Да си поговорим ли? — запита изведнъж Висоцки със закачлива усмивка.

— Как да поговорим?

— Ей така.

Той долепи извити длани до устата си и внезапно на двацет сантиметра от мен прозвуча зловецият, ужасяващ вик призив:

— Ку-ку-мя-у-у... Ку-ку-мя-у-у... Хи-ха-ха-ха-хаа...

Излъганата кукумявка се обади от гората. Сетне Висоцки отново и отново. Едва след това се възцари тишина. Очевидно кукумявката усети нещо неестествено в неговия призив. А може и просто да ѝ омръзна.

— Видя ли — засмя се Висоцки, — излъгахме я все пак.

— Кукумявките, совите са символ на мъдростта.

— Значи, и мъдростта може да се излъже.

— Това невинаги свършва добре.

— В живота твърде много неща не свършват добре. — Той вдигна рамене. — Чудно нещо. Още се споменава онази неясна история. А аз го бях виждал само веднъж на рождения ден на другия братовчед (Крищоф се отби съвсем за малко), а другия братовчед, Уладак, дете германците го разстреляха заради нелегалната му борба, никой не го споменава.

— Човешка благодарност.

— Е, знаем я ние човешката благодарност и взаимопомощ: „Кога ядат и пият, не ни викат. Кога дойде до плащане, тачат да ни дирят“.

— Е-е, не си прав. Рано или късно всичко излиза наяве.

Коларят ме погледна изкриво, но не каза нищо.

ТРЕТА ГЛАВА

ПРЕД ОЧИТЕ НА ЛЮБОВТА, ПРЕД ОЧИТЕ НА ЛУДОСТТА И СМЪРТТА

През следващите дни в моята плебания^[1] зачестиха гости. Обикновено идваха Шаблика и Змагител, понякога археолозите в пълен или частичен състав. Случваше се и дядо Мултан да дойде заради културния разговор (самичък или със Стасик и Василко). Два-три пъти се появи и ксьондзът.

През онази вечер компанията се събра в пълен състав. На гредата, която заместваше пейка пред „нашата“ врата за плебанията, се настани слабичката Волат („Нашата дебелана Валентина“), „русичката и черничката“ — Таня Салей и Тереза Гайдучик, Сашка Речиц лично, Шаблика и Змагител. Изнесох столове за дядо Мултан и за ксьондза, а ние с Генка Седун удобно се разположихме право на тревата. Успях да им разкажа за някои резултати от търсенето, като, разбира се, нищо не продумах за най-важното, по-точно за Лапатуха, за братовчедите на Висоцки и, разбира се, за съмнението, което още падаше върху отец Леонард Жихович, който присъствуваше тук.

Вдигна се врява като на пазар. Възникна нещо като средновековен диспут: всеки предлагаше своя теза, всички се нахвърляха срещу него със своите антитези, всеки беше нещо като „адвокат на дявола“, необходим на всеки средновековен диспут (като не изключваме и Белорусия), личност, която е трябвало да оборва кандидата например за бакалавър с различни коварни и дори непозволени, дори еретически въпроси. Да предположим, че кандидатът предлага тезата, че зачатие то ма Христос е било непорочно и невинно и че по Успение (на 15 или на 28 октомври нов стил) Мария се е споминала девствена. В отговор „адвокатът на дявола“ е поставял коварен въпрос, за който, ако не е бил по време на диспут, „адвокатът“ щял да бъде изгорен на клада или да бъде затворен в каменна яма година и шест седмици^[2] (разбира се, ако наблизко е имало такава тъмница, иначе можело да си остане безнаказан). Диалогът между тях е можел да изглежда така:

Диспутантът: „... и в деня на успението тя била девствена.“

Адвокатът на дявола: „Не, сетне родила братя на Христос. «Майка му и братята му стояха във до къщата, като искаха да говорят с него»“... (Евангелие от Матей, 12, 46).

Диспутантът: „Не, уважаеми. Малко по-нататък: «И като посочи с ръка... учениците си, каза: Ето Моята майка и Моите братя» (Евангелие от Матей, 12, 49).

Диспутантът: «Може и те да са били братя по идея (почва да се запъва), но по-малко посветени, второ качество спрямо учениците му.»

Адвокатът (триумфално): «А как да разбираме по-нататък текста на Матей (13, 54 — 57), че когато Христос проповядвал в синагогата във Витлеем юдейски, всички се чудели и говорели: „... откъде има тази премъдрост и сила? Не е ли той син на дърводелеца? Не се ли казва майка му Мария и братята му Яков и Йосиф, Симон и Юда? А сестрите му не са ли всичките сред нас? Откъде е това у него? И се изкушили в мислите си за него. Като наказание за тяхното неверие. Той не сътворил различни чудеса там. Няма пророк в своето отечество.“»

Диспутантът (притиснат до стената, но заплашително): «Ти, значи, не вярваш в догмата за непорочността на Мария?»

Адвокатът на дявола (стреснат): «Не, не. Смятам, че си достоен за бакалавър, а този въпрос нека бъде решен по-горе.»

(Одобрителни възгласи.)

Нещо такова ставаше и сред нас, само че без коварство. А когато всички се умориха да си дерат гърлата, внезапно се намеси Шаблика:

— Под никакви кули, в никакви катакомби няма смисъл да търсим. Нали знаете какво се е случило? Държавният казначей не вписал тези съкровища в документите. Значи, шестстотин хиляди жълтици и шест милиона скъпоценни камъни, отнети от Пятро Олшански от заговорниците, от Михаил Слуцки и от другите, а също и от побори от кралските земи — не се върнали в казната нино нотама, вино при Витаут Олшански, който ограбил съзаклятниците на Валюжинич, след като ги издал, а трябвало да предаде още онези, предишните пари на краля. Изглежда, Гримислав Валюжинич и Ганна-Гордислава Олшанска са избягали с парите.

— Настигнали ги — каза ксьондзът.

— Но ги пуснали — възрази Шаблика. — Защото към преследвачите се присъединил съдията Станкевич. Настоял да ги

пуснат.

— Възможно е сетне да са ги пресрещнали други хора на княза — обади се Валя Волат.

— Откъде знаете? — подхвърли Шаблика.

— Боже мой — внезапно се намеси Змагител, — защо сте такива сухи хора, такива рационални? Защо не вярвате на хорските приказки, на слуховете, на легендите? Нали и в тях има зрънце истина. А какво ни говори легендата? Казва, че те бягали, като съсипвали конете от препускане. По нашенските непроходими дебри, още по-гъсти от онези край Навагрудка. А там по онова време някакъв княз умрял на десет километра — на наши пари — от града, защото не успели да му закарат доктор. Преследвали ги, настигнали ги някъде край Замшани, а те се насочвали към Тъмни бор, та по Олшанка и по другите реки да стигнат до Неман, а оттам господ знае накъде да поемат. Може би на запад, защото на изток времената били смутни, или някъде към Кладно, където още бродели отделни техни съмишленици. Но ги настигнали и тъкмо се надали да ги връзват, но Станкевич, който бил изостанал, изскочил на поляната и заповядал да ги пуснат. Заедно с багажа им. Витаут Фьодарович се подчинил на върховния съдия.

— А как така ги е пуснал с откраднатите богатства? — живо запита Таня Салей.

— Какво да стори, как да признае пред съдията, че откарват богатствата, които князът отнел от бунтовниците и не предал в хазната? — строго се намеси Тереза Гайдучик. — Наложило се да премълчи.

Змагител продължаваше:

— Всички се върнали обратно... И ето че хорската мътва твърди — пресрещнали ги за втори път, защото преследвачите се движили по реката и изпреварили бегълците, промъкващи се през дебрите, че засадата била край Бярезина. Там заловили и двамата. И че уж (понататък всеки разправя различно) ги пуснали или пък ги убили.

— Но дали е имало втора засада? — запита скептично Таня. — Може онези пари и другото отдавна да са прахосани.

— Не зная — каза Змагител, — но и слуховете трябва да се вземат под внимание. Ако са им отнели парите, защо по-късно, когато дошла кралската ревизия, Станкевич се клел пред евангелието, че заповядал бегълците да бъдат освободени, а Олшански също се заклел

пред евангелието, че очевидно Валюжинич и Ганна са откарали парите, без той да знае това и затова ги пуснал, че не бил видял нито грош от тези пари, че не задържал нито един литовски билон.

— Две седмици по-късно — обади се ксьондзът. — Олшански се кле отново пред евангелието, че бегълците са живи. Не можел човек от онова време да лъже пред светото писание. И свидетелите се клели, че онези двамата са живи.

— Та така — продължи Змагител, — минала ревизия, а по време на тази ревизия Олшанският княз Витаут Фьодаравич внезапно и скоропостижно се споминал. Дори и да е било другояче, дори да е знаел нещо...

— Всичко е покрито с мрака на неизвестността — каза Шаблика, — всяко издирване е безнадеждно.

— Защо да е безнадеждно? — избухна Змагител. — А тайният надпис? В него може да става дума за тези неща. А германските сандъци? А германската «акция» преди отстъплението? Нали вероятно са криели нещо?

Не ми се нравеше, че този разговор се води пред ксьондза. По-добре той по-малко да знаеше за събитията. И за онези от края на петнадесети век и от началото на седемнадесети. И за онези от четиридесет и четвърта година. Докато не докажа, че свещеникът е или изчадие на ада, или е чист като стъкло.

А Сташка Речиц, може би поразена от тона, с който Змагител разказваше, се наведе (косите ѝ с цвят на тъмночервено дърво тежко се спуснаха надолу) и с тънка тресчица в пръстите нарисова на пътечката плана на замъка.

— Ето — каза тя. — Ние във ваше отсъствие проучихме, опипахме земята вдясно от задната кула (пада се надясно, когато се върви натам от входната порта).

— И какво се оказа? — запитах аз.

— Има основи и останки от още една кула. До самия бряг на Олшанка. Така че ако се вземе тя под внимание, вашата «позната» кула ще е трета, а тази втора от края, където някога е била Слуцката порта, сетне зазидана. А не следващата след нея наляво.

— Не мисля така — след малко отвърнах аз. — Тази кула е била разположена встрани. До нея е отивало подземие, защото не са намерени стени, които да свързват тази крайречна кула със замъка.

Очевидно крайречната е била водонапорна, прикривала е кладенец или може би примитивен водопровод, който водел от Олшанка към замъка. Дори и затова тя не е можела да бъде «ъглова». Ъгловата си е ъглова, тоест последна в ъгъла. Значи, третата по никакъв начин не може да бъде Слуцката, а другата вляво от нея.

— Трябва да се обмисли това. — Огромните ѝ синьозелени очи с оттенък на лека ирония се вгледаха в мен.

— Кога е била зазидана Слуцката?

— Четири месеца преди смъртта на Витаут Фьодаравич Олшански.

— Още по-добре. Какво би могло да се скрие в кула, през която непрекъснато се минава?

Това май подействува.

— И какво са могли да скрият в отдавна зазидана кула хората на Химлер и Розенберг, последният Олшански? Как са могли да го скрият — там е въпросът.

— Да, сигурно имате право — каза ксьондзът.

Те скоро се пръснаха. Случи се така, че момичетата и Генка се завтекоха нанякъде, май на танци в Олшанка, затова ми се наложи да изпратя Сташка до нейните разкопки на Белая Гара.

Ние мълчахме. Сташка стъпваше леко, леко. Очевидно така ще върви, и когато измине петдесет километра. Истинска походка на скитница, точни, красиви движения.

— Защо този ваш приятел, Змагител, така странно мери разстоянията: «десет километра на наши пари»? Не сме ли имали нашенски мерки?

— Имали сме. И вие прекрасно знаете това. В началото «пеши» и «конен» преход, сетне, от единадесети век до осемнадесети най-разпространената мярка е била верстата. И у нас, и в Полша, и в Московията. Навред названието било едно и също, но дължината — различна. От петстотин до хиляда сажена^[3]. Нали? А от края на XVIII век около хиляда петстотин и шестдесет метра. А у нас в Беларусия изобщо имало две версти: малка — по 789 сажена, и голяма — от 1000 сажена.

— Че какво му струваше да го каже така?

— Е, да кажем, че ви определя среща между първата и втората верста от Олшани. А вие, горката, няма да знаете дали да вървите

хиляда петстотин и шестдесет метра, или хиляда деветстотин четиридесет и осем. «А файтонджиите за какво са?» — цитирах аз.

Ние се засмяхме. Сетне тя ме погледна с «морските си очи» и запита:

— Наистина ли бихте ми дали среща? Къде, в края на малката или в края на голямата верста?

— Бих ви определил среща, ако много искате да бъдете нещастна.

— Нима чак толкова нещастна?

— Огледайте ме по-хубавичко.

Тогава направо си глътнах езика. Колко струва неандерталският прадед на варяга до тази светла като ден хубост, с тези черни вежди на вече загорялото лице, с тези тежки коси, притежаващи дълбоко златист отблясък. Не, подобно нещо би било изключителна глупост. Няма зъб да обеля повече. Нямахше защо да подхващам тази тема.

За щастие ни настигнаха Олшански и Ганчаронак. Известно време вървахме заедно.

— Е, как е? — запита председателят.

— Кълбото се размотава полека-лека — кой знае защо, реших да опипам почвата аз. — Но още е далеч до края.

— Да, кълбото се развива — кой знае защо, втори път тази вечер ме «издаде» наистина Сташка. — Само спорим коя кула е втора и коя — трета от ъгъла.

— Може пък да не е в тях — опитах се аз да поправя положението. Неочаквано събитие прекъсна разговора. Някаква сянка, черна в здрача, прекоси пътя ни и се шмугна в храстите. Лещакът зашумоля подир него.

— Кой е този? — тихо запитах аз.

— Дявол го знае — отвърна Ганчаронак. — Може да е някаква двойка... Или... Лапатуха. Никой не знае откъде идва и къде отива. Защо не го пратим, където трябва? Там ще има надзор, режим, храна.

— И съвсем ще го травмират — каза Олшански.

— Но той си вреди повече от всякаква травма. Ту ноцува у баба Настуля — тя го прибира от съжаление. Ту в някоя от кулите на замъка. И не само през топлото време. Ще замръзне някоя нощ — ние ще отговаряме.

— Травма — Сташка сбърчи черните си вежди.

— Но той е безобиден. Жалим го — каза Ничипар.

— Глупости — измърмори Ганчаронак. — Безобиден луд... Трае си, трае си, и току-виж се нахвърли на някого. Трябва да се пазим, че всичко се случва.

Пред очите му са разстрелвали хора. Допускам, че и негови близки.

— Ех, приятели, страхувам се аз от него — въздъхна счетоводителят. — Ако ме нападне... куче не мога да ударя, камо ли човек... Е, със здраве, ние сме насам.

— А ние натам — казах аз и поведох Сташка към мостчето през Олшанка.

Това мостче представляваше в същност две греди, затова се наложи да хвана спътничката си за лакътя. Почувствувах колко е остър и топъл и как ръката ѝ над сгъвката леко настръхна дали от студа, или от вълнение. Разбрах, че бих ѝ определил среща дори накрай света. Много ми се искаше да я целуна и да заплавам нанякъде под това звездно небе, над тази бърза тясна рекичка; да ѝ кажа нещо, каквото никой мъж не е казвал на никоя жена. Стори ми се, че и тя някак едва доловимо се накланя към мен.

Но си прехапах езика. Нямах право. Бях по-голям от нея с десет и повече години. Тя бе дете, а аз — човек, преживял прекалено много прежеждия.

«Девойко, за какво съм ти аз» — помислих си аз с думите на някаква стара легенда.

Затова само постоях на върха в края на разкопките, проследих с тъга как тя, стройна като тръстика, отива към огъня, и мрачно закретах обратно към своята плебания.

Така беше през онази вечер: надникнах мимоходом о очите на любовта, каквато я бях очаквал почти цял живот, и сам си казах: «Не бива. Да не си посмял. Не разваляй живота на чудесната девойка, която заслужава по-добра участ.» И седнах на гредата пред караулката, пуших като луд, гледах в нощта, мислех за Сташка и каква, дали бе същата онази тяхна любов в миналото. Дали е била по-пресметлива, или може би нашата е по-пресметлива, а тяхната е била много по-мъжествена и самопожертвувателна?

Май накрая задряхах. Плавах по синя, много топла река, която лъкатушеше между златисти брегове. Някой ме примамваше от брега и

изчезваше, сетне се появяваше отново, на друго място. Знаех и не знаех кой е, защото не показваше лицето си.

Сетне навред се разля светлосиня вода, над главата ми също такава синьо небе. Лежах по гръб, усещайки небето с очи, а водата с гърба си.

Бях център на вселената. Сетне в тази вселена възникна нечие лице. Аз, без никак да се учудя, промълвих на глас:

*«Всичко видимо ще покрият водите
и лика божии те ще отразят.»*

— Спите ли? — Като през мъгла съзрях лицето на Леонард Жихович.

— Не.

Очите на ксьондза сякаш ми внушаваха нещо.

— Това е добре — със зловец глас, както ми се стори в дрямката, произнесе той. — Мислете за хората, мислете за себе си.

И изчезна. Внезапно така ме унесе, че едва стигнах до леглото си и потънах в сън като в някаква яма.

Отново бе същият сън. Същият и не, продължение на предишния и сякаш не.

Удар и падане, стремително падане от скелите около костьола. Земята е все по-близо. Червено-зелен блясък като фосфорна светлина, сетне — взрив. И тъмнина.

Нощ, гигантски дънери, редки звездици из пролуките сред листата и коне, които запъхтени разкъсват въздуха с гърди, не — вятъра, не — урагана. Ала конете са уморени, зад гърбовете ни приближава, приближава тропотът на онези, на вражите подкови.

Ето поляна, скъпернически осветена от бледозелената светлина на смаляващата се луна. В далечината тя осветлява триъгълни или четириъгълни кули като пирамиди от недялан камък, сиво-зелен от мъх.

«Къде ги бях виждал? Аха, край Бездънното езеро до Слоним и... и край пътеката, по която минах от Замшани до Тъмни бор.»

«Да, измъкнахме се, пробихме пръстена, но каква полза, когато ни преследват, когато са по петите ни, а нашите коне са капнали и

всеки миг враговете ще ни настигнат. Конят на Ганна, моя вече завинаги, на моята Гордислава, е по-малко уморен. Тя трябва да продължи самичка, защото трябва да спаси вече две души. А аз ще остана да я прикрива. На кого ми прилича лицето ѝ под тази качулка? На Сташка. На каква Сташка?»

— Бързай, Гануся. Ти си лека, конят ти не е толкова изтощен... Препускай!

— Глупчо... «И ложето, и болест, и радост, и прежеждие, и смърт са едни за двама ни.»

— Препускай!

Късно е. От три страни на поляната излизат конници, заобикалят ни. Отрядът все по-плътно склучва обръча около нас. Към четиридесет човека са. Някои са в цяла броня, други с брони от железни пластини, трети просто в ризници, двама или трима в ръбести брони, ковани на ивици (от плътните шлемове през отворите се вижда само безмилостният блясък на очите им). А ето трима с люспесто източно оръжие. Там пък неколцина с ризници, но всеки пръстен покрит отгоре със стоманена люспа. Някои с тигрови кожи на плещите (може би са хусари, може да са ги взели от някоя военна част или са участвували в лов с някои приятели хусари). Копия, саби, щитове. Сякаш са тръгнали на кървав бой, а не да ловят двамина съсипани бегълци.

В средата на обръча — той. Яхнал вран кон, заметнат с оранжево покривало. Под черния кунтуш^[4] към златистите треви се спуска жупанът му от пъстра коприна. На главата му кожен калпак със синьо перо. Препасан е с копринен турски шал, многоцветен като дъгата. И никаква броня.

«Лъжеш, уважаеми. Зная. Под жупана почти винаги носиш ризница. Пък и под копринения пояс за всеки случай, сигурен съм, си закопчал металически.»

А лицето му? Пази боже дори да ти се присъни такова подобие на сатаната. Лицето, сякаш излято от мед, черни мустаци, черни, но вече прошарени вълнисти коси, твърда уста, очи с цвета на стомана, пронизващи. Устните се извиват като две змийчета.

— Е, какво, вярна ми жено? Какво, младоженецо? Сполучи ли твоята измама? Толкова ли бързаше да ми прахосаш имота?

— Краден е твоят имот — аз отхвърлям монашеската качулка. — А онова, което не е откраднато, са Юдови сребърници, парите за продадените от теб другари.

Той се приближава. Враният кон тъпче зимзелена, извива очи и се зъби като дявол.

— Добре — усмихва се ездачът. — Посегна ти на жена ми, на имота ми, не се оплаквай сега от присъдата ми. Какво ще избереш? Обесване, две седмици в разтвор за щавене, да ти заякне кожата или слепи да ви натирим?

— Долен човек си ти, кален — отвръщам аз.

Той махва на отряда с ръкавицата.

— Всички да се спешат — и вдига глава. — Ах, дяволът. Как е научил къде отиваме? Хитър е, проклетият му лисугер.

Едва след минута дочувам далечния звук на рог, който се приближава непрестанно. Сетне сред гигантските черни дънери тук-там започват да просветват, сетне все повече да се изпълват с червено подвижни, все по-ярки петна.

Сетне на поляната излиза, съпровождан от четирима стражника с факли в левите ръце (десните им бяха или върху колчана, или върху дръжката на сабята) набит, но не много висок мъж с обикновена, но очевидно от скъп плат местна наметка, с жълти ботуши и спретнатата шапка от вълнен плат, обрамчена от тънка ивица пухкава кожа. В ръка държеше къс жезъл, знак на съдията.

Сваля си шапката, косите му се разпиляват, подстригани в кръг почти по селски. Лицето му е обикновено, слабо, макар и с широки скули и с твърди мускули на страните, очите му са пронизателни и малко иронични.

«Съдията Станкевич. Един от малцината неподкупни, един от онези, които изкарват всяко дело до справедливия му и заслужен край.»

— Какво правиш, княже? Нали обеща? Научавам, че си излязъл на лов. Виждам сега какъв е този лов. И ми се врене да не преследваш и да не залавяш бегълците. Бива си я твоята дума, като виждам за седлата на твоите хора възета. Какво сега, да пращам вестоносци при Жигимонт трети ли? Кръвта на Шведите и кръвта на Ягелоновци — как привличат те и друга кръв. Просто както магнитът желязото.

— Но ние наистина излязохме на лов — без да отмества поглед, заявява князът. — На лов, но ето че случайно се натъкнахме на тях. Сигурно те са се заблудили. Поне да ги изпратим до друма. А на заранта ще тръгнем пак на лов.

— Сами ще си излязат на друма. А вие заведете нас на мястото, където щяхте да станувате преди лова, да пренощувате, а зарана — сбогом. Зверовете, зубрите са там в дерето. А оттам, от вашия стан, ще намерим пътя до замъка и ще ви изчакаме да се върнете от лов.

— Но защо, най-светли? Щом сте навестили моя скромен замък, останете при нас, а заранта вкупом ще идем на лов...

— Уморен съм, ваше високоблагородие. Искам да си отпочина...

— Или вкупом сега ще тръгнем към замъка...

— Но защо да ви развалям забавлението? Само ни изпратете до вашия стан, където ще пренощувате. Нали е близо. Само на шест литовски версти.

— Полски, кажи-речи, дванайсет — измърморва ловчийт.

— Нищо — възразява Станкевич, — време ми е да свикна. И да помним думите на вердикта: «Подолските мили, значи, украинските, са двойно по-дълги от полските, а колкото повече се доближаваме до Турция, толкова е по-голяма милята.» Там ще разпънете бивак, а ние ще продължим до замъка... Вие наистина трябва да се развеете, че от другата седмица на вас и на мен ни предстои нещо необичайно, чакат ни не много лесни и приятни дни — той поглежда нас, сетне княза. — А тези нека си вървят, път ги чака. Смятам, че кристалната ваза не е ценна, когато дъното ѝ се пропука. Пък и други грижи ще имате, няма да ви е до съдини.

— Нямам намерение да я залепвам. Нека си вървят.

— Княже — тихо прошепва ловчийт. — Ами откраднатите коне, ами товарът! Нима ще им го дадем? Те заслужават...

— Нека си заминават с багажите — обажда се дочулият Станкевич.

— Но там са...

— Млъкни — съска князът и мълчешката смушка с острата шпора ловчия по крака. Сега вече той изсъсква — от болка.

— На конете, проклетници! — тросва се княз Витаут. — Хайде, тръгваме.

Преследвачите се мятат на седлата, изчезват сред дърветата, стапят се, изгубват се. Помръкват светлините на факлите.

Главата на жената се отпуска върху гърдите ми.

— Боже, вечна да е славата ти — тя плаче. — Спаси ни от геената огнена, от вълчата паст.

— Недей, Ганна... Недей, Сташка... Недей, Гордислава — галя я аз по косата. — Свърши вече, сега всичко ще бъде наред...

Но мислите ми летят далеч. Потънал съм в тях.

Станкевич освободи забягналата съпруга на княза. Ясно, отмина времето, когато за прелюбодейство наказваха със смърт, макар че тук-там и сега се случва. Всички знаят за «симпатиите» му към княз Олшански. И друго: не е знаел, че аз съм любовникът, Валюжинич. Дали пък не е знаел? Много съм чувал за отношението на Станкевич към постъпките на Житимунд, макар че съдията предпочиташе да си мълчи. Знаел е. Сигурно е знаел. Затова ни освободи. Не е знаел само какво има в денковете върху гърбовете на откраднатите коне. Ако знаеше — нямаше лесно да се отървем.

А сега какво? Сега вече сигурно сме спасени. Шест полски мили — дванайсет нашенски. Сред мрака на нощната гора има четири часа път дотам, пък и дордето изпратят съдията до замъка и се наканят отново да ни преследват — още три и нещо, четири часа. През първите три часа ще се мъчим да си заплетем следите, още пет часа с все сили да препускаме през неговите земи. Сетне реката ще ни понесе към волния Неман. Спасени сме.

Но откъде това болезнено, тревожно предчувствие, че ни дебне някаква неминуема, неясна опасност, неумолима беда? Може би си струва да се върнем и да се оставим под защитата на съдията, на неговото име? Не, тогава може би ние ще останем живи, но парите на бунтовниците, оръжието, което ще купим един ден за тях — то ще бъде изгубено. Дори да умра, ще ги предам на онези, за които те са меч и живот, възможност да се сражават.

— Тръгваме. Препускай, Гордислава!

Конете са отпочинали малко, сега вече не е необходимо толкова да ги уморяваме. Клонките ни шибат по лицата. Гората се сгъстява все повече. Тя е нашата надежда, макар че нищо страшно и подсъзнателно неясно ни очаква.

... Тялото ми е — целият свят. Вървят по галерията дама и чер монах.

«Ясно... Ясно... Полудявам, полудявам... И не ще се възправа», както бе казал някой.

*Пред лика на любовта,
пред лика на лудостта,
пред лика на самата смърт.*“

... Ох, колко ме боли главата. Вратата ми е отворена и вратата от стаята на Мултан е отворена, вън е синкаво мъгливо утро, безброй невидими капчици вода, които понякога се сблъскват с нечут звънтеж и се нанизват по летвите на стобора, падат по тревата, заплитат се в паяжините и ги украсяват с дъга, когато слънцето изгрее.

— Какво става с теб? — мърмори от стаята си Мултан. — Цяла нощ пъшкаш, приказваш нещо насън, дори скърцаш със зъби. Мотаеш се цял ден гологлав на слънцето, напече те, не ядеш, пушиш като бесен, нагълташ се с дим, че на туй отгоре пиеш всякакви боклуци.

— Не бях пил.

— Че аз не съм против пиенето. Против съм, когато пият без мен. Хайде ела си плисни и се връщай да хапнеш пържени картофи, па си върви по работата.

... Леката мъгла се стелеше върху реката, като леко се откъсваше от водната повърхност. Промъкваше се на кичури из раки така и се изгубваше там. Бухнах се в още хладната вода, изплувах и съзрях Сташка на отсрещния бряг. Очевидно вече се бе изкъпала, но стоеше с пешкира на рамо тъжна, уморена и сякаш сънена. Олекна ми малко, защото вече не ме болеше главата. Усещах най-банално умиление, бях трогнат почти до сълзи, изпитвах най-баналното чувство на света. Любов.

Разбрах, че естествено ще трябва да го премълчавам. И в същото време разбрах, че вече никой на света не ще може да го изтръгне от гърдите ми. Никой не ще ми помогне, никой не ще ме лиши нито от усещането за безнадеждност.

Какво ми оставаше? Да разменя със Сташка няколко незначителни думи, а сетне да изтърся ни в клин, ни в ръкав:

— Хайде днес да отидем в клуба. Казват, че имало нов филм.

— Хайде — склони тя.

Това най-обикновено съгласие, което с нищо не я задължаваше, събуди у мен такава безпричинна радост, че не забелязах нито Олшански, който разговаряше за нещо с Лапатуха, нито Висоцки, който ме пресрещна пред дома на ксьондза и ми подаде някаква сгъната телеграма.

— Бях на пощата. Рекох си защо да се мъкне човекът чак до Олшани?

— Благодаря ви, Игнас Яковлевич.

Той си тръгна, а аз няколко пъти препрочетох напечатаните думи, без да схващам смисъла им чак докато не се съсредоточих. Телеграмата бе от Щчука.

„Връщай се. Намерих много интересни неща, открих човек, който знае много за онова събитие през тридесет и девета. Андрей.“

Боже мой! Каква глупост в сравнение с онова, което препъва душата ми!

Клубът, в който отидохме вечерта, бе от онези, каквито и до днес се срещат в някои колхози, сегашни „бригадири“, „предградия“ на централното селище. Там почти навсякъде настроиха нови сгради по на два-три стажа, със зали, с библиотеки и читални, с помещения за репетиции и какво ли още не. А в такива „махали“ в очакване на по-добри времена и свободни пари са си останали в обикновени къщи, може би само по-просторни.

Клубът в Олшанка беше в някогашната къща на православния свещеник, малко встрани от селото на по-високо място до развалините на черквата, разрушена през войната от пряко бомбено попадение. В нея имаше доста голяма зала с кабина за оператора и няколко малки помещения за гримьорни и всякакъв реквизит зад сцената, на която по време на прожекциите окачваха екран. И още една стая, която зиме и в дъждовно време служеше за фойе и за танцова зала. Лятната танцова площадка се намираше под липите на попа, на празното място, до което още доживяваха дните си криви и мъшасали, отдавна не раждащи от старост ябълки.

Тук се бяха изхитрили дори да не прокарат електричество в очакване може би на нова сграда или на нещо друго и когато привечер на високото загромолясваше динамото — на всички без всякакви обяви

им ставаше ясно, че в клуба има прожекция, спектакъл или танци. Защото тракането му се чуваше далеч в тихия въздух, стигаше до най-крайните къщи.

Откровено казано, не помня нито какъв филм се прожектираше, нито кой присъствуваше. Паметта ми отбеляза само, кои знае защо, Генка Сезун и сиамските близнаци Шаблика и Змагител.

По екрана търчаха някакви хора, ехтяха изстрели със сълзи и целувки между тях. Откровено казано: дори не гледах натам, а бях извил очи към крехкия в мрака профил на Сташка и благославях бога, че пред мен бе седнал някакъв дангалак, та бях „принуден“, „за да видя нещо“, да се навеждам към Сташка, да докосвам ръката ѝ с ръка и рамото ѝ с рамо, макар че, разбира се, със същия успех бих могъл да се наведа към съседката си отляво.

Боже какво щастие е това — обикновеният, уж случаен допир. Боже, колко аз, опитният и препатил мъж, приличах пред себе си самия на онова вдъхновено, плахо и увлечено момче, каквото бях тъй отдавна, когато тази до мен е била още дете.

Затова не можех да бъда друг. Мъдрата природа бе се разпоредила така.

... Филмът свърши. Младежта остана на танци, по-възрастните погледаха малко и поеха из пътя към домовете си.

— Ще останем ли? — запитах аз.

Сташка отрицателно поклати глава и свърна по пътеката, която водеше направо, най-напред по височинката, сетне между млади гъсти липички, дъбчета и брезички, сред върби, обвити от къпинак, сетне в мочурлива долчина, почти издъхващо блатце — а сетне през ниската ограда направо към замъка и костьола.

Ние мълчахме. Бях сигурен, че и тя мисли за това, което възниква между нас и че не бива да му се дава воля.

Из гъсталака се обади славей, в началото цвърчеше като сланина на огън, сетне чак се задави от сладост и зацъка „цъ-цъ“, „цъ-цъ“.

Тя първа наруши мълчанието:

— Какви смешни случаи в живота ви са свързани с киното?

— Знам ли... А, спомням си един. Как открих италианския неореализъм. Отношението ми към италианските филми след войната беше... като към всички, взети „в качеството на трофеи след победата“... Може и да не са били италиански — говорех с лекота,

защото най-сетне се намери за какво да говоря, — но вечно дебелият Джили пееше нещо сладникаво или някакви графове и графини страдаха за нещо. Най-сетне се отказах да ги гледам. Обаче веднъж имах важна среща точно по време на последните два часа. Щом е така, реших да пропусна и първите лекции този ден. Да се връщам в къщи — бе далеч и неудобно. Тръгнах да се скитам по улиците. Я да ида на кино, рекох си. Гледам един афиш: „Устин Малабази“. Рекох си, ще е нещо грузинско като „Георги Саакадзе“. Хубаво, що да не ида на грузински филм. При това, ако е исторически — у-ха! Отивам! Щом влязох, надпис на екрана: „Италия“. Едва не станах да си изляза. Сетне заглавието на филма „Стените на Малапага“. Един от първите филми на неореализма, каквито след този филм, след като се насмях и наплаках до немай-къде, не пропусках вече, без в началото да зная този термин.

Тя звънко се засмя, кротко и нежно.

— Така го открих... Стой! Стой! Не мърдай!

Бяхме в дъното на долчинката. Луната вече съвсем се бе спуснала на изток и в мократа долчина бе почти съвсем тъмно.

Може би само слабите пролетни звезди хвърляха нещо като светлина и в мрака по-скоро усетих, отколкото видях как от дънера на дебел черен бор се отделя не по-малко черна фигура.

Тя пое към нас.

— Кой е? — колкото може по-спокойно запитах аз.

Сянката продължи да се движи мълчешком. Не стига това, ами вдясно от тъмната стена на гъсталака се отдели втора. Не можехме да продължим напред. Погледнах назад: други две сенки ни отрязваха пътя към клуба.

Не можехме да се шмугнем в гъсталака: наоколо бе тресавище, макар и плитко, до коляно или до кръста — но не можеше да се бяга, щяхме да им паднем в ръцете.

Какъв глупак съм! Да не тръгна с хората. Да се натикам тук, при това с момиче и то като зная цялото кълбо тайни, заплело се тук.

Сенките се приближаваха с тежко оловно мълчание. Ей сега ще се нахвърлят и четиримата и нищо няма да ми помогне.

„Това е краят.“

И тогава единият от тях, дето бе отзад вляво, допусна дребна грешка: нахвърли се няколко мига преди другите. Скочих малко

встрани и му нанесох саблен удар по мястото, където трябваше да му е адамовата ябълка.

— Хлъц! — дочу се в мрака и разбрах, че съм улучил. В същото време, сякаш нещо ме накара, се стоварих в краката на другия отдясно, който ми препречваше пътеката към клуба и като се претърколих няколко пъти, гърбом към врага, който се наведе над мен, го ритнах с все сила в онова място, за което русите казват, че „е неудобно да се назове“. Той изпъшка сподавено, а аз вече скочих на крака. Онзи се бе превил одве, а аз сграбчих Сташка за ръката и я блъснах по свободната в този миг пътечка:

— Сташка! Бягай! Бягай, моля те!

Тя изтича на няколко крачки.

— Не! Не!

— Бягай...

Нейното бавене ми струваше това, че третият нападател бе успял да ми пресече пътя след Сташка. А аз бих се възползувал от тази възможност без фалшив срам. Толкова неравностойна борба е вече нещо прекалено.

Двамина се гърчеха от болки на полянката. Но още двамина се приближаваха неумолимо, видях как от ръкава на онзи, дето ми прегради пътя за бягство, изскочи и блесна нож като сребриста рибка.

— Бя-гай!

Но тя не бягаше, а аз дори не можех да се обърна, макар да чувствувах близо зад гърба си дрезгавото дишане на другия.

Тогава Сташка внезапно замахна, някакъв тъмен предмет прелетя и трясна онзи, другия, по тила.

— Ха така!

Човекът с ножа изненадан се обърна към нападателката, ръката му с ножа се изви малко встрани, тогава със скок преодолях разстоянието и с все сила го халосах по горната част на носа, като в същото време стоварих десния си юмрук под лъжичката му.

Прескочих го — не зная дали така ми се стори, но май каскетът му беше с обърната козирка — хванах девойката за ръка и така препуснах, че ако ме бе зърнал олимпийският шампион, щеше да се запие от мъка поне за цял месец.

Едва тогава Сташка закрепця неочаквано силно, отчаяно. Пък и аз, като чувах след себе си стъпките на четвъртия, изведнъж заревах.

На поляната някой се обади едва чуто, диво изпсува като безумен.

Неочаквано от онази страна, накъдето бягахме, в отговор на виковете ни се дочуха много гласове, затропаха крака по пътеката. След минута търчахме обратно, придружавани от поне още десетина души.

На поляната някой изсвири и когато изскочихме на нея, само нейде далеко се чуваше как пукат съчките в къпинака.

Безнадеждна работа бе да тичаме след тях. Очевидно знаеха някакви тайни пътечки из това бласто.

Онези, които бях извадил от строя, те вероятно някак бяха помъкнали със себе си. Това беше обяснимо и малко страшно: значи, съм имал работа с банда.

— Кои бяха? — запита Шаблика. — Позна ли някого?

— Не. — Кой знае защо, не споменах за „лапатуховия“ начин да си обръща каскета. Малко ли хора биха могли да го приложат? Защо да хвърлям съмнение върху човека. — Никого не познах.

И внезапно всичко набрано у мен избухна:

— С нож бяха. Искаше да ми види сметката, мръсникът! Сташка, ами ти с какво го замери по тила?

— С об... обувка... Нищо друго нямах...

Около нас внезапно гръмна смях, дори се стреснах.

А тя изведнъж заплака така, че душата ми се сви. И... отпусна глава на гърдите ми. И това — разбрах го — бе нещо повече от сълзи на облекчение.

— Как... Как можаха?

Какво ми оставаше? Просто я галех по косата и бърбурех някакви безсмислени думи, от които тя плачеше още по-горчиво.

— Недей, горкичката ми... Хайде, мила моя, добра моя... Хайде, стига, стига.

— С обу-увка — прехласна се от смях Змагител. — Ах, мръсници, ще ви спипаме, ще ви го върнем тъпкано.

— Щурия му Змагител — измърмори Шаблика. — Пак добре, че не се е случило нещо лошо. Страшно е приятно никой да не ви налага с цепеница по главата... Особено втори път... Сами ще се убедите.

Довтаса съвсем запъхтеният Ганчаронак.

— Какво? Избягаха ли? — припряно бърбуреше той. — Имали са ножове? Не може да бъде. Ама че безобразие. Ах, м-мръсниците!

— Във всеки случай, просто не зная — каза Олшански. — Във всеки случай ще я разберем тая работа.

— У нас да се случи такова нещо! — вайкаше се Ганчаронак.

Генка Сядун поглади тъмните си вълнисти коси и изведнъж, без много-много да им цепи басма, каза:

— У вас, я. Както би казал един мой познат артист (вечно играе горски духове, вещици, та му викат „заслужилата баба Яга на републиката“), та той, ако научеше за тукашните събития, щеше да каже:

*Морал ли търсим в този свят?
В гората той не е познат...*

Спомних си всичките ужасни тайни, книгата, разхвърляни на писалището ми, и нищо не му отвърнах.

[1] Къща на ксьондз. — Б.пр. ↑

[2] С редки изключения (когато човек е бивал главатар на някаква опозиционна група или движение) в средновековна Белорусия никой не е бил осъждан на тъмница за повече от година и шест седмици. Езуитщината на съдиите понякога се изразявала в това, че по някакви причини не можели да произнесат смъртна присъда, а година и шест седмици тъй наречена тежка тъмница им се струвало малко; когато омразата им към осъдения била твърде голяма, го спускали в тъмница in fundo, трап, облицован с камъни, дълбок дванадесет лакътя от прозорчето, през което спускали затворника, а след това и храната му. Гладът, влагата, вечният мрак довеждали дотам, че когато затворникът излизал след година и шест седмици, бил с прекършено здраве, понякога полудял, понякога — сляп. — Б.а. ↑

[3] Стара мярка, равна на 2,1356 м. — Б.пр. ↑

[4] Широка връхна дреха у поляците. — Б.пр. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ЗАГАДКИ И ОТГАТКИ. ПОЛКОВНИКЪТ, ЛЕЙБМЕДИКЪТ И ПРОКУРАТОРЪТ

С една дума, всичко тръгна надолу с главата в този най-хубав от световите. Дали в същност той бе най-хубавият от най-хубавите? Напоследък доста сериозно почнах да се съмнявам в това. Дяволски тайни, дяволски катакомби, дяволски нощни кошмари, да пукнат дано!

Вече се свечеряваше, когато приближих своя многоетажен дом. Старият ми приятел Герард Пахолчик ми се ухили дружелюбно от павильона за цигари.

— Нещо отдавна не ви виждам — наивните му очи се впериха в мен. — Още ли сте по разкопки? Върви ли?

— Все същото...

— За какво са ви тези средни векове?

— Ще ви отговоря с думите на друг: „Който не помни миналото, който забравя миналото, е осъден отново да го преживее. Безброй пъти.“

— И най-страшното ли?

— И него.

— Уф.

— Дайте ми две кашончета „БТ“. А-а, май нямате, не виждам на витринката.

— Че кога сте ги виждали на витрината? — Той измъкна две кашончета отдолу, аз ги сложих в чантата си.

— Ще ти дърпат ушите, Герарде — прозвуча неочаквано зад гърба ми мек, дълбок глас.

Зад мен, скриван от витрината от очите на продавача, бе застанал Витаут Инезиля Хосе Мария Лигановски и ровеше в чантата си.

Пахолчик сякаш се смути за миг. Сякаш нещо се мярна в очите му. Сетне махна с ръка. Присви очи:

— Ето ви още едно „БТ“, Антоне. Беше паднала встрани. Повече няма.

И той ми подаде кутията.

— А за мен няма ли да се намери? — запита психиатърът.

— За съжаление вече ги свърших. Но утре ще получа.

— Гледай да ми запазиш. А сега вечерния вестник и две кутии „Кладно“.

— „Кладно“ ли? Аха. Къде се е дянало? А, ето го.

Тръгнахме към къщи и тогава неочаквано продумах:

— Не биваше да се заричам. Май дойде ред да ви навестя.

— Какво, нервите ли?

— Че за какво друго идват при вас?

— Е... Добре... Елате, ако щете и сега. Защо да губим време? Ще ви преслушам, ще ви прегледам.

... Не бях влизал друг път в дома му и бях истински изненадан. Сякаш всичко тук имаше за цел не да успокои човека, а да изопне нервите му до крайност. Спокойният човек би получил тикове и гърчове като епилептик или би завил като вълк в глутница, а нервният би излязъл отгук готов психопат. Не помагаха дори обичайните мебели, различните дивани и масички, фотьойли и шкафове, гравюрите и телевизорът.

Онези масайски копие и щит бяха мила подробност. Стените бяха покрити почти от край до край с чукотски и тунгуски шамански маски, монголски маски за „тама“, от които човек може да побелее, тибетски ритуални маски, толкова ужасни, че ако срещнеш в тъмен коридор човек с подобно лице — би изгубил ума и дума до края на живота си. Имаше и отвратителни бенински идоли, китайски статуетки с израз на безумна жестокост и злоба. Висяха щитове от Куазиленд и от остров Съндей, австралийски бумеранги, фетиши на африкански жреци, зловещи украшения на членовете в мъжките съюзи на Нова Гвинея.

Отвратителни ритуални маски от Соломоновите острови (чер гуцер, надянал старогръцки шлем), тъпо мутрести идоли от Адмиралтейските острови, ками от раковини и от кости на казуар, рогозки и платница, индийски анки и авянски ятагани.

Навред мутри, озъбени, облещени, изкривени. Филиал на карцера в ада.

— Не ви ли е страх тук?

— В работата ми понякога е по-страшно — малко жлъчно и заядливо рече той, като оглеждаше внимателно колекцията си. — Това

са все моите скитничества. За мен не са вещи, а късчета от живота ми. Хайде, говорете.

Започнах да му разказвам за своите нощни кошмари. Той ставаше все по-сериозен.

— Не мога да разбера симптомите ви. Напомнят ми средновековната белоруска пана, бълнуването наяве. Но не е същото. Виждах нещо подобно през трийсет и пета година, в северозападна Индия. Сигурно сте чували за всичките полюси на земята: географските, магнитните, на студа и на горещината. А за полюса на биологичната недостъпност сигурно не сте чували?

— Не.

— Малцина в цивилизования свят са чували за него. Отделни хора. Освен местните жители.

— Какво означава той?

— Това е огромен район, скали и непроходими тропически гори по бреговете на река Нарбада. Джунглите са подстригана английска ливадка в сравнение с онзи зелен ад. Още от началото на своята история хомо сапиенс не е стъпил там. Представяте ли си още от времето на австралопитека.

— Как така? Защо?

— Както се говори, там е най-голямата колония от диви пчели на земята, разположена на десетки километри дължина и ширина. Пчелен мегалополис, равен почти на мегалополиса между Ню Йорк и Вашингтон. И пчелите са от някаква странна порода. Облаци пчели, несметни пълчища, легиони. И то грамадни. Ужилването на една пчела е твърде болезнено, понякога не заздравява със седмици; пет ако те ужилят — паралич, понякога временен, понякога, не. А ако те ужилят повече краят е неминуем.

— Случва се — казах аз. — Какво знаем ние за отровите? Ето, учените изнамериха универсална ваксина срещу змийска отрова. Каквото и да те ухапе, кобра било, гюрза било — нищо ти няма.

— Тъй, тъй. А защо не я употребяват? Ето на, такова спасение за хората. Обаче не. Защото такъв човек, защитен от ухапването на всички възможни змии, умира от ужилването на първата попаднала му пчела. Върви разбери кое е по-доброто. Странното е, че тези пчели изобщо не закачат животните, а дивечът там е в изобилие. Сред тях се срещат малко изучени, а може би и напълно неизвестни на науката.

Някои от тях излизат из околните равнини и джунгли, но веднага се прибират обратно. Знаят къде са в пълна безопасност. Но оттам излизат не само животни, а и семена на невиждани растения. Едно от тях, ако веднъж за много години поникне във от района на пчелите, е много търсено от всички околни обитатели. Сушат го, варят го, и тогава те също имат... различни видения и бълнувания. Но къде е Нарбада и къде е Олшанка? Не разбирам какво ви е. Затова особено ме е страх... Вижте какво, защо не се лекувате? При мен. Бих ви наблюдавал лично. Имам един приятел в клиниката, млад, талантлив. За два месеца ще ви възстановим.

— Не.

— Тогава поне си починете. — „Боже, на кого от кондотиерите ми прилича той?“ — Два месеца море. Вода, слънце, сол. И никакви мисли. Просто сте преуморен от тези ваши исторически издирвания, от вашата работа... Вижте какво, на вас ви се струва, че това са глупости...

Той се вгледа проникателно в мен:

— Но внимавайте, това е страшно. Трябва да го знаете, за да не пренебрегвате здравето си, а да се лекувате — затова утре ще дойдете с мен. Ще видите какво значи това. И ще ви направим някои изследвания. Твърде важно нещо е здравето, единственото, което си заслужава грижите, е нашият разум. А ние не го ценим.

— Добре — отговорих аз, колкото да се отърва.

... Като си починах малко, най-сетне се реших да навестя Хилински и почти не се учудих, че двамина съвсем зрели мъже (той и Шчука) седят на тъмно и разглеждат диапозитиви.

— Сядай, ей сега ще свършим — рече ми Адам.

Диапозитивите бяха от „моя“ район. Кладно. Пътят за Олшани. Замъкът. Костьолът.

— Кога ги направихте? — запитах аз, когато светнаха лампите.

— Отдавна, още преди две години ги заснех — каза Хилински, но аз, кой знае защо, не му повярвах. Особено защото до входа на замъка не се виждаше паметната плоча.

„Аха, мамиш нещо, Адам Пятрович“ — само си помислих аз.

Когато на масата се появи кафе и още нещо течено, което понякога употребявахме доста, а понякога не, този път употребихме и

тего, и другево (или овево?), както казват братята поляци, Шчука се облегна на фотьойла:

— Разправяй.

Разказах им последните събития. Този път не скрих нищо. Очевидно в гласа ми се е долавяло раздражение, защото Шчука неочаквано каза:

— Ти какво, сигурно смяташ, че ние тук блеем? Даа, почва да става горещо. А засега нямаме цялостна концепция. Я вземи да си дойдеш, момче.

— Как ли не! — възмутих се аз. — Други са виновните, а аз да се махна. Вие нямате концепция, а аз да си патя.

— Нямаме концепция. Но за сметка на това, както ми се струва, има доста съмнителни.

— Защо не опитате да ограничите действията на най-съмнителните. Да ги пратите някъде. Че стигне ли се до онези с пистолети, револвери — ще бъде късно.

— Вярно, стига се и до пистолети.

Шчука ме дразнеше. С това негово двойно хоби: да чете криминални романи и да им се подиграва, да познава всичкото оръжие, каквото е имало някога на земята. Чак до шестзарядния револвер (в който са се въртели рола, а не барабанът) белгийско производство „Мариет“, произвеждан през 1837 г. Затова бях несправедлив:

— Револвери... Слушайте, а знаете ли как се действува с тях?

Той ме погледна накриво:

— Не се съмнявайте в това.

— Добре тогава, защото току-виж някой гръмне, без много да му мисли.

— За сметка на това вие мислите прекалено много. И вечно се вайкате: „Ах, заклаха кокошката“ — неочаквано сухо процеди Хилински. — А аз не окайвам никого. Може би засега кокошката трябва да бъде опечена, а що се отнася до предлаганото от теб „ограничаване на действията“ — зная добре, че не бива да ограничаваме никого, човек не бива да лежи в затвора току-така, дори няколко дена.

— Дори и такива ли?

— Ако си го затворил — това вече е нещастие. И общ позор за нас — той, кой знае защо, употреби руското „позор“ вместо

нашенското „срам“. Сигурно му се стори по-силно така.

— Добре де, стига вече — каза Шчука. В същност ето за какво те чаках.

Той извади от бележника си малко квадратно листче.

— Ето ти адреса и телефона на Ярослав Мирашевски. Стар юрист. Някогашен прокуратор (прокурор — на полски) в Кладно. Най-важното е, че не помня вече дали тогава като окръжен прокурор е бил обвинител в процеса на Крищоф Висоцки, или е отстъпил мястото на своя заместник-прокурор... Но все ще помни нещо и без архивите.

— Добре.

— Кога заминаваш?

— Ами-и... утре имам още малко... работа. Сигурно в другиден.

— Е, братко, тогава имаш късмет. И ние в другиден ще пътуваме натам с нашата кола. Ще те оставим в Кладно, а ако не се забавиш много и хубаво ни се помолиш, ще те откараме почти до Олшани. Завоят е близо до селото.

— Кой ще пътуват?

— Аз, Клепча — очевидно забеляза гримасата ми и затова добави: — И Адам май се канеше да лови риба в твоето село.

— Риба има, колкото щеш.

— Вижте какво — обади се Адам, — ще пътувам с вас до Кладно, ще оставите Антон, пък на другия ден и аз ще дойда в Олшанка. Така ще е по-добре, повярвайте. Дори и мен, стария отписан кон с двойната дажба овес, ме примами тази ваша история с ножове, дама и монах. Може пък да забележа нещо като външен човек.

— Може и да е по-добре — съгласи се Шчука. — Ти не си забъркан. Можеш да си поприказваш вечер с хората, да помяташ въдицата. Без много-много клюки.

Отново направихме кафе, но си помислихме, че може да си предизвикаме безсъница, ако не му добавим по-малко коняк, и се настанихме до малката масичка като трима пенсионери, заслужили с достоен труд достойна пенсия и сега го ударили на живот, но не забравящи „отдавна миналите дни“ и „битките, където сабя са въртели“, макар че никой вече не ги вика за новите битки.

— М-да — рече Хилински, — както сме седнали така, си припомних как веднъж откъгнахме един германски летец и от радост,

че ни даде изчерпателни сведения, му наляхме чаша и половина местна ракия.

— Какво стана сетне? — запита Шчука.

— Ами напи се и от радост, че няма да го разстрелят, а ще го прехвърлят през фронта при военнопленниците, съвсем се разкапа и си въобрази, че е „щукас“. Хей, Космич, какво е това „щукас“?

— „Юнкерс-88“ — машинално отвърнах аз. — Пикирац бомбардировач, има криле като чайка.

— Вярно, знаеш — похвали ме Шчука.

— Не е забравил още — каза Адам. — Та германецът бе разперил ръце и все това си повтаряше: „бу-у-у, бу-у-у“ и все се мъчеше да забие глава в паважа.

— В какъв паваж?

— Ами това стана в Ашмяни. Бяхме и ние с германска униформа, а той, както се беше натряскал, бе по-сигурен от всякакъв аусвайс.

— Много весела история. Само ти беше майстор на такива номера, авантюрист проклет.

— Какво е станало в същност с Крицоф Висоцки?

— Разваляш ни почивката — възмути се Шчука. — Слизай от покрива и не чупи циглите. Нали ти казаха, че е сторил убийство. Че архивът е изгорял или частично е бил разграбен. Обесили го — и толкова.

— Не им върви на хората от този род — казах аз. — Ами Уладак?

— И неговата не е ясна — продума Хилински. — Там пък изобщо нямало архиви. Нелегална борба, какви ти архиви? Този Уладак ту изчезвал от Кладно, ту отново се появявал. Както разправят жителите, занимавал се с черна борса.

— Е, това не се преследваше особено — рече Шчука, — особено пък така: да го разстрелят заедно с патриоти в двор, през който се минава, почти на улицата, пред очите на хората. И то толкова „лоялен“ човек. Той тогава работел в паспортния отдел.

— И се занимавал с черна борса? — запитах аз.

— Че кой би преживял само с германската заплата без черна борса.

— Откъде знаете?

— Ами... опитвал съм. Случи ми се веднъж. И той така. Защо е стоял в Кладно? Можел е да иде при брат си на село, той имал все пак имот. Може наистина да е бил нелегално свързан с партизаните и да са го разкрили непосредствено преди освобождението.

— Добре де, никой ли не помни лицето му? — почудих се аз.

— Че кой да го помни? Може би костите на онези, които са били свързани с него, които са го познавали добре, отдавна са в земята. Да речем, двама души са го познавали (повече не бива, конспирация). И ето — едно сражение, нападение или блокада — свидетелите загиват и хоп, не си вече разузнавач, ами си предател. Малко ли такива наши хора, чиито свидетели бяха загинали, лежаха по затворите след освобождението?

— Случваше се — измърмори Хилински, — че водени от някакви свои сметки, живите свидетели се отричаха от тях.

— Как така?

— Ти, момче, вчера ли си се родил? — и продума след мрачна пауза: — И там имаше не само герои. Различни хора се срещаха. И случайни... Усетят, че ако останат по домовете си, ще загинат, а в гората може и да се спасят.

Той духна облак цигарен дим.

— Пращат някого с най-страшната задача — да служи на германците „честно и почтено“. „Върви — рекат му, драги, иди там и там, стани кмет, влез в управата, бъди преводач, такъв, онакъв“... Представи си, че оцелее единствен свидетел, някое такова мекотело. Единствен свидетел, единствена надежда на оногова, дето „служил“ на германците, дето „ръководил“ разни служби и дето сега плаща с кожата си.

— Какво сетне? — почти ядосан, запитах аз.

— Ами такова. Случва се такава „единствена надежда“ да се отрече от него. „Не съм го чувал, не съм го виждал, може да съм забравил, но ми се струва, че не го познавам.“ Отрича се напълно. Да не би, боже опази, да падне съмнение и върху него, да не си увреди на кариерата, та някак да изплува отгоре... Страхува се, трепери: ами ако не повярват, че е наш, и ме сметнат за негов съучастник. Да не мислите, че този нагаждач ще свидетелствува в полза на другия? В полза на доброто му име? За какво? Той смята, че тепърва ще прави

кариера, тепърва ще се катери нагоре. А мъртвият какво, на мъртвия му е лесно. Нищо не го боли.

— Може и така да е — каза Шчука. — Какво ли не се случва!

Отново кръстопът. Кой път да хвана в края на краищата, за да стигна до истината?

... С Лигановски се връщяхме в града със синия му „Москвич“. Идвахме от психиатричната клиника. Хубавите му силни ръце здраво държаха волана, струваше ми се, че нищо не го засяга, сякаш не гледаше пътя, не чувствуваше колата, а се бе слял с нея в едно като всеки голям автомобилист.

А мен почти ме тресеше след посещението в лудницата, след завоя от шосето по дългата възтъмна алея с високи туи и хвойни, след двора, по който като насън се разхождаха някакви неясни фигури, които той повикваше и на всекиго от тях ме представяше не като външен човек (може би — това ме плашеше — като техен бъдещ съсед), а като лекар, който ще ги прегледа, а сетне непременно ще им помогне.

Само отчасти чувах коментарите му, когато отвеждаха поредния болен. Пред мен все още стояха лицето, очите, фигурата на нещастника, неговият говор, понякога уж смислен, а понякога като прогнила тъкан от гробница, по чиито останки трудно може да се различи някогашната шарка.

— Казвах... самичък... не защото ракетата взриви... Космоса не го боли... заповед... можеше там... Аелита.

Една от десетките разгадки на тази главоблъсканица би могла да изглежда така:

— Нали им казвах да ме пратят самичък. Не защото ракетата може да се взриви, ако има повече хора в екипажа. На земята няма да се взриви. Какво го засяга Космосът. И имаше такава заповед, но не я изпълниха. Най-лошото е, че можеше там да се взриви, а там е Аелита.

Повикваха друг, сигурен, че жена му настоява да го види (а преди време тя не само му изменила, а дори го предала), че тя от десет години го очаква зад ъгъла, а него не го пускат при нея.

— Тя се омъжи за друг преди десет години — измърмори Лигановски, когато отведоха човека, задавян от ридания.

И друг. И друг. А с тях и гласът на човека, свикнал с такива неща, макар че може би изпитва болка. Той коментираше:

— Психоза на Корсаков — особена форма на психическо разстройство, причинено от алкохолна интоксикация. Характеризира се с промени в паметта и с многобройни увреждания на нервите. Или с различия в зрителните полета. Но е направено измерване на мозъчните вълни и няма разлика между двете форми.

Или:

— Очевидно не можем да го смятаме нито за луд, нито за епилептик. Нямаме причини да говорим за органични изменения на мозъка. Трябва да смятаме, че причините са най-вероятно психически, че са възникнали от тежко душевно преживяване.

Той внимателно изви очи към мен:

— Като на онзи ваш тип от Олшанка. Бих искал някак да поговоря с него.

— Кой ви пречи? Наканете се и елате там за ден-два. Ще го понаблюдавате.

— Може дори да се наложи. И то не само него — многозначително промълви той. — Може и у вас да възниква нещо такова.

— Ваша работа. Но каква полза?

— За опитния човек има полза. Макар, разбира се, по-добре да се направи проверка с тестове за състоянието на паметта, за елементарни умствени способности и... да проверя реакцията ви към наркотиците.

— Помня отлично умствените ми възможности — какви да са, най-обикновени. Не употребявам наркотици. Пък и у нас очевидно малцина ги използват. Да не сме в Хонгконг.

— И би трябвало да ви направя — настояваше той — по-обширна проверка на умствените способности и анализ на характера по метода на Роршах.^[1]

А пред нас преминаваха нови и нови сенки. Един бе дегустатор от винзавод.

— До 1878 година — до филоксерата. Сетне вината вече не са същите... Тапите променихме, пък то трябвало да се счупи шийката... Под шийката слагаха свещ, за да бъдат сигурни, че никаква прашилка не е попаднала във виното. Нямахме капчица утайка. Вече такива вина никой не може да пие.

— За нищо друго не може да разговаря.

А след него някакъв актьор, който разобличаваше неизвестен свой враг с откъс от пиеса и когото никой няма да види вече на сцената. Жестове на оратор пред форума.

— Не ми дадоха роля в нея... Английска... Езикът на Шекспир — това е ясно. А това, което наричате просто английски, са наниз от мъки и вариации на една-единствена гласна, с която влизат в отношения девет девети от обитателите на острова. — Той се завтече към прозореца, сякаш щеше да го отвори. — Слушайте! Камбаните бият! Бият за нас! Слушайте всички. Бог да помага на този стар дом.

Не издържах вече.

— Какво, чувствувате се не на себе си ли? — запита ме психиатърът.

— Щастлив е, който умре навреме. Срамувам се.

— Какво да се прави. Мнозина от тях са безнадеждно болни. Няма от какво да се срамуваме. Ще мине време и от тези, безнадеждните, ще съберем материал, който ще помогне на други. Тогава единственото неподдаващо се отклонение в психиката ще остане онова, за което казваме: „Ненадминат глупак.“

— Стига да не е на ръководно място.

— Е, това вече не е работа на психиатрите.

— Да се махаме, да се махаме оттук.

Той говореше с усмивка, макар и тъжна. Мен ме заливаха вълните на човешката мъка. Огромни планини черна вода. Това бяха нашите несполуки и бавене, нашата тежка участ и злощастия. Всичките страни на тежката ни участ: атомната, милитаристическата, сексуалната. Заплашителната. Какво би могъл да помогне срещу тези неспирни тегоби старият изпитан бром? Екипажът на Флинт сега би пял по съвсем друг начин старата си прочута песен:

Йо-хо-хо и бутилка бром.

Не можех повече да гледам тези хора в очите и поисках милост от Лигановски.

Пътувахме обратно, потапахме се в късния есенен здрач.

— Ето на — продума лекарят, — сега сам видяхте колко е ужасно. И за да не стигнете до такова нещо, зарежете всичките си

занимания, не мислете за нищо и — да ви няма тук, заминете, където си искате. На море, на планина, в степта. Пазете се от илюзии.

— Каква ти илюзия, като с очите си видях сенките на галерията и разни други работи... Нима това е необективно впечатление?

Хубавата му уста се усмихна.

— Средновековните вещици, за да „полетят“, са се мазали с някакъв мехлем. В състава му влизал аконит. Той давал напълно „обективно“ усещане за полет. Но вие не можете да отречете, че това е била чисто субективна илюзия.

— Ами това, че книгата ми на два пъти бяха разхвърляни, също ли е субективна илюзия?

— А не сте ли могли да го сторите вие... хм... в състояние на възбуда?

— Кълна ви се, че по време на тези „илюзии“ не можех да се помръдна. Бях като прикован. Всичките ми мускули се бяха вдървили. Вместо да разсъждавате, по-добре ме посъветвайте нещо.

Произнесох това май твърде разпалено. Чудно ли е: доста се изплаших от тези Дантеви кръгове на ада, през които ме прекара той днес.

— Какво? Например да не пиете. Пиете ли много?

— Случайно и доста рядко.

— Да не пушите. Най-добре... Непременно да откажете пушенето.

— Е, твърде много искате от мен.

— Може би. Но във вашия случай е възможно да не ви вреди много. Разбира се, най-добре е изобщо да не пушите, ако ви стигне воля. Просто би било чудесно, ако се откажете. Но в това отношение съм лош съветник, какво право имам да изисквам. Нали и аз пуша като локомотив. От войната ми остана. От фронта. Нали разбирате... Е, може би просто да намалите цигарите... В края на краищата това не е най-лошото. Трябва да оставите работата си настрана, да излезете на слънце, сред зеленината, на чист въздух, на спокойствие — тогава си пушете на воля. Но по-малко.

Той паркира колата и ние се запътихме по домовете си.

— Какво, Герарде? — запита лекарят Пахолчик. — Какво става с уговорката ни?

— Трябва да се извиня. Не намерих „БТ“ и май известно време няма да ми карат. Нямамо в склада.

— Е, нищо — махна с ръка Лигановски. — Ще пушим известно време какво да е.

Тръгнахме по стълбището. На площадката, където бе апартаментът на лекаря, видяхме Хилински, който слизаше надолу.

— Добър ви ден. Къде се губите цял ден, Космич? По компании? По жени?

— Компанията ми бе малка, но много порядъчна — цитирах аз един не особено приличен полски виц.

— Ксьондз? Органист?

— Не, те останаха в Олшанка...

— Нима онези от вица?

— А, не...

Бях готов да изтърся истината за този ден, но Лигановски, господ здраве да му дава, ме прекъсна. Наистина, когато пациентът не иска да пази лекарската тайна, лекарят, ще не ще, трябва да се намеси. Дори да сръга подобен глупак.

— Няма да ви каже. Има такива неща, за които човек трябва да си мълчи. Според мен днес е докопал някъде чужда жена.

— Боже мой! — въздъхна Хилински. — Какви работи стават в една уж правова държава.

Сетне помълча.

— Макар че сега се навъдиха съпрузи като в онзи виц: „Какво желаете? Да целунете жена ми? Ами свършете си тогава работата, аз ще ви почакам...“

— Е, Антоне, щом казваш, че рибата кълве, може тези дни да прескоча при теб. Ще може ли да намеря квартира?

— Много лесно.

— Знаете ли — намеси се Лигановски, — може и аз да дойда за ден-два. Събират ми се няколко свободни дни. Дотегна ми градът.

— Дори покрай закъснялата пролет тук-там из гъсталака се намират гъби пумпалки. Е, кошница не може да се напълни, но колкото за един тиган — има.

— Кога потегляте, Адам Пятрович?

— Там е работата, че не зная точно кога. Но може пък да се срещнем в Олшанка. Още по-добре ще бъде.

— Разбира се.

Разделихме се.

... Най-много обичам такива пътешествия, които предприемам изненадващо, сякаш скачам с главата надолу. Да се стягам набързо, да не завися нито от автобуси, нито от билети, а само от уменията на шофьора и от изправността на колата, когато спиращ, където си поискаш. И край речен бряг, и край гора, или се просваш сред някоя сочна детелина, или сред ароматни конопища.

Когато излизаш в пет сутринта, още се прозяваш от сънни тръпки, бавно се отърсваш от съня, палиш първа цигара и тя е особено приятна в утринния, още чист въздух.

Когато тръгваш по предварително уговорен маршрут и из пътя те взема джипката на Шчука (любимия ми вид кола, особено лете, когато брезентовият покрив и „стените“ са вдигнати, когато вятърът си играе на воля с хората, с техните коси, яки и тъй нататък). Особено когато, освен шофьора с теб са Шчука и Хилински. Вярно, малко ми разваляше настроението присъствието на моя мил приятел, на „непреклонния“ Якуб Клепча, седнал до шофьора. Но какво да се прави, щастието никога не е пълно. Ще се примирим и с осемдесет процента.

Мяркаха се рекички, селски коли пред бариерите, гори, полянки сред ръжта (и на някои — огромни диви круши като свещените дъбове на прадедите ни). Прелитаха пустоши, обрасли в зимзелен, като белоруски кипариси по тях стърчаха мрачни хвойни.

Сетне на хълма се мярнаха развалини на замък или на стар костюл крепост. Къщурките се бяха долепили по оранжевия висок речен бряг, а малко по-нататък, в залива, шаваха цели камшици жабуняк и цъфтеше водна леща.

Край мой! Моя родна земя! Как ще живея, когато си отида от теб? Какво да правя, когато умра и може би моето битие няма да свърши още известно време — и това в същност е обещаният ни пъкъл? Без тебе.

Кого да попитам за това? Разбира се, не Клепча, който говори с готови шаблони и прекалено патетично там, където не трябва. Все едно му е къде се е родил, защото навсякъде би си „изпълнявал задълженията“. Никога не биха му дошли наум думите на онази

словашка песен, измислена от незнаен словашки овчар, планински „бачо“:

*Кто тя буде, винко, пити,
кед я будем в хробе гнити.^[2]*

Ясно, че попитах другите двама, които бяха плащали за това „винко“, за хвойните из пустошта, за този белоруски въздух с живота си. Но дори и тях няма да попитам. Просто ще ги гледам и понякога подсъзнателно ще си правя изводи.

Отляво се проточи бърза бистра река, а на хоризонта изникнаха къщи, камбанарии.

Кладно, може би най-обичният ми град на обичната ми земя. Новопостроени райони, сетне стари с криви улици, с къщи, чиито прозорци едва се провиждат през буйната зеленина — толкова са се разраснали дивите лози. Недостъпният комплекс на женския католически манастир, а по-нататък вече триста години се издига в небето костьолът и домът на ксьондза.

Град мой прекрасен, със свои лица, аромати, с полифония от звуци, със свое неописуемо дивно лице!

... В Кладно джипката спря до градинката на площада. Слязох.

— Ние ще свърнем по „Аптечна“, а ти, момче, давай напред по „Замкова“ и сетне вдясно. Няма защо да те караме чак до къщата. Близо е. Даваме ти най-много пет часа. Сетне ще те чакаме до манастира на Бернардинците. Ако решиш да останеш — ела да ни предупредиш. Ако не — ще те откараме до Олшани.

— Аз пък ще отседна тук в хана — каза Адам. — Ще пристигна при теб утре или в другиден.

... Къщата на необходимия ми адрес бе на една от онези зелени улици или може би пресечки, които се спускаха в крайречния дол. Там лъкатушеше една от многобройните рекички (дали не беше Кладничанка) и всяка улица завършваше с мостче през нея, на другия бряг отново се катереше по склона нагоре.

„Моята“ къща бе типична чифликчийско — благородническа, каквито някога имаше хиляди, пръснати из Беларусия, а сега се срещат все по-рядко и по-рядко и които толкова обичаше да рисува Генрик

Вайсенхоф. Дълга, едноетажна, с висок покрив и белосани дървени колони пред входа, със сини прозоречни рамки и пъстри от старост стъкла, вторачени в запуснатата градина, в стария люляк, дебел като дърво.

Толкова невзрачни, скромни, мили, сякаш дори недодялани, те обаче са сърцето на нашата страна. Точно в такива къщи са се родили, порасли, укрепнали и възмъжали хората, които са не само белоруска, но и полска чест и слава. От такива къщи излетяха Багушевич и Чачот, Купала и Калиновски. В такива за пръв път блесна искрата на Мицкевич, на Мошошко и Костюшко.

Разбира се, не се надявах по чудо да ме посрещне на вратата някой от гореспоменатите личности. Блъснах скърцащото вратниче, преминах по пътеката между люляците, дръпнах езичето на медния змей (някъде в къщата се дочу звънче) и след минута долових отвътре още доста уверени стъпки. Вратата се отвори, нечия ръка стори любезен жест, затвори вратата след мен (върху пода легнаха разноцветните петна от двата прозореца, нагласени отстрани на вратата) и едва тогава щракна лампата.

Някакъв старец по анцуг и с платнена риза с къси ръкави ме оглеждаше не със старешки, а с ясни сиви очи.

— Антон Космич — казах аз.

— Обадиha ми се, очаквам ви. Ярослав Мирашевски, някогашен окръжен прокурор, а сега... хм... пенсионер. Заповядайте.

Къщата бе обзавеждана очевидно по времето на сецесионния символизъм, в стила, който в източните белоруски земи и в Москва бе наричан на границата между двата века „търговски модерн“. Това никак не отговаряше на външния вид на къщата, добре че „модерна“ от онова време се съпровождаше с така наречената „селяшка мания“. До витражите на някои прозорци, докрай окачените две-три картини, които биха подходжали напълно за стените на „Яма Михалкова“^[3], до разни други такива претенциозни неща по стената, на пода и по дивана имаше тъкани селски черги, бяха накачени дъбови резбосани полици за книги и за прибори. Висеше грубо нарисуваната на стъкло картина „Бягството от Египет“ и белостоцки килимчета с елени, имаше и няколко стари мебели. Всичко взето заедно създаваше нещо като хармония.

Той ме заведе в кабинета си (грубо рендосани полици с книги, писалище, голямо колкото бойното поле край Орша, дървено кресло ръчна работа с бродирана възглавница на него).

— Жена ми отиде да навести внуците, та съм сам. Сетне, значи, ще прескочим до гостилницата. А сега ще пийнем чай. Обичате ли ягодово сладко?

— И още как.

— И аз го обичам.

Когато се появи тумбестият чайник, сребърните, макар и малко поизкривени съдинки — чайниче за запарване на чая, захарница и съдче за сметана или каймак, чинийка (обикновена чинийка) с ягодовото сладко и две още по-малки с лъжички, той ме настани на старото дървено шляхетско кресло, наля ми чай, сложи ми сладко и се захвана да ме оглежда.

През това време и аз го оглеждах.

Бе висок и въпреки старостта слаб, но не съсипан. Бе слаб не „от лош живот“, а имаше спортен вид. Лицето му бе жълтеникаво, стегнато, твърде класическо, на него светеха небесносини очи. Не бих искал да се сблъскам с такъв прокурор, ако бъда подсъдим.

Не, не приличаше той на старец. Носът му не бе провиснал, побелелите, чак сребърни коси бяха съвсем леко проредели над челото, устните му бяха твърди и макар изгубили цвета си, бяха с красива форма. Движенията му бяха леко забавени, но точни и изразителни. Веднага си личеше характерът и добрата порода.

В очите му заедно с чувството за хумор личеше проникателно внимание, дълбок ум. Не, не бих искал да бъда подсъдим при такъв прокурор.

— Значи, интересува ви делото „Роднините на Юлян Сай срещу Крищоф Висоцки“? Е, щом са ви потрябвали живи архиви, на вашите услуги съм. Разбира се, доколкото мога да разчитам на паметта си. При това не водих аз това дело, а го отстъпих на помощник-прокурора Ришард Мисловски.

— Защо?

— Е, защото беше млад. Изпитваше младежки порив към почести и слава. А аз тогава приближавах четиридесетте. Искях да му дам възможност да се изяви. Ценях го...

— А освен това?...

— Проницателен сте! Добре е, че предполагате и други причини. Почти никога не се ангажирах с дела, които дори малко намирисваха на политика. Когато виждах, че обвиняемият с дълбока убеденост е бранил своите идеи — оставях адвоката почти винаги да спечели делото.

— Това беше ли възможно?

— Така че никой не се усъмни в мен — бе трудно, ала възможно... Не вярвате ли, мислите, че дрънкам празни приказки? Ако бе така, ако бях прокурор-инсинуатор, прокурор-колонизатор, нямаше да видя пенсия от новата власт, а щях да гледам дранголника отвътре.

— Нима убийството беше политическо?

— В началото изглеждаше сто процента политическо. Само че бе някак... отвратително, мръснишко. Сякаш не бе извършено от „политически“, а от криминален престъпник. Говореше се, че убиецът бил член на някаква нелегална студентска групировка. Но двама свидетели бяха свързани с полицията. Тези две дела, в които не се знаеше дали Крицоф е участвувал, му навредиха повече от убийството. А сетне се разкриха такива неща, че се хванах за главата и единствената ми утеха бе, че и Ришард Мисловски ще успее да настоя за осъждането му на смърт.

Ето как беше:

РАЗКАЗ НА БИВШИЯ ОКРЪЖЕН ПРОКУРОР ЯРОСЛАВ МИРОШЕВСКИ ЗА ПРОЦЕСА ПРЕЗ 1939 ГОДИНА, НА КОЙТО БИЛ ОБВИНЕН В УБИЙСТВО ГРАЖДАНИНЪТ КРИЦОФ ВИСОЦКИ.

— Отново ви предупреждавам: разказвам ви това, което си спомням. Не гарантирам достоверността на всяка подробност, на всяка дреболия и всеки нюанс. Записвайте, но с малки резерви. Възможно е някъде да греша.

Ако не се лъжа, това бе пролетта на 1939 година. През този ден подписвах документи. Едно от най-неприятните задължения на прокурора. Това значи, че приключвах с кратко решение делата, подготвени от заместник-прокурора: „Не съдържа престъпление“, „Самоубийство“, „Извършителят не е открит“, „Нещастен случай“. Няма време да се разплетат докрай, а когато заместникът ти е некадърник, напълно е възможно да са били пренебрегнати цял куп улики, а убиецът през това време да си пуши цигарата отсреща в градинката.

Настроението ми по тази причина бе отвратително. И сред делата една папка, в нея книжа. И тях трябваше да „приключача“, защото нямало престъпление и не била наша работа да го съдим на земята, а да го съди бог, защото самоубийството е нарушение на божия закон и престъпление спрямо бога и спрямо безсмъртната душа.

Рапорт на участъковия, показания на свидетеля, някой си Язеп Швеци, който берял боровинки и се натъкнал на мъртвец, протокол на съдебния лекар, очевидно написан с левия крак, една пистолетна гилза от пистолет калибър 7,65. И едно зацапано листче, на което пишеше черно на бяло:

„Сбогом, хора. Сбогом, мили роднини, които не повярвахте в тежкото ми положение, бавехте помощта. Името ми е Крищоф, син съм на Леан Висоцки. Поради неумолимо фатално съвпадение на събития извърших измама в Кладно, злоупотребих с пари. Не се страхувам, че полицията ми е по петите. Бих се измъкнал от нея. Но как да избягам от съвестта си? Не искам да живея опетнен и затова се разделям с живота.“

И един засукал подпис. И никакви документи за проклетия.

Тъкмо да подпиша, че и това дело е приключено, нещо ме зачопли. „Не — помислих си, кой знае защо, — рано е още да слагаме това дело в архива.“

Защо? Ами защото раните са две (във вдлъбнатинката между шията и гърдите и в лявото слепоочие). Първото място е смятано за смъртоносно от селяните, а от гражданите с претенции за култура — по-рядко. А лявото слепоочие? Левак ли е бил? Или може би е така още по спомен за царското време. Тогава, струва ми се, в царската армия не вземали леваците, хората с плоскостъпие и импотентните. Толкова такива мъже се разведили из нашия край, че Нароч да напълниш с тях. А сетне, като погледнеш онзи с „плоскостъпието“ тъй бяга от горския, че храстите пукат. А у такъв „импотентен“ пълна къща с деца. И така се провалила задачата да се организира армия само от пълноценни мъже.

На всичкото отгоре гилзата е една. Никъде в делото не става дума за намерен пистолет.

Заповядах на дежурния чиновник да се изясни положението с оръжието, да се направи аутопсия на трупа. Позвъних в полицията да разбере дали търсят този и този за мошеничество и злоупотреба с пари.

Преди да си изпия чашката кафе, ми отговориха, че при трупа не е намерено оръжие (разбира се, мъртвецът не е могъл да го отнесе нанякъде, значи, взел го е някой и сега са възможни нови престъпления, ако попадне в лоши ръце).

Нямаше време за губене. Повиках кола (както сега си спомням, че беше германски „мерцедес-бенц“) и поех от районното отделение на полицията в компанията на съдия-следователя (имаше такава длъжност), на началника на следствената бригада, и на двамина полицаи.

Отидохме на местопрестъплението.

Спряхме, както си спомням, в края на гората и се запътихме към мястото на събитието. Полицаят посочи мястото, на което, както му „се струвало“, онзи селянин намерил трупа.

— Как е лежал?

— С главата насам, към това малко дърво. И китката на едната му ръка висяла надолу.

Погледнах надолу — на два метра от нас имаше блато. И не толкова, на което расте картъл, и ако човек е внимателен, може да го прекоси, а покрито с едно такова зелено килимче, в пролуките между което тъмнееше неподвижна вода. Ако е отметнал ръка след изстрела, никой не може намери пистолета до второ пришествие.

— Лявата ръка ли беше отметната?

— Хм... Само да си припомня... Не, дясната. Дясната беше.

„Как така — помислих си аз, — с извита зад главата си ръка ли е стрелял? Или си е пробил слепоочието, сетне е хванал пистолета с дясната ръка, вече практически мъртъв, и тогава си е отметнал ръката? Нещо не се връзва.“

Явно бяха избързали. Бяха повярвали на бележката. Не е като сега (макар че и сега се случват подобни неща понякога), сега в такъв случай се вдига не само целият криминален отдел, ами и дяволите в пъкъла нямат мира.

На всичкото отгоре бяха затъпкали всякакви следи, като че ли пред всички околни жители бе демонстрирана гола Мери Пикфорд. И то в компания с Дъглас Фербанкс, тъй като имаше и женски стъпки. Освен тях са показвали и някаква свинска кинозвезда, понеже бе преминало голямо стадо диви свине, затъпкали може би нечия необходима за нас диря.

С една дума, нито пистолет, нито втора гилза (в края на краищата подобно нещо лесно може да се търкулне някъде из боровите иглички или из окапалите листа от есента, а тогава бе почнал да капе и зимният дъб — той е много кичест и листата му образуват дебел килим върху земята).

Та така, върнахме се ние с пръст в устата.

По-късно стана известен и резултатът от аутопсията. Имаше две огнестрелни рани: една в гръдния кош малко от горе на долу, отдясно наляво (ама че левак!) и в главата — в лявото слепоочие нагоре, а куршумът бе заседнал в черепа. При първата рана е можел да живее около двадесет минути, при втората — веднага би изгубил съзнание. Но ето каква нещо е предубеждението, всеобщото убеждение, всеобщата грешка, дявол го взел — докторът правеше извод, че „не изключва самоубийство“.

Е, първият изстрел, ясно, дори е типичен за самоубиец по посоката на куршума. Но пък след това някак да премести пистолета в лявата ръка и втори път да се гръмне — това е толкова рядко, както у самураите, които си правят харикири. Има два или три случая в цялата история на Япония, когато са си разпаряли корема не само отляво надясно (или нещо подобно), но и от горе на долу.

Не, имаше нещо нередно. Неочаквано се получи телеграма, че служителят на еди-коя си фирма на два пъти извършил измами при доставките на стока (сложил около пет хиляди злоти в джоба си) и от началото на юли предишната година присвоил още три хиляди. Ако се пресметне по селски, това са около 65 — 66 тона ръж или сто загладени (осемдесет породисти) крави, четиридесет хубави коня. Към осемдесет охранени прасета или петстотин и нещо едномесечни телета. Къщи в градче като Слоним — четири-пет. Ако крадецът се носи по модата — четиристотин чифта прекрасни обувки от най-скъпите, дори и от крокодилска кожа.

А ако човек е по-съобразителен, по време на кризата и след нея, като подпалеше застрахованата си къща (а застраховката преди кризата бе само сто злоти), можеше за парите от застраховката да си вдигне две къщи, дори тухлени.

„Как така, бе момче — помислих си аз, — не си страдал особено, когато си вършил мошеничествата, а сега тъкмо да го удариш на живот, да ти падат печени гъски в устата, изведнъж съвестта ти се обади?“ Пък и от какво е трябвало да се плаши, след като роднините му са платили цялата сума, за което той не е знаел, понеже се е криел (защо ще ги упреква в коравосърдечие?).

Разпратихме снимки. Лелята на Висоцки каза, че не можела да твърди със сигурност дали това е нейният племенник, отдавна не го била виждала, но напълно възможно било да е той, защото лицето от снимката и нейният племенник имали нещо общо — и двамата щърби, без двата предни зъба. Също като в онази приказка, дето мечка откъснала главата на един наш съотечественик, а съседите се замислили дали е имал изобщо глава, или не, като най-сетне решили да попитат жена му. Нейният отговор бил също като на лелята: „На заранта, когато сърбаше зелева чорба, брадичката му се люшкаше, ама дали имаше глава, не мога да си спомня.“ Тази мъдра жена позна лесничейската куртка, която племенникът ѝ по някакъв каприз носел напоследък.

Повикахме я на разпит — пак същото: „Може да е той, но много се е променил.“

— Имаше ли особени белези?

— Ами да — зарадва се тя, — беше опериран от апандисит.

Погледнахме — има белег, дълъг дванайсет сантиметра. Тъкмо се бе накарала да си ходи, когато нещо ми хрумна:

— А преди колко време го оперираха?

— Не си спомням добре, но май преди седем-осем години.

— Този белег от колко време е? — запитах лекаря.

— Е, трупът дори върху леда почна... хм... трудно ми е да кажа със сигурност. Но ми се струва, че белегът е от година. Не повече от две.

— Не е вярно, отдавна беше — възмути се лелята. — Още беше в лесничейското училище.

„Ще трябва да потършуваме из лесничествата и горските стопанства от Кладно до Олшани“ — помислих си аз, но за известно време забравих това.

Междувременно графологическата експертиза категорично заключи: бележката е написана от Крищоф Висоцки.

Никой от нас не си помисли, че в същност това няма никакво значение. Освен това и годеницата на Висоцки, някоя си Антасевич, опозна годеника си на снимката.

Точно тогава предадох делото в ръцете на заместник-прокурора Ришард Мисловски. Не защото се страхувах от трудности, а защото желях неговата победа, исках той твърдо да се изправи на краката си. Двата бяхме убедени вътрешно, че се касае не за Юда, а за Каин, че не е самоубийство, а убийство, и че убиецът е самият Висоцки. Наречете това интуиция, резултат от голям опит и наблюдения. Аз обаче бях сигурен, той също. Не е необходимо да ви обяснявам защо. Останаха въпроси, на които не можехме да отговорим.

Кой беше убитият? Защо беше облякъл дрехите на Висоцки? Как е бил подмамен в тези дебри?

На всичко отгоре плъзнаха слухове, че убийството било на политическа основа. Трябваше да побързаме. Всяко следващо събитие, наистина извършено на политическа основа, щеше да повлече лавина. Не знаехме, че само след половин година Полша ще забрави всякакъв политически лов на вещици, единственото важно за нея ще остане — ни повече, ни по-малко — как да запази правото си да диша и изобщо да живее.

Антасевич наистина призна още, че се била скарала с годеника си два дена преди смъртта му (разказал ѝ за парите, тя настояла да ги върне на фирмата, но той отказал) и повече не го видяла. Но тъй като „свято място празно не остава“, тя вече се сдобила с нов „рицар“.

И ето какво значи да пресолиш, да натрупаш повече явни и косвени доказателства, отколкото са необходими. Повече, отколкото можеше да има.

След известно време дотича същата госпожица Антасевич в участъка и каза: „Имам писмо от Крищоф. В писмото пишеше, че когато го получи, той вече няма да бъде жив. Не му било мъчно да напусне този свят и нея. Желяел ѝ щастие.“

А печатът бе на нашата поща... с пет дена по-късен от деня на самоубийството. Печатът от мястото на изпращането бе толкова размазан, че не можеше да се разбере откъде е.

А снимката бе правена на улицата. И някъде бях виждал тази улица. Струва ми се, във Варшава. Дали не е Краковското предградие? Дали не беше ъгълът до костьола „Свети Кръст“? Дали да не потърсим тази улица нейде в района на „Свети Кръст“, нейде из „Нови свят“ или на „Крулевска“, а също и фотоателието, където е направена снимката?

Изпратихме запитване. Получихме отговор. Имало такъв фотограф. Имало фотоателие, което работи в този район на града. Намирало се точно на „Крулевска“. Снимката била направена два дена след самоубийството, а след още един ден той лично отишъл да си я получи. Както се казва, в цветущо здраве.

Ясно бе, че е жив, почти напълно бяхме сигурни, че той е извършил онова жестоко убийство в гората.

И тогава веригата от събития, толкова бавни дотогава, изведнъж главоломно се завъртя. Дотърча в Кладненския участък госпожица Антасевич и каза, че вървяла с „новия“ си годеник по Замкова улица и май видяла Крищоф, но той се шумгнал в навалищата и сега сигурно щял да я „прободе“ с кама или с нещо друго, както се пее в известната песен „Четири мили от Варшава“, дете сега е в златния фонд на певица Ярема Стемиковски.

Е, поставихме по наблюдение нейната къща, следяхме целия район. Още на третия ден полицейски агенти го пресрещнаха пред входа на къщата на „Кладница“, където живееше някогашната му любов. Не се знаеше само дали тя наистина „не хващаше ръжда“, или трябваше да замлъкне навеки.

Запитахме го Висоцки ли е. Отговори, че се казвал Юлян Сай. И показва съответното кръщелно. Тогава си помислих, че кръщелното се използва като документ предимно по селата и че очевидно трябва да търсим такъв човек из горските стопанства. В седмото, в което попитахме, живееше семейство Сай, което не бе чуло нищо за убийството, а техният син Юлян заминал да постъпи в лесничейско училище.

Тогава колелото се завъртя.

Показанията на семейство Сай — на бащата и двете дъщери, показанията на роднините на Висоцки, очни ставки — всичко влезе в

работа. Картината на престъплението стана толкова ясна, сякаш го бях наблюдавал от началото до края.

Изслушахме най-напред биографията му. Най-обикновена беше. Чухме я със съдията следовател и със заместник-прокурора и не се учудихме.

Незаконно дете, не помнеше баща си, пък очевидно и майка му не е знаела от кого е. Затова презимето му беше по майка. Сетне и майката си намерила работа нейде в Бавария (тогава търсеха хора за там), оставила двегодишния си син на майка си. След десет години бабата умряла, момчето се преместило при леля си, по-малката сестра на майка му. Тя била учителка, мъжът ѝ — също. Била само десет години по-голяма от момчето и, с една дума, от онези, дето за тях казват „мъж не пропуска“... Момчето се учело добре, дори проявявало сериозни дарби и ум, но било непостоянно. На всичко отгоре се намесила и родната му леля. Разкрила на петнадесетгодишното момче всички „тайни на Амур“, каквито знаела. В същност превърнала лабилната личност, при това още не личност, в материал за закоренял негодник.

Чичо му нещо се усъмнил. Изпроводил своя племенник и съперник в лесничейското училище в Бяла Падлеска. Завършил го дори много успешно. Започнал служба в Държавните гори. Сетне се завъртял истински калейдоскоп. Оженил се за вдовица, продали имота ѝ, преместили се във Варшава. Обрал жена си до шушка и избягал. Осъдили го на осем месеца. Добрите хора чакат късмета си от години, а на този мръсник веднага му провървяло. Не е приятна нашата поговорка, но „на богатия дяволът сипва още масло в кашата, а на бедния и голата чорба разрежда“. Работел му късметът, няма що.

Щом излязъл от затвора, постъпил като практикант при лесничея Хмялевич. Почти веднага забегнал с всичките му пари, с пистолета и с личната му карта (ето откъде започва нашата замшанска трагедия).

Отново в Кладно. Тук се запознал с Антасевич. Защо не, той на двадесет и осем, тя на деветнадесет, спретнат момък, разбира се, „неженен“. Търговски пътник, не било трудно да пусне котва във фирмата за дървен материал „Ян Плицка и син“. Той бил истинска находка за тях. Има специално образование, познанства в Държавните гори, свой човек бил на улица „Вавелска“ 54, където е главната дирекция (поне така твърдял). Специалист по дървообработването, по

добива на терпентин, по дестилацията на смолата. Документацията водел, бил инкасатор — абсолютна находка. Растяло доверието — растели мошеничествата му, измамите. Мисля, че няма нужда от подробности. Изтънко пипал. Така натрупал осем хиляди злоти. Тогава, кой знае защо, споделил тайната си с госпожица Антасевич. Тя настоявала да ги върне. Той — в никакъв случай. Скарали се. Тогава решил да действа сам.

Интересувал се къде може да вложи капитала си. През това време пътувал с велосипед в униформата на лесничей приблизително по многогълника Августов — Беласток — Навагрудок — Олшани — Лида. Разбира се, заобикалял Кладно.

И ето попаднал в Замшани, в къщата на горския. Там живеели старият Андрон Сай, по-голямата му дъщеря Агата, синът му Юлян и малката — Гана. Отбил се да пийне вода и останал да пренощува. Намерила се и почерпка. Завързал се разговор... Тази наша доверчивост, това простодушие — по-лоши са от всичко криминално, дори от държавно престъпление.

Горският бил от старата школа, когато се искало да познава гората в района си и да бъде честен човек. Новото време изисквало обаче и известни познания. Завършилият лесничейско училище им се струвал нещо като доктор хонорис кауза от Сорбоната в нашите среди или лауреат на Нобелова награда от областта на електрониката.

Разговорили се. Андрон се оплакал, че неговият принц престолонаследник не ще наследи след него Замшанското горско царство, че единственият начин сега човек да си осигури децата, да ги измъкне от немотията — е да им даде образование или поне специалност. Юлян би искал да стане лесничей, но отде да вземат пари, как да си осигурят препоръка? Разбира се, всеки гражданин има предимства пред селянина, особено пред човека, живял в гората. Чувал е за много неща, много е чел, дори ще — не ще, е видял много. Дори и да е по-глупав от селянина, както всяко породисто куче почти винаги е по-глупаво от помияра. При това е доста по-неприспособен към живота.

— Може и аз да ви помогна — рекъл Крищоф. — Аз съм завършил Висшето лесничейско училище в Целиш. Останаха ми някои познанства в тези среди.

Не зная, може би от това самохвалство, вероятно съвсем безцелно — просто хлестаковско самохвалство! — започнало всичко.

Влязъл и Юлян. Бил към шест години по-млад, но по фигура, по цвят на косата и черти на лицето приличал малко на Крищоф. Когато се усмихнал, се видяло, че няма два предни зъба.

Разприказвали се с него. Какво, що, как е живял, дали нямал приятели нейде из Краковско или из Белская Бяла, Цешин, Рибник или Живец. Нямал си нийде никого, пък и тук — малко.

— Там предпочитат напълно здрави младежи. Дори най-добре без сливици и без апендикси.

— Апендикса ми отрязаха наскоро.

— Там държат на здравето не по-малко, отколкото и армията. Имат сериозни изисквания.

— Разбира се, че ще държат — намесил се и старият. — Нали имаме право само на триста и шестдесет хиляди войска.

— По Версайския договор — заявил Крищоф, „просветил“ невежите. — Макар и толкова да не е малко, но ги отбират внимателно.

По-късно, когато се разприказва този мръсник, той си призна, че още тогава намислил „подмяната“, защото полицията рано или късно щяла да го спипа.

На заранта казал, че скоро ще се върне, само да направи справки и да натисне тук-там. А тъй като паспортите тогава не бяха задължителни и мнозина, особено по селата, нямаха такива, било достатъчно кръщелното и свидетелството за завършен четвърт клас. Разбира се, трябвало и малко пари за дрехи и разноски на първо време.

И хоп — показал удостоверението на лесничея Хмялевич. Къде ли ще ти забележат простодушните, обикновени хорица, че Хмялевич бил петнадесет години по-възрастен и че Висоцки нямал на униформата си знак за заемания пост.

Разбира се, не ходил в никакъв Цешин. Върнал се след няколко дена, продиктувал им заявление до дирекцията на училището, уверил ги, че Юлян ще бъде приет. Само трябвало да платят триста злоти за пансион (с пълна издръжка, макар че не пречело да вземе домашна наденица и пушено филе). И още десет злоти за държавни такси.

Уговорили се да се срещнат след два дена на най-близката гара и да заминат към Беласток, където в лесничейството набирали кандидатите.

Как мислите, кое ми беше най-отвратително в тази история? Не знаете ли? Ами това, че този гад се изхитрил дори да се целува с голямата дъщеря зад сеновала. Вече когато бил планирал всичко.

Та така. Отишъл на гаричката. Появил се Юлян. Крищоф направил недоволна гримаса, когато младежът му казал, че успели да съберат само двеста и петдесет злоти. Возили се няколко спирки с влака. Сетне изминали няколко километра на такси. Когато го освободили, се оказало, че слезли рано и имало към двеста метра до необходимата им пътека (сетне намерихме шофьора на таксито, той посочи на кой завой са слезли, каза, че „лесничейт“ му дал три злоти бакшиш, а останалите пари и документи на младежа прибрал в джоба си).

По някое време свърнали наляво. Здрачавало се. Пътечката вече едва се забелязвала. Тогава вероятно за пръв път Сай нещо се усъмнил:

— Къде отиваме?

— Близо е вече.

И тогава като в бездарна мелодрама забухал бухал (Крищоф отбеляза тази подробност по-късно, когато нямаше смисъл вече да мълчи). И това било зловещо.

— Не отивам по-нататък — заявил Юлян.

И видял, както беше казал някой, „най-тъжното зрелище на този свят“, цевта на пистолет, насочен срещу него.

— Събличай си дрехите.

— Какво съм ви сторил? — разтреперан се замолил нещастникът.

Сред селските момчета из затъntenите места има доста такива, дето на мравката път не минават. И това според мен бе единственото оправдание на „идиотизма на селския живот“, когато още не бе отминал в небитието.

— Не ме убивайте! Смилете се! Вземете парите. Аз ще мълча. Няма да се върна в Замшани. Ще замина далеч, далеч.

— Стига си хленчил. Ще си разменим дрехите и върви, където щеш.

Младежът дори не попитал защо трябва да си разменят дрехите. Съблякъл всичко и изчакал, докато Крищоф с пистолета в ръка бавно облече панталоните, самото му, а своите дрехи хвърли в краката му. Точно тогава е трябвало да хукне през гъсталака: онзи не може го

стигна с един обут крачол. Но той бил напласен и... повярвал. Искало му се да вярва. Кой няма да повярва, щом му се живее?

Затова, щом се преоблякъл, веднага бил застрелян в слепоочието. Онзи стрелял с дясната ръка, затова в лявото слепоочие. Младежът паднал. Още мърдал, затова престъпникът стрелял втори път в шията му и засегнал сърцето.

Сетне убиецът завлякъл Сай до малката стръмнина, отметнал едната му ръка така, че да виси над блатото. В бързината не забелязал, че отметнал дясната, с която младежът не би могъл да си нанесе рана в лявото слепоочие.

Мушнал зад ревера на сакото на убития предварително написаната бележка и си тръгнал. И третата грешка — из пътя захвърлил пистолета в някакъв поток.

Да не мислите, че това е краят? А, не. Какво са двеста и четиридесет злоти, когато покрай това похарчил сто злоти от своите осем хиляди. Щом е сторена първата крачка по пътя, по който човек се превръща в брутален звяр без всякакъв морал, следващите прави полесно. Тогава още не осъзнавал грешките си, не знаел, че сме се усъмнили в самоубийството, вярвал, че в кожата на Сай е в безопасност. Освен това знаел, че простодушните горски жители нямат представа за цялата бездна от цинизъм, присъщ на такива като него.

Затова от Варшава написал писмо на Антасевич и й пратил снимка. Сетне от Цешин, като си изменил почерка (имал за образец заявлението на Сай), писал до бащата на убития, че го приели в училището благодарение на господин Хмялевич, че всичко е наред, само се нуждае от нов костюм, от часовник и от още сто злоти за разни разходи.

Този убиец така си останал в душата си дребнав сметкаджия, способен да изяде и собствените си л...

Отново дошъл у Сай. Разказал му за плановете на Юлян, за неговите приятели. Получил всичко, каквото поискал. И от голямата дъщеря — също. Това е най-ужасното!

— Малката сега е женена за Салвес Цяцерич — казах аз.

— А по-голямата — за черната земя. След съда се опитвала да се обеси (и тя, и старият даваха показания при затворени врати, но представете си нейните чувства: да прегръща убиеца на брата си). Спасили я. Но сетне не доближавала момък, по-късно станала

партизанка и сякаш нарочно участвувала в най-опасните акции. Смъртта дълго я отбягвала, но най-сетне се смилила над нея.

Знаете ли какво? По никакъв начин не съм привърженик на господин Мациевски^[4], но откак узнах тази история на Крищоф с Агата, с удоволствие за малко бих останал в компанията на господин Мациевски и Крищоф. Сетне дори бих поканил палача у дома си на чай и бих го запознал със семейството си.

Състоя се окръжен съд. Убиецът бе придружаван от усилена стража, народът се възмущаваше.

Призна всичко, адвокатът нищо не можеше да му помогне (психиатърът призна Висоцки го ден да отговаря за постъпките си) с концепцията си за „придобита психопатология“, резултат от липса на нежност и топлина през детските години.

Съдът реши, (съвещанието продължи два часа) да го осъди на смърт. А той, макар да твърдеше, че „не иска и не може да живее“, подаде молба за помилване.

Изведоха го от съда през задния вход. Иначе щяха да го линчуват.

Апелационният съд потвърди присъдата на окръжния съд в средата на август. Нима имаше нещо, което да събуди снизхождение? Изключителна жестокост, зверство, безчовечност, никакъв морал, никакво разкаяние. Опасен див звяр, палач и изрод.

Уважаемият господин Мациевски бе потеглил насам, дано му прости господ няколко дребни гряха само заради това пътуване.

Не присъствувах на апелационния съд, не бях и при изпълнението на присъдата. Бях в чужбина и останах още година, защото на първи септември избухна войната.

— И все пак какво се случи сетне?

— Нали ви казвам, господин Мациевски потегли насам. Пак добре, че очистихме поне един изрод.

... Явих се в уреченото време пред костьола и пред манастира на Бернардинците, уговорката си оставаше в сила. Значи, щяха да ме закарат от Кладно до Олшани. Дори Хилински бе там, искаше да чуе разговора ми с бившия прокурор, сетне да се върне в Кладно и на другия ден заранта да дойде при мен.

В минутата, когато се качих в джипката, те тъкмо приключваха някакъв спор, подхванат доста по-рано.

— Фукате се с разни присъди, които били дадени на този-онзи — рязко заяви Хилински. — Според мен най-отвратителното във всяка професия, когато имаш власт — е да принуждаваш хората тихо, кротко и покорно, без съпротива да търпят несправедливостта. Виждал съм това... на различни места.

— Отживелици — измърмори Клепча.

— Тъй, тъй — обади са Шчука. — Де го чукаш, де се пука. Навсякъде капиталистически отживелици, щом нещо не му е по вкуса. А не е помирисвал дори капитализма. Ами какво, ако дядото на някой другар е бил например... губернски казначей, та да обвиним за нашите бели първия попаднал ни завеждащ в областните финанси? Да знаеш, че твоят „съмнителен“ е човек добър, човек на мястото си — какво повече искаш? Запомни, занапред не си позволявай такива фокуси. Щом не е виновен — оставяш го на мира. Не се плаши, няма да отмъкне самолет. Няма автомат. И друга родина също.

— Абстрактен хуманизъм!

Странни чувства предизвикваше у мен този човек.

— Абстрактен хуманизъм е — намеси се отново Хилински, — ако бих погалил по главата онзи, който е предизвикал инфаркт у събрата си на петдесет години. При това не у едного. Внимавайте, Клепча, няма да свършите добре така. Ако не днес, утре... Я по-добре ни разкажи, Антос, какво стана там.

Разказах им подробно всичко и затова, когато привършвах, бяхме вече пред клуба в Олшанка, днес безмълвен, заключен с катинар.

— М-да, история, както казват, по-страшна от всякаква измислица — каза Шчука. — Това ли е клубът?

— Да.

— Хайде да идем до мястото, където са те нападнали.

След две минути всички се пръснаха из долчинката, а аз им показах какво бе станало.

— Браво — внезапно се обади Шчука.

— Точно това ме съмнява — говореше, като че сечеше, неумолимият Клепча. — Четирима да не надделеят на един. И онова завещание във ваша полза. И бележката. Кой я знае тая графологична

експертиза. — Той говореше доста заядливо, но толкова любезно, сякаш всеки миг щеше да направи реверанс.

— Стига вече с вашите досадни бележки — отрязва тихо и студено полковникът. Очевидно не се стесняваше от мен и бе обзет от тих бяс. — Не сте в Несвижния дворец, а в оперативна група. Пък дори Радзивиловци не са давали пет пари за условностите. Нямамо защо да доказват благородния си произход.

Сбогувах се с тях по пътя за селото. Те тръгнаха към колата, като още разговаряха. Сигурно биха мълчали, ако знаеха колко остър слух имам.

Клепча избърза пред тях, а те ми махнаха с ръка и поеха по пътя си. Отново дочувах за какво си говорят.

— Какво става, ще го преместят ли? — запита Хилински.

— Направо бих го уволнил — отвърна Шчука.

— Да-а, голяма загуба — неочаквано се намеси шофьорът. — Такъв момък... Другите двама премълчаха.

Колата потегли и бързо се изгуби зад завоите. Аз вървах към квартирата си, тресеше ме.

През всичките тези дни нервите ми едва издържаха.

[1] Херман Роршах (1884 — 1922) — швейцарски психиатър, създал своя класификация на човешките характери. — Б.а. ↑

[2] Кой ли, винце, ще те пие,
кога в гроба аз ще гния. — Б.пр. ↑

[3] Известно артистично кафене в Краков с модернистки стенописи. — Б.а. ↑

[4] В цяла Полша тогава имало само един палач, който при нужда пътувал от място на място. Макар „да работел“ с маска, всички знаели презимето му — Мациевски. За всеки обесен изваждал нов чифт бели ръкавици. След изпълнението на присъдата ги изхвърлял с думите: „Справедливостта победи.“ — Б.а. ↑

ПЕТА ГЛАВА

ПОЧТИ ВДИГАМ РЪЦЕ, ПРАВЯ ИЗВОДИ ЗА ПОРАЖЕНИЕТО СИ, НО НАВРЕМЕ СИ СПОМНЯМ ЗА ЕДНА ОПТИМИСТИЧНА ЖАБКА

Да не помислите, че през тези дни само съм пътувал насам-натам: до в къщи, до Кладно, че съм се занимавал единствено с анализиране на човешки характери и отношения (макар че и това ми отне известно време), със самоанализ, със саморазнищване и други незначителни „само“ ...

Основното беше все пак проучването в третата кула. Само бог знае колко трошляк и боклук изхвърлихме през пролуката, колко носилки с камъни и тям подобни. По дланите ми изскочиха такива мазоли, каквито не бях имал от дете, двамината Ивановичи също работеха с всички сили, при това не желяеха никакво заплащане, освен редките (взаимни) почерпки. Задигнах от археолозите шестима ученика от горните класове (слава богу, започна ваканцията), заради което ме проклинаха дори девойките, да не говорим за Генка Седун. Но и археолозите в края на краищата идваха да ни помагат.

През тези три и половина века се бе натрупала доста пръст. Замъкът като всяка стара постройка „растеше надолу“, но от ден на ден приближаваше да стигнем „материка“.

Какво друго? Престанаха да се появяват „дамата и монахът“. Колкото и късно да се връщах в своята плебания, нито веднъж не можах да ги видя. Ала не се придвижих нито крачка напред. По-точно казано, се придвижих, дори узнах много нови неща, само не знаех кое от това новото е наистина важно и ме приближава към целта и към разгадката, а кое не. А времето си вървеше, настъпи новолунието в края на май, скоро щеше да дойде юни и да освети нощите с пълна луна.

Едно беше лошо: нощните кошмари започнаха да се повтарят със завидно упорство, все по-често и по-често. Особено ярък кошмар ме споходи през нощта, когато се завърнах от Кладно. Сигурно разговорът с прокурора, спречкването с Клепча, несполуките през последните дни толкова ме бяха разстроили, че нервите ми бяха на скъсване. Очевидно

бях готов да заема почетно място сред други като мен в „извънградската вила“ на Лигановски или просто да пропадна в бездната.

Дядо Мултан очевидно бе тръгнал на нощния си обход. Изпих чаша студен чай, изпуших една цигара преди лягане и се тръшнах да спя. И почти веднага ми се присъни странен сън: не можех да разбера в същност сън ли е или действителност.

Внезапно оживяха очите на портретите и иконите по стената и по пода, започнаха някак недоумяващо да поглеждат насам-натам, да се въртят, да се блещят срещу мен. И устните им се кривяха все по-силно.

И аз като тях долових беззвучното приближаване на нещо страховито.

Още отдалеко през вратата, която внезапно тихо се разтвори, видях как някой се промъква до караулната като неуловима сянка, без никакъв звук.

Идваше все по-близо и по-близо. Внезапно всички портрети извиха очи към вратата.

Нещото, което се приближаваше, се материализира на прага и пристъпи в стаята. Същността на това нещо бе човешка. Само дете нямаше врат. Главата от всички страни полегато преминаваше в раменете. Нямаше ни очи, ни уста. Просто власинките на тези места бяха леко вдлъбнати. Защото това същество от тила до петите бе покрито с бяла и стегната колкото лишей плът, дебела към седем сантиметра.

То се приближаваше в неподвижния въздух и портретите местеха изпълнени с ужас очи от него към мен.

... Тогава сякаш разкъсах невидими вериги на ръцете и краката си, скочих, по някакво чудо минах покрай него и се втурнах към вратата. Краката ми не искаха да бягат, затова започнах да правя скокове. Така се случва насън, когато не можеш да избягаш от преследвачите.

... Пред мен се оказва кон. Мятам се на него, без да мушвам крак в стремето, без да опра ръцете си в гърба на коня.

Чудо ли стана? Няма го замъка, костьола, плебанията. Пред мен е поляната, на която Витаут Олшански бе принуден да ни пусне, до мен е Сташка, а, не — Гана, забъркваме си следите, а аз подсъзнателно предчувствувам нещо лошо.

Толкова болезнено, толкова тревожно предусещам никаква неминуема, неизбежна, неясна беда.

Конете препускат лудо. Дори да се пребием, но само и само да не изгубим пътя. Всеки миг ще се провиди реката, лодките, пътят към Неман, сетне — към свободата.

Ето ги лодките. Но нещо са твърде много.

Не са същите.

И като ни прегражда пътя към лодките, към сребрилата светлина върху водата, пред нас излиза в права линия отряд. Втори конен отряд.

Пратен е бил по вода да ни пресече пътя. Стигнал е по-бързо, защото е нямало нужда да се лута из дебрите и да си заплита следите.

Смъртно проблясват под лъчите на месечината стоманените и посребрените брони. Вдигнатите забрава и лицата са в сянка, затова изглеждат слепи или спящи. От шлемовете висят пискюли, конски опашки, пера.

Гиздавите поводи са отпуснати. Живачно блестят връхчетата на дългите копия, сабите, боздуганите и бойните чукове.

Сега път за бягство няма. Веригата от конници се приближава.

Това е. Съдбата не бе милостива към нас.

... Някаква каменна постройка, където хвърлят различни денкове, чували, сандъци. Те се плъзгат някъде надолу като по жлеб, по който спускат кораб или ладия във водата. Нощ е. Малко по-тъмна, защото луната всеки миг ще изплува. Около нас с Гардислава има десетина стражници и Витаут Олшански на вран кон.

— Ето какво, уважаеми господа — обръща се той към стражниците, — ето какво, господа съветници. Ще минем този път без съвет, без съд и писар, без свещеник, без казначей, който да преброи върнатото съкровище. Макар че то трябва да остане с тях, докато мине ревизията на този Гарван, на този лешояд Станкевич.

Той ни сочи на стражниците:

— Съблечете им одеждите.

Дрехите падат в краката ни, върху тревата.

— Какво, кал такава? Срецнахме се все пак. Нищо, вашият бранител спи. Ех, здраво държи, здраво приспива виното. А вас? Вас ще напоя с такава, че след време навеки ще заспите. Крадци!

— Млъкни, крадецо — отвърща с моите устни Валюжинич. — Твоят праядо предаде Слуцки, ограби и князете, и краля. Ти си същият. Продаде мен и другарите ми, ограби краля. По-добре си затваряй устата. Много си язвителен. Заради издевателствата над нас за престъпленията ти така ще те разкъсат с щипци, с клещи, че месото ти на парцали ще хвърчи от костите. Твоето злодеяние е известно на мнозина, най-вече на бога.

Той се усмихна страховито:

— Не се надявай толкова да ме ядосаш, че да те сподобя с лека и бърза смърт, че и да повикам дърводелец, който веднага да ви скове погребална колесница за ковчезите. Няма да го бъде. Тъй ще ви наредя, че живи ще се изядете.

— Пиши — след пауза се обръща той към конник с чудноват цилиндричен предмет в ръцете, — на редове.

Отначало жената, сетне мен връзват под мишниците с някаква особена примка и ни спускат по наклонена плоскост, след това направо надолу в някакъв черен отвор.

Под краката ни — камък. Нещо се изхлузва под мишниците. Аха, онзи възел. Като дръпнеш, възето само пада дори от най-високия клон. За миг забелязвам как като две змии се мярват горе в светлото петно, където едва-едва се процежда светлина, двете възета.

— Ето така — дочува се глас отгоре, — ето ви ложе, ето къде ще живеете и ще издъхнете. Има вода, капе отгоре, под нея има ведро. Виждате, че не ви погубих жестоко и люто. И съкровището ви е в другия трап. Къщата ви е разкошна, седем сажена околоръст. Ще останете тук да вардите съкровището и живите не ще могат да ви намерят.

Светлото петно над главите ни започва да се стеснява. Чува се тъпият звук от удара на една каменна плоча в друга, стърженето на мистрия върху тях.

Мрак. Нищо повече. Само гъст и непроницаем като сажди мрак.

— Ти ще умреш най-късно след година — викам аз без надежда, че онзи може да ме чуе.

... Не виждам нищо. И в същото време кой знае как виждам черния конник начело на отряда да излиза от пътеката на поляната (тримата зидари се мъкнат най-отзад).

Черният конник внезапно препуска и махва с ръка.

От дебрите излизат, трошейки клоните, ездачи. В ръцете си нямат пищоли. Нищо чудно, ето в далечината вече се вижда връхът на костьолната камбанария. В ръце държат дълги лъкове от беловежки тис. Гръмко плясват изопнатите, сетне отпуснати тетиви в кожените ръкавици на левите им ръце. Като рой се вдигат дългите стрели, с връхчета, изварени в отвара с борови игли, кора и дървесина от същия тис. Смъртоносни са тези дълги стрели — спасение няма от тях.

Зидарите падат веднага. Стражниците още се въртят, мъчат се да си пробият път, по един по един се стоварват от конете. Толкова стрели стърчат по тях, че приличат повече на таралежи, отколкото на хора.

Виждам лицето на княза. Устните му язвително се раздвижват. Той оглежда мъртъвците.

— Да, право думаше. Има много свидетели на злодеянието ми.
— Сетне вдига очи:

— Остана един — бог.

... И отново непроницаем като сажди мрак. Отново внезапна светлина. Дворът на замъка е облян от слънце. Огромен дъб, в началото общинен, сетне родов. Пъстрата тълпа е кипнала около него. Богаташки благороднически дрехи, стражници в броня и свободни селяни. По-нататък, до вратата и вън от нея, бял облак от бедняци. От общата врява се долавят отделни фрази.

— А всички свидетели от стражниците — говори писарят — не може да повикаме пред високия съд. Защото същата нощ някакви злосторници, май скитници, ги избили. Тези зли люде не са били от стражниците, а най-вече от простите разбойници, защото не са имали друго оръжие, освен лъкове с отровни стрели.

Отново врява. Изплува умното лице на Станкевич. Полага ръка върху евангелието:

— Кълна се, че когато князът догони бегълците, веднага ги пусна по моя молба и съвет. А че те са носили със себе си парите на онези бунтари и на негово кралско величество — това не съм знаел.

След пауза:

— Обаче тези пари и досега не излязоха нийде на бял свят. Нашето дирене не даде нищо. А би трябвало да ги усетим някъде. Значи, скрити са някъде. Освен това трябва да узнаем дали не са ги пресрещнали други люде на княза.

Отново гълчава. Тогава до подставката с евангелието застава самият княз.

— Кълна се в португала^[1] на моя пралядо Пятро Олшански — ръката му изважда от прореза на дрехите златна верижка.

— На пралядо му, предателя — беззвучно шават устните на Станкевич.

— ... а ако трябва, ще се закълна пред светото евангелие. Признавам не в мъки като слуга, а по съвест, че тогава ги пуснах и се завърнах в замъка заедно с господин Станкевич. Втори път не съм ги ловил аз и най-вече не съм ги убивал. Свидетели са ми Язеп Гарашчук, купец, и Пратас Леванович, писар; двамината се кълнат, че онези са живи. Ще живеят още, колкото бог ги сподоби. Аз нито с оръжие, нито със секира не ще ускорявам края им, за което давам дума.

Отново мрак. И далечен глас:

— Нашият княз Витаут, без да дочака края на ревизията, наскоро се спомина.

Отново мрак. Вече за вечни времена. Двама вардачи християни, един — некръстен.

... Събуждам се от своето скърцане със зъби.

Състоянието ми през този ден бе отворително. Дори срещата със Сташка не ми донесе облекчение; непрестанно пред очите ми бе отблясъкът на нощния светлик върху лицето ѝ, когато „ни“ спускаха с въжета в шпора. Последния отблясък.

Не зная защо, но поехме към Олшани (най-вероятно, защото замъкът, костьолът, самата Олшанка ни бяха дошли до гуша както грисът през времето на златното ни щастливо детство) и аз, без сам да зная защо, ѝ разказах всичко, като не пропуснах и кошмарите.

— Случва се — рече тя. — Просто човек толкова мисли за нещо, че мислите не го напускат и в съня.

— А защо насън ми се яви всичко така, сякаш го зная със сигурност?

— Поради липсата на логика. И поради съществуването на някаква висша логика. Наяве това пречи, а насън всичко е без ограничения. Включително и въображението. Теорема от евклидовата геометрия за пресичането на правите (или на две линии — ама че проклетия, не ми трябваше тази наука, та ѝ забравих и терминологията).

— Вярно. Някой от известните бе казал, че в неговата библиотека има повече знания, отколкото у него самия. Но не съжالياва за това, понеже не е библиотека, а физик... Аз също съм забравил много нещо от училищните премъдрости, но щом ще говорим за забравената геометрия, моите прави се пресичат отвъд реалната плоскост, в съня.

— А какво мислите сега за това?

— Нищичко.

Още доста младите, сочни и зелени листа се сплитаха над пътеката. По тази пътека стъпваше онази, която бях изгубил не само в кошмарния си сън.

— Знаете ли — изведнъж разпалено възкликна тя, — вашата версия, възникнала насън, май отговаря на всичко, каквото знаем. Наистина Олшански не докоснал отново върнатите съкровища, наистина той дори с пръст не докоснал жертвите си. Не ги убил, оставил ги сами да умрат. Клетвата му пред евангелието била истинна, макар и казуистична. Човек само с вода може да преживее, да речем...

— Две седмици, не повече.

— Защо? Една моя позната се лекува чрез глад и издържа тридесет дена.

— Обаче се е лекувала. Под наблюдението на лекари, а не в тъмница. Нали на човек е необходима не само вода, а и чист въздух, движение и извинете, редовно къпане. Иначе организмът се отравя от собствените си отпадъци.

— Е, да, поживели са още малко.

— Такава клетва и на всичкото отгоре пред евангелието не само за средновековен, но дори и за съвременен човек... трябва да е съвсем останал без съвест. Трябва да е дори не звяр, а изкопаема рептилия без мозък. Точно за такива белоруските хроники пишат, макар и малко неприлично: „Съвсем безсрамен, за един грош дори в божия храм ще пръдне.“

— Ехей, много си позволявате. Все пак има дама пред вас.

— В последно време като че живея в друго измерение.

— Какво смятате да правите? — запита тя.

— Не зная. Сигурно ще се откажа. Страшно е да се приближаваш до нещо необяснимо, като че от онзи свят... Не искам. Скъпя си психиката. Единствена ми е. Каквато и да е, моя си е.

— Не — замислено промълви тя, — аз не бих се отказала на прага на разгадката. Ако ще да ме разкъсат. Може би само два кубически метра ви делят от отговора, а вие се отказвате. Освен това, нали зная, не сте опитали дори да систематизирате това, което ви е известно. Боязлив човек сте, непоседователен. Огън да я гори психиката! За какво му е на човек, нали да я изгаря, когато се наложи!

Бяхме излезли вече на шосето, почти до автобусната спирка. Тя вървеше до мен навъсена и ужасно недоволна. Внезапно рече:

— Хайде, потърпете още два-три дена. Днес се опитайте да подредите, да обобщите, да направите изводи, да систематизирате всичко, каквото знаете вие и хората. Или което предполагате. А утре и в другиден, последния ден, ще копаем заедно. Ако не намерим нищо — край. Ала не, не може да се случи така. Който търси — намира. „Чукайте и ще ви се отвори.“

Аз се колебаех, тогава тя изрече:

— В края на краищата не бива да забравяте за Марян.

Това можеше да ми спести. Да се въздържа. Не обичам хората, които удрят жестоко. Но жените... жените, когато не са просто бърборици или „котета“ с глупави очички и с отпусната, празна, незряла и дори досадна хубост, са почти всичките такива. По такива си падат глупавите мъже и ги избират например за „мис Испания“, за „мис Америка“ или дори за „мис Свят“, а то изведнъж посред най-сериозен разговор с хора, изобщо без склонност към кокетство, изтърсват: „Ваня, ще идем ли на «Анжелика, маркизата на ангелите?»“ — „Не.“ — „А на «Нейното последно танго»“? Или в началото на пролетта ще заяви, при това агресивно: „А аз искам фурми.“ Или „кисело зеле“. Наистина това понякога преминава с възрастта. Ако ли не, човек само се чуди как довчерашната „мис Бимбинистания“, изгубила последното оправдание за глупостта си — своята хубост, изведнъж тръсне в компания на специалисти, като им сочи „Мъките Христови“ в Кладненския костюл: „Ето тук, нали виждате, Исус е застанал пред Понтий, а там пред Пилат.“

В края на краищата може би започвам да остарявам. И Сташка не е такава. Дори да бе такава, не бих казал нищо подобно пред нея. Няма по-двулични и отстъпчиви хора от мъжете, заслепени от чувствата си.

— Добре — казах аз, — в същност два-три дена няма да променят нищо.

На спирката тъкмо пристигна дълъг „Икарус“ от Кладно и от него наизлязоха „потомците“, пристигнали на гости и за домашна наденица при „старите“. И виладжиите, доста непоносими хора, когато са много. Особено в ден, когато те е налегнала ипохондрия.

Пред нас вървяха наскоро погражданени селяни, понесли куфари, често дори шперплатови, и отдавна погражданените с раници и мрежи. Тътреха се с последни сили като камили, прекосили Каракум, мъжете виладжии. Крачеха виладжийките с кой знае за какъв дявол направени прически. Вървеше лекомислен самотник, като им хвърляше погледи, тепаше многодетно семейство, изнемогващо под тежестите на своите грижи. И то не само на своите, защото седемгодишно момиченце хленчеше, че му се ходи по нужда, а четиригодишно момченце вървеше до кака си и, което е най-лошо, не молеше вече за нищо.

— Кръстно шествие в старото градче на Кладненска губерния — дочу се внезапно гласът на Хилински. — И произнесе с тона на угрижена майка: „Ванечка, стига си пръцкал, по-добре гледай какви хоругви носят.“

Щом зърна, че не съм сам, се изчерви и о, чудо! — започна да обяснява:

— Извинете... Дълги години бях принуден да се сдържам и си дадох дума, че когато бъде възможно, ще си дам свобода и ще поставя рекорд по невъздържаност в приказките.

— Нищо — колкото и да е странно, Сташка се подсмиваше весело, като оглеждаше моя „англичанин“.

Към нас се приближаваше веселият Адам с раница и спининг в калъф и отново чудо! — до него бе Хосе Инезиля Лигановски, също със спининг и с куфарче.

— А аз не ви повярвах — продумах аз. — Сигурно светът се е преобърнал.

— Че защо? — отвърна психиатърът. — Нямам ли право да помързелувам ден-два? А вие защо се мотаете тук?

— В същност моята професия е да се мотая — казах аз. — Добре де, не мога ли да посрещна още няколко делови безделника като мен?

След като се запознах със Сташка, поехме обратно към своя пристан. Вървахме под кичестите юнски сенки, разговаряхме за разни глупости.

Настаних Адам Хилински за две седмици и Лигановски за ден-два у бездетните съседи на Шаблика (може пък децата им да бяха заминали нанякъде). Сетне тръгнахме да разглеждаме махалата и историческите ѝ паметници, за съжаление невключени нито в група О (под закрилата на ЮНЕСКО), нито дори в трета група (което отговаря в същност на нашите паметници от местно значение). А защо — не знам.

Тогава ме учуди внезапната активност на Витаут Лигановски:

— Това езерото ли е? Добре. А рибата къде кълве най-много? Там ли? Много хубаво. Вътрешният, на който са отбелязани часовете, е неподвижен, а външният, месечният, се движи. Неподвижната стрелка сочи фазите на луната. Бре-ей! Колко стар механизъм. Нали знаете, най-старият часовник, на Спаската кула в Кремъл, също имал подвижен циферблат... А онова там твоята плебания ли е? Твърде шик... А това е замъкът? По онази галерия ли се движат сенките?

Очите му скачаха от замъка на костьола, от кулите към разкопките на хълма отсреща.

Когато се отби в костьола да го види отвътре и повлече Хилински със себе си, Сташка внезапно ми рече:

— Ама че пъргав човек. Същински живак. Все ми се струва, че съм го виждала някъде. Че сме се срещали... Не-е, не съм лежала в неговата клиника. И от познатите ми никой не е попадал там... Просто сякаш някога по телевизията съм го виждала или като изпълнител на дребна роля в някакъв незначителен филм.

— И аз изпитвам същото чувство.

Отидохме настрани и седнахме на гредите, до нас поседнаха и минаващите наблизО Олшански, Шаблика и Змагител, сетне Висоцки с някакъв непознат, накрая дотърча, като едва си поемаше дъх, плувнал в пот, Ганчаронак.

Непознатият, както се оказа, бе самоукият майстор на часовници и органист, дето свири „Лявониха“ на органа. Презимето му беше Згонник.

— Как можяхте да го поправите?

— Тъй се случи — той сведе засрамен очи, — от малък имам нюх към всякаква механика. При това часовникът не беше повреден много. Откровено казано, не сполучих напълно. Часовникът трябваше да показва великдените, католическите и православните. А в онази

ниша, дето е под циферблата, да сочи татарските и еврейските празници. За какво им е било да ги знаят — можеш ли ги разбра. Вероятно за някакви черковни изчисления. Но там вече не успях, не ми беше по силите.

— Че за какво ви е?

— Ами така. Всичко да е наред. Макар да не е нужно, но ще е приятно да знаем кога са тараският байрам, еврейските пости. За мое спокойствие. Всичко да бъде свършено, както трябва. Да се знае, че не сме по-глупави от някогашните.

Бях приятно изненадан. Майсторът разсъждаваше чудесно.

Сетне се разговориха, той и гостите се споразумяха на другия ден заедно да ловят риба и за тази цел да станат още в два и половина, час преди изгрев-слънце.

— По дяволите, неудобно е — обади се Адам. — Може би вие със Станислава сте запланували нещо друго за нас.

Искрено казано, зарадвах се, че няма да видят последния ден на безплодните ни напъни и стремежи, на безславното ни поражение. Затова излъгах от името на Сташка и от свое име:

— Ама никак. Утре имаме други намерения. Ще идем у един човек да прегледаме някои стари вестници и списания от времето на окупацията.

— Много интересно — продума Висоцки.

— Пък сетне... ще огледаме една стара могила — гробница. Не е далеч оттук.

— Още по-хубаво — успокоиха се тримата новоизпечени мускетари на риболова.

В това време току-що възникналата идилия бе нарушена от човека, който непрестанно ми се въртеше в краката.

Людвиг Лапатуха се зададе откъм махалата и седна на могилката на дванайсетина метра от нас. Начаса подхвана концерта си. Само че този път не толкова полифоничен като друг път.

— Махнете се... Вървете си... Моят дом, моята крепост... Зверове... Палачи... Във всички ви... Всички сте заклеямени. Клеймото на изродите. Нищо... Ще погинете... Скоро, скоро ще настъпи вашият час.

„Този ли е?“ — запита ме с поглед Лигановски.

Кимнах мълчаливо.

Тогава психиатърът ме учуди отново. За пръв път през живота си виждах как истински трябва да се разговаря, как безпогрешно да се държим с умствено увреден човек. Стана, приближи се твърдо, но без да бърза, до Лапатуха, като през цялото време го гледаше в очите. Седна по-долу от него, за да вижда очите му. Заговори го тихо, спокойно и разсъдително. Гледаше го неспирно, сякаш му внушаваше нещо като прочутите хипнотизатори или като старите врачки, които понякога владеели хипнозата не по-зле от Месинг.

Странно, истеричните нотки в гласа на Лапатуха се изгубиха, той също заговори тихо и почти спокойно. Трескавото поведение отстъпи мястото си на спокойния разговор, ръцете на лекаря и болния се движеха също спокойно. Тези ръце час по час се отпускаха ту върху коляното, ту върху рамото на събеседника.

Пред очите ни ставаше нещо вълшебно. Притихнахме, слисани от чудото, което ставаше пред нас.

След около четиридесет минути Лапатуха стана, стисна ръка на лекаря и произнесе почти спокойно, почти нормално:

— Умен човек сте. Разбирате... Но дори разумните трябва да се пазят. Земята е заразена. Аз също бях учен човек, а какъв съм сега?

Махна с ръка и си тръгна. Не с обикновената си разцентрована походка, а доста твърдо, сдържано. На завоя се обърна, помахаше ни и се изгуби.

Лигановски въздъхна, приближи се и седна до нас.

— Е, как е? — запитах аз.

Лекарят вдигна рамене, помълча две минути и подхвана:

— Ех, не ми е паднал той в началото. Отдавна да е оздравял. Имало е някакви местни събития. Но времето си взема своето. Напълно е възможно след определен период да стане почти нормален...

— Но какво му е? — запита Ганчаронак.

— Знаете неговата история. Страшна е... С една дума, той е изградил сякаш отбранителна стена пред паметта си. Не иска да си спомня миналото. Опасно е. Мнозина в такива ситуации напълно забравят миналия си живот. Настъпва така наречената амнезия. Когато паметта на такива хора не се възстанови — всичко е изгубено. Те като правило забравят дори и името си. Още в началото ми се стори чудно, че този все пак помни нещо... И нещо се е възобновило в паметта му

приблизително месец след трагедията. Обаче е осъзнал, че не помни всичко, че не иска да помни всичко. И в този смисъл се е почувствувал отчасти свободен: как ще ме хванете, като не съм напълно нормален, това не е лесно.

— Но все пак понякога си спомня какво ли не — обади се Хилински.

— Да. За него припомнянето е отвратително, носи му физическа болка. Обаче в съзнанието му, в ума му са се запазили островчета памет. Вътрешна за вътрешно ползуване. Обаче не симулира лудост, непълноценност, дезориентация във всекидневния опит... Това не може да се имитира... Не може да се имитира например, че човек не знае как да си обуе обувката. Таке нещо се случва на истински психически болните. А този — не. Не е съвсем на себе си, но ясно осъзнава къде е и се държи нормално.

— Мислите ли, че ще може да си припомни всичко? — запитах аз.

— Много нещо, ако не всичко — сериозно заяви лекарят.

... Разделихме се доста рано. „Гостите“ тръгна със Сташка за Беля Гара, а аз реших да остана и на раздяла с тази проклета работа да си направя някои изводи. И щом систематизирам непостигнатото, да го зарежа, да се върна в къщи, да връча това „нищо“ на Шчука и да се запиля следващите месец и половина — два нейде по селата. И да работя. А може би ей така във Фарос или Перевозное, където няма толкова курортисти, а само море и голи скали.

Седнах, сложих бележника пред себе си. Започн да записвам, като се мъчех да спазвам поредността на събитията.

Ето какво излезе накрая.

1) Посещението на обезпокоения Марян. Разговорът му с някакъв мъж на изложбата. Предложение да продаде Книгата. (Кой е бил този човек? И досега не зная).

2) Телефонните позвънявания да продаде Книгата. Някой обикаля под прозорците му. Кой — не се знае. Нима някой от съседите на Марян? Едва ли. Милицията ги провери. Дали не е някой от моите съседи? Глупости. Няма подходяща кандидатура.

3) Олшани и родът на Олшански. Двойното предателство. Къде може да са съкровищата? Не се знае, ако не броим неясните намеци в книгата. Историческите факти говорят за несметно богатство, последвано от средна заможност. Моите „сънища“, които изобщо не могат да влизат в сметката. Значи, касае се за никому ненужни документи, родови грамоти, пък и дори да има ценности — кой би могъл да ги реализира в наше време.

4) Зоя. Странното ѝ държание. Ту си отива, ту се връща.

5) Първата смърт — на Марян. Никакви следи от насилие. Слабо сърце. (Обаче имаше предчувствия.) Нечий опит (чий?) да му разбие вратата. Приспаните кучета (от кого?). Завещанието, заверено при нотариус. (Защо се бе погрижил за завещание?)

6) Шифрованото съобщение в книгата. Единственият успех, и той без никакви последици. (Кому е бил нужен шифърът и разшифровката? Също не се знае. Наследници — няма. Дали на онези, които някъде на същото място са скрили архива, а сетне са унищожили свидетелите. Въпрос: кой ги е скрил? Непосредствените изпълнители са избити, някои са умрели. Да са възложили на някого? Но на кого? Кой друг е знаел? Нямам представа дали е имало други. Дали са имали медните предмети, на които трябвало да се намотае лентата, или тези предмети са били в различни ръце? Нищо, минах и без тях.)

7) Бележката ми до Марян, тоест написаната с моя почерк, на моя хартия. (Кой е могъл да я изнесе? Марян? Хилински? Дивотии.)

8) Опит да се влезе в моя апартамент. Престъпникът избяга. (Ясно, дирили са книгата и шифъра. Но кой е знаел за тях? Покойният Марян? Хилински, който и без това има и книгата, и лентата? Бабини деветини.)

9) Самоубийството на Зоя. Продала е в някакъв смисъл своя „истински мъж“. Значи, мен. (В какъв смисъл? На кого? Не се знае. Но може би с това се обясняват последните ѝ посещения.)

10) Какво е скритото? Старото съкровище? Вещи, наградени от хората на Розенберг? Архиви? Ето тук може да бъде разгадката. Може, но я няма. От това могат да се интересуват три личности поотделно, групи личности или една личност (група) с три цели. Дирят ценности? Това е обяснимо. Документи? Те са интересни за несъществуващите наследници или за музеите. Някакви компрометиращи материали от архивите? Възможно. Но за какво? За да се предпазят от опасност? Или напротив, да шантажират?

11) Защо обстановката в Олшани и в Олшанка е толкова ненормална? Какъв е този опит да се разрушава стената, онази свада? Лудостта (частична и поправима) на Лапатуха? Бил ли е свидетел при избиването на поляците и на нашите? Или също е бил в колоната, но е избягал?

12) Какво означават сенките на жената и на монаха?

13) Защо възникват все някакви странни срещи? С Ганчаронак, с Лапатуха? Следят ли ме? Думите на пияния Вячорка за някакви страшни каменни яйца. Какво значат те?

14) Защо Лапатуха крещеше нещо за убийците? Защо викаше от бойницата, че замъкът е неговата крепост?

15) Огънят във втората кула. Шифрованият текст сочеше третата.

16) Местните, тукашните хора по време на германската акция с архивите и с разстрелите. Кой са те?

17) Бандите на Боубел и Куляш, унищожени от нашите. (Възможно ли е някой от свидетелите на акцията да е бил тукашен, да е от бандата и все пак да е оцелял? Тогаваше е нещо като единствен „наследник“. Едва ли. Съмнявам се. Бандитите са унищожени до крак.)

18) Моите кошмари.

19) Кой през онази нощ пробиваше стената в моята, третата кула и кой води дуел с мен с фенер и с камъни? Лапатуха? Едва ли. Ами ако е той?

20) Кой е предал нелегалните, сред които е бил сегашният ксьондз? Жив ли е предателят? Дали ксьондзът

не е забъркан във всичко това с неговия неестествен, фантастичен начин на живот? С неговите катакомби? С онова бльсване в гърба ми? Искаше да ме спаси? Или може би да ме запрати в бездната?

21) Останал ли е жив някой от организаторите на „санитарната акция“? Къде са оцелелите? В чужбина, а тук имат свои хора? Или присъствуват лично?

22) Дали Ганчаронак би могъл да познае някои от бандите, когато е бягал от разстрела?

23) Роднините на Висоцки нямат нищо общо. Единият е загинал като подлец и див звяр. Вторият — като герой. Един род — а колко различни хора. Пътуванията до Тъмни бор и при прокурора в Кладно изясниха пълното заклеимяване на единия и реабилитацията на паметта на другия, но нямат нищо общо с работата ми.

Ето, двадесет и три въпроса. Някои се делят на два-три още. И нито на един нямам отговор.

Пълно поражение, пълен разгром на моята логика и на ума ми, на уменията ми да се ориентирам в хората. Поражение, чиито резултати току-що систематизирах. Ако не беше думата, дадена на Станислава, още утре можех да си замина оттук. Не е за твоята уста лъжица да разплетеш всичко това, братко, пък и в същност може да няма никакъв смисъл и връзка между тях, а само обикновено съвпадение на събития. С твоя ум, братко, само можеш да си налягаш парцалите. Какво да се прави, с това ще приключим, макар и да е жалко. Но няма накъде, щом не можеш да свържеш в едно несвързаните нишки, когато не можеш да изтъчеш никакъв килим от тях. А дори и да изтъчеш, по орнамента и по избора на цветовете ще си личи, че е килим, изтъкан от сляп луд.

Излязох навън, седнах на стъпалата и безнадеждно запалих цигара. „Катастрофално приключи вашето пътешествие, друже Космич.“

— Вие ли сте, Космич? — чух аз гласа на Олшански.

— Аз съм.

— Лапатуха не се ли е мяркал тук?

— Не. Да не съм му пазач?

— Не е там работата. Пратих го да кара брашно за фурната. Но ето че сега, дявол да го вземе, конят самичък се върнал при воденицата.

— Не го зная къде е, Ничипар Сяргеевич.

— Ах. Дяволска работа... Пак ли нещо го е прихванало?

Той махна с ръка и отмина.

Над Олшанка се спускаше нощта. Нощта на моето поражение. Селското небе не е като в града — сякаш празнувайки моето поражение, сипна хиляди, десетки хиляди звезди, ту кротко примигващи, ту бодливи, като че ледени. Така са блестели и преди четиристотин, и преди триста години, така блестят днес и все така безразлично ще блестят сетне, когато никой не ще си спомни за мен.

... Някой безшумно приседна до мен на стъпалото. Изобщо не забелязах кога се бе приближил. Просто когато бе съвсем наблизо, сякаш нещо се мярна пред очите ми, като че нощта махна с черно крило.

Хилински седеше до мен и въртеше цигара между пръстите си. Ама че човек!

— Виж какво... трябва да разменя някоя дума с тебе.

— Да не мислиш, че не съм забелязал? От сутринта се въртиш като котарак около тиган с пръжки. Все искаш да ми кажеш нещо и не се решаваш. Сякаш късаш зелка лист по лист, вместо да я разрежеш отведнъж.

Ако искате, вярвайте, ако искате — не, но бях ужасно ядосан. Може би заради паметта на Марян, може би заради моята несполука, а може би заради този похват на Шчука вечно да не говори за най-важното. Късах се от яд заради тази политика на премълчаване, заради това кръжене наоколо, заради тези разговори с намеци. Кипях от яд. И колкото да е странно, най-много ме бе яд на Хилински. Сигурно защото пръв ми попадна.

— Дяволски проклет, мамицата му на този селяшки похват... Нещо като шега на невъзпитан и глупав приятел... Колет. Разопаковаш го. Една обвивка, втора... Една кутия, втора... трета... купчина кутии. И в последната изведнъж — курешка. Или нещо още по-лошо... Ненадминат хумор. А може би и брилянтов пръстен... Заедно с пръста

на убитата гастролираща актриса. Заедно с пръста, защото подобни неща рядко свършват добре.

Хилински само поклати глава. А аз беснеех все повече от яд на човека без късмет, на себе си.

— Освен това... вече малко актриси имат кой знае колко ценни брилянтони пръстени. Разбира се, ако не са омъжени за някой лауреат, за директор на голям завод или за... някой снабдител.

— Ядосвате се, а? Хайде, хайде — само продума той.

Но вече не можех да се спра. Карах се с Хилински. С човека, когото напълно уважавах и премного обичах.

— Имах един приятел, Неселроде^[2]. Дали беше потомък на онзи или не — не зная. Но баба му бе от „някогашните“ — думите ми бяха пълни с отрова и от яд към себе си бях готов да разкъсам съседа си по стъпало. — По едно време той беше профпредседател и ако искате, вярвайте, ако искате — не, профсъюзен членски внос му плащаше един работник Пушкин... Е, това няма нищо общо с историята. Та баба му казваше за сегашните, че „боже мой, това не са актриси, това са гражданки“. И е права! Какви държанки могат да бъдат те, какви оргии да стават с тяхно участие в „Яр“? Едногодишната ми заплата няма да стигне, за да изпотроша всички прозорци и мебели дори в „Журавинка“^[3] (да не казвам колко е къс пътят оттам до милицията), хич пък няма да ми стигне, за да подаря например на актрисата НН брилянтова огърлица. Пък и тя няма да я вземе.

— Няма да я вземе. Тя има мъж, деца, обядва с кренвирши в бюфета. И това е добре. Поне не й се случват безобразия. Така че няма да има пръстен. А в тази последна кутийка ще намерим някаква мръсотия... Хайде, аз съм друго нещо. Но Шчука? Как така Шчука не може да разгадае нищо? Обикалят оттук-оттам. А някой действа... Празни приказки, бездействие... Губим си времето.

— Недей така — обади се Хилински, — мисля, че той не си губи времето. Жалко, че засега успяват да го изпреварят.

— Добре — мрачно промълвих аз, — а къде е кочанът на зелката?

— Ето, Шчука ти праща кочана от зелката — неочаквано сухо изрече той — и не съм виновен аз, че цял ден подире ми се влачеха различни хора, че едва сега мога да те намеря сам. Ето, гризи си кочана. Твоят Герард предаде богу дух.

— Кой Герард?
— Твоят. Пахолчик от павилиона за цигари.
— Как?
— Намерили го в заключен павилион. Отровил се.
— Третият по ред? Започва да се повтаря начинът. С какво?
— С някаква много силна растителна отрова.
— Каква?
— При експертизата... Някои чисто растителни отрови не могат да се разпознаят. Освен това не съществува противоотрова за тях.
— Какво друго?
— Нашият портиер, Кухарчик, в същия ден...
— Какво?
— Черепът му бил строшен с някакъв тъп предмет. Направиха му операция. Докторите не дават надежда да оживее... Е, какво ще правиш сега?
— А ти?
— Ще отида с органиста и с Лигановски за риба. Той иска да се връща утре вечер. Нещо му доскучало.
Хилински се изправи.
— Та така, братко, оказа се по-сложно, отколкото предполагахме.
— Сега си мислех...
— Чудесно занимание. Гледай да не го изоставяш, докато си жив.
И си тръгна.
А аз се запътих в стаичката си, седнах на масата, отворих бележника и продължих по-нататък.

24) Смъртта на Герард Пахолчик. (На кого е пречел този чудак с павилионната си философия? Да не е видял нещо? Но какво?)

25) Възможно е черепните увреждания на Кухарчик да причинят смъртта му. (Кой? Заради какво?)

С това бележникът с резултатите от моя разгром можеше тържествено да бъде затворен.

Разгром ли? А, не. Много искате. Твърде подло нещо е да останат безнаказани! Твърде заплетено кълбо възникна от всичко това:

далечното старо време и скорошната (за мен) война с нейните „санитарни акции“ срещу стотици невинно убити, със старите убийства и наскорошните, със смъртта на жената, която, макар да ме лъжеше, все пак по свой начин ме обичаше.

И със смъртта на моя приятел. Най-добрият от добрите приятели на земята, велик и в постъпките, и в мъките си.

Длъжен съм не само да сторя всичко възможно за разplitането на това кълбо от гнили престъпления, облени в кръв и кал, в лъжа и предателство. Длъжен съм да отмъстя, стига само да мога, макар че никога не съм бил отмъстителен. Да отмъстя не само с пълна мяра, но и стократно.

Той или те да потреперят от ужас, преди да ги споходи последното Неизвестно, последното Нищо.

Защото това, което се случи и продължава да се случва — е вече твърде много.

Още ще се поблъскаме като едната от онези две жабки, попаднали в гърне с мляко. Едната отпуснала лапички и потънала на дъното.

Но другата се борила дори в безнадеждността. Избила с лапичките си островче масло, малко жизнено пространство.

[1] Португал (фартугал) — златен медальон, западна изработка. — Б.а. ↑

[2] Карл Василиевич Неселроде — граф, канцлер на Руската империя от 1845 г. Активен крепостник. — Б.а. ↑

[3] Ресторант в Минск. — Б.пр. ↑

ШЕСТА ГЛАВА

КЪДЕ СА ТЕХНИТЕ СЛЕДИ, КЪДЕ СА ТВОИТЕ СЛЕДИ? КОЙ ЩЕ ГИ НАМЕРИ, КОЙ ЩЕ НАМЕРИ ТЕБ?

Кротко, малко сънено утро, обляно от бледа светлина, се вдигаше над Олшанка. Тревата бе цялата в роса — като че някой нагъсто бе пръснал студени сачми. Вървах както някога в детството си, нарочно влачех крака, та след мен да остава непрекъсната тъмнозелена следа. Поне за миг, докато изгрее слънцето. А то всеки миг щеше да изплува и с лекия си, топъл, още не парещ дъх за няколко минути да попие росата. Сякаш да изтрие моята мимолетна следа върху земята.

Наистина, какво ще остане след мен само след няколко години? Статиите, които малцина ще прочетат? Две-три книги, които ще останат малко по-дълго? Кръгообращението на веществата в природата? Е, това да. Но никой не ще ме разпознае нито в тревата, нито в червената длан на кленовия лист, паднал върху склона.

Ала не ми се мислеше за това. Нощем отново изгряваше младата луна, която надебеляваше все повече и скоро щеше да настъпи пълнолунието, за да излее добрата си нежност върху земята. Заран чучулига будеше слънцето, вечер го приспиваше славеят.

Учените са дръвници, но зоолозите и орнитолозите са абсолютни магарета. Защото те (учените) включват славеите в отряда врабчови (наистина в подгрупата пойни), при враните, свраките, сврачките и тям подобни субекти. Много странно! Никога не бих затворил славей в клетка, но що се отнася до враните — тях пък съвсем.

Беше още толкова рано, че из пътя до Беля Гара не срещнах жива душа.

Мислех, че ще трябва да се кача до разкопките, за да събудя Сташка, но щом наближих подножието на вкамененото величие, за свое учудване видях, че тя вече е там. Седнала бе на някаква отломка, неудобно изопнала дългите си крака. Бе с лека пъстра поличка, с тънка блузка, наметната на раменете. Чакаше.

Очите ѝ бяха леко подпухнали вероятно от умора, устните ѝ се усмихваха. Никога не ми е била толкова скъпа както в този момент.

Никога не е била тъй желана.

— Добро утро! Как са твоите?

— Още хъркат всички начело с Генка. А твоите?

— Мултан тъкмо сънува десетия си сън. И Вячорка с него. Не, наистина ще трябва да бягам. Дори в караулната ме намери.

— Нали тъй и тъй утре си заминаваш.

— Не се знае. Зависи от държанието на някои хора.

— А Вячорка?

— Ще му дам пътя. Седнал у нас вчера вечерта с Мултан. Дойде жената на Вячорка. „Ха наздраве. Ливни го“ — вика дядото. „Нещо много начесто взе да ги ливваш — обади се жената на Вячорка, — гледай да не се повредиш.“ Тогава Зеляпушчанак махна с ръка: „Я не слушай тая жаба, само знае да квака.“

— А вие какво?

— Аз си седя и си мисля: „Ето, това се казва истинско мъжко отношение към жената. Не е той кой да е, а истински господар и владетел.“

— Е, да, мъжете тук са сериозни хора. Великани.

Спуснахме се в третата кула. Шест плоскости, шест ъгъла. Таванът и подът на втория етаж частично са разбити, както и част от вътрешната облицовка на стените.

*Кули шестоъгълни,
отвън шесторъбести.*

Изтананиках си това, но тя ме дочу и ме погледна.

— „Поезията е бог в светите мечти на земята“ — цитира тя някого.

— Това още нищо не е — в тон ѝ отговорих аз. — Понякога хора от Олимп, майстори с непоклатим авторитет, такива шедьоври редят, каквито начеващите поети не са и сънували. Например някой отгледал:

*край Валожин буен лен.
за това бил награден.*

Не вярвате ли? Аз самият съм го прочел. А ритъмът на стиха е такъв, че сякаш да отгледаш небивал лен е като да изиграеш „Калинка“. Бива си ги момчетата.

— Е, стига сме се шегували. Да почваме.

Подът на кулата бе затрупан с тънък пласт камънак, изронена мазилка и боклуци и в този пласт стърчаха три гранитни плочи.

— Не ще можем да ги поместим — каза Сташка.

Наистина плочите бяха приблизително метър и половина на метър и четвърт. Бяха дебели към шестдесет сантиметра.

— Не ще можем — повтори тя. — Дали да повикам нашите?

— А приоритетът? — несполучливо се пошегувах аз. — Не, просто няма да ги побутваме. Ще съберем боклука, дори просто ще го изринем към стените. Очевидно отворът към подземието ще е някъде по средата. Ако плочите са върху него — няма накъде, ще трябва да подирим помощ. Ако ли не — плочите няма да ни попречат.

Час и половина работихме упорито. Тя с една ламарина пълнеше две пробити кофи с боклук и трошляк, а аз отнасях всичко това до стените, изсипвах го там. Сетне ми се стори, че работата върви бавно. Взех втората лопата и направо започнах да изхвърлям от центъра на площадката падналата мазилка, натрошените тухли, прахолякът и прочие.

И ето че в края на втория час лопатата изскърца по пода. Веднъж, втори път, трети път.

Ето го отвора. Отгоре почти напълно го закрива дебела плоча от гладък, на вид като че шлифован пясъчник. Върху плочата има кръст с четири заоблени краища, в тях по една неясна буква (защото са запълнени с пръст). Там, където орнаментите се пресичат, има шестоъгълен кръст с „покривче“ като на старинните гробове. На староверските символи.

Имах някъде лост, но кога да го търся. Нетърпението възпираше дори дъха ни: поемахме въздух трескаво, припряно.

Промушихме лопатите в отвора. Натиснахме. Но тогава, натиснал с гърди дръжката на лопатата, промуших ръка в пролуката и вдигнах плочата към себе си, назад, към разворените си крака.

Провидя се целият отвор. Тъмна пропаст под него. Драснах клечка кибрит и я „изстрелях“ долу. Така тя гори по-дълго, отколкото

ако само я пусна. За миг освети само тесни и много стръмни стъпала от червени тухли.

— Ето, готово — рекох аз. — Сега вече може да викаме и момчетата, и момичетата.

— Ами приоритетът? — повтори тя думите ми.

Извадих една свещ (имах още две в джоба), съблякох якето си и застанах на първото стъпало.

— Вие ще останете тук.

— Че защо? — учуди се Сташка.

— Чували ли сте за „ефекта на кучешката пещера“ в Италия?

— На каква пещера?

— Има там една дълбока пещера. Когато човек влезе в нея, нищо му няма. А куче или заек издъхват след няколко минути.

— Но защо?

— От една вулканична пукнатина излиза въглероден двуокис. Процежда се полека-лека. Тъй като е по-тежък от въздуха, остава ниско долу. Главата на човека е над тази зона. Кучешката — не.

— Нали сам казвате — над зоната сме. — Няма да ходим на четири крака я. Освен това в Италия има вулкани...

— А тук може да е имало трупове. И никаква вентилация, дори минимална. Равнището на газа може да бъде по-високо. Тогава ще се разправя за „ефекта на човешката пещера в Беларусия“. Само че ще говорят други, не ние. За нас ще остане славата на пионери. Макар и посмъртна.

— Нищо му няма на въздуха, нормален си е. Не мирише на спарено.

— От спарен въздух не се умира. Макар че...

— Макар че какво?

— Ами такова, въглеродният двуокис не мирише. Ако искате да знаете, мирише само на едно — на смърт.

— Според мен въглеродният двуокис се различава от окиса на въглерода. Той е анхидрид.

— Боже, колко сте учена! СО или СО₂ — не е ли все едно... Така мисля. Вярно, толкова съм химик, колкото и...

Заслизах надолу, тя тръгна след мен. Бях вдигнал вече ръце. Да идва, вироглавката. Отначало осветявах само стъпалата пред себе си, но сетне светех и на нея, за да не забие нос в тухлите.

И все пак на последните стъпала се препъна и аз, застанал на равната площадка, едва сварих да я подхвана.

Ужасно ме беше яд на нея, че се навира, където не я викат. (Макар че тук беше по-безопасно, отколкото в нашите стари мини за добив на кремък до Вовковиск. А тя бе пропълзляла по корем там целия онзи неолит.)

И все пак не се стърпях:

— Да вървим. Много сте горда. А в същност „ако ние не бяхме се вдигнали и въстанали, вие щяхте да забиете нос в калта“.

— Какви са тези диаманти на художественото творчество?

— Когато на времето московчани се фукали и се подигравали на нижни новгородците, те им отговаряли по този начин. Напомняли им за Минин.

— Хайде, добре, добре — очевидно се посмути тя. — Осветете наоколо... Минин.

Вдигнах свещта и се заоглеждах.

Това бе абсолютно празна килия, склад или мазе. Просто подземие? Помещение, предназначено за складиране на нещо? Но тук нищо не бе складирано. Бе празно като в студентски джоб преди стипендия (разбира се, имам пред вид типичния, истинския, стопроцентовия студент).

Подът бе настлан с огромни каменни плочи. Стените и сводът бяха от дебели пластове недялан камък и от тесни ивици тухли.

По форма това бе яйце, обелено и прерязано по средата, сетне поставено върху отрязаната страна. Дълго бе към четиринадесет метра и високо към три и половина.

Само на едно място (на метър и половина под свода) имаше някакво тъмно петно с размери на тетрадка. Отвор ли беше? Не можеше лесно да се разбере. Да можех да се привдигна на нещо. Но на какво? На гърба на Сташка? Само това липсваше да крепи на гърба си моите почти сто килограма. Аз да ѝ подложя гръб? Хубава работа. „Тя на гърба му стоеше и сол му триеше.“ Ама че глупости. Нека ми се качи на гърба, щом се налага.

Още по-горе, почти под свода, още едно петно.

— Вижте какво — рекох аз, — стъпете на гърба ми, ето ви свещта. Погледнете какво се чернее и дим да ни няма оттук.

Разочарованието, изписано на лицето ѝ, бе такова, че ми бе жал да я гледам.

— Дали да не почукаме по пода, може някъде да е кухо? Или по стените?

— Празна работа. Веднага си личи — строено за векове.

Дочух някакво шумолене отгоре. Сетне през отвора се плъзна като питон дебела, сива, някак отвратително жива струя трошляк, мазилка и пясък.

— Руши се! — изкрещях аз и се втурнах към стъпалата, като дърпах Сташка подире си.

В този миг горе нещо тъпо и тежко бухна, като раздруса зидовете и закри почти напълно дневния светлик, който се процеждаше през отвора.

Като в отговор струйката от натрошени тухли, пясък, мазилка, се превърна в поток.

Вече стоях сред него, но стъпалата се превърнаха в лавина, сред която краката ми губеха опора. Лицето ми се напращи, ръкавите ми бяха пълни с прахоляк.

Отново нещо се сгромоляса. Остана само тъничък лъч колкото острие на нож и в тази светлина забелязах как по повърхността на прашния поток се хлъзна доста голямо парче стъкло. Добре че не улучи главата ми.

Сетне се стовари нещо встрани, лъчът изчезна и още нещо за трети път се сгромоляса над главите ни, полъхът угаси свещта.

— Какво става? — викна гласът ѝ отдолу.

— Срутване! Плочите се стовариха върху отвора.

Смъкнах се надолу, потънал до колене в този насип от различни боклуци.

— Къде сте?

— Ето ме.

— Ориентирайте се по гласа ми... Тук съм... Насам... Насам...
Ето.

Ние се сблъскахме. Сетне ръцете ни се намериха.

— Нищо ли не може да се направи?

— Мисля, че не. Те нали са метър и четвърт на метър и петдесет, дебели по шестдесет сантиметра. Това е... това е... ако не греша, всяка плоча е по нула цяло и шестдесет кубика. Не помня относителното

тегло на гранита. Но си представете стълб метър на метър, висок... Да, май не греша. Но такава тежест не ми е по силите. Чувате ли?

Горе се дочу шумол, леко постъргване, съсък.

— А това какво е?

— Натрупаните боклуци се свличат върху плочите. А ние толкова лекомислено ги изхвърлихме „малко настрани“... Дори нямаме някакъв лост. Или да подпрем плочите с нещо — все пак можехме да опитахме.

— Какво ще правим? — запита тихият ѝ глас.

— Почакайте. Трябва да запалим свещта, за да се огледаме. Без светлина сме загубени.

Опипах джобовете си и по гръбнака ми плъзнаха ледени тръпки.

— П-по дяв-волите!

— Какво има?

— Оставил съм кибрита горе. В якето.

— Да-а.

— Да. Весела перспектива.

— Какво сега?

— Ще седнем, ще чакаме. Ще мислим.

— За какво?

— За това, че всяка плоча представлява нула цяло и шест десети кубика. Ако бъдем по-точни, дори нула цяло, шестдесет и девет стотни кубика... Спомних си, теглото на гранита е от три до седем тона в кубик. Зависи от плътността, както казваше нашият майор.

— Значи?

— Умножете по три. Ето на, дори при най-добър късмет онова горе тежи шест тона. Не ще можем дори на косъм да отместим плочата.

— Значи, могат да ни помогнат само отгоре?

— Да.

— Е, какво да се прави — промълви тя, — да гледаме истината в очите. Няма кой да ни помогне отвън.

— Защо? — И веднага се досетих.

— Дойдохме тук, когато всички спяха. Никой не ни видя. Не предупредихме нито децата, нито колегите, нито хазаите ни. На всичко отгоре насочихме по погрешна, фалшива следа дори Хилински и Лигановски. Към онази могила гробница, че това, че онова. Може да

ни търсят из гората, из целия район, само не и тук... Дори няма и следа по росата: слънцето изгрява, росата изсушава.

— И все пак това свличане ми е съмнително. Плочите стояха стабилно. Опитах се да разклатя някоя от тях, но нито една не помръдна.

— Какво предполагате?

— Мисля, че това е пореден опит да се отърват от мен, поредно нападение срещу хората, които знаят твърде много.

— Няма що — ще чакаме... Нали казвахте, че без храна...

— Казвах колко дена може да се преживее без храна. Но не съм казал колко може да се изкара без вода. Вода нямаме. Дори не капе от тавана.

И си помислих: „Към три дена.“

Ръцете ми още диреха из джобовете това, което го нямаше. Ето я кърпичката, ножчето, цигарите (без кибрит), химикалката. Изведнъж в ъгълчето на десния джоб, почти наполовина под хастара напипах нещо тъничко и крехко. Издърпах го, като още не смеех да повярвам.

— Сташка, кибритена клечка!

— Какво от това? Клечка, но без кибрита.

— Глупаче, стига само...

Трескаво мислех, стиснал скъпоценната клечка, от която нямаше нищо по-важно сега.

Можеше, можеше да се запали и без кибритена кутия. Но как?

Първо, да си свия крака и когато панталонът ми се опъне, да драсна клечката по бедрото си.

Можеше, но не знаех дали панталонът ми е от чиста вълна (тогава всичко е наред!) или с примес, дори и незначителен, на някакъв синтетичен боклук.

Грапавава стена? Но дали мазилката е достатъчно дребнозърнеста и достатъчно суха?

— Аха... Сташка, къде ти е ръката? Дръж. Пазил те господ да я изпуснеш и да я изгубиш.

— Какво си намислил?

— Чакай.

Спомних си предмета, плъзнал се върху прахоляка, по потока от боклуци при последния лъч светлинка от отвора.

— Стъклото!

Запълзях към свлачището, към горната му част (слава богу, че не се бях отдалечил) и като попаднах сред боклуците, ги заопипвах сантиметър по сантиметър, като дори ровех и по-надолу.

Задачата ми беше почти безнадеждна. Стъклото е могло да падне далеч встрани, да е засипано. Но все опипвах в пълния мрак толкова упорито, като че това бе последната ни надежда. Макар че каква ли полза от това стъкло? Може би щеше да ни даде един-единствен несполучлив опит. А какво би могла да ни даде светлината, дори да я добиехме?

Но аз шарех, опипвах, ровех, почти си бях заврял носа в отпадъците. Ето... ето... не, не е то. Ето. То е... то е, дяволите ме взели.

— Сташка.

— Тук съм... Ела... Насам... Насам... Какво намери?

Долепих стъклото до страната си — слава богу, сухо беше. Нито следа от влага по него, очевидно е било сред пясъка.

— Дай клечката.

Внимателно я прокарах по косата си, за наш късмет също суха. Сухата коса е по-добра от всякаква попивателна.

— Дръж свещта... Така. Дръж я тук. И не дишай, за бога.

Като притиснах силно с пръсти главичката, силно и бързо драснах по стъклото. Веднъж... Втори... Трети път...

Изсъска.

На крайчето ѝ разцъфна вълшебно живо цветче, синкаво отдолу, оранжево по-горе и жълто на връхчето.

Пламна фитилът на свещта.

С нови очи огледах нашата тъмница, ивиците камък и тухли, конуса боклуци, затрупал стъпалата. Боднах свещта върху боклука и сложих до нея другите две.

— Ще ни стигнат за кратко време само защото ще трябва да ги палим една от друга.

— Не знаем — промълви тя — дали можем да си позволим дори този разкош? Дали ще ни стигне въздухът в тази клопка? А вие дори запалихте цигара, Антоне.

— Точно затова я запалих. Нали виждате, димът отива към онова тъмно петно, по-ниското, и към онова горе. Тук става течение, има

въздух. Поне няма да се задушим. Ще се опитам да направя фитил, ако ще от дървесна гъба. Дори и от собствените си гащи.

Дълбоко всмукнах от цигарата и издухах поредната струйка дим. Тя отново се насочи към тъмното петно на стената.

Отвор е. И съществува тяга. Силна тяга.

— И все пак какво стана, защо всичко това тъй неочаквано се срути? — замислено продума тя.

— Можеш ли разбра. Възможно е стената да е била несигурна, да е рухнала и ударът да е раздвижил всичко... А най-вероятно някой да ни е проследил. Някой се помъчи да ни зазида тук. Заедно с нас да погребее и своето минало.

— Но тук няма нищо. Какво минало? Къде е то?

Точно тогава започнах да чукам с камък по пода.

— Да. Няма второ подземие под нашето. Значи, сгрешили сме. Значи, трябва да търсим на друго място.

— Ще търсите ли? Но нали щяхте да се отказвате.

— Как не — казах аз. — Имат много здраве. Ще го намеря.

— Само че най-напред се измъкнете оттук.

— Ще изляза. Не зная как, но ще изляза. През стени ще мина, но ще изляза. Земята ще изровя — но ще ги докопам. Заедно с миналото им, с настоящето им и с бъдещето, което — ще положи всички сили — те няма да имат.

Тези думи сякаш раздвижиха нещо у мен. Говорех повече подсъзнателно, отколкото съзнавайки смисъла на думите си.

Защо бях сигурен, че са ни затрупали? Първо, сътресението от нещо съборило се не би могло да повали плочите. Би трябвало да се приложи и някакво механично усилие, за да паднат. Второ, все пак хвърляхме трошляка доста надалеч. Не би могъл току-така да се посипе изпърво между плочите, сетне върху тях и да ни погребее. Ясно. Станало е нещо като в старинния източен химн, цитиран, струва ми се, в книгата „Душата на един народ“ от английския офицер Филдинг. Тази книга разказваше за Бирма и бе на около сто години. Как бе казано в нея?

*„Къде са техните следи, къде са твоите следи?
Кой ще намери тях, кой ще намери теб?“*

Да, май там го прочетох. Деветдесет и девет срещу едно, че този „срутвач“ не е чел Филдинг. Но е разсъждавал приблизително по този начин.

Какво ме порази в собствените ми думи, че ще ги докопам, пък ако ще земята да преромя. Заедно с миналото и сегашното им?

Събитията, думите, фактите, слуховете току-що бяха шепичка разноцветни стъкълца, но сега, сякаш пуснати в някакъв вълшебен калейдоскоп, започнаха полека да се раздвижват, да се подреждат в геометричен орнамент, който имаше симетрия и дори някакъв смисъл.

Следи — аз обиколих нашата тъмница — нямаше, освен моите. За съжаление не погледнах дали нямаше по стъпалата. Ако е имало, значи, те са слезли малко по стъпалата, без да огледат подробно подземие и може би не са забелязали отворите, през които влизаше въздух.

Според тях ние няма да умрем от жажда след два-три дена. Ние би трябвало да се задушим тук след два-три часа.

Те не са искали да рискуват. Няколко дена са твърде много. Катастрофа, два часа и задушаване — това е „сигурна работа“.

Обзе ме студена ярост. Да загина заради някакви си мръсници? Не-е, няма да го бъде. А калейдоскопът полека се завърташе, стъкълцата тихо потракваха и заемаха местата си.

Всички стъкълца. Поне повечето от тях. Чак до думите за „страшните яйца“, които произнесли над пияния Вячорка онези непознати. Врагове на мен, на Сташка, на всички ни.

Осъзнах веднага яйцевидната форма на подземие. Но дали бе само едно?

Да, калейдоскопът се подреждаше. Но кой? Кой от живите ще знае, че в ума ми той се е подредил логично?

Никой.

Взех свещта и тръгнах към отвора. Пламъчето все повече се накланяше натам. Значи, отнякъде проникваше въздух. Може би плочите не затваряха плътно отвора.

Протегнах зад себе си ръката със свещта, а с другата заопипвах стената. Да, наистина в стената имаше отвор с ръждиви решетки накръст.

— Дръж, Сташка — подадох ѝ аз свещта. — Дръж я малко встрани от течението.

Щом освободих дясната си ръка, подскочих, хванах се за решетките и ги разлюлях (или може би аз се залюлях на тях).

Това бе глупост. Дори да изтръгнах ръждясалите жезла, кой би се промъкнал през дупка с размери двадесет на двадесет и пет сантиметра? Но не бях в състояние да разсъждавам логично за каквото и да било извън своя „калейдоскоп“. Люлях се, люлях се, като ту се издърпвах с ръце нагоре, ту силно се отблъсках от зида с крака.

Дали ми се стори или не, но като че по някое време решетките и камъкът в зида под тях малко се раздвижиха като разклатен зъб.

Пуснах ги да си почива малко и тогава съзрях, че от вертикалната пръчка на решетките надолу по стената се спуска тясна пукнатинка.

Тогаво разбрах, че опитите ми „да се превърна в маймуна“ са били правилни. Така някога заиждали решетките в каменна стена: минимум два камъка в реда са били двойни или с дупки. Двата края на кръста влизали в дупките, а двата други просто се промушвали в пролуките, които сетне се запълвали с гъст хоросан. Ето че хоросанът не бе издържал.

Отново увиснах на решетките. Това продължи цял век. Във всеки случай първата свещ изгоря, Сташка запали втората.

Първият камък се стовари на пода... Вторият за проклетия се държеше, като че имаше корени. Хиляди корени. Но най-сетне и той се тръшна в краката ми.

Единият камък върху другия.

— Стъпете на тях, Сташка. Ще ви вдигна и извинявайте много, но ще ви промуша през дупката с краката напред.

За пръв и последен път я държах в ръцете си. Встрани гореше забодената в боклуците предпоследна наша свещ. Усещах през роклята топлите ѝ заоблени крака. Сетне, когато те изчезнаха в отвора, твърдите ѝ кръгли гърди.

Пред очите ми в полумрака бяха нейните очи, кичурче от косата ѝ гъделичкаше слепоочието ми.

— Стъпихте ли?

— Май стъпих — шепнешком ми отвърна тя.

Отидох да взема светлинката, поех живото пламъче в ръка и тръгнах към отвора. Внезапно дочух сподавен вик на ужас. Озърнах се.

Срутването горе зад гърба ми заплашително се огъваше. Тогава хукнах, мушнах свещта в ръката ѝ:

— Дръпнете се.

Сигурно така скачат лъвовете в цирка през огнения кръг. Във всеки случай аз почти прелетях през отвора, приземих се на четири крака и... море от пламъци сякаш обхвана главата ми, сипна се на огненозелени искри.

— Жив ли сте?

— Жив съм. Само че като че ли си навехнах малко ръката.

Като по уговорка погледнахме през пролуката и се ужасихме. Долната плоча се бе провиснала. Очевидно я затискаха горните две. Едва я крепяха. Ако хвърлехме камък по нея или нещо друго, дори сякаш само да покашляхме или да викнем, всичко това щеше да рухне надолу, като премазва и избива всичко живо. Пътят обратно бе отрязан. Дори нарочно да предизвикахме тази лавина, не се знаеше дали тя не би затрупала отвора, през който бяхме влезли тук. А къде бяхме влезли? Обиколихме околоръст същото подземие, същото „страшно яйце“, само че без изход, със съвсем съборени стълби. Никаква пролука. Не, имаше също такъв отвор, само че двойно по-малък и без решетка. Значи, нямаше как да го разширим.

Освен това имаше една слаба надежда — малко прозорче над нас с размери на длан. Наистина то не беше тъмно. Провиждаше се слабо петно светлина, дневна светлина, която падаше някъде отвисоко и осветяваше дори някаква достойна за съжаление тревичка, поникнала очевидно в дъното на някакъв кладенец или просто на яма, в която излизаше прозорчето.

Капнали, насядахме право на плочите и откровено казано, толкова паднахме духом, че се оклюмахме съвсем. Това бе наистина краят.

Наистина слаба утеха бе за нас, че те, ако наистина съществуваха, не знаеха за съществуването на съседните помещения и че поради това не се задушихме, не бяхме още мъртви, погребани от срутването.

Нашата сполука означаваше само по-бавна смърт. Ако моите кошмари съдържаха поне зрънце истина — значи, скритото тук от разни хора ще има вече четирима вардаци.

— Нищо, нищо, Сташка — промълвих аз. — Няма да се предаваме. Все ще измислим как да се измъкнем. В края на краищата ще изгорим на свещта нещо от дрехите си. Нима не ще забележат поне струйката дим? Ще ни намерят, ще видиш.

— Не ме утешавайте — тихо продума тя. — Тук живеят стотици хора, димят стотина комини. Кой ще им обърне внимание?... Не, трябва да бъдем реалисти. Това е краят.

Раменете ѝ затрепериха. Стори ми се, че плаче, че цялата ѝ дребна фигурка е живо възплащение на отчаянието.

— Не плачи — погалих я по косата. По тази дивна коса с цвят на червено дърво със златист оттенък, която никой на света — най-малко аз — би нарекъл рижа. Пък и тя не бе такава.

— Аз не плача — неочаквано твърдо, дори сухо, може би поради безнадеждността, заяви тя. — Яд ме е за друго.

— За какво?

— Сега вече мога да го кажа. Защото нищо няма да промени.

— Какво има? — прошушнах аз.

— Мъчно ми е, че ти не забеляза. Не забеляза, че почти още от самото начало те обичам...

— Недей — казах аз. — Аз, аз не исках ти да забележиш. Преживял съм толкова много години повече от теб, толкова безсрамно много, че нямам право...

— На всичко имаше право... Много, много те обичам. Все едно ми е, че не си знаел — нали сега знаеш. Все едно ми е, че сме тук и че няма да излезем. Защото сме заедно. Ти и аз. И други вече не ще имаме, дори да се случи непоправимото и да престана да те обичам. Не мисли за друго. Аз съм щастлива.

— Аз съм щастлив, че неволята помогна да чуя думите ти. Никога не бих посмял да ти кажа за любовта си... Макар че бих желал да живееш дълго, дълго, докато съществува този проклет, този благословен свят. Повече от всичко на света бих искал ти да живееш. Много, много те обичам. Леко ми е да ти призная това.

Тя се помести по-близо до мен и отпусна глава на коленете ми.

— Всичко бих дала за теб. Така е, защото съдбата ни отне възможността да лъжем. Дори с една дума.

— Аз и иначе не бих те излъгал никога. Теб, тази тежка коса, тези морски очи, тези ресници не бих могъл да излъжа. Благодаря ти за

всичко. Бъди благословена.

Така седяхме в обръча на неразривни прегръдки, слети в едно, очакващи края...

Друго не ни бе отсъдено.

Отминаха минути, може би часове, а може би и векове. Бояхме се да помръднем. Бяхме потънали в някакъв друг, по-висш живот.

Ние просто не бяхме вече живи.

По някое време вдигнах глава. Стори ми се, че дочух вик. Детски ли беше? Или вик на възрастен, заглушен от дебелиите каменни зидове?

Този вик сякаш се луташе, дочуваше се ту по-близо, ту по-далеч, ту изобщо изчезваше, ту се блъскаше из някакви заплетени лабиринти. Боботеше сякаш изпод земята и внезапно се дочуваше тъй ясно, сякаш идваше от няколко метра под откритото небе.

— Чичко-о! — като бръмчене на комарче се дочуваше отнякъде глас.

И като че избухваше сред паяжината на катакомбите:

— Идвам!

Сетне отново като през памук:

— Идвам.

Халюцинации? Толкова скоро? В края на краищата какво друго да очакваме от това късче земя, открай време отровено от омраза, вероломство, подлост, страховит ужас и дори от смърт!

Последната свещ бе догоряла до половината. Посърна светлото петно в прозорчето. Нищо. Скоро всичко ще свърши. Сиви, черни камъни околоръст, камъкът на предателството и убийството ще ни изпие.

Стори ми се, че не сме сами, че нечий неизвестен поглед е спрял върху ни. Вдигнах глава, като внимавах да не се помръдна, да не обезпокоя девойката, отпуснала глава на коленете ми...

... От прозорчето, кръстосано от решетка, ме гледаше човешко лице. Гледаше ме внимателно и както ми се стори, злоещо. Очите блестяха, огромни сред тъмните очни вдлъбнатини. Цветът на кожата изглеждаше пергаментово жълт от свещта. Върху тънките устни, винаги така приятно-иронични, лисичи, се виждаше злорадно подигравателна, безразлично проницателна усмивка.

Ксъндзът Леонард. Гледаше почти злоещо...

Да го повикам ли? Не смеех. Би било ужасно да го видя как ще се усмихне и ще се отдръпне и ще изчезне последната надежда за спасение.

А той наистина се усмихваше, лицето му се извърна и изчезна. Светлината помръкна.

Сташка неочаквано трепна:

— Имаше ли някой? — запита тя.

— Никой не е идвал. Седи кротко. Подремни си. Не, не бих очаквал такова нещо... Моят калейдоскоп се разпадна. В него е попаднало едно стъкълце повече... Би било интересно откъде се взе то и защо, по какъв начин развали орнамента.

— Какво става с теб? Говориш си сам? Не те разбирам — в гласа ѝ се долавяше нервност и напрежение.

— Тихо. Мълчи.

Тогава дочух леко поскърцване, сякаш мишки драскаха някъде, сетне — громолене. То се засили, като от време на време пронизително скърцаше.

Безкрайно учуден, защото досега само в приказките бях чувал за такива неща и ги бях виждал само на кино, не свалях очи от вертикалната линия на стената. Тя се разширяваше с някакво монотонно боботене и скърцане, а аз се облеших от изненада, когато тя се превърна в пролука и започна все повече да се разширява — отпърво през нея можеше да мине котка, сетне се превърна в широк коридор, през който можеше да премине човек.

Тясно правоъгълно парче от стената се местеше. Пред очите ни се разкриваха полукръгли жлебове в пода, които сякаш описваха четвърт окръжност. Очевидно в стената имаше същите жлебове, затова тя се движеше върху каменни топчета (бях виждал такъв механизъм в един таен вход на стар крижацки замък. Както се казва сега, учили са се един от друг. Общо взето, не е ли това принципът на нашите лагери?)

А в същност дали не бълнувах? Така ми се бе объркало всичко в главата след тези няколко часа в подземиято.

Внимателно привдигнах Сташка под мишниците и станах.

От отвора към нас търчаха вече две дребни фигурки: Стасик Мултан и Василко Шубайла:

— Чичко Антос! Тук ли сте? Леличко! И вие ли сте тук?

Дъхът ми секна, на гърлото ми бе заседнала тежка, задавяща буца. Може би щях да закрепця. Но се възпрях.

Защото след тях се появи от мрака фигурата на ксьондза. Черна сянка и две пергаментови петна. Ръка със свещ, като че с налепени по нея малки сталактити восък. И лицето със същата, застинала на него, пронизателно-равнодушна усмивка, която сякаш ни иронизираше и ни изпитваше.

— Живи ли сте? — помръднаха устните му.

Подозрението ми нарасна още повече.

— Слава богу — промълви той. — Да вървим.

През „коридора“ влязохме в малко помещение.

Ксьондзът блъсна стената и тя отново се плъзна на мястото си с громол и скърцане.

Свихме зад ъгъла и се озовахме в дълъг нисък коридор катакомба.

— Близо е вече — обади се Жихович, — слава богу, че тук има вход.

— Слава богу, че децата не са знаели за него и за второто овално помещение.

— Не го знаех и аз — рече ксьондзът. И добави след малко: — Да се благодарим на тях. Толкова ми додяваха с това подземие, че тръгнах, колкото да ме оставят на мира. Другите се разтревожиха и тръгнаха да дирят някаква неизвестна могила „гробница“ преди около час... Засрамете се, тръгнали сте към възможна опасност, а насочвате хората по грешна следа. Малката лъжа понякога води до непоправими последици...

Той самият би изглеждал като въплъщение на фалша, ако не беше горчивият сарказъм в думите му.

— Стига вече смърт в това нещастно кътче на земята. Същински Бермудски триъгълник: Кладно — Олшани — Тъмни бор.

— Кой е виновен за това? — още не можех да се отърся от съмнението си.

— Не зная. И аз съм виновен. За това, че съм жив, когато другарите ми... и другарките ми отдавна загинаха.

Той креташе по коридора като жива сянка. Наистина бе такава.

— Би било ужасно да загинете и вие. И то на прага на някакво откритие — той ме изгледа пронизателно.

Засрамах се. Ако се съдеше по миналото му, той бе извън всякакви подозрения.

— Слушайте — казах аз, може би прекалено рязко, защото не можех да забравя усмивката му на прозорчето, — възможно ли е да съществува стопроцентов християнин както през първите години на християнството? В наши дни, с нашето минало? Без да лъже дори в дреболиите, без да прелюбодейства дори с поглед. Не. Вие, струва ми се, сте такъв или искате да бъдете такъв. Обяснете ми как става това?

— Хайде, недейте.

— Обаче аз не вярвам. Не вярвам, защото повечето хора водят двоен живот.

— Не му вярвайте — тихо промълви Сташка, — просто той преживя стрес, не може още да се опомни.

— Двоен живот. Възможно е и онези двамата да са били зазидани както в моя сън. В калейдоскопа ми не достига само още едно стъкълце.

— Кое?

— Какво означаваха онези думи от кошмара ми: „двамина вардаци неопети и един некръстен“? Кой са тези тримата?

— Слушайте — каза ксьондзът, — наистина доста проличава нервната ви неуравновесеност.

Измъкнахме се навън. Тревата зеленееше. Зад портата, на селската улица, сред облака прах долиташе спокойния и кротък хорал на вечерната чарда: кравите мучаха, овцете блееха гъгниво, жалостиво. Хванах Сташка за ръката, разтърси ме треска. Страхувах се дори да продумам, за да не се разридая от облекчение. Не заради себе си, повярвайте.

— Не съжаляваш ли за днешния ден? — шепнешком ме запита тя.

— Не. Някой бе казал: „Не знаех как изглежда родният ми дом, преди да изляза отвън стените му. Не знаех какво е щастие, преди да премина през бездната на мъката“...

И все пак накрая се наложи да съжалявам. Насреща ми се втурна Мултан.

— Слава богу, живи сте. Слава богу, поне вие сте живи. Защото трима души в един ден...

Сякаш нещо стегна сърцето ми.

— Кой?

— Вячорка днес си вадил мрежата край Дъбов дол (дявол го знае защо залага мрежата си вечно из ония коренища) и измъкнал...

— Лапатуха ли?

— Точно него. Милицията вече го откара. Очевидно на тъмното е паднал от урвата. Ударил си слепоочието в някое коренище или в пън — там край брега стърчат колкото щеш. И свършил!

Спомних си достойния за състрадание безобиден мъченик, неговото беззащитно „момченце, недей“ и как се бе опитал да ме наплаши, за да не се навъртам край „неговия замък“. Сетих се за своите съмнения и си представих последното стъкълце от калейдоскопа: тялото на удавника.

СЕДМА ГЛАВА

ЗА ПОЧТИ ДОКТОРИТЕ НА НАУКАТА, КОИТО СЪЩО БИВАТ ДИВАНЕТА, И ЗА ПОМОЩТА, ДОШЛА НЕПОПРАВИМО КЪСНО

Седяхме с Хилински до брега на езерото и ловяхме риба, там, където се вливаше в него Олшанка. Бяхме заметнали въдиците. В същност само той ловеше, като от време на време вадеше ту бабушка, ту кленче. Вече десетина риби сновяха в кофата му, като от време на време без видима причина започваха трескаво да подскачат.

— Всичко е ясно — рече той, като ме изслуша. — Ясно е, че Лапатуха е трябвало да загине след лекарското заключение на Лигановски. Някой се е побоял, че ще се възвърне психическото му равновесие.

— От присъстващите ли?

— Защо? Всеки от тях е могъл да разкаже това на някого от роднините или познатите си.

— Лигановски наистина си замина.

— Да. Каза: „Ако всяка моя дума сред тези прекрасни и високоморални старини предизвиква такива последици, по-добре да изчезна, хората тук да си живеят по своите нрави и обичаи.“ И все пак не виждам кой от присъстващите би могъл да стори такова нещо, кого миналото свързва с този злощастник.

— Знаем съвсем малко. Затова не можем да предвидим постъпките на този или на тези. Прав си: може да са казали на някого.

— Да предположим, да. Но заради нашето незнание загиват хора. Вие вчера се спасихте само по чудо.

— Мислиш ли, че срутването е било предизвикано?

— Разбира се. Къс от стената е паднал там, където са го съборили. Към сътресението се е присъединила сила, приложена към плочите.

Той дръпна. Този път извади костурче.

— Я зарежи — неочаквано ме помоли той. — Зарежи. Не е твоя работа това. Започна да става много опасно. Следващият път може да завърши по друг начин за теб. Пък и твоето нервно състояние. Всеки

може да каже, че психически неуравновесен човек се занимавал с това. Няма да ти повярват.

— Ако щат. — Внезапно у мен се пробуди черен хумор, какъвто не бях очаквал от себе си. — Тук има толкова умници, че на всяка цена има нужда и от един луд. Щом го няма Лапатуха, нека бъда аз.

— Хайде, хайде. Лудите понякога стигат до парадоксални мисли. До еретични разсъждения. Дори посягат на авторитети. Особено когато преди това са имали прогресивни възгледи.

— Ами да... Свръхчовешко пренебрежение към ругатните и одобренията... В какво се забърках аз, къде попаднах? Къде могат да отведат човека прогресивните възгледи? А мнозина смятат възгледите си за прогресивни. А ако са с атрофирана съвест — те направо се смятат за най-напредничави. Изобретяват отровни газове, атомно оръжие, пранги за човечеството, шовинизъм, исторически катаклизми, ешафоди. И ни учат на морал, когато сметнат, че никой не се интересува от морала... Откриват ли, откриват неща, които не са нужни на никого. А ето, обикновено лекарство за зъби, за главоболие и в края на краищата за радикулит, когато човек го боли задникът, няма. Човечеството вие от болки, но това не ги засяга. Чоплят си глаголиците...

— Хайде, хайде. Съвсем се увлече...

Ала той внезапно впери очи в мен.

— Ти да не видя тук морски змей?

Очевидно се бе разтревожил, защото аз сякаш се вцепених, забил поглед в една точка.

Въдицата ми би се озовала посред езерото, ако той не я беше дръпнал.

— Видя ли, ето че и ти хвана нещо. Ама че си майстор... Но какво ти стана?

Тогава се запревихах от смях. Отначало кротко, но сетне се смеех презглава, неудържимо.

— Какво ти стана, момче? Наистина ли се побърка?

— Идиот! Идиот!

— Съгласен съм, но защо?

— Нали споменах... ох... глаголицата.

— Какво от това?

— Едва тогава разбрах... Ние търсехме под третата кула...

— Вярно. „Веди“ е третата буква и в глаголицата, и в кирилицата.

— Да, и в глаголицата... А-ха ха-ха! „Аз“ е първата буква и когато е с титла, означава едно, „буки“ — означава две, а „веди“ има значение на три... Ох, ще се пръсна от смях! Едва не ни погребяха, не ни убиха под третата кула.

— Да-а. Не виждам нищо смешно. Много ти е особен хуморът.

— Работата е там, че „аз“ наистина е едно, първо, „буки“ — две, второ, „веди“ — три, трето. Така е в глаголицата. Но в кирилицата „буки“, „б“ не е имало значение на числително. И никога не е имало, както „ж“, както „д“, както „ш, щ, ю“ и останалите. Не е имало.

— Какво, какво?

— Ето какво. Затова S стъпала надолу означава 6, а не осем стъпала. „Б“ и „ж“ в стара Белорусия не са имали значение при броенето, „а“ — първата кула, „б“ — никоя, разбираш ли, никоя. „В“ се пада втората от ъгъла. Значи, сбъркали сме не само ние, но и онези, които са искали да ни затрупат. Те не са знаели нищо, те само са вървели след нас. Но всичко, каквото... ох... то е под втората кула.

Каталясах от смях, съвсем премалях:

— Ох, боже мой! Диване! Дръвник! Дългоухо магаре.

— Нищо, магарето е с четири крака, но и то се препъва.

— Хайде, стига. Няма да позволя на това магаре повече да се препъва. В муле да се превърна, ако не стане така.

От този миг твърдо реших, че вече никога никой не ще ме сметне за магаре. Историята ще покаже дали бе така, или не.

Докато стигнахме до мястото, където трябваше да се разделим, споделих с Хилински всичките си разсъждения по разследванията. Да ги предава, на когото си иска. Не можех вече да рискувам. Малко ли преমেждия можеха да ме сполетят в това село!

Той ме изслуша внимателно, сетне, без да коментира, само каза някак безразлично:

— Май има нещо вярно — и добави след пауза: — Виж какво. Ето ти нова тема за размисъл. Никога, още от построяването на павилиона за цигари, не са го снабдявали с „БТ“.

Какво ме интересуваше „БТ“-то и онзи клетник? Порази ме друго.

— Значи, разследването е продължило? Не е изоставено?

— Ех — махна с ръка той, — нищо не зная. Шчука веднъж се изпусна.

... След един ден нашият тих пристан се превърна във вавилонско стълпотворение. Между Олшани и Олшанка сновяха всякакви коли и всякакви хора. Пристигаха дори от Кладненския и от столичния музей.

Въртяха се наоколо и местни хора. Понякога на могилката дори се събираха на групи, някои оживени, други — мрачни.

— Какво, потръгна ли вече? — запита ме Ничипар Олшански.

И макар че когато изгребахме новата порция всевъзможен боклук във втората кула от ъгъла и на шест стъпала надолу намерихме изображение на кораб, издялано в камъка, аз отвърнах уклончиво:

— Дявол го знае. Такава бъркотия е, че човек не може да бъде сигурен... Я намерим нещо, я не.

Не исках да разпилявам почти подредения вече орнамент в калейдоскопа.

До вечерта разчистихме почти цялата площадка. Дори приблизително се ориентирах къде плочите на пода са по-малки. Там можеше да се намира зазиданият вход. Затова нарочно казах на момчетата да не довършват работата този ден.

— Стига за днес. Утре на ранина ще се захванем отново.

Те взеха да мърморят. Работата ги бе увлякла.

— Нищо, нищо. Оставете малко от приятното очакване и за утре.

— Ами, приятно — доста иронично продума Сташка. — Нищо приятно не ни очаква долу.

Намръщих се:

— Дори този път да съм прав, един ден няма да допринесе нищо и няма да промени нищо. Дори ако догадките ни са верни... Хората, в случая ние, сме закъснели с помощта си. Три и половина века.

ОСМА ГЛАВА

ДВЕТЕ ПРИВИДЕНИЯ В ДОЛА, НЕЧИСТАТА СИЛА И ДАМАТА С ЧЕРНИЯ МОНАХ ИЛИ ПРОКЛЕТИЯТ
БЕЛОРУСКИ РЕАЛИЗЪМ

... Измихме се във вадата около замъка, сбогувахме се и тръгнах да изпратя Сташка и нейната команда до лагера им. Там вече весело подскачаше пламъкът на огъня и на него вреше казан с някаква чорба, ако се съди по миризмата, кокоша, а около нея шеташе слабичката Валя Волат. Всички насядаха наоколо.

— Защо закъсняхте толкова? — попита дежурната готвачка.

— Свястното прасе всякога яде — отвърна Седун. — Но не сме виновни ние. Я петелът още не се е сварил.

Чувствах, че Генка е намислил някаква закачка.

— Тя е виновна — каза дяволитият Генка, като кимна към момичето. — Не биваше да гледа как колят петела. Урочасала го е.

Той въздъхна престорено отчаян:

— Толкова се мъчи, горкото пиле.

Тогавя Валя ме учуди. Очевидно шегите на Генка вече й бяха дошли до гуша.

— У-уф — продума тя, — не е човек, а жива напаст. Мор по кокошките.

— Кокоша чума — обади се внезапно Тереза.

— Миличката ми, Терезичката ми. Пък аз исках да се женя за тебе.

— Коя по ред ще съм? — запита Тереза. — Жени се, но не за мен.

— Ожени се, че инак глупаците може да се свършат — добави Валя.

Генка миряса, разбрал, че всеки гледа да го настъпи по опашката. Дори след вечерята възпитано произнесе „благодаря“, но Волат и сега бе недостижима:

— Да ти е сладко, мързелане!

— Милост! — склопи длани Седун.

Но и момичетата вече бяха се отказали да доубиват „мързела“. Възцари се спокойствие.

Не зная нищо по-хубаво от накладен огън. Той винаги ме е привличал особено сред такава нощ, обляна в маслинено златистата светлина на пълнолунието. Навред се ширеше мека светлина, нещо такова, което те кара да вървиш кой знае накъде. Сред тази сребриста лунна мъгла — топлото и подвижно езиче на пламъка.

Художниците разбират това. Талантливите художници.

— Време ми е — въздъхнах аз и станах.

— Хайде, ще ви изпратя до края на разкопките.

Нощният въздух ни обгърна с прохлада. Като леко вдлъбната чаша, маслинено сребриста от луната, лежеше старото разкопано селище, отделено от околния свят със сенките на насипите.

— Лунен кратер — промълви Сташка.

— Станислава, ти не се ли отказа?

— От какво?

— Не съжаляваш ли?

— За какво?

— За онова, което ми каза вчера.

— Не — тихо пророни тя. — И мисля, че няма да съжалявам. Чак до края.

— И аз. Чак до края. Все едно дали той е близо, или далеч. Нито съм хубав, нито съм млад, нито съм праведен, нито съм извършил нещо велико.

— Случва се. Това се появи, тъй или иначе. То идва без причина.

Поех дланите ѝ в своите. Сетне в пръстите ми се озоваха нейните лакти, после — раменете.

Притиснах я до гърдите си, застанахме така, люшвайки се леко, сякаш плавахме сред нереална лунна светлина.

— Хайде, довиждане — продумах аз. — До утре.

— До утре.

— Каквото и да се случи?

— Каквото и да ни се случи в живота — винаги до утре.

— Страхувам се — казах аз. — Ами ако ни сполети нещо непоправимо?

— Все едно — до утре. Няма такова нещо, което да ни отнеме нашето „утре“.

Краката сами ме понесоха надолу по склона. Сякаш се задъхвах, преливащ от радост.

Обаче в тази радост съществуваше някаква студена и разсъдлива струйка, някаква увереност. Увереност и осъзнаване на нещо; те биха се разраснали, ако бих им позволил. Обаче не им давах воля, препълнен с това, което току-що се случи, с внезапното радостно чувство.

Просто не можех да допусна съмнения, омраза и зло в моето ново усещане за единство с този безкраен, добър и мъдър свят.

Спуснах се в малка долчинка, по-скоро дори широка ровина. Отляво и отдясно се издигаха доста стръмни склонове, пътеката лъкатушеше по дъното и излизаше на другия край, където, без да примигва, бе спряла огромна неподвижна звезда.

Смътно и тайнствено долавях сред котловинка наредените по някакъв свой начин по-големи и по-малки морени. Това бе място, което старата народна фантазия охотно би определила за сборище на разни повече или по-малко безвредни езически духове. Те измират, но все едно в такива лунни нощи, когато околоръст е светло и само тук цари полумрак, се сбират да сборуват, на нощен съд, русалките, самодиви самовилите, блатните светлинки, горските духове, караконджолите, таласъмните и таласъмчетата, вампирите и други полузабравени божества. Спомнят си, плачат за миналото, хортуват си.

В мъгли се забулват водите стоманени,

полека оклюма тревата попарена.

В дола, дето замък прастар порутява се,

последната фея умира забравена.

Тази долчинка е последният път от някогашното им безкрайно царство. Тези едва доловими морени са техните повалени тронове. Тронове в долчинката, където гъсто се е утаила тяхната тревога, тяхната бездомност и обреченост. Тяхната последна безнадеждност сред мъртвата пустиня на бездуховността.

И едно-единствено живо същество съм аз сред този изоставен, мрачен и тъжен свят.

Не, не бях единственото живо същество. Пред мен точно там, където пътечката изскачаше от долчината сред широкия простор, се възправи някаква много висока човешка сянка.

Тази сянка вдигна ръка и твърде бавно я отпусна. Всичко това ставаше в пълно мълчание, което ми се стори някак заплашително.

Обърнах се назад — сега още една сянка бе преградила другия край, откъдето бях влязъл в тази клопка.

Вече бях разбрал всичко, знаех и можех да очаквам такова нещо. Ала заслепен от щастieto си, бях потиснал предчувствията, не им бях дал воля.

И сега си плащам.

— Кой е? — престорено безгрижно запитах аз.

Първият мълчеше. Внезапно върху тъмното петно на лицето му изникна бяла подкова. Неизвестният се усмихваше.

— Ваша работа, мълчете си. И без това зная.

Техните фигури по-добре от всякакви думи ми даваха да разбера, че за тази нощна среща съм задължен на осведомеността си и че тя не може да завърши добре за мен. Мълчанието ми не можеше да се купи, но можеше да се постигне с ей такава засада на тясната пътека. Затова ме бяха причакали. Това не бе първият им опит на всяка цена да ми затворят устата.

— Здравсти, Ганчаронак — кимнах аз, като извих очи към приближаващия се отзад. — Здравсти и на теб, Висоцки — рекох на предния. — Какво, омръзна ли ти спокойствието, господин „привърженик на тихия живот“?

— Здравсти, здрасти — процеди най-сетне Висоцки. — Лека ти вечер, Космич.

— Едва ли ще бъде лека.

— Не грешиш — отпуснато пророни той.

— Празни работи сте намислили, момчета. Нахалост сте се захванали. Мълчанието ми вече не струва пет пари. Аз го наруших. Ако се случи нещо с мен — онези хора ще си направят изводи.

— Няма нужда. Не ти щем мълчанието — обади се и Ганчаронак. — И дори не ти отмъщаваме. Просто теглим чертата. Ти си свърши работата, заведе ни при откритото от теб съкровище и за да го извадим, напълно достатъчно ни е твоето мълчание до заранта. За

нас то е — до заранта. А за теб — за неопределено време. Дори ако вземем пред вид архангелската тръба.

— И за вас ще протръби — заявих аз. — По-рано, отколкото очаквате.

— Ще видим, дето рекъл слепият — отвърна Игнас.

— Какво тогава — продължих аз, — да седнем и да си поприказваме.

— Протакаш, а? — запита Ганчаронак. — Печелиш минути? Няма да ти помогнат.

— Не, не протакам. Просто ми се иска да задоволим вашето и моето любопитство. Взаимно. Нали ви е интересно как си блъскахме главите?

— Твоята скоро ще миряса — обади се Ганчаронак.

— Стига — възпря го Висоцки. — Наистина е интересно. Време имахме, дори твърде много. Ще стигне и да скрием това, което ни е необходимо. Другото — не ни интересува.

— А онова, което е нужно и на двама ни?

— Може и да се намери, а може и да изгори, много му здраве... Та хайде да седнем и тихо, кротко да си поприказваме.

И той ми посочи една висока морена встрани от пътеката.

Те седнаха на две по-ниски, за да не ограничават движенията си. Нощното сборище на духовете започна.

— Е, хайде — плесна се по коляното Висоцки.

Народното събрание, както казват, не бе голямо, но твърде благородно. У двамината му участници (бях сигурен в това) освен предимството на грубата физическа сила — може и не кой знае колко по-голяма от моята — със сигурност можеха да се намерят ками в джобовете, у някои от тях дори симпатичен малък бокс, а във вътрешните джобове на саката, или под мишниците — пистолети.

— Започвай — взе май да припира Ганчаронак.

— Започвам — отвърнах аз. — С това, че може би ненапълно, но зная вашите истории, вашето минало. Не ми е известно по какъв начин сте узнали за книгата и за тайната, скрита в нея. Но вие знаехте. Може би още от времето на войната, от времето на последния Олшански. За съжаление не сте присъствували при финала на трагедията и знаехте със сигурност какво е прибавил към старото съкровище последният княз. Защото в тази работа се намеси гестапо, което си потулило

архивите, а айнцацкомандата, която скрила награвеното. И едната, и другата организация настанили своите скривалища опасно близо до старото съкровище. Сторило им се, че няма по-сигурно място. Те не били склонни да информират външни хора, при това тукашни, за своите тайни. Напротив, скривайки от вас интересуващите ви неща, те са ви принудили да останете тук като сигурни стражи на техните ценности и в случай на нужда да ги браните, защото заедно с това ще защитавате своето спокойствие и бъдеше... В случай че възникне тази неочаквана неприятност — някой да дири и да копае.

Те се спогледаха.

— Но господарите ви хвърлиха топа. Старият Олшански се споминал на бърза ръка. Книгата изчезнала кой знае къде. Не сте могли да допуснете, че е захвърлена на тавана у дядо Мултан, където я намери Пташински. Но сте имали надеждата, че не всичко е изгубено, докато книгата е кой знае къде, пък дори и да се намери, каква полза за този, който я има. Той би трябвало да се досети за съществуването на шифрованата информация, да я разкрие и... това не стига, да намери предмета, без който според стария княз и според вас е невъзможно да се разкрие тайната. Но нито той, нито вие сте помислили, че ако човек е с ума си, може да мине и без неизвестния предмет.

— Без какъв предмет? — процеди през зъби Ганчаронак.

— Много мислих за това. Случайността ми помогна, а вие с поведението си затвърдихте догадката ми. Това е вашето медно чукало, Ганчаронак. И хаванчето, което е у вас, Висоцки, почти съм сигурен. Защо не сте събрали своите предмети? Страхували сте се, не сте си доверявали взаимно. Шантажирали сте се един друг с общото си нечисто минало?

— Не е вярно — тросна се Висоцки.

— Защо да не е вярно? Вие просто не намерихте книгата. Така се стекоха обстоятелствата.

— Тогава ти сглупи — каза Ганчаронак. — След време се досетихме, че по някакъв свръхестествен начин си постигнал свръхестественото — разчел си шифъра, макар че държеше в ръцете си само една трета от тайната. Остана ни само да те следим.

— И от известно време се ориентирахте накъде води моята нишка в този лабиринт. Тогава ви станах ненужен. Започнахте да правите многобройни опити да се отървете от мен. Трябваше да ме

премахнете, за да не ви преча. Единият опит бе да ме пребиете с камъни по време на „дуела с фенерчетата“. Вторият — когато ме нападнахте четирима (досещам се кои бяха другите двама, досещам се, защо днес не са тук). И третият за малко да приключи успешно — срутването.

— Четвъртият ще е успешен — обади се Ганчаронак.

Аз протаках. Безсрамно протаках. Почти нямах изход. Имах само слаба надежда, че някой ще иде в къщи да ме потърси. Че може да се разтревожат...

Трябваше някак да се спаси делото, щом не можех вече да спася живота си. Да спася делото, за което си дадох живота толкова хора.

Никак не ми се искаше преждевременно да напускам този най-хубав от световите (колко ли е вярно, щом по него се мотаят такива мръсници!), но щом така ми е било писано, поне да бъда последният, който ще го напусне преждевременно.

След мен да няма друг.

Светът бе зелят от край до край с равнодушно разхубавяващата светлина на луната. Долчината, в която седяхме, докрай, до ръба бе препълнена с тъмен полумрак. Вдясно виждах човека с лице нарязано от ситни бръчки и с едри уши като на Буда, отляво — другия, едър и силен, който отпуснато, грациозно се бе разположил на морената.

— Смятахте, че когато съборите стената около замъка, по-лесно ще стигнете до подземията. Ганчаронак с присъщия му чар убеждава председателя колко необходимо е да се превърне джамия в свинарник.

— Каква джамия?

— Ами като пробиете резервен изход в оградата да превърнете двора на замъка в двор за добитъка... Изведнъж се появявам аз с фотоапарата. Дори не стана необходимо да насъсквате председателя, за да останете в сянка. Той сам се натика между шамарите. Свалили сте паметната плоча. Никой не ви е разрешил да събаряте, и хоп — на местопрестъплението... Малка неприятност, но все пак. Довтасаха и двамата Ивановичи, които имат огромен опит в тези неща. А вие пет пари не давате за тяхното „Опознай родния край“ и „Никой не е забравен, нищо не е забравено“. Вас ви интересува никой да не познава родния край и завинаги да се забравят някои типове и техните престъпления.

— Игнас, ей сега ще го тресна тоя — обади се Ганчаронак.

— Остави го на мира. Не искаш ли да разбереш кое как е измислил? Нека си дрънка. Няма да стигне далеч. Интересно е да узнаем как се е усъмнил в нас.

Ганчаронак бръкна в джоба си.

— Ха стига де — рече Висоцки, — ти добре хвърляш кама, но не можеш я изстреля през джоба си като куршум. Седи и слушай.

— Често ми пресичаше ти пътя, Тодар. Понякога нощем. И прескачаше канавки с вода, когато ти трябваше да отидеш по малка нужда. Защо?

— Ей така... Срецах се с един...

— А преди това, на другия път, разговаряхте ли за „страшните яйца“?

— П-по д-дяволите.

— Минали сте през полето, за да се върнете по друг път, а не по същия.

Кой е „другият“ за мен бе тъмна нощ, както и много, много още в тази история. Много, за което вече никога нищо няма да узная. Но бях длъжен да се преструвам, че знам доста повече, отколкото в действителност (само да не прекаля!) и затова дори да лъжа с някакъв процент вероятност.

— Бързали сте. Освен това нали из пътя към гарата, в камиона, изпуснах се да кажа, че свързвам всички събития не само със старото съкровище, но и с трагедията преди бягството на германците. Тогава вече трябваше някак си да приключи проблемът с Лапатуха, а същевременно и с мен (дуелът с фенерчетата), щом съм се натикал нощем в кулата и съм ви паднал в ръцете. Дори нямаше как да избягате оттук. Вързани сте за архивите... Затова тогава на гарата ти, Висоцки, така скръцна със зъби на онзи от влака. Наистина той си пътува, където си ще, а ти, „туземецът“, си принуден да седиш тук, да трепериш и да чакаш какво ще стане. Освен това не е ли чудно, че човек не знае къде са разстреляли братовчед му, в Кладно или в Беласток. Слуховете сочат най-вече Кладно. А презимето му си стои на паметника черно на бяло.

— Какъв проблем с Лапатуха? — сякаш не бе чул нищо друго, запита Висоцки.

— Мислехте, че щом смята замъка за своя крепост, щом ви вижда всеки ден, подсъзнателно се страхува и се прави на по-луд,

отколкото е, той може да си е направил там някакво скривалище. За всеки случай тогава през нощта сте се захванали да пробивате стената в кулата. На мястото, в което сте се съмнявали.

— Умен човек си ти, Космич — лениво и заплашително продума Висоцки. — Умен. Само че в собствена вреда. Късно се усети.

— Да. Знам го. Но не мисля, че и вие много ще спечелите. Не само вас ви държи тук нещо. Държи и още един човек.

— Загадъчно приказваш — рече Ганчаронак.

— Вярно.

— Давай нататък — намеси се Висоцки.

— За опита да влезете в жилището ми, за „моята“ бележка до Марян няма да говоря. И без това много се проточи историята. Не зная също какво ви отведе при втората кула. Сигурно логиката, плановете за бъдещето, тълкуването на постъпките ми. Но с третата кула за известно време ви обърках.

— Съвсем за кратко — продума Висоцки.

— Така е. Иначе нямаше да ми подготвяте там гроба. Но последна жертва се оказах не аз, а Лапатуха. Не ви харесаха думите на лекаря, че Людвик може да възвърне ума си...

„Няма защо повече да протакам. Уморих се. Душата ми се умори. Наистина по-скоро да идва краят. Нямам нито сили, нито желание да продължавам тази комедия.“

— Тъй или иначе, ще ви заловят. Рано или късно. И тогава всички ще бъдат отмъстени. Аз също.

— А, не — възрази Висоцки. Когато си вземем своето, такива като вас няма да ни трябват.

— И други по-рано са говорили така. А къде са те? Но ако за зла участ сполучите, тъкмо тогава ще трябват такива като мен.

— Че защо? — озъби се Ганчаронак. — Засега ние сме господари тук. След време ще станем пълни господари. Сигурни сме.

— Няма да станете — почти спокойно заявих аз. — Да не мислите, че божиите и човешките закони са отменени именно на това място или някъде другаде на земята? Само защото сме се родили тук? А някой си Хитлер в Германия? А Власов в Русия? Не, тези закони не са отменени никъде. Корабът ви е много стар и сега се е устремил към подводните скали.

— Какво да правим тогава ние, горките? — престорено покрусен запита Висоцки.

— Трябвало е от деца да се учите на честност, която служи за навигатор в житейското море. Да бъдете честни и да си живеете, да си плавате напред. Щом сте я отхвърлили — над вас ще тегне проклятие навеки веков!

— Е, поприказвахме си — Висоцки измъкна пистолета от джоба.

Бях готов. Почти не се страхувах, само нещо ме присвиваше под лъжичката. Но тогава вдигнах очи.

... Далеч, далеч, отвъд мрака, отвъд лунната мъгла светеше искрата на огъня. Как можах да я забравя?

„Изход! Изход на всяка цена, освен унищожението!“

Той се прицелваше. Прицелвах се и аз. Трябваше само той да изгуби спокойствие, ръката му да трепне.

Затова пуснах в ход последната си догадка, толкова вероятна:

— Е, до скорошна среща, Висоцки... До скорошна среща... Боубел.

— Какво-о?

— Боубел! Човекът с двойното счетоводство. По доходи и по трупове. Какво, Боубел, не пиеше през всичките тези години, а само си плакнеше устата с водка, а?

— Досетил се е — измърмори Ганчаронак-Боубел. — Не е хубаво.

— Ясно, избягал си тогава по пътеката през блатото. Само ти си я знаел. А приятелите ти, които са те познавали, са избити. И тогава ли водеше двойно счетоводство? С бандата си и с германците? А ти, Висоцки, не натопи ли пръсти в кръвта на обесените в Кладно? Архивите ви бяха нужни. Парите — на половина.

— Ето на — прекъсна ме Висоцки. — Това ще ти бъде краят. Малко от вас избихме, малко избесихме.

Пистолетът рязко се вдигна нагоре, сетне започна да се отпуска. Тогава се дръпнах назад и паднах зад морената. Паднах на дясната си страна (дано не съм се стоварил на ръката си!) търколих се като от кон по-далеч от камъка.

В мига на падането точно над мен изплющя като камшик изстрелът. Вече се надигах, но десният ми крак се плъзна по влажната

трева и едва не забих нос в нея, усещайки в същото време как нещо ме парна по лявото рамо над ключицата.

Ганчаронак-Боубел наистина бе хвърлил кама и ако не бях се подхлъзнал, ножът щеше да стърчи отляво под плешката ми.

Сега ножът лежеше на тревата и аз го грабнах: все пак ще имам някакво оръжие. Макар че какво беше то срещу пистолет?

... И тогава наоколо светнаха десетки джобни фенерчета, заслепен, видях само как по склона се втурна нещо дълго, черно и сякаш се сля с фигурата на Висоцки, връхлетя го. В същото време трясна втори изстрел, който не ме улучи само защото „кочияшът“, „коларят“ или не знам още кой, падна. Кучето вече го бе притиснало до земята и бе захапало дясната му китка.

В следващия миг те се затъркаляха по земята и вече нищо не можеше да се разбере. Аз се втурнах срещу Боубел с ножа. Той клекна, за да избегне удара, защото в устрема си като нищо можех да го заколя или да забия ножа в него до дръжката.

Успя да избегне камата, но в същото време брадата му много удобно попадна точно под коляното ми, веднага го ритнах с все сила така, че зъбите му изтракаха и той се тръшна, като залепи гръб за майката земя.

Тогава седнах отгоре му. Трябваше само да го стисна за гърлото. Тогава дочух трети изстрел. Откъде? Не знаех, бях готов само да късам, да хвърлям, да душа.

Когато ме отскубнаха от него, все още кървава мъгла застилаше погледа ми. Полека-лека през нея започнаха да изникват лица, осветени от фенерчетата. Най-напред съзрях Шчука... Сетне непознат милиционер, който тъкмо слагаше белезници на Висоцки. От дясното рамо на Игнас се спускаше кървава струйка.

— Искаше да се застреля — рече милиционерът. — Успял все пак да премести пистолета в лявата си ръка. Ако не бях го ударил по нея — щеше да настъпи последната му минута.

Сега вече различавах и Велинец, който едва успя да издърпа Рам за нашияника, и още двамина непознати, които извиваха ръцете на все още полунесвестния Боубел.

Пред мен заплаваха лицата на Змагител... на дядо Мултан с чифте в ръце... на Шаблика... на Вячорка... на Седун... на Сташка.

Огнени кръгове се завъртяха пред очите ми. Земята се измести някъде встрани.

Хилински (той ме подхвана отдясно) ми стисна лакътя.

— Дръж се. Дръж се, братко. Нищо. Свърши се вече.

С остатъците на съзнанието си, което се губеше някъде, подсъзнателно усещах, че не... не е свършено още. Нещо упорито се забиваше като свредел в мозъка ми, трябваше всеки миг да ми се изясни нещо, ала безследно се губеше при първото усилие да го спра, да го осмисля, да се досетя. Нямахте ги последните стъкълца в този калейдоскоп от отвратителни измами и престъпна подлост.

Приблужи се кола. Не зная как я наричат сега. В средновековна Белорусия каруцата, с която са откарвали арестантите, била наричана „кош за салата“, „за репички“, „за зелки“.

„Ето на. Не си съвременен човек ти, другарю Космич. Несериозен си.“

— Разочарован съм от теб — презрително плюна Висоцки и нахално заяви: — Сега ще погостуваме за известно време на министъра на вътрешните работи.

— Не само на него — обадох се аз.

Трябваше да отмъстя на този мръсник и затова реших да направя последния си опит:

— От все сърце се надявам, че това ще е последното ти гостуване... Последното, Игнас Висоцки... Или Крицоф по времето на поляците... Или Уладак при германците... А след войната кой?... Кулеш?

Висоцки внезапно се дръпна към мен с такава сила, че милиционерите едва го удържаха. Лицето му стана пурпурносиньо, вените на челото му изпъкнаха. От гърлото му се изтръгна заплашително и страховито бясно хъркане. Той изглеждаше захвърлен и изгубен завинаги в света, където цари безкраен кошмар.

— Ти... гадино... Ти...

— Нищо — продължих аз, — ще ти излекуват инсулта. Че за трети път да не се изплъзнеш от наказанието. Поне този път да понесеш три пъти заслуженото смъртно наказание.

Когато колата замина, седнах, на тревата и засъбирах някакви клечици и тресчици.

Сташка се приближи до мен и положи длан на челото ми.

Отново пламтеше огънят на Беля Гара. Опечените картофи бяха вече изядени, макар и от старите, още нямаше пресни летни.

Въпреки това бяха вкусни. При това с едра готварска сол.

Над главата ми звезди. Наоколо приятели. В очите ни надзърташе огънят, един за всички ни.

— Просто отвратителни животни — обадох се най-сетне аз, вече почти успокоен.

— Аха — продума Адам, — ако бе тук Клепча, веднага непреклонно и проницателно щеше да заяви: „Никога не съм чул от вас думи като «съзнателност» и други.“

— Да си гледа съзнателно работата — кипнах аз, — а не да дрънка. И без него има много желаещи да дрънкат съзнателно.

— А той веднага щеше да хукне при твоя директор — усмихна се Щчука. — Щеше да те накове, да каже, че няма място за другаря Космич в дружните редици на учените, защото той не си пести ритниците.

— Хайде стига — прилошаваше ми от тази тема. — Да запалим по цигара, а?

Хилински изрече назидателно:

— Ако не пиеш и не пушиш, здрав ще умреш.

Замрях с кутията цигари в ръка. Отново нещо сякаш пробуди съзнанието ми. Но какво? Все не можех да осъзная нещо докрай. Пък и Адам с въпроса си съвсем неуместно наруши съсредоточаването ми.

— Как стигна до изводите си?

— Уф. Пак не ме оставихте да се съсредоточа. Не е чудно, че ги направих, а че толкова други неща ми дърпаха мисълта встрани, но въпреки тях успях да се досетя. Както казахте, да стигна до изводите си.

Наистина откъде почнах? Аха, май бе така.

— Веднъж просто ми хрумна... Сякаш изведнъж се съчета несъчетаемото. Смъртта, смъртните наказания на двамата братовчеди Висоцки. Кога са били те? С какво са съвпаднали?

— Присъдата на Крищоф Висоцки май беше в края на август — каза Шаблика. — Или в средата.

— А какво се случи на първи септември?

Поетът с физиономията на каубой и със също такава държание тихо се обади:

— Започна войната.

— Ето на. Възможно ли е да са се забавили? Възможно е.

— Но нали Мациевски потеглил насам.

— Може би не е стигнал дотук. Или си е помислил, че пред лицето на вечността... смъртта на едного...

— Ясно — рече Сташка.

— Тържествен марш в негова чест — добави Седун.

— Маршове — рече внезапно Мултан. — Не обичам маршовете. Все намирисват на бой. Не се знае кой е по-страшният. С врага или с жената. Затова ми е много чудно за какъв дявол някои (той изкриво ме погледна) сами си слагат главата в торбата.

— Колко си прав — подкрепи го Вячорка. — Толкова завиждам на ергените. Викам си, колко умни хора са.

— Сетне? — запита Шчука.

— А кога е бил арестуван и осъден Уладак Висоцки? Знаем, че първите две години е бил някъде отатък Кладно. По-късно се появил. Служил в паспортния отдел или нещо подобно. Това време съвпада с разгромяването на организацията, в която влизат нашият сегашен... Направо казано, Леонард Жихович. Не успели да го заловят — още един повод за глупавите ми съмнения. А той се настанил тук, за да следи всички, които се интересуват от замъка. Разпитвахте ли го?

— Да, казва, че разговарял с някакъв член на организацията за Олшанка и така нататък. Онзи като че също не попаднал в гестапо. Но късондзът не може да си припомни ясно лицето му — каза Шчука.

— А кога е бил арестуван и осъден господин Уладак?

— Май на шестнайсети юли — каза Шаблика. — „Присъдата да се изпълни в двадесет и четири часа.“

— Кога нашите превзеха града?

— На осемнайсети — измърмори Шчука. — Не съвпада. Имало е време да го пречукат.

— Да — казах аз. — А какво се е случило на седемнайсети?

— Ах, по дяволите — възкликна Хилински, — градът въстана. Ето това, Шчука, ти не взе пред вид. Сега е ясно защо изведнъж се оказа жив.

— Вярно, въстанието — намесих се аз, — през нощта срещу седемнайсети. Преждевременно въстание, защото нашите бяха още доста далеч. Криминалните разбили ключалките на килиите точно по

времето, когато въстаниците отворили портата на затвора. Охраната се разбягала. Така че градът бил наш — половин нощ и половин ден. Всички арестанти били освободени. Но тогава граничните войски потушили въстанието, те тъкмо отстъпвали; помогнала им и полицията. Част от нашите били разоръжени и натикани в затвора. Започнали спешни разстрели. В един от тях попаднал нашият Висоцки. Ами ако не е попаднал? На осемнайсети нашите завзеха града.

— Какво от това? — запита Вячорка.

— Ами това, че след всичко казано досега изведнъж си помислих: ами ако Крищоф, който веднъж избягнал смъртта, е успял да се измъкне и втори път?... А веднага след освобождението се появила бандата на Кулеш. Не зная на кого е сътрудничил, кого е продавал, пред кого се е унижавал... Но едно е ясно. Само убийството на онова момче в Замшани е достатъчно, за да се свърши с него. И да не се съмняваме, че е способен на всякакво, дори на най-страшното престъпление. А вие по какви следи вървахте?

— Сетне за това — отвърна Шчука. — Ние се движихме почти по същия път като тебе. Но преди всичко търсехме, а ти разсъждаваше. Освен това ни помогна с устрема си, на каквото ние нямаме право. Все пак намерихме хора, помнещи онова време, намерихме свидетели.

— А какво казаха свидетелите? — запита Мултан.

— Свидетелите — мрачно заяви Шчука, — тези, които са оцелели, не можаха твърде да ни зарадват. Лелята последна се срещнала с него след съда. Точно тя в крайна сметка го подтикнала по този път. Сред морето от справедлива омраза тя единствено съчувствувала на Крищоф... Ала съчувствието ѝ не му помогнало. Започнала войната, донесла всеобщо объркване, смут. Сред бъркотията той излязъл от затвора. Следите му се изгубили. Къде е бил, когато нашите дойдоха — господ го знае. Може тогава да е създал ядрото на бъдещата банда. А когато дошли германците, вече действувал из горите. И в същото време бил свързан с окупаторите. Също двойно счетоводство. За гибелта на нелегалните знаем нещо, но ще узнаем още повече. Преди завземането на района от нашите той временно прекратил дейността си. Занимавал се с черна борса на пазара. Тогава германците с присъщата им педантичност започнали да преглеждат затворническите документи. Жандармите попаднали на смъртната

присъда на Крищоф. Съвсем лесно било да установят как е променил името си. И ето сетне какво се случило. Всички мислели, че е загинал по време на улична екзекуция като нелегалните, като жертва на хайките. Съжالياвали го. А той нямал право на такава достойна смърт. Освен това не е убит, както виждате. Сблъскали се две служби: онази, която искала наказанието му още по старата присъда, и тази, на която бил осведомител, агент може би. Това ще се разбере, както се разбра всичко за Боубел... Твоята догадка за него беше вярна, Космич. Само че догадката не е още факт.

— А съвременните им постъпки?

— Хайде, ставайте, момчета. Време е — каза Шчука.

Сбогувахме се с експедицията и заслизахме надолу.

Мълчахме, не ни се говореше повече след преживяното и премисленото.

— А все пак без твоя ум имаше доста да се блъска — каза Хилински, като положи ръка върху рамото ми. — Без разшифроването на онази лента.

— Без първата тревога, която вдигна клетият Марян.

— Сега вече ще разкрият всичко. Сега е лесно.

Луната, която вече се спускаше към залез, обливаше костьола с безбрежна и много тъжна светлина, черната грамада на замъка изглеждаше не толкова потискаща. В тази светлина не беше и толкова черен, сякаш беше придобил синкав оттенък.

— Хайде да минем през двора на замъка — неочаквано предложих аз.

— Че защо? — запита Мултан.

— Току-виж дамата и монахът...

— Ама ти вярваш ли в тия глупости? — учуди се Шчука.

— Вярвам ли, не вярвам ли, заради това не ще мога да си замина оттук съвсем спокоен. Знаем, че е невъзможно да има привидения. Но нали ги видях сочите си.

— Да вървим — тихо продума Хилински.

Знаех, че само той не изпитваше скептично недоверие (както Шчука, Велинец и Шаблика), притежаваше поетичната дарба да вярва, желание да вярва в невероятното (както и Змагител), а Мултан и Вячорка суеверно вярваха. („Много е възможно. Янка Целюк веднъж ги видял, пък и аз видях нещо такова.“)

Само той изпитва доверие към мен, незасегнато от никакви съображения и условности. Доверие, което преди всичко се стреми да провери какво става в действителност.

Доверието, което е основа на всякакъв научен и практически напредък. Онова доверие, което не позволи на Марин Геталдич да се подиграва на опитите на Марк Антоний де Доминис (Маркантон Господнетич) с лещите и с геометричната оптика; на Галилей да се усъмни в научната добросъвестност на двамата (чак до разгадаването от двамата на „божия мост“, на „портата към онзи свят“ — дъгата), да продължи изследванията им и най-накрая да създаде усъвършенствувания телескоп.^[1]

Хилински вярваше и знаеше, че щом говоря така, значи, „има нещо, а какво — трябва да се провери“.

Нашата компания, която тъкмо навлизаше в тъмния тунел на портата, очевидно отстрани много напомняше „Нощната стража“ на Рембранд. Потомци на кокалестите морски завоеватели, малко натежали граждани с претенции за войнственост и мъжественост (пред хубавиците, които ги гледат през пролуките на кепенците).

Дворът, облян в светлина, тъмните галерии, тежките грамади на кулите ни накараха да замлъкнем и да вървим все по-бавно, сетне съвсем да се спрем.

Само Шчука, сритал някаква консервена кутия, се ядоса:

— Трябва да му извием врата на тоя Олшански, разбира се, на тукашния, задето е напълнил двора с боклуци. Да плати глоба тоя хитрец. И то не от колхозния джоб, ами от своя. Тогава да го видим.

Другите стояха мълчаливи. Нищо не се забелязваше.

— Хайде, къде са ти „привиденията“? — иронично запита старшина Велинец.

Погледнах часовника си и вдигнах поглед към небето.

— Ако догадката ми е вярна — трябва да се появят днес или утре.

— До утре да ги чакаме? — запита той. — Ето човек, който с неговото търпение е трябвало да ни стане колега.

— Почти ви станах — измърморих аз, — но нищо хубаво не излезе от това.

— Колко има да чакаме? — обади се този път Вячорка.

— Никого не карам да чака, Микола Чесевич.

Хилински мълчаливо докосна лакътя ми.

— Трябва да се появят всеки миг. Стига да не греша — шепнешком отвърнах аз.

— Ето ги — почти изсъска Мултан, — мярна се нещо.

Вляво на галерията наистина като че нещо се мярна, размърда се. Сетне едва доловими за окото заплуваха надясно две неясни сенки: тъмна и по-светла.

— Те са — сподавено прошепна Хилински.

Това наистина учудваше, поразяваше, можеше до смърт да изплаши някой неподготвен човек.

Движат се... Движат се. Дворът е облян в призрачна светлина. Просветват стените и кулите, които сега са с цвят на обгоряло и напращено желязо. И две черни стени; особено лъскавочерна е тъмнината на галерията, а сред тази тъмнина се движат двете привидения. Светлата фигура, тъмната, отделени с тясна ивица светлина от околния мрак.

— Не мърдайте!

Втурнах се почти бегом към десния вход за галерията, изтичах горе и тръгнах срещу неясните смътни сенки.

По-близо... По-близо. И изведнъж те изчезнаха. Точно до мен. Не привидения, а просто две петна, които станаха невидими.

— Изгубиха се — дочу се от двора гласът на Шчука. — Но ти си осветен от нещо, Антоне.

Вдигнах глава и замрях, почти заслепен.

От кулата на костьола, от диска на часовника, върху мен, върху лицето ми бликаше сноп светлина, ярък синкав лъч.

— Елате! Бързо.

Дочух тропот на крака. След минута всички бяха на галерията.

— Погледнете ей там! — посочих им аз.

— Какво е това? — заслепеният Шчука запримигва. — Какво е това там?

— Досещам се какво е — обади се Хилински.

— Часовникът — заявих аз, — онзи старовремски часовник. Дневният циферблат е неподвижен с движещи се стрелки, а поголемият, месечният циферблат с подвижен. Той е зад неподвижния дневен. И се върти, макар и безредно, защото не е напълно

реставриран. А под него има неподвижна стрелка... И неподвижни фигури на светци.

— Какво от това? — запита Мултан.

— Органистът и ксьондзът ми казаха, че, кой знае защо, там има цяла система от мощни огледални отражатели... В определени дни лунен лъч попада върху тях. Тогава по галерията тръгва тъмна сянка от неподвижната стрелка, а след нея светла „сянка“, отражение от огледалата.

— Това било то — продума Вячорка. — Бабини деветини.

— Колко си глупав — тросна му се потиснатият Змагител и сетне се обърна към мен: — И ти не си по стока. Защо ти беше да разрушаваш такава приказка, да унищожаваш такава красота. На кого беше изтрябвало това обяснение!

И аз съжалявах, че бях дал възможност да се изяви проклетият белоруски реализъм.

[1] Марин Геталдич (1568 — 1621) — прочут сръбски математик, астроном и физик; Марк Антоний де Доминис (1560 — 1624) — известен хърватски обществен деец и учен, умрял в подземията на инквизицията. — Б.а. ↑

ДЕВЕТА ГЛАВА

ЦИНИЗЪМ, СМЪРТНА ПРИСЪДА ЗАРАДИ СМЪРТТА НА ЕДНА ДУША ОТ ТРИ И СВЕЩЕНОТО ВЕЛИЧИЕ
НА ЕДИН ОСКВЕРНИТЕЛ НА ОСТАНКИ

Най-сетне вдигнахме една от плочите „под кораба“. Това беше на следния ден след покушението.

Всички мои вчерашни приятели дойдоха да помагат, довтаса и ксьондзът: Беше с обикновени износени дрехи, носеше кирка; колкото и да е чудно, това му отиваше.

И тогава възникна първата разлика с моите нощни кошмари. Под плочата нямаше отвор, той беше засипан, дори затрупан с натрошени тухли, с камъни, с мазилка и... с бетонни късове, от които стърчеше арматура.

Шчука се захласна от радост, като ги видя.

— Какво толкова се радваш? — запитах го аз.

— Ами защото пътят е верен. Впрочем пътят бе посочен от теб.

С него дойдоха още някакви двама цивилни мъже.

— Е, какво сега? — запита той едного от тях.

— Ами какво. Нека копае — отвърна той.

— Наистина. Това е като венец на неговите догадки, на всичко преживяно от него.

Изгребвахме, по-точно изтръгнахме тази по-късна кора, затъкнала гърлото на стария отвор.

Най-сетне зейна черна, малко наклонена бездна.

Взех фенерчето и се запусках по проядените от времето стъпала. С мен тръгнаха Сташка (след онзи случай със затрупването вече знаех, че е празна работа да я раздумвам), Шчука, Генка Седун, Шаблика, единият от непознатите и ксьондзът.

Сенките от главите ни подскачаха по зидовете, по ниските полукръгли сводове. Стъпалата бяха стръмни, направо човек да си строши врата.

На пет метра под входа се спрях и посочих наляво.

— Ето, вижте, зидали са. При това сравнително наскоро. Ние няма да рушим този зид. Мисля, че това не е вече наша работа. А ваша.

— Прав сте — отвърна непознатият, — наистина е наша. А защо мислите, че е зидано сравнително наскоро?

— По начина, по който са редени тухлите — казах аз. — Освен това е използван цимент. Да вървим по-нататък.

И отново стъпала, стъпала, стъпала. Отново смяна на жълта светлина и тъма. Отново мечове светлина прерязваха зидовете, а тук от толкова години, от толкова непоносимо дълги, смъртно продължителни години, безброй години, тези камъни не бяха виждали светлина.

Слизахме неизмеримо дълго, чак докато таванът се издигна високо горе и там потъна някъде в непроницаемата тъма.

— Край. Само плочи — кой знае защо, шепнешком продумах аз. Лъчите се устремиха нагоре и осветиха яйцеподобен свод.

— Точно както го описва лентата.

Наистина кръгъл затвор с окръжност около петнадесет метра. Ето петно от по-късна зидария, но този път подредена по старинен начин: затворен е входът към другото подземие. Зазидан е преди триста години.

И отново сякаш виждам гъстия мрак. Отново сякаш чувам глас отгоре:

— Ето ви ложе, ето къде ще живеете... И съкровището ви е тук. Ще останете да го вардите и живите не ще могат да ви намерят...

Отново, отново чувам звъна на последната плоча от удара в другата и съсъка на мистрията върху камъка.

— Ще ги вардите вовеки веков — дочувам аз.

Сташка освети лицето ми и продума:

— Гледай!

До стената забелязах купчинка прах. Остатъци от дрехи, отдавна изтлели. Намерихме онези, които търсехме. Все пак ни дочакаха. До самата стена, съвсем близо един до друг и може би прегърнати като живи, а сега просто един до друг, лежаха два скелета. Целият им ужас един за друг и за себе си, безнадеждността на последните им мигове внезапно плисна и заля цялото ми клето същество.

Ужасяващият старовремски цинизъм сякаш се сля с бездната от съвременен цинизъм, онзи безмилостен цинизъм, в чието менгеме се блъскахме аз и тези хора през всичките тези месеци неизвестност.

Двамина. Прегърнати.

Зная как ще възприемете сега моето повествование. Мелодрама, нали? Хамлет с черепа?

Напразно, не ви пожелавам никога да видите това, което видях аз и останалите.

Защото там имаше една подробност, от която дълго време не можех да дойда на себе си. От която и досега, щом си спомня, ме побиват тръпки от отвращение към някои хора. Под тазовите кости на жената имаше тънки костици като на пиле.

... На детето, което не беше се родило.

... Валюжинич полага в мрака ръката си върху рамото на жената.

— Нищо. Ние ще се срещнем. Ние сме вечни. Няма предел нашият напредък на земята.

„Не, ние ще излезем оттук, Ганна, Гордислава. Ние ще излезем оттук, Сташка.“

Олюлявайки се, излязох навън, отидох колкото може по-далеч и седнах на тревата, краката ми се подкосиха.

Като през пелена съзирах Сташка, Хилински, ксьондза.

Въздържах се да изпусвам само поради присъствието на тримата. Вече нищо не можеше да ми помогне — знаех, че долу е отворът под кулата, а там, в подземие, са тримата. И вече с нищо не мога да им помогна. Нито на тях, които през живота си бяха узнали най-горкото и най-възвишеното на земята. Нито на него, което никога не бе видяло нито земята, нито нейната светлина.

Макар че всяка душа е създадена, за да вижда тази светлина. И този, който я лишава от това, завинаги я погубва. Още повече своята душа, дано вдън земя потъне заедно с нея.

Псувнята според мен е създадена именно за такива случаи. Когато не може да стори повече нищо. Когато сякаш са надделели издевателствата, мъките, разстрелите, добре обмислените изтезания.

Когато няма друг изход. Иначе ядът засяда в гърлото и сякаш ще те задуши.

— Да се махаме — уплашено промълви Сташка. — Да се махаме оттук. Ей там да идем.

Излязоха от замъка, минахме мостчето и седнахме така, че да не виждаме нито зидовете, нито кулите.

— Онова създание е некръстено — беззвучно промълви ксьондзът. — Погубена душа.

— Погубена. За земята и слънцето.

— И няма според мен по-страшен грях от този — оборил глава, изрече ксьондзът.

— Да. И мъст за него няма.

— Как да няма? — Главата му внезапно се вдигна.

Очите му бяха някак странни. Изглеждаха неспокойни, почти безумни.

— Станете... Елате с мен... Вие, Станислава, идете на разкопките.

Той вървеше пред мен така, че аз, макар да имам широка крачка, едва насмогнах подир него.

— Ех, по-рано да беше, по-рано — мърмореше си той. — Истина ли е, че онзи, Висоцки, ни е издал тогава в Кладно?

— Да.

— Тъй, тъй, все ми се струваше, че прилича на някого... Не можех да повярвам... Не мога да му отмъстя вече.

И отново замърмори:

— Сега вече нищо не може да се промени. Животът ми е преминал.

— Никога не е късно.

— Освен това човек може да бъде добър навсякъде. Нима мислите, че такъв ксьондз като мен е по-лош от онзи звяр, княз Олшански, с всичките му титли, с цялото му богатство? Не... не...

Почти тичаше към костьола:

— Аз го мислех за ктитор. Мислех го почти за светец. А той бил два пъти предател. Убиец на толкова хора. Убиец на тези двама. Убиец на онази безсмъртна душа.

Той ме изгледа яростно.

— Нямало отплата, а? Елате с мен. Ще видиш ти, мръсничко!

Той влезе в преддверието на караулката и излезе с някакъв лост, който ми подаде. Както и преди държеше в ръце кирка и мръсен чувал или чердже, сгънато как да е.

... Зелен полумрак се лееше през листата в долните прозорци на костьола. От горните проникваше чиста светлина, незасенчена от нищо. Сред сноповете лъчи се рееха редки пращинки. Вляво бе иконата на богородица, очевидно работа на Ромер; ликът ѝ плаваше

между облаците, бе вдигнала очи от грешната земя, от всичко, каквото ѝ бяха сторили хората, от надгробния барелеф на княз Олшански.

Един-единствен лъч от горен прозорец падаше върху лицето от зеленикав мрамор и сякаш го оживяваше. Широко мъжествено лице, събрани гъсти вежди, разпиляна грива от коси.

До твърдо стиснатите устни бе очертана жестока бръчка. Сега разбирах защо по време на първото ми виждане не бих искал да си имам работа с този човек, когато е бил жив. Защото съм знаел какво е сторил той през живота си.

В стиснатите устни нямаше твърдост, а нечовешка жестокост и непоколебимо коварство.

Лъжеше ръката, отпусната върху дръжката на меча.

— Тази ръка е лежала на евангелието — сякаш в отговор на мислите ми, продума ксьондзът.

Преди да се опомня, Жихович светкавично замахна. И нанесе съкрушителен удар по мраморната, мъртвешки зелена ръка.

Мраморът се пръсна на късчета. Едва успях да удържа ръката на отец Леонард. Бе замахнал срещу лицето, което ми приличаше на някого. Коравосърдечно, безмилостно, змийско лице.

Едва можах да възпра ксьондза. Във възбудата и яростта си той сякаш бе силен за десетима. И сигурно би могъл да се пребори с десетима. Забравих как медиците наричат такова състояние. На афект? Не, май имаше друга дума.

Но все пак смогнах да удържа този взрив от бясна сила.

Помислих си как ли биха работили тези негови селски ръце, свикнали с труда, жилави. Помислих си това напълно в духа на един от нашите поети.

— Побойте се от бога! — възкликнах аз, като се борех с ксьондза.

Но той вече бе оклюмал. Вулканичният взрив бе отстъпил мястото си на успокоението. Както винаги в такива случаи.

— Какво правите? — вече по-тихо му рекох аз. — Това е ценност.

— Ценността няма да пострада кой знае колко... Дори за зяпачите ще е по-интересно с това отчупено късче.

Той се приближи до ъгъла вляво и спря пред обкована с желязо врата. Измъкна от джоба си голям ключ. Отключи вратата, която се

разтвори с леко скърцане и разкри пред очите ни стъпала, спускащи се надолу.

Не ме повика със себе си, но и не ме върна. Затова и аз се запусках на известно разстояние след него. Крачеше, сякаш някой го теглеше напред, и все си мърмореше:

— Да се маха отгук... Вън... Вън.

От всичките саркофази един бе от същия мрамор, на цвят като зеленикав нефрит. Капакът му бе с дебелина две длани. Ксьондзът промуши под него острия, сякаш наточен край на лоста.

— Помогнете ми.

Натиснахме с все сила. Най-сетне капакът се отмести на тридесет-четиридесет сантиметра.

Все още не разбирах какво смята да прави.

Светлината от четирите малки прозорчета, падаща косо в този сутерен, озаряваше строгото му, сякаш внезапно измършавяло лице.

— Ще трябва да го изхвърлят отгук, този мръсник — той отново приличаше на луд. — И без това от колко века разваля въздуха.

— Недейте — едва сега се досетих аз. — Не бива. Това е оскверняване на останки.

— Да — застиналите му очи гледаха втренчено, — смъртно наказание заради смъртта им... заради убийството на онази душа... от трите. Да, ще оскверня тези останки. Но ми се струва, че това ще е от редките случаи, когато осквернител ще е този, който не би осквернил тези останки. Такива останки! Няма място за това лайно. О, господи Исусе!

Той разстла черджето на пода.

— Досега познавах само един случай на подобно възмездие. Останките на Мартинов^[1]... Божие възмездие... Божи закон... Не съм помислял, че вторият случай ще бъде тук, че аз ще трябва да мъстя.

Той обори глава:

— Но вашето присъствие... То е излишно тук.

Излязох и тръгнах към оградата на костьола.

Отдалече се виждаше езерото, където се купчеха клонестите дървета покрай замъка. Още по-близо бе пътят и вляво от него заблатената долчинка. Или може би това бе обрасло блато? Не можех да определя. Тя приличаше на голям трап под равнището на реката.

Сега, когато не бе валяло от няколко дена, на дъното ѝ се оцеждаха бавно и лениво капки червеникава вода или кал.

Но въпреки това околността бе весела и успокояваща. До гуша ми дойде през тези дни от подземия, от всички тези катакомби, сутерени, тъмници, скелети.

Влязох в парка и седнах на една пейка под липите. Мислите ми все клоняха към нещо потискащо. Ето, свърши вече моето търсене, но въпреки това бе останало чувството за нещо недовършено, сякаш бях прекъснал азбуката нейде на двете ѝ третини. Мислех си, че ето, скоро ще цъфнат липите. Спомних си за героя на някакво произведение, кабинетен интелегент, който по цял ден се разхождаше из квартирата си и се възмущаваше, че котките са омърсили някъде, а той не може да разбере къде. Чак вечерта се досети, че не са омърсили котките, а са цъфнали липите навън.

Жихович се яви след четиридесетина минути, пусна до краката си черджето и седна до мен. Очевидно не толкова да си отпочине, колкото да стори още един — и то настъпателен опит да се оправдае, по-скоро — да ме убеди в правотата си.

Знаех какво има във възрочето. Кости и череп. И сякаш размишлявайки на глас, той промълви:

— Мисля си и се страхувам, че са били безполезни молитвите, отправяни от това място от толкова векове. Само защото тази мърша е лежала тук. Все едно че са били молитви в кръчма, молитви на буницето, да ми прости света богородица Остробрамска.

— Защо говорите така? — отпуснато му възразих аз. — Не му ли е все едно?

— За вас е все едно. За него не е. И за мен не е. Защото вярвам в бога, за разлика от вас. Вярвам, че този престъпник нейде в ада скърца със зъби. Дори и когато с пожертвования, със строежи на костьоли си е купил място в чистилицето вместо в пъкъла, където му прилича да бъде.

Няколко деца, на които очевидно им бе втръснало да се въртят около възрастните из подземията на замъка, се появиха на сочната полянка до блатцето и заритаха топка.

Жихович гледаше и не ги виждаше:

— Скърца със зъби, защото няма и не ще има покой за неговите отвратителни кости. Мислите ли, че си е купил спокойствието? Не го е

купил и няма да го купи.

Надигна се и понесе вързопчето към мочурището... Застана над него, единият му крак затъна, той изтърси нещо в калта.

Сетне хвърли във въздуха нещо кръгло и като истински център-нападател го ритна в краката на децата. При това изглеждаше доста страшен:

— Ей, ето ви още една топка.

Любопитните хлапета се приближиха до „топката“, струпаха се около нея.

— Дано всеки ритник, змийска мутро, усетиш там, където си. Хилядократно, хиляда пъти.

Понечих да стана и да спра всичко това. То започваше да става невероятно отвратително. Но тогава отнякъде се появиха, забързани към замъка, Стасик Мултан и Василко Шубайла.

Стас спря с крак ритнатият вече от някого череп.

— Стига. Какво правите, хаймани? Не бива така.

Той огледа ксьондза и погледът му под изрусения кичур бе неодобрителен.

— Вие ли им го хвърлихте?

— Да!

— Да-а — беззвучно проточи Василко, — хвъ-ърлил им го.

— А защо? — запита Стасик.

И тогава аз се учудих. Ксьондзът сякаш се оправдаваше пред малчуганите:

— Не е имало по-лош от този човек.

— Но защо трябва да го ритат?

— А какво да му сторят? — запитах аз.

— Глупав въпрос — Стасик заяви това сериозно като възрастен. — Неговото вече е свършило. Ами ей тези тук, на какво се учат те?

Ксьондзът оклюма, сякаш ядът му угасна. Тогава Стах откъсна стиска трева и хвана с нея черепа.

— По-добре да го хвърля ей там, в тресавището, щом там му е мястото — рече той.

Понесе го и наистина го захвърли посред ръждивата вода. Сетне той и Василко се отдалечиха със спокойна крачка към реката.

Децата поеха след тях като почетна стража. До най-далечните липи край замъка те заобиколиха дребната фигурка на Сташка, пъстри

сред пъстрата поляна, синеоки под синеокото небе.

— Ето на — въздъхна ксьондзът, като отново седнаше до мен. — А онази жена не е видяла усмивката на детето си, моята мила — също. Не зная дори къде да поплача на гроба ѝ.

Сташка се приближаваше. Жихович потри слепоочията си с длани.

— Сега ще трябва да отговарям пред началството си. За безчинства в храма. Но не можех да допусна костьолът да бъде превърнат в буннице, в разбойническа бърлога. Знаете ли какво е казал Шоу за Ленин? НеЙде в края на двадесетте години.

— Не. Май не си спомням.

— Той казал: „... ако този експеримент в областта на обществения строй не сполучи, цивилизацията ще претърпи крах, както са претърпели крах многобройните цивилизации, предхождащи нашата.“

— Но...

— Усещате ли каква отговорност е това? Рано е да се самоуспокояваме, докато възникват Майданеци, докато загиват хора, докато по света се скитат и причиняват злини преките потомци на ей това чудовище. Ако се примиряваме, ако им позволим да мърсят земята и небето — пет пари не струва тогава цивилизацията ни и ние. Ние също, ако поне за миг позволим ужасът на смъртта да диктува начина ни на живот. Затова аз...

— Бих изразил вашата постъпка с други думи: „Свето величие, света нетърпимост на един осквернител на останки.“

Той отново подхвана несвързано и много тихо:

— Хората се нуждаят от чист въздух. Трябва да дишат леко. Много е необходим чист въздух. Много чист въздух.

Наближи Сташка.

— Защо не дойдете при нас?

— Не ми се гледа вече това. Не е моя работа.

— Отвориха... долното подземие — каза тя. — Никога не бях виждала такова нещо. Може би само в „златните съкровища“ на Ермитажа. Какво ли нямаше там! Чаши, блюда от злато и сребро, цели сандъци с монети, пръстени, гривни, огърлици, кюлчета злато и сребро, книги със злато и скъпоценни камъни, чаши за причастие, дискози, свещници, ковчежета, дивни икони и украшения... И десетки

позлатени ракли: в тях пълно с документи и очевидно сред тях са документите, удостоверяващи княжеския произход и завещанията на Олшански.

— Изтрябвали са ми — процедих аз.

— И на мен. Като си спомня техните „стражи“ — доплаква ми се. Струва ли колкото техния живот онова, което са пазили?

— А какво има зад новата зидария?

— Не знам. Сигурно е награбеното от хората на Розенберг. И очевидно онова, което последният Олшански е заровил заедно с германците и повече не се е върнал да го подири.

— Да не би и документите му да са там? — запита ксьондзът.

— Може и да са там. Вероятно и архивите.

— Е, с това ще се занимават други — казах аз. — Може би дори не Шчука.

Ксьондзът се надигна пъргаво, като че в тялото му нямаше нито една кост:

— Довиждане — рече той. — Утре ли си заминаваш, Космич?

— Вероятно утре.

— А вие, Станислава?

— Аз имам още много работа тук.

— Да-а... Не се разделяйте. Изгубеното не се намира. Зная добре това. До утре, Антоне.

И като заобиколи костьола, бавно пое към плербанията. Изглеждаше ужасно самотен посреди пустия двор на костьола.

— Нали няма да се разделим? — запита ме тя.

— Няма, щом така е необходимо. Наистина няма нищо по-лесно от това да се изгубим един друг.

Не гледахме нито към костьола, нито към замъка. Бяхме обърнали поглед на юг, където един след друг — все по-високи и по-високи, зелени, слънчеви като живота — се редяха хълмове.

[1] Николай Соломонович Мартинов (умрял през 1875 г.) — убиецът на М. Ю. Лермонтов. След революцията в имението му бил организиран детски интернат. Възпитаниците му изхвърлили останките на Мартинов на сметицето. — Б.а. ↑

ДЕСЕТА ГЛАВА

СБОГОМ!

Едва ли някога милицията е била изпращана от Олшани толкова масово и тъй радостно. Може би само когато след войната е била разгромена бандата на Боубел, а той, както са смятали, е загинал.

Скъпо струва на хората неговата „гибел“. Но кой би предположил какво представлява в същност скромният Ганчаронак?

Сега цялата ни компания бе застанала до газката и споделяше последни интересни бележки по отдавнашното и скорошното ни общо минало.

Археолозите бяха в пълен състав, тук бе напълно трезвият Вячорка, дядо Мултан с малчуганите. Той както винаги дрънкаше нещо на любознателните слушатели.

— Нали това ви разправям. Моето куче, живо и здраво да е, се научи да лови риба. И да я носи в къщи.

— Ехей, дядо — дръпна го Стах, — знаем ние как лови риба. Стига си се хвалил.

— Че как? Как?

— Измъква я от винтерите на хората — заяви безмилостният Стах.

— Ама че го рече. А ти, Василко, също ли си го видял?

— Ами-и... То краде и яйца. Ама не съм казал на никого.

И Вячорка льготеше на друга страна:

— По време на германците кметът много често пращаше да бият съседа ми. Мъстеше му, задето се задявал с кметицата. Затуй съседът си бе зашил на гащите парче кожух. Биеха го, без да му смъкват гащите, защото сравнението не бе в полза на кмета.

— Май послъгваш, Чесевич — обади се Шаблика.

— Истина ви казвам. Но веднъж разбраха хитростта му и го накараха да си събуе гащите. Тогава вече кожената крѝпка не му помогна... Ама той сетне застреля кмета.

Шчука и ксьондзът се превиваха от смях.

— Ама ти и в мен ли си се съмнявал? — Жихович се смееше със сълзи на очите. — Защо не си ме следил тогава?

— Че той — Шчука кимна към мен — имаше такова намерение. „Я да го проследя аз“, си вика. Но сетне сам си отговорил.

— Как?

— „Че мога ли го проследи! Хайде, излязъл, влязъл — това ще проследя. Ами които ходят при ксьондза? Нали ще трябва да стоя вън, няма да легна до вратата му я като неговото куче. Ас.“

— Същински Шерлок Холмс. И като си помисля, че му спасих тогава живота край подземния кладенец. Откровено казано, това е най-голямата глупост, която съм сторил през живота си.

Това бяха моите приятели, моята среда, светът, сред който не се страхувах, а ми беше леко. И дори бърливостта им в последните минути преди раздялата ни бе простителна, защото се бяхме привързали един към друг.

Мълчаха, по-точно разговаряха тихичко само Сташка и Хилински. От погледите, които ми хвърляха час по час, можех да съдя за кого говорят. Сташка тъжна и кротка и почти не отваряше уста, само кимаше в отговор на съседа си.

— А Белинец е веселяк — кой знае защо, се превиваше от смях Тереза.

— Ама че веселяк — мърмореше Седун, — той пред момите е веселяк. А тогава, в долчината... Външно изглежда кекав, но е много силен. Гъвкав е като стоманена пръчка, пъргав като пружина.

— Ти, уважаеми Змагител, странно разбираш отношенията си с хората — престорено му се караше Шчука. — Защо, мислиш, толкова хора си настъпил по опашката, че ръмжат дори срещу сянката ти?

— Не говоря кухи фрази — много сериозно и тихо продума „каубоят“. — Животът ми наистина принадлежи на обществото не само на думи. И докато съм жив — моята привилегия е да правя за общество всичко, каквото ми е по силите. Независимо дали това се харесва на всички, или не. Ще посветя себе си на обществото чак до края на живота си.

— Хайде, сбогувайте се — обади се Хилински, ще тръгваме.

Тогава всички събрали се до последния ме разцелуваха. Тогава разбрах, че през цялото време съм се държал достойно и както трябва.

Това беше хубаво, те ме бяха обикнали — а да постигне човек подобно нещо никак не е лесно.

Всички, които щяха да пътуват, вече бяха в колата. Всички оставащи ги гледаха, като не знаеха какво да кажат — така бива винаги в последните минути.

Бяха се събрали всички заедно. Само Сташка стоеше встрани и не погледна към мен дори тогава, когато краката сами ме поведоха към нея.

— Довиждане, Сташка.

— Довиждане.

— Довиждане, Сташка Речиц. Много, много те обичам. Не мислех вече, че ще ми бъде дарена такава любов.

— И аз.

Хванах я за раменете.

— Слушай. След месец завършвате работа тук. Много искам морето да ни посрещне двамата заедно.

— И аз също.

— Много те моля не отивай никъде, когато завършите разкопките. Веднага от гарата или от аерогарата ела направо при мен.

— Така, изведнъж?

— Познаваме се от триста и нещо години. И все сме млади. Сега вече искам постепенно, много бавно да остареея заедно с тебе. Стига. Време е да свършим.

Всички мълчаха, когато я целунах. Никой дори уж не видя.

Малката групичка започна да се смалвява. Сетне се снишиха шестоъгълните кули, черните зидове, липите, облени от слънцето, сводът на портата. Сетне от хълма зад нас проблясна синьо езерото, реката и вадата, обгърнала замъка.

Мярнаха се кулите на костьола, къщурките, пръснати в долината. Всичко онова, заради което тъй дълго изживях ужаси, тайни, където намерих дружеска топлина, приятелство и любов. Сега вече завинаги, ако пожелае това съдбата.

Хълмът зад нас растеше, като закриваше селото.

— Довиждане, Олшанка — пошепнах аз на костьолната кула. — Довиждане, приятели. Довиждане, моя Сташка. Довиждане!

ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА

„И ГЕРБА РОДОВ РАЗБИ НА ОНЗИ КАМЪК“

И отново ни подхванаха, завъртяха ни пътищата. Шофьорът не искаше да „избикаля“ през Кладно, подкара направо, затова ни очакваха сто километра полски и горски пътища. Това ми бе по сърце. Пред нас се синееше небето, още не избеляло от слънцето, зад нас се виеше лекият тюл на праха, от двете страни се точеха ниви или многокилометрови тържествени борове, склонове и долове, дъбрави, които тежко настъпваха към крайбрежните лъки.

Тук-там из гъсталаците се мяркаха тополи, кой знае как попаднали там, и сееха късния си пух.

По поляните, на мястото на някогашните изгорени села, стърчаха каменни основи, акациите люшкаха още прозрачни шушулки. Навред разпилени цъфтяха перуники, тук-там прецъфтяваха люляци. Дожаляваше ми и за селата, и за хората, чийто живот бе изгорял заедно с тях.

Ясното утро бе сменено от хубав ден.

Приятно ми бе да съзнавам, че след няколко часа денят ще премине във вечер и над равнината ще полегне тънка и ниска мъгла, а вечерницата ще гледа към нас през дърветата. Сетне ще настъпи нощта. За мен нощ, а за някои — истинското време за живот.

Колата доста подрусваше. Много обичам да пътувам и си мисля, че ако някога не бъда в състояние да кръстосвам пътищата, не си струва да живея.

Пътят сам по себе си е като песен, затова често мълча, препълнен от впечатления. Ето така веднъж рибарите край морето ме запитаха защо все мълча.

— Много е хубаво тук — само промълвих аз.

И сега мълчах. Приятно е да се мълчи край люляковите поля с детелина, край стреловидния лупин в канавките.

Наоколо горите разгръщаха своите вълшебни дълбини.

Едва когато излязохме на шосето, някой намери смелост да продума, да наруши нежността и размисъла на деня.

— Защо мълчиш? — запита ме внезапно Шчука.

— Остави го — обади се Хилински, като гасеше поредната угарка. — Просто му е хубаво.

— Какво, чак пък толкова ли му е хубаво?

— Почти толкова. Какво да приказваме? Да ви хваля — че колко вече да ви хваля? Да ви се карам? Има за какво, но не ми се ще. Да ви критикувам? Първо, трябва аз преди всичко да бъда разкритикуван докрай, защото (с изключение на няколко случая) толкова глупости извърших само за няколко седмици, че дори и аз още не мога напълно да си дам сметка за тях.

— Нима? — запита Шчука. — Според мен най-важното беше извършено.

— Според мен главното още не е извършено. Според мен дори не сме се захванали с него. Но това е работа за вас, Шчука. На мен ми стига толкова. И малко съм ви сърдит.

— Хайде, хайде, критикувайте. Само не ме унищожавайте с критиката си.

— Заслужавате да бъдете унищожен заради вашата тактика на бавене и изчакване. Сто пъти можех да загина. Дори при онази среща в долчината.

— Остави — намеси се Хилински, — тогава той постъпи правилно. Онези вече нямаше къде да отстъпват и не можеха вече нищо да оборят.

— Тогава вече ни бяха поднесени като на тепсия — добави Шчука.

— Ами ако аз вместо тях бях хвърлил топа на тази тепсия? — запитах аз.

— Нямаше да допуснем това.

— Ех, че не обичате критиката! Както дявол тамяна.

— А кой я обича?

Внезапно възникналият яд диреше да се излее. Но не биваше да се паля в такъв разговор. Трябваше да се въоръжа с изпитано средство: с малко коварен сарказъм и леко заядлива ирония.

— Вие, мили Шчука, забравяте, че обществото (още повече отделните хора) не могат да прогресират без критика. Иначе затъват в

тресавище. Няма защо да душите критиката, дайте свобода и безнаказаност на критиката и критиците.

— На всички ли?

— Ами да. Приемете не само предложенията, които ви се струват удобни, но и онези, които изглеждат подигравка на замразените риби, изглеждат им неприлични и дори на пръв поглед — еретични.

— Че защо?

— Нали затова имате очи, за да се ориентирате кога ви критикува доброжелател, а кога — зложелател или глупак, къде човек иска да ви помогне, а кога — да ви подхлъзне.

Шчука изглеждаше някак слисан:

— Например...

— Например от медицинска гледна точка може да се препоръча на жените да се пекаат на слънце голи, да се креци за жизнената необходимост от подобно нещо. Но все пак е по-добре те да се пекаат на евините плажове, а не из лехите покрай шосето. Подобно нещо е нецелесъобразно.

— Какво толкова, дори би било интересно — избъбри Хилински.

— Виждате ли, нали ви разправям, че сте слаби, податливи сте към подвеждане.

— Да-а. Интересни работи говорите, Космич.

— Верни работи говоря. Откровено казано, никога не ми се е искало да ядосам някого така, както вас сега.

— Защо? Защото понякога ядът проветрява мозъка на човека.

— И с вас ли е така? — обади се Хилински.

— И моят мозък сега се проясни.

На шосето, на все по-редките гори покрай него полягаше вече мекият и нежен летен сумрак. Някъде далеч-далеч запримигваха първите светлини на големия град.

— Защо млъкна? — запита Шчука.

— Колко приятен здрач — промълвих аз, — светлини. Макар че се грижехте за мен, макар че почти напълно закриляхте живота ми, не споделяхте с мен своите разсъждения и открития. Дори не ми казахте, че се съмнявате в тях, че ги следите. И това за мен можеше да означава... Никога да не видя този полумрак, тези светлини... Защо? Излиза, че сте ме държали в Олшанка като мюре? Вярно ли е?

— Общо взето, не — отвърна Шчука и добави след пауза: — Но понякога, при някой случай, се оказва, че няма друг изход.

— И сега сте доволни — нещо сякаш ме подтикваше отвътре. — А не помисляте, че корените на троската са си още в земята. Направо заслужавате наказание.

— За какво?

— Задето ме направихте на глупак, като ме пратихте по следите на историческото престъпление. Разбира се, за какво друго го бива такъв заплес като мен? А съвременността? Тя е само за вас.

— Квод лицет Йови, нон лицет бови — иронично заяви Адам. — Каквото е позволено на Юпитер, не е позволено на бика.

— Белорусите са го казали по-добре: „Видяла жабата, че коват вола.“

— Сърдиш ли се? — запита ме Хишински.

— Не. Просто тогава не биваше да ме карате да се ровя из онази смет. Доверие за доверие — това трябва да бъде принципът. Ако няма да се придържаме към него — хайде да се върнем към официалните отношения.

— Е, ако беше така, Клепча щеше да успее повече с неговата хипотеза — каза Шчука.

Но вече не можех да се сдържам:

— Ама и аз не лапам пара, както се казва в Русия. И ние не сме вчерашни, както казват поляците. И не се секна с крак, както казваме ние.

— Е-е, как ще докажеш това? — малко подигравателно, макар и без желание да ме засегне, запита Шчука. — Май си един юнак, дето лапа пара и се секне с крак.

Градът, потънал в светлини, вече бе около нас. Шумен, весел, светъл, изпълнен от хора дори нощем.

Колата свърна към нашата улица.

— Ще трябва да ви докажа, като сте такива умници. Просто заради справедливостта, като компенсация за моралната вреда.

— Иначе...

— Иначе ще ви оставя сами да се блъскате по-нататък. По-дълго време, отколкото се блъсках аз. И си умивам ръцете.

— Е, бива ли така!

— Повтарям, вие заслужавате наказание.

— Но с какво право?...

— Ами с такава, защото през цялото време мислех за това, не забравях нито думица, нито една дреболия. През цялото време ги комбинирах. Най-често в ума си, а не провеждах следствие. Разсъждавах, а не следях.

— Е, добре... Но дали това няма да е противозаконно?

— Това няма да наруши нито една от деветте заповеди.

Слязохме от колата пред нашия вход. Шчука все още се двоумеше.

— Хайде, ела — внезапно се обади Хилински.

— Да вървим.

— Но къде?

— Ясно къде — обади се Хилински, — на гости. Ще ни черпи коняк.

Нямах намерение да ги черпя с коняк, още по-малко у дома си.

— Къде отиваш? — намеси се Шчука. — Нали живееш на горния етаж!

Но вече бях позвънил и вратата се отвори, в светлия правоъгълник на фона на масайските щитове и дахомейски копия се появи фигурата на Витаут Шапо Калаур-Лигановски. Откри се умното му, малко язвително лице. Очите му бяха иронични и умни.

Най-много ми се искаше в този миг да му кажа:

— Елате у нас. Имам изумителен коняк.

Вместо това промълвих с такъв вид, като че преди това да речем, се бях наспал във вилата му. При това не в леглото, а отвратително пиян се бях разположил в лехата с любимите му рози: навред по мен бодли и съм станал за резил пред човека.

— Добър вечер.

Нещо странно се появи в очите му, когато видя моите.

— А-а, все пак дойдохте, Космич. Не ви очаквах... толкова късно. Тоест рано...

Той забеляза Хилински и Шчука:

— И вие ли сте тук... Добре, заповядайте.

— Все пак дойдохме — казах аз.

— Тъй да бъде. Недооцених ума на своя съвременник.

Той изрече това иронично. А в очите му се четеше нещо дълбоко, дори зловещо. Подаде ръка на Шчука:

— Тях ги познавам отдавна. Макар и не кой знае колко. Е, да се запознаем с вас... Княз Витаут Ксавера Станислав Олшански. Лигановски вече е мъртъв. Аз съм Олшански.

— Зная — казах аз.

— И аз зная, че вече ви е ясно. Откъде възникна първата ви догадка, бихте ли ми казали?

— От гените — отвърнах аз, — поради семейната прилика.

Той като че се зарадва.

— А-а-а, статуята на Олшански в костьола. Значи, всичко е започнало случайно. Ако не е било това... Искаше ми се да си променя външността, но семейните суеверия ми попречиха. Мнозина ме познаха. И вие, и онази археоложка, и ксьондзът, когато се отбих в костьола. Нещо възникваше в ума на всички. Някакво безпокойство. Но вие пръв направихте извода. Случайно.

— Случилото се по-късно (и по-рано) обаче не бе никак случайно.

— Що се отнася до вас — потвърди той.

— Защо сте толкова сигурен? — запита Шчука.

— Защо стоим тук? — рече домакинът. — Заповядайте вътре.

Настанихме се на дивана до малката масичка. От всички страни ни се зъбеха съвсем стари скулптури и маски, заплашваше ни още по-старинно оръжие. Имахме чувството, че сме на гости у човекоядец.

— Сигурен съм, защото чета криминални романи. Схемата е такава: протокол от разпита, разрешение за обиск, който се извършва от някой лейтенант. Началникът му през това време е в колата и по радиото съобщава, че се търси такава и такава кола (съобщава марката, че е частна, с цвят на ягоди, залети с мляко, движи се по улиците, шофьорът изглежда така и така). Приблизително назовава района и улицата. Кварталният узнава белезите му — и след няколко дена адресът е известен... Тогава се изпраща запитване до централната картотека. След седмица полковникът има цялата биография на престъпника с описание на присъдите, амнистииите, с характеристиката му...

Той запали цигара:

— Дотегна ми всичко, когато видях накъде тръгна.

— Така е — обадох се аз. — Веднага се отказахте да дирите заровеното там. Голяма работа, някакво си право — макар и

номинално — да владееете онази помийна яма.

— Какво знаете вие? — промълви укорно той. — И какво можете да знаете изобщо за моето състояние. За състоянието на действително последния, най-последния Олшански, който иска да умре със своето име.

— Защо ви е! Измисленото ви презиме Лигановски не беше чак толкова компрометирано, както истинското ви. Ваша вина е, че опетнихте новото си презиме.

— Как съм го опетнил? С престъпления като някой кокошкар? А с постъпките на дедите си аз се гордея. Те са били достойни за тях, отговаряли са на положението им. Нали помните...

— Нищо не помня. Просто разсъждавах по всичко, каквото чувах и виждах. Зная, че сте напуснали дома си още съвсем млад. Нали? Увлякла ви е тогавашната борба на всички против всички. И на всички срещу властта. Дори представителите на аристокрацията...

— Зная какво искате да кажете. Бих казал, истинските аристократи се срамуваха от това, че Пилсудски е наш земляк, че е родом от нашия край.

— Успокойте се. От бащиния му чифлик са останали само основите. Тръгнали сте по света: първо Прага, сетне други страни (зная го от вас).

— Бях в Африка.

— И в Северозападна Индия. Край река Нарбада. При полюса на биологическата недостъпност. Намерили сте цветето, което расте там... Един млад човек все пак е минал през този полюс. Сигурно в някакъв скафандър.

— Аха. Втората ми грешка.

— Не беше втората, а може би десетата. Сетне се връщате в родината — продължавах аз. — Приблизително година преди войната. Тайно се срещате с баща си. Защо? В резултат на бащината ви предвидливост и разум.

— Да. Той знаеше, че приближава буря и е най-добре да я изчакаме.

— Затова вие отсядате в Краков, а той си остава в Кладно. Нали?

— Бях в Краков и във Варшава.

— Където вие, ако се съди по всичко, сте се срещнали с баща си в началото на войната.

— Да. Защо смятате, че сме се срещнали?

— Мисля, че баща ви в общи черти е успял да разгадае тайната на дедите ви. В общи черти я разкрил пред вас. За всеки случай. Мисля, че ви е казал за Книгата, за Чукалото и Хавана, за триадата, която заедно представлява тайната. И че двете части са у двама верни нему хора. А третата...

— Третата беше у пазача на костьола. У онзи преди вашия дядо Мултан. Германците го бяха оставили на мира. Но не го отминаха...

— Узнах от Мултан, че е бил разстрелян. Мултан отнесъл книгата на тавана, защото я сметнал за ненужна, а му дожаляло да я изхвърли. Затова най-важната съставка била изгубена за вас.

— Да. Тате на стари години сякаш се промени, сякаш разумът му се помъти. Дрънкаше с приятелите си от айнзацкомандата за „чудодейното оръжие“, че с него германците щели да победят.

— И затова по този начин, по-точно със смъртта си (може би не случайна) е прерязал още една пътеводна нишка. А „приятелите“ му загинали из превратностите на войната. Сега само трима души приблизително, несигурно знаели за съкровището по слухове, а също и за скритите архиви, за награбеното от хората на Розенберг. Двамина бандити, служили и на едните, и на другите, и вие, последният лист на дървото, цвят сред копривата.

— По-скоро Христос между двамата разбойници — тъжно се пошегува той. — Макар че не бях чак толкова Христос. Нищо не ми бе нужно оттам, освен завещанието (имах само съкращения му вариант) и родословната ни книга, за която говореше баща ми.

— Ясно. Документите за вашия благороден произход, подлагано на съмнение тъй дълго и изложено на подигравки.

— Да.

— А не помислихте ли защо не се стреми да доказва благородния си произход един от князете Ходкевичи, който държи птицеферма в Африка? Или онази потомка на Радзивилови, наградена с орден „Виртути милитари“ (бойна слава) за участието си в нелегалната борба?

— Защо?

— Защото не им е било необходимо да доказват нищо. Те са си били те. Доказали са, че са „поляци, които никога не са забравили, че в същност са белоруси, от благородно белоруско потекло“ — и в

нелегалната борба, и в партизанския отряд, и на барикадите, и в различните затвори. По този начин са го доказали, а не с родословна книга, нито с неясните, дори съмнителни „подвизи на дедите си“, нито чрез приятелство с мръсници, все едно дали са аристократи или разбойници по произход.

Той сякаш бе зашлевен. Трепна.

— А не мислите ли, че както бях решил да разкрия пред вас всичко, сега мога да не кажа нищо?

— Тогава аз ще разкажа вместо вас, макар и да не е съвсем точно.

— За какво ви е?

— Аз мразех, а това ме научи да мисля. При това сто пъти поинтензивно.

Тогава за пръв път от началото на разговора той гордо отметна коса. Вдигна лъвската си глава, толкова подобна на неговия працядо от барелефа.

— А аз никога не съм мразил никого и затова трябва да бъде победен?

— Такъв край е логичен, защото не сте мразели, а сте използвали средствата, с които си служи омразата, при това най-безпринципната... Знаели сте миналото на тези ваши двама башибозуци.

— Да — той бе вперил в мен невиждащите си издължени очи.

— И не се погнусихте да се свържете с предателите на вашия край. Искали сте само родовите документи. И ако не греша, освен тези документи сте искали... Нещо, което да накара легендите за двамата стари князе Олшански да си останат само легенди. Какво бе това?

— Хроника от онова време, безжалостна към нашия род. Пазеше се, за да я знаем и да не допускаме никого до нея. За тази хроника се споменава в част от текста в книгата, който не сте разшифровали.

— Да. Става дума за убийството на Валюжинич и за клетвата на княза пред евангелието.

— Какво е било за него евангелието? — вдигна рамене той.

— Заклел се, че са живи.

— Те наистина са живели още към две седмици.

— Вярно. Какво е значело евангелието за него? Пробождал е книгата, пред която са треперели съвременниците му, бил е способен

дори да заплное майка си в очите. Та така, интересували са ви книгата. Онези бандити пък, всеки поотделно, са дирели ценностите и архивите. Не ми е чудно, че са имали намерение да се шантажират един друг и вас дори.

— Така беше.

— Освен това имаше още една група. По-скоро подгрупа. Ваша.

— Каква?

Извадих кутия „БТ“, отворих я и предложих цигара на Лигановски-Олшански.

— Заповядайте.

— Ясно — рече той. — Тогава май ви насочих вниманието към Пахолчик. Тогава, когато разговаряхме до павилиона за цигари.

— Вярно. Това дори струваше живота на някои хора.

— Не съм забъркан в тези неща.

— Да, вие не сте забъркан. Просто вашето чудовище се самоизяждаше. На части.

Шчука и Хилински се спогледаха.

— Може би е достатъчно? — запита Шчука.

— Защо — обади се Олшански, — все ми е едно. По-голямо мъжество се изисква, когато губиш, отколкото когато печелиш.

— Познавали сте Висоцки от връзките му с баща ви. И сте знаели общата им връзка с...

— Ясно с кого. Да не назоваваме покойници.

— Не сте разчитали на ума, а само на грубата им сила. Обаче Висоцки при посещенията си в града е разчитал и на своя мозък. Нищо не му струвало да разбере от Мултан, че „някакъв от града“ взел книгата, дори предлагал пари, но дядото не ги взел. Затова един мутрест тип посещавал изложбите на книги, на стари гравюри и тям подобни. Срещнал се с Пташински и хванал следата на книгата. Досетих се, че е бил той, по думите на Марян: „нещо средно между гражданин и селянин“.

— Не само той е видял книгата. И Гутник, когото познавате, я бе видял. Нали се уверихте, той е чист като стъкло. И антикварят.

— И двамата много дрънкат — казах аз. — Те са фалшивата следа. Но Гутник е бил добре познат с онзи юнак... е, дето го срещнахме с кофата за боклук. А антикварят и вие — с художниците от ателиетата в нашия вход.

— Откъде знаете?... Аха, масайското копие и щита.

— Това, че Гутник и антикварят също видели книгата, е било много удобно за вас. Удобно е било да придумате книголюбителя да звъни, да нервира и без това обезпокоения човек. Освен това да шантажирате и младежа с боклука, и тези.

— Аз не съм шантажирал никого — твърдо подчерта Олшански.

— Зная — каза Шчука, — имало е кой.

— Бих ви помолил, полковник, да не пречите сега на Космич. Просто ми е интересно какво и как е разбрал. Как е стигнал до истината. Може би това е последното ми занимание с психология. А после... После съм на ваше разположение.

Шчука се усмихна изкриво.

— Веднага се досетих, че е моята книга — продължи лекарят. — Нали ви казах, че баща ми я описа, преди да избяга. Нямаше как да остане. Затова останах аз. Преселих се в Минск... Описанието на книгата се предаваше от поколение на поколение в нашия род. Трябваше да намеря действителните грамоти на рода ни. След мене — няма вече кой. Без тях по-добре да умра. Както ще сторя аз. При това скоро.

— Е, не чак толкова скоро.

— Не е ваша работа, Космич.

— Защо? — запита мълчаливият, поразен сякаш от нещо Хилински.

— Не съм от тези, чиято смърт може да бъде определена от присъда. Сам ще избира деня и часа. Продължавайте, Антоне. Просто ми е интересно как при вашето психическо състояние успяхте да постигнете това-онова.

— А вие не успяхте, макар че бяхте едно от стъпалата, по които се спусках към лудостта. Вие дирехте у Марян книгата дори тогава, когато тя вече не беше у него. Не помислихте, че книгата може да е изнесена от дома му. Почитаемият Пахолчик бе прав: Пташински сам не би дръзнал да понесе книгата. Някакво подсъзнателно чувство го накара да купи вино и кефир и да ги сложи в чантата ми. Примитивна маскировка, но по тази причина проведохме дори душеспасителната беседа с Пахолчик. А той на бърза ръка ви донесъл за нея. Известно време никой не се опита да проникне в жилището ми по тази причина. По-късно вече — да.

— Прав сте. Дотук всичко е точно... Герард някога бе слуга на баща ми и мой, аз го помолих да ви следи. При неговото любопитство това бе истински дар небесен за него.

— Ясно защо всяка моя крачка ви е била известна. Това е една от причините, поради които все още не ви подозирах, но ви нямах вече предишното доверие. Не ви свързвах с Висоцки чак до деня, когато Пахолчик беше убит. Висоцки го уби, защото е забелязал, че вие се страхувате: Пахолчик е знаел твърде много и е накърнил доверието, което му имате. Вие сте му дали просто слаб наркотик, в същност приспивателно средство, а той така повиши дозата, че приспивателното можеше да ме приспи завинаги.

— М-да, сторих някоя глупост. И недооцених някои неща... Е, добре, ами историята за дамата и монаха?

— Тя отчасти ми се присъни. Постоянно мислех за това по цели дни и затова двамата ми се присъниха. Под влиянието на вашето средство. Притежавам уменията да виждам в пренебрегвани от всички старинни истории, скритата в тях истина.

Олшански бе някак посърнал. Безмълвен и сякаш невиждащ, бе вперил очи в статуетката на някакво източно божество.

— Знаете ли — неочаквано се обади той, — сигурен съм, че причина за смъртта на моя праядо е бил ужасът от проклятието на Валюжинич. Ужасът и очакването. Освен това сенките на жена му и монаха. Страхувал се е. Както дивакът се страхува от проклятието на жреца от съседното село. Пък и те са си били диваци. Дори онзи, свободомислещият, който не давал пукната пара за евангелието, който бил богат с парите от старото предателство и ограбил и своите въстанали съвременници, ограбил родината си. Задигнал ги и ги скрил. Но очевидно на плитко ги е скрил.

— Безнадеждна работа е да ги скрие завинаги. Такова съкровище, което дори преди триста години е струвало шестстотин хиляди жълтици и седем милиона в скъпоценни камъни. А на колко ще бъде изчислено сега — не се знае. Сигурно стойността му ще представлява астрономическа цифра... И още личното имущество на вашия баща и награвеното от айнзацкомандата. Освен това архивите, които ще върнат безопасността на хиляди хора и законно ще накажат някои, омърсили ръцете си в кръв.

— Това не ме интересуваше. Дразнех се, че се подиграваха на потомците на стария Витаут Олшански. А значи, и на мен, прекия му наследник. Сега вече и това не ме занимава. Дори срамът от ревизията на онзи Станкевич вече не засяга нашия род. Всичко застана на мястото си.

— И Зоя ли ми пробутахте вие?

— А, не, в началото тя се свърза с вас сама.

Шчука ни поглеждаше недоумяващо. Хилински вдигна рамене, сякаш искаше да ми каже: „Видя ли, така или иначе, всичко излезе на бял свят.“

— Нямам намерение да крия каквото и да било от следствието, полковник — рекох аз. — Вината си е вина. Моля само тази страна на делото да остане в тайна. За доброто на един мъж (не за моето) и на една жена. Аз от своя страна съм готов да отговарям, ако ме сметнат за виновен... С какво ѝ въздействахте? Задължена ли ви беше?

— Да. Много.

— В какъв смисъл? Пари ли имаше да ви дава? Или искаше да опази доброто си име? Смятате ли, че то е всичко?

— За много жени е всичко.

— Ясно. И когато се разделихме, вие я накарахте да ме навестява от време на време. Да проверява за всеки случай тук ли е книгата, у мен ли е. Какво бе виновна тя? Че я шантажирахте. Достойна постъпка, няма що, наистина княжеска.

— Пахолчик я шантажираше.

— Все едно. Ваш човек е бил... А тя, без да го желае, бе принудена да ме лъже. Предложи да взема „Хванчкара“ само за да я оставя сама в апартамента... И ви донесе, че Марян има болно сърце и че въпреки всичко не е оставил пушенето.

— Е, наистина помните всички подробности.

— Не само тях. Вие се съмнявахте, едно на хиляда, че книгата все пак може да бъде и у мен, при това онзи с кофата за боклук бе подслушал разговора ни с Марян на стълбите. Сетне като добър съсед ви го предаде (спомняте ли си, заварих ви веднъж да разговаряте двамата).

— Имаше такова нещо — отпуснато промълви той.

— И вие, може би не същата вечер, сте го помолили да ви изнесе книгата от дома ми, когато изляза. Обещаха ви му пари. Това бе

предизвикало опита да се проникне в дома ми.

Той мълчеше. И без приказка бе ясно, че съм прав.

— Е, тогава само сте се съмнявали. Всички — почти всички — сте мислели, че книгата е още у Пташински. Затова сте решили да го приспите. Нима сте предполагали, че всичко ще свърши така? Марян си купи от вашия лакей кутия отровена „Шипка“... Лошото бе там, че дясната ви ръка не е знаела какво върши лявата. Пахолчик му даде кутията „Шипка“ и приспа кучетата през ключалката, като смяташе да прерови жилището на Марян в негово отсъствие. А в същото време Марян бе тръгнал за езерото. Защото бе повикан от бележката, написана на моята хартия с моя почерк, имитиран от някого... От вас лично, Олшански.

— Отново сте прав. Сетне какво?

— Ами вашата дейност като отровител.

— О хо-хо. Да не сте се преквалифицирали?

— Не — отвърнах аз, — само понаучих нещо с ваша помощ. А с делото ви...

— С тяхното и с вашето дело сега вече няма да се занимава той — внезапно се намеси Шчука. — Дори не и аз. За съжаление. Макар че, като си помисля, че вашето лице... хм... ще виждам по-рядко, не е за съжаление. По-скоро за щастие. Продължавайте, Космич.

— Трябваше да ме повалите, Олшански. За ваша беда се състояха два разговора. Почти в едно и също време. Единият бе с вас, когато, ако си спомняте, седяхте живия плет. За отклоненията в психиката на стария ерген. И с Пахолчик до павилиона. Той много внимателно наблюдаваше как отварям кутията. Двата пъти сте си отбелязали, че не е необходимо да отравяте цялата кутия като на Марян, който пушеше рядко. Тогава сте поставили задача на Пахолчик да се заеме с този „методичен стар ерген“. Да обработва две-три цигари в крайчето, което отрязвам. При това отровата не действа веднага... Това е. Сега нататък говорете вие. Как го постигнахте? Какъв бе опиятът?

— Да, наистина идва моят ред. Тогава не помислих, че споменаването на Северозападна Индия може да не отклони, а да насочи вниманието ви. Е, долината на река Нарбада представлява планинско плато. Малки платноходки се движат само по долното ѝ течение. Реката е препречена с много прагове. Тази долина не е савана, а почти тропична джунгла по гъстота и непроходимост. Там са

пчелните мегаполиси, разпръснати на цели километри. Питите им са с метри високи и широки, медът се трупа от векове, отдолу е съвсем черен... В края на краищата най-добре са описани в „Книга на джунглата“ от Киплинг. Сега не ми е до поезия... Там растат махагон, черно, сандалово дърво и бог знае какво още. Всичко това е оплетено с лиани, по най-високите камъни на праговете сред водните пръски цъфтят орхидеи. Цветовете им са колкото човешка глава. Понякога по тези прагове възникват бендове от дървета, листа и други, тогава реката се разлива по ниските места, където ги има, и възникват блата с цвят на черен чай.

Той запали цигара от своята кутия.

— Имах възможност дълго да бродя там. И с носачи, и сам, когато местните хора ме изоставиха. Въпреки това продължавах да вървя. Добре ми плащаха в Ахмадабад, в Бомбай, най-добре в Джайпур, дори в Делхи за тамошните растения: за лековитите и отровните билки, за... опиятите... Там някъде между Бурханпур и... Не е ли все едно? Дочух за цветовете на растението вайо и за зърната му; те са рядък и невиждан наркотик. Рядък, защото растението се среща само там (може би някога да го е имало и другаде, но да е било премахнато). А сред мегаполисите, сред недостъпната страна на пчелите, вайо се бе опазило. Вятърът нарядко отнася зърната му, сълзите му... при хората...

Лицето му сякаш натежа.

— Защо се върнах, защо се появих в така наречената си родина? Уморих се от скитане?... Примами ме сянката на богатството?... Ето на сега... А там можех да бъда собственик на фирма, милиардер... Но пет пари не давах за това... Просто никъде другаде не бях така щастлив, както там... Е, добре, стига за това.

Той се намести по-удобно, сякаш се готвеше да ни изнася лекция. Така се и оказа.

— Сигурно не сте си давали сметка, че на човек (имам пред вид изтънчения човек, а не скота) с течение на времето всичко му омръзва. Низкият духом до смъртта си ще пие водка и ще се задоволява с толкова. Изтънченият изнамира. Все по-остро, с все по-голяма фантазия, с цялата си порочност, ненормалност.

— За себе си ли говорите? — запита Шчука.

— Не — каза Хилински, — той не е такъв. Неговата ненормалност се състои в това да наблюдава отклоненията у другите. Той е като писател. За какво му е да грабва ножа, да става Наполеон? Без всякакъв риск може да прави каквото си иска, да ръководи армии, епохи, съвести... Добрият води измислените си легиони към добро. Лошият...

— Вярно — съгласи се Олшански, — „писател“ на порока и злото. Черна сила. Размирник. Зъл дух... Та така, в началото бе макът, Морфей, богът на съня с цветче мак в ръката, опиум, а в него такива вещества като морфина или морфия, папаверина, кодеина и други. Това е започнало в Гърция, а не в Индия или в Китай. Фалангите на Александър Македонски го пренесли на Изток. Не че го спряха законите. Просто дотегна на всички. Какво тогава? Има около триста хиляди пушачи на опиум. В Хонгконг — към сто хиляди. Омръзна както дъвченето на листа от кока в Америка. И тя дойде до гуша на всички както индийския коноп, мексиканския мескалин — това са халюциногенни гъби върху кактусите. Няма спасение. Човекът упорито върви към омаята, към гибелта си. Отнемат ли му една отрова или пък тя му омръзне — появяват се стотици нови. Марихуана, хероин, хат... Появиха се, но и винаги е имало подобни неща. Страшни неща. Човек се чувства изключително силен за известно време. Може да се промъкне и там, където и мравка не може да премине. Самичък може да се пребори с цяла тълпа. Изобщо вижда чудновати неща. Сетне го заболява главата, понякога дори се парализира за месец-два. Не може да се свикне. Ако погълнеш наведнъж голяма доза — смърт. А сега докторите и учените създават нови средства с помощта на голямата химия. Изнамират, мерят, дозират, само и само да преминат от света на Непоносимото в света на Голямата илюзия. На всеобхватната Наслада, при която нищо не са твоето тяло и тялото на жената, твойт мозък и мозъкът на всички хора, децата ти и целият човешки род. Наслада без бой за овладяването ѝ. Наслада внезапна като торпедо в дъното на кораб. Само че този път кораб е мозъкът. Взрив — и настъпва сладката му агония. Радостно самоубийство и убийство на околния свят. И... унищожаването на врага, независимо дали е един, или са милиарди.

— И в крайна сметка — самоунищожаване? — запитах аз. — Земно кълбо, заселено с идиоти? Човечество, което седи и се

наслаждава, а от устата му текат лиги?

— Не. Не е точно така. Учените дирят нещо оптимално и го намират, макар и рядко. И то само при умерена употреба.

Хилински внезапно се обади толкова печално, както никога не бях го чувал да говори:

— Хората, дори гениалните, не са създали опиати, които да не влизат в състава на обмяната на веществата в организма и от които да не възниква навик. Навик към наркомания.

— Аз изнамерих такъв — просто каза Олшански. — Отделих такова вещество от моето вайо. Синтезирах го.

— Това е невъзможно по всички природни закони... Как успяхте?

— Никога няма да узнаете. То не вреди, почти не вреди. Създава у човека по-реална илюзия от действителността. Но си мисля, че това ще бъде лош подарък за човечеството. По-добре да изчезне заедно с мен... Пахолчик и Висоцки ми поискаха малко от екстракта. Първия път, за да ви лишат от чувство на увереност. Втория, за да приспят Пташински. Птицата им още тогава се кръстосаха с него и с вас. Не се безпокойте, не сте свикнали с това средство. Но е било възможно. Не успях да постигна напълно чист екстракт. И все пак средството действуваше безотказно. Нима след вашите „видения“ не се чувствувахте по-бодър и работоспособен? Да, разбира се, за кратко време. Когато дойдохте с вашите оплаквания, разбрах къде Пахолчик е употребил своята част. Разбрах, че навикът ще ви завладее. А когато зависиш от нещо, започва деградацията на личността. Но за да се стигне дотам, трябваше да го употребявате години! Не се бойте, ще си останете здрав.

— А приятелят ми умря.

— И това е втората причина, поради която моята тайна ще си отиде с мен. Средството е почти безвредно, но изведнъж възникна лавина от смърти. Оказва се, че аз съм я причинил.

— Така се оказва. И вие, и Пахолчик си играехте с огъня. Придумвахте ме да не пуша. Това ме зачуди, по-скоро подсъзнателно. Странно съвпадение. При това съветите ви бяха еднакви. И еднакво гледахте как отварям кутията „БТ“. Само искам да зная защо невинаги ми действуваше?

— Средството се вкарва със спринцовка само в две цигари от кутията. И то не във всяка кутия.

— За какво ви беше това?

— Вие вървахте по следите ни. Трябваше да ви лишим от увереност. Дори да бяхте попаднали на моите следи, дори да споделяхте вашите разсъждения и предчувствия — никой не би повярвал в показанията на един луд.

— А на Марян сте дали цяла заредена кутия! И заедно с това — онази бележка. Той заспа не в жилището си, като по този начин сте получили възможност спокойно да търсите. Той заминал и вие сте можели да преровите всичко, след като приспите кучетата. А той е имал разни видения и е задрямал прав в лодката. Никой не ще узнае какво му се е привиждало.

Отново съзрях в края на поляната дребните, беззвучни вълнички, езеро, гъсто обвито с мъгла. А на дъното на това езеро е моят най-обичан (друг нямам и не ще имам) приятел. Убит не по някакви съображения, а просто поради глупаво съвпадение, просто защото „така се случило“. А тези са живи и в сърцата им няма моето някогашно предчувствие за огромна беда. Нищо, аз все пак не повярвах в инфаркта, накарах и другите да не вярват.

Сърцата на тези тримата също ще изпитат предсмъртна тъга и това е една от малкото ми постъпки, заради която ще ти поискам награда, господи.

— Та така — подхванах аз, — и в дома на покойния сте искали да проникнете на няколко пъти. Първия ви попречила портиерката. Втория не сте намерили нищо и сте решили да ме следите внимателно, за да ви отведа при целта. Не сте знаели само за завещанието на Марян, което породило съмнение в мен. Малко ви е била известна историята с картините, но не се поколебахте да изложите на ударите антикваря и Гутник. Те са пешки за вас! Точно тогава започнах разшифроването. Още първите стъпки ме накараха да мисля, че не се касае за обикновена спекула с книги, че щом в нея има инициали на Пятро Давидович и Витаут Фьодаравич Олшански, книгата представлява семейна ценност и това може да означава, че е оцелял някакъв роднина или наследник.

— Никой от нас тогава не знаеше каква е тайната на шифъра, макар да бях чувал нещо от баща си (той също не бе сигурен) за

някаква хартиена лента. И че някаква роля играе чукалото и, кой знае защо, някакво лепило от вишнев клей и някакво хаванче. Но какво ни интересуваше това? Не знаехме какво да правим с тях и никой не знаеше за какво са ни те. Тогава вече заспорихме. Едни казваха, че и занапред трябва да поддържаме у вас съмнението в умствените ви способности. А аз смятах, че трябва да прекратим тази игра с халюцинациите.

— По-точно да я прекратите временно. Така и сторихте.

— Ясно. Трябваше да ви дадем възможност вие да разшифровате тайната, щом не ни достигаха ум и знания. Сетне да се възползуваме от плодовете на вашите усилия.

— При Марян не я прекратихте — натъртих аз.

— Късно разбрах — отвърна той. — Говоря това не за свое оправдание. Когато узнах — вече беше късно. Налагаше се вече да премахнем Пахолчик, излишния свидетел. Сетне отново да ви плашим. Защото дори вече попаднали на следа, вие от страх да се откажете и да зарежете това свое занимание.

— Но аз не се уплаших. Затова вашите бандити решиха да ме уплашат... до смърт.

— Единственото, което недооценихме, бе вашата воля. И това, че службата на господин Шчука се интересува от работата ви, макар че какво можеха да го интересуват някакви документи от преди триста години?

— Че ние не сме се интересували — измърмори Шчука. — Твърде дълго, да си призная, не се интересувахме. Затова стигнахме до такива събития.

— Но нали това не влизаше във вашата компетенция. Ваша работа ли е да помагате на някакви историци и литературоведи? На господин К. да издирва автора на „Енеида“? Или на госпожица С. да разкопава старото Олшани!

— Не набърквайте и нея — прекъснах го аз.

— А-а... Е, дай боже. Но ако речете да помагате на всички такива, дали няма да им стане много?

— За съжаление не им помагахме — каза Шчука. — Взаимният опит можеше да бъде от полза.

На пръв поглед човек би рекъл, че пред нас не седи престъпник, очакващ да го арестуват, а просто се води мил разговор, интересен за

всички участници.

— Впрочем защо да не си пийнем коняк? — запита Олшански.

Ние се спогледахме. Това беше вече прекалено.

— Като възнаграждение за загубата ми и както виждате, губя мъжествено. Не хленча. Дори съм приказлив.

Той донесе от барчето пълна бутилка „Двина“.

— Защо не? — изведнъж дадох воля на яда си аз. — Може. Надявам се, че не държите в барчето си десет пълни бутилки с коняк с отрова.

— Може — подкрепи ме Хилински.

— Аз не отравям алкохола.

— А цигарите? — запитах аз.

— Нали си спомняте, че ви посъветвах да пиете малко и на всяка цена да се откажете от пушенето.

— Така беше — признах аз.

— Не бих искал да ви тровя, нито пък себе си. Благодаря ви за вашето „може“, Хилински. — Той вдигна чашата. — Е, няма да се чукаме, това би било прекалено.

Той отметна лъвската си глава. Сетне продума:

— Напълно е възможно това да е последната бутилка коняк, която отварям. Или може би като последно желание ще ми дадат още една? Това прието ли е у нас, или не?

— Кой ви е казал, че ще се наложи да излагате последното си желание? — запита Шчука. — Не сте знаели за много неща. Разбира се, ако сте откровен с нас.

— Откровен съм... Но на тази земя има и друг съд. По-непримирим, по-жесток. Струва ми се, че последният Олшански е тъкмо за него.

— Какво, божият съд ли? — запита Хилински.

— На тази тема си говорете с Леонард Жихович — каза домакинът.

— А неговото момиче било предадено от вашия Висоцки на немците заедно с другите нелегални.

— Сдушихме се — обади се Олшански, — сдушихме се: убиецът и потомъкът на убийци.

— Покровител на убийци — обадох се аз.

— За смъртта на Зоя — утвърдително продума той.

— Да. Макар че тя сама се отрови, в крайна сметка отровителите сте вие.

— Защо?

— Не можа да издържи. Съвестта ѝ не издържа предателството. Бе сметнала, че е имала един-единствен истински мъж и го е предала на враговете... Знаете ли колко боли, пък макар и за кратко време.

— Тогава още не знаех за това.

— „Тогава“ — когато сте се уверили, че книгата не е у Марян и сте се опитали да влезете в моя апартамент. Тогава ви дотрябва...

— Висоцки.

— Когато стреснах Висоцки, той се намъкна в мазетата под паяжината, а сетне, докато аз търчах по двора, успя да изскочи на улицата. А младежът, „пиян като дърво“, се натика при студентките и се престори, че просто е влязъл да си почеше езика.

— Ще се заемем и с него — обади се Шчука.

— Мисля, ще се открият и стари негови грехове.

— Какво друго ни остава — продължи Шчука. — С архивите и с проблемите на айнзацщаба заедно с Адалберт фон Вартенбург и Франц Керн ще се заемат други.

— А вашите лакеи видях за пръв път в двора на замъка. Да не мислите, че се уплашиха, задето фотографирам разрушения зид? Ами! Бояха се да не заснема тях. Доста бързо разбрах това.

— А си мълчеше — укори ме Шчука.

— Всички си мълчаха. И вие също... Но добре че там намерих не само врагове, но и приятели.

— А аз няхах приятели — каза Олшански. — Само сътрудници. А тогава един се спасил — промени темата Олшански. — Изключителен късмет. Очевидно преди разстрела успял да се шмугне в храстите. Стражата при преброяването открила, че един не достига.

— Сега вече не ще узнаем... — подхванах аз.

— Защо да не узнаем? — каза Шчука. — Прекрасно ще узнаем. И без последния свидетел, който щеше да избистри съзнанието си. Ех, да се спасиш, да живееш толкова години клетник! И на прага на оздравяването си да срещнеш смъртта. Видяхте ли какво бягство от реалността.

— И то не без ваше участие — със стиснати зъби промълвих аз. — Когато работата опря до вашата кожа и до живота на един

нещастник... Вие избрахте своята кожа и пожертвахте горкия човечец. Какво е неговият живот пред висшите съображения! Абстрактният хуманизъм... А какво ще кажете за конкретната мизантропия?

— Не ми се сърдете чак толкова — каза Олшански.

— А колцина сте сторили нещастни с вашето безразличие?

— Не се мъчете да го превъзпитавате — възпря ме Хилински. — Напразни усилия.

— Напразни са — каза домакинът, — аз съм Олшански. А вие какво си мислехте? Последният. Други няма. Така си умряха, не превъзпитани.

— Но за съжаление, живяха на този свят. Не като жертвите на войната. А като убийци и жертви.

— Убийците притежават сила и хитрост, подлост. Като Ганчаронак-Боубел, дето тъй умело бе измислил „бягството“ от себе си. Смуши се из блатата, разтръби на всички, че избягал от разстрел малко преди разгрома на бандитите. Дори беше смятан за герой... А как си пазеше чукалото! Как трепереше за живота и за парите си! За кървавите пари, за парите от предателството — но те вече не са ваши. Край! Наистина настъпи краят.

— Край — промълви Олшански, — но моят не ще е такъв, както го предвиждате вие. Аз съм последният и ще си отида, както пожелаю сам и по начина, по който пожелаю.

— Само че не ще бъдете с добро мнение за своите постъпки и за своя живот. Напротив, самооценката в последните минути ще бъде твърде горчива. Пъкълът на невярващите е по-страшен от някакви си казани с катран.

— В състояние съм да прекъсна спомените. Дори и да не бяхте ме разкрили, щях да се откажа от тази комедия.

— Защо?

— Дотегна ми животът. Дотегна ми. Сред тази вакханалия от убийства, подхваната от тези бандити. Горкият Лапатуха. Страхуваха се, че ще ги издаде — и хайде без него. И Зоя, щом разбра, че заради нея е загинал човек — не издържа. Едно е да лъжеш, съвсем друго нещо е смъртта, за която си виновен.

— Страхувахте се. И мен се опитаха да ме пресрещнат с ножове, а когато не сполучиха — да ме зазидат в подземиято. Вашият пращядо

е бил голям майстор — и вие не му отстъпвате. Макар че вършите всичко с чужди ръце.

Седяхме мълчаливи, потиснати. Не мога да кажа за другите, но аз се чувствавах точно така.

Вън светеха многобройните лампи на града, разноцветни, от яркооранжеви до безжизнено зелени. Едни гаснеха, други светеха, сякаш някой бавно си играеше с копчетата на неизвестна гигантска машина. Само синята „дневна“ светлина на уличните лампи и червените, тревожни светлини на телевизионната кула в далечината не се променяха.

Чувствах се отвратително, както винаги когато на пътя ми се изпречеше човек, объркал живота си.

Олшански гледаше навън сякаш за последен път, а може и така да беше.

— Да живея като Шаблика? — запита той. — Като себе си? Като Жихович?

— Като Космич — подсказа му Хилински.

Не би бил той, ако не бе опитал да провери какво би излязло от подобен вариант.

— Като Космич — иди-дойди. Поне си знае целта, знае как да върви напред и върви. Въпреки опасностите, съмненията, клюките. Виждате ли какви комплименти ви правя, Космич? Кажете добра дума за мен на своя бог на хуманността. Може би две години по-рано ще ме пусне от казана... Или както пише там вашият писател, историкът... Е, дяволът подготвил дисертация на тема: „Величината на абсолютното оптимално налягане в котлоагрегата за варене на грешници...“ Та така. Не мога да бъда Хилински, Космич и прочие такива, а друг — не искам. Аз съм Олшански. И ще умра като Олшански. Предостатъчно ми беше цял живот да бъда инкогнито.

— Е, добре — казах аз. — Премахнахте Пахолчик, защото е главният свидетел на вашата дейност, защото е знаел много и ви е забъркал в убийства, защото е нарушил дисциплината и превишил „пълномощията“ си. Въпреки вашата забрана се разпореждал с остатъците от наркотика. А Кухарчик? А портиера за какво? Безобиден човек, само се вре навсякъде с въпросите си. И толкова.

— Точно заради това „и толкова“. А Пахолчик дори с пръст не съм го докоснал.

— Така е — отбелязах аз. — Защо да го докосвате? Вие сте съобщили това на Висоцки, а той, понеже не можеше да напусне тогава Олшанка, е премахнал продавача... Най-вероятно чрез младежа с кофата за боклук. Така, нали? А Кухарчик очевидно е имал нещастieto да види как онзи с боклука тъкмо е изпълнявал задачата, поставена му от Висоцки.

— Да.

— Той и без друго е бил забъркан. „Третият“ и „четвъртият“ по време на първото нападение срещу мен са били те, Пахолчик и бъдещият му убиец. Онзи с боклука. Друго не му е оставало.

— Ще разберем ние кой, къде и кога е бил забъркан и в какво — обади се Шчука. — Работата ще потръгне на високо равнище.

— Мъчно ми беше за Пахолчик — рече Олшански. — Да не говорим пък за съвсем невинния портиер... Тогава реших, че ако нишката ви доведе при мен, няма да отклонявам удара. Сякаш бях търколил камък в планината и той бе повлякъл лавина от убийства. Жалко, че се захванах с тези мръсници. — И много сериозно, така, че не можеше да не му повярваме, заяви: — Аз им дадох само следа. А тази следа доведе до гибел мнозина. Много лесно бих могъл да избягам от вас. Само че нямам право да бягам, без да ви кажа всичко.

— Как сте смятали да избягате? — запита Шчука.

— Вземете пистолета ми, той е там, в чекмеджето. Не ми трябва и няма да ми потрябва.

Шчука стана, дръпна чекмеджето на писалището и извади отвътре един „валтер“.

— Не, аз не съм мошеник — говореше лекарят, — не съм бандит. Те са такива. По силите ми беше нещо повече, но аз не можах да го постигна. Не ми трябваха онези пари, само някои реликви.

— За самоуважение ли?

— Малко стойностни неща извърших през живота си, това е.

— А защо ви беше това?

— Разсъждавайте както преди — и ще станете академик. Разкопавайте, вършете разни такива неща — и ще станете известен. Това ви предрича човекът, на когото малко му остава да живее... Да живее ли? А кой е казал, че моят род има право на живот? Това е то... Но е вярно също, че това е моят род, че аз съм капка от него и че не мога да бъда друг, не мога да му изменя. Значи, изводът е един.

Той махна с ръка, сякаш отхвърляше нещо:

— Отдавна съм готов и за величие, и за смърт. Само че дълго не знаех кое ще надделее. Готов бях още през четиридесетте, във Варшава. С тате тогава бях на нож. Може би в най-лоши отношения през целия си живот. Едва сега съм по-близо до милостивата Избавителка и всеопрощаващата Спасителка, отколкото тогава. По онова време не ми харесваше, че той флиртува с господин Розенберг.

Тежко ми беше. Хубавото му тяло бе добре сложено, могъщо, лицето му бе съвършено в израза си на гордост, прошарените му коси се спускаха като лъвска грива. Китките на ръцете му бяха учудващо тънки и спретнати, малки бяха и краката му. Боже, колко съвършен, безупречен образец на човешката порода! Човек на кино да ги снима, да ги има за най-добри приятели, да ги брани на всяка цена.

Вместо това зад външното съвършенство се крие проядена от ръжда, оплескана с кръв и кал същност. Проказа е разяла съвестта, мозъчен сифилис. Съдбо, боже или не знам кой, как непоправимо, отвратително се шегувате вие понякога с хората!

Той излъчва отровата, неговата дейност стана причина за всичко. А аз не мога да го осъдя, защото страдам заради всички хора. Защото аз се чувствавам пренебрегнат, опозорен, опорочен.

— Какво общо има смъртта? — с това непоносимо и ново усещане за общност с човечеството все пак запитах аз.

— А кой може да ми забрани да строша паницата в стената, да не приемам храна? Добре, ще се намери начин да ми попречат. А кой ще ми забрани да не искам да живея? Изключвам се — и край. Повярвайте ми. Зная източния път към великото спокойствие, към най-голямото освобождение от всяка мъка — нищо сложно няма в това. Ще си спра сърцето за час или завинаги — каква разлика?

Той погледна Шчука и се усмихна.

— Е, както казват литовците, „дар по вена“, още по една. Не, няма да го сторя сега. Защо да подвеждам вас и вашите колеги, Шчука? Нали трябва да дам официални показания. Това ще ме оправдае поне в едно: че почти щях да побъркам Антон. Не ми се искаше да го правя... Хайде, без да се чукаме.

Олшански бавно си изпи коняка.

— Това е почти всичко. Ей там е моят кабинет, телефонът е вътре. Идете, Шчука, позвънете там, където трябва сега да се заемат с

мен... докато аз намеря за добре. И затворете вратата, не искам да зная с какви думи се говорят такива неща. Нямам такъв опит и не го желая.

Шчука влезе в кабинета. Ние седяхме безмълвни, вперили очи в живите светлини на града.

— Зная какво ме чака — продума лекарят. — Може би най-лошото (от нечия гледна точка).

— Възможно е — неочаквано за себе си казах аз.

— Бързо се развивате. Личи прогресът. Може би ще постъпите на работа при Шчука?

— Късно е — за пръв път през тази вечер побеснях. — Но бих отишъл къде ли не, само и само такива като вас, позорно безразлични към хората да ги наказвам без всякаква милиция.

Чувахме гласа на Шчука, без да долавяме думите. Сетне той приключи разговора по телефона, върна се в стаята и отново зае мястото си.

— Позвъних.

Тогава Олшански неочаквано се засмя:

— Дори за миг ми домъчня.

Той се усмихна, лъснаха белите му равни зъби:

— Малък рецидив за съжаление. Чудесно е, Космич. Сила, могъщи ръце. Род от хора великани на великански коне. Знамена се реят над главите им. Славата им лети из целия свят.

*„Момците размахват секири
сини като небето.
Ратаи удрят червения пламък на своите щитове,
подпрели със знаме зенита, разлюлени от гняв
и сред облаци черни от дим стягът огромен се вее.“*

Бива си ги! Земята тръпне под копитата. Лицата и ръцете са бронзови. Нищо друго не ми трябваше, освен да възвелича великата хоругва. Последният Олшански трябваше да умре достойно. А ще умре... Ето го края: мислите ли защо тъй лесно се съгласих с всичко? Погина всичко, каквото доказваше моето достойнство. Защо да не умра като Лигановски.

— По-хубаво би било — казах аз. — Изследовател, пътешественик, лекар. Честно, неопетнено име. Не е името на рода на подлеци.

— ... да умра като Лигановски. Без велика хоругва.

— Така е. Последният Сапега е погребан в Бавел. Но вас не ще ви погребат нито в Олшанския костюл, нито дори до него. Защото онези са били воители. А вие сте род на мръсници и безчестници. Дори бих казал, че сте най-добрият от тях, макар да се свързахте с бандити. Какво сторихте, Олшански? Защо погубихте големия човек у себе си, защо го погребяхте, защо го зазидяхте?

По прозорците пробягна лъч от мощни фарове на кола, която завиваше в двора. Лъчът премина по стъклата, по лицето на Лигановски, сетне се изгуби, защото колата вече бе до блока и светлината очевидно падаше върху вратата на входа.

Сетне угасна.

— Идват за мен — привдигна се Олшански. — Е, хайде по последна. До нова среща, Хилински. Довиждане, Космич. Впрочем — сбогом.

Той пристъпи към вратата, на която вече бяха застанали две фигури.

— Не отделяйте очи от мен, момчета. Чувате ли?

Още една крачка:

— Ето че последният... Сам разбива родовия щит върху надгробния си камък. „И герба родов разбиват на онзи камък...“

ЕПИЛОГ

НЯМА ГО ВЕЧЕ ВХОДА НА СТАРИТЕ ЕРГЕНИ

Преди няколко години, приблизително месец след събитията, с които завърших разказа си, аз и Хилински седяхме у дома му и играехме шах.

Играта съвсем се забърка и настроението ни не беше кой знае колко хубаво.

Вън бе мека и кротка юлска вечер. Ясно бе, че няма защо да се мъчим с шаха, ами да седнем в някоя гора пред огън или до някоя река. Да чистим риба върху веслото, да белим лук, картофи.

Каквото и да е, само да не е това.

— Е, да обърнем по едно малко коняче? — предложи Хилински, като внезапно смете фигурите.

— Един от полските криминални романи, струва ми се, започва така: „Капитанът пиеше всичко, освен какао.“

— Лошо начало — каза Хилински. — Наш редактор би го отхвърлил.

— Да пием за редакторите, които имат чувство за хумор.

Пийнахме. Отново се възцари тишина.

— Защо не питаш как приключи цялата тази история? — внезапно се обади Адам.

— Престана да ме интересува. Зная, приключила е, както трябва. Всеки си е получил заслуженото. Аз сторих, каквото можах. Просто в чест на онези хора, които са загинали преждевременно. Сега вече това е работа на други. И нямам честта да бъде сред тях.

— Олшански се отровил в килията си — сподавено продума Хилински. — Преди седмица. Шчука ми каза. Последните думи на показанията му са били: „Няма какво повече да ви кажа. Преживях по-голямата част от живота си, преживях го без полза. Аз сам съдя себе си, може би по-строго от вас. И се осъждам на смърт...“

— Добре де, откъде е намерил отрова? Как са допуснали?

— Допуснали са. Той говореше истината, когато каза, че ще си отиде, когато пожелае. Под коронките на горните му резци по хирургически начин е била поставена малка капсула с отрова. Отдавна. Може би още по време на окупацията. Той можел да очаква най-лошото от тях. Ето че сега му потрябвала. Натиснал капсулата с лъжицата, строшил я. Изглежда, доста е трябвало да натиска — строшил двата си долни зъба.

— Кой ли му я сложил?

— Откъде да разберем сега? Значи, очаквал е подобна развръзка, знаел е, че всяко нещо си има край. Знаеш ли, някак дори ми е мъчно... Той беше сериозен враг. Не влечуго. С такъв човек да се бориш е трудно и опасно, но пък и достойно.

Той седеше изправен във фотьойла. Дори седнал бе висок, хубав. Сега не ми приличаше на някакъв мистър Смит или на славянин, а просто на възрастен, уморен човек сред полиците си с книги, които може би не ще има време да прочете.

Лицето му бе слабо с отпуснати клепачи. Мускулестата му мъжка ръка държеше чаша.

— Дори се пошегувал преди края си. Сякаш намеквал за нещо: „Това се нарича — най-сетне след прекаления си интерес от историята преминах към тесен контакт със съвременността.“

— Стига вече, Адам.

Той мълком се съгласи с мен. Вън, през бухналите липи светеха нощните лампи на града, които последният Олшански вече не виждаше. Неволно си помислих, че някога и ние няма да ги виждаме. Каква глупост пред това бяха всичките стремежи, привилегии, съкровища, властта над душите и телата! Каква ужасна глупост бе това!

— Трябваше да предвидя — обади се Хилински. — Като знаех професионалния му опит, знанията му, получени от Изтока... Веднъж ме порази мисълта: кой е могъл след процеса в Нюрнберг да предаде на Гьоринг ампулата с цианкалий?

— Казват, че жена му по време на прощалната целувка?

— Не. Едва ли. Мисля, че и там е могло да бъде същото... както с Олшански. Не зная дали съм прав. Нали после са го преглеждали? Но може и да е така: отдавна е очаквал края си, животински се е страхувал от смъртта, а когато разбрал, че няма да го помилват, че няма спасение,

че го чака бесило — тогава се самоубил. Макар и да е бил гнусна, отвратителна, гнила твар, развратена от неограничената си власт и от разкош, все пак някога е бил военен.

— Стига, Хилински. И вие сте виждали военни, които трепереха от страх повече от цивилните. Пък и лекарят не се боеше. Просто не искаше да живее.

Май започнах да се досещам:

— Кажете, щяха ли да го...?

— Не зная. Той не е искал смъртта на Марян, не знаеше и за „подвизите“ на онези мръсници. Може би присъдата щеше да е полека.

— Ясно — казах аз. — И все пак той си заслужи забравата.

Хилински мълчаливо ми подаде цигари.

— Имам си — казах аз.

Извадих нова кутия, разкъсах крайчето със зъби. Хилински ме наблюдаваше.

— Какво, свършиха ли навиците на стария ерген?

— Да. Щом рухна входът на старите ергени, какво да сторя? Ростик се оженил.

— И още някои — усмихна се той.

— Апартаментът на Лигановски е свободен. Все някой ще го заеме. Сигурно също женен. Най-напред по стълбището ще се чува врясък, сетне ще зареват като сирени.

— Ах, по дяволите — Хилински внезапно удари с юмрук по масата. — Какъв подлец, какъв глупак. Ти си прав: той е погубил у себе си бележит човек... Умен, разсъдлив, образован, опитен, талантлив като дявол. Знаеш ли какъв лекар е бил? Колегите му казваха — направо цар и бог. Само с познаването на човешката психика е постигнал повече, отколкото останалите с разните му резерпини и серпазили. И толкова бездарно, толкова отвратително да насочва живота си. За какво са му били онези изгнили реликви, отдавна погиналата слава на рода му. Такъв лекар, такъв познавач на човека! Не му ли е било достатъчно, за да изпитва уважение към себе си... Свързал се с тези отрепки, с тази измет, с тези пропаднали хора. Ето че пропадна и той. Ама че магаре!

Пийнахме още по малко. С учудване забелязах, че моят несломим съсед се понапи. Той гледаше портрета в овалната рамка.

Никога не съм виждал толкова интересно лице. И толкова красиво в същото време.

И лицето на Адам така се промени, устните му така затрепериха, че не бих се учудил, ако за пръв път заплачеше пред мен.

— Има възмездие — сподавено промълви той. — Има. За всяка капка кръв, за всяка сълза. Ако не днес — утре. Ако не аз — потомците. Техният съд или съдът на съвестта — те ще възмездят. Има възмездие, то не спи. То пише в книгата на съдбата, връхлита престъпниците или потомците им, разорява ги, съсипва ги. И никой не може да го избегне. Сигурен съм, че това ми дава сили да живея — ще получат своето онези, които я убиха. Ще си получат заслуженото. Само това ми дава сили да живея, само мисълта, че колкото ми позволяват възможностите, ще се стремя да предотвратя това в бъдеще. И само това... ми дава сили.

Той нервно дръпна от цигарата.

— Изчакай, ако си намислил да разкажеш тази история. Изчакай малко.

— Ще изчакам малко. Дори може би години.

Някой почука по стената от съседния апартамент.

От моя. Бе жена ми, викаше ни на чай.

— Е, а ти какво намисли? — притворил очи, запита Хилински.
— Какви житейски изводи си направи? Все пак доста необичайни събития те сполетяха.

— Не зная — отвърнах аз. — Зная само едно. Ще се помъча да си преживея живота, остатъка от него, пълноценно. Както онези дни. Ще се отдам напълно на хората. Тогава ще отида на среща с бога, ако го има, пеш и полека. Без да пълзя. Без да превивам колене. Няма да му се моля, както не съм се молил на никого през живота си. Ще му кажа открито: „Наработих се вече, свърши моят труд на земята. Сторих дори повече от това, което можех. И не заради себе си, а заради другите, заради океана на моя народ. Сега не съм дошъл да искам награда. Дай ми това, което съм заслужил с труда си, ако те има. А ако те няма — не ще диря награда. Никъде.“

— Амин — обади се Адам.

Навън примигваха безброй светлини.

О, живот!

Издание:

Уладзимир Караткевич. Черният Олшански замък
Беларус. Първо издание

Издателство на Отечествения фронт, София, 1983

Редактор: Манон Драгостинова

Художник: Петър Добрев

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.